

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI

**EBÛ MEDYEN EL-MAGRİBÎ, HAYÂTI, ESERLERİ,
TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ VE MEDYENİYYE TARÎKATI**

Hamide ULUPINAR

DOKTORA TEZİ

Danışman

Prof. Dr. Dilâver GÜRER

KONYA-2012

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Adı Soyadı Hamide ULUPINAR

Numarası 054144061001

Öğrencinin

Ana Bilim / Bilim Dalı Temel İslam Bilimleri/Tasavvuf

Programı

Tezli Yüksek Lisans

Doktora

Tezin Adı Ebu Medyen el-Mağribi Hayatı, Eserleri,
Tasavvufi Görüşleri ve Medyeniye Tarikati

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası
(İmza)

DOKTORA TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı: Hamide ULUPINAR		
	Numarası: 054144061001		
	Ana Bilim / Bilim Dalı: Temel İslam Bilimleri/Tasavvuf		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐	Doktora ☒
	Tez Danışmanı Prof. Dr. Dilaver GÜRER		
	Tezin Adı Ebu Medyen el-Mağribi Hayatı, Eserleri, Tasavvufi Görüşleri ve Medyeniyye Tarikati		

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan .....
başlıklı bu çalışma ...../...../..... tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda
oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul
edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Danışman ve Üyeler	İmza
Prof. Dr. Dilaver Güner	Danışman	
Prof. Dr. Ahmet Yılmaz Öye	Üye	
Yrd. Doç. Dr. Derya Köpken	Üye	

Adı Soyadı Hamide ULUPINAR

Numarası 054144061001

Öğrencinin

Ana Bilim / Bilim Dalı Temel İslam
Bilimleri/Tasavvuf

Programı

Tezli Yüksek Lisans

Doktora

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Dilaver GÜRER

Tezin Adı: Ebu Medyen el-Mağribi Hayatı,
Eserleri, Tasavvufi Görüşleri ve Medyeniyye
Tarikati

ÖZET

Bu çalışma, VI/XII. yüzyılda yaşamış olan Ebû Medyen Mağribî'nin hayâtı, eserleri, tasavvufî görüşleri ve Medyeniyye tarîkati bölümlerinin araştırılması ve hazırlanmasından oluşmaktadır.

Kuzey Afrika tasavvufunun şekillenmesinde ve gelişim seyri içerisinde en etkili isim, “batının şeyhi” olarak kabul edilen ve “Mağrib’in Cüneydi” ünvanıyla anılan Ebû Medyen'dir. O, ilim öğrenmeye ve öğretmeye, öğrendiği ilimle amel etmeye oldukça önem vermiş, melâmî kişiliğiyle sade bir yaşam sürmüş, fütüvvet geleneğine bağlı olarak topluma hizmeti şîâr edinmiş, rûhânî önder olmanın yanında, aktif şeyh rolünden taviz vermemiş, tevekkülü hayatının merkezine oturtmuş, İslâm'ın temel esaslarına bağlı sünnî tasavvuf anlayışını benimsemiş ve binden fazla kerâmet sahibi şeyhin yetişmesine katkıda bulunarak bu anlayışın Mağrib'de yayılmasına öncülük etmiştir.

Ebû Medyen'in görüşleri başta İbn Arabî olmak üzere halîfeleri/müritleri vasıtasıyla gerek Batı ve gerekse Doğu İslam dünyasında yayılmış ve ismi daima saygıyla zikredilmiştir. Ebû Medyen'in altıncı ve yedinci asır tasavvuf düşüncesinde çok geniş bir tesiri vardır. Medyeniyye tarîkati Kuzey Afrika'da ortaya çıkan ilk tarikat olmasına ve bu coğrafyada görülen diğer tarikatler üzerinde etkili olmasına rağmen zamanla başta Şâziliyye ve Senûsiyye olmak üzere diğer tarikatler içerisinde erimiştir. Medyeniyye, tarihe karışmış bir tarikat olmakla birlikte pîrin etkisi hâlâ devam etmektedir. Pîr bugün dahi Tilimsen ve çevresinin mânêvî sâhibi ve koruyucusu olarak kabul edilmekte, bütün Kuzey Afrika'da büyük saygı görmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ebû Medyen, Batının Şeyhi, Tasavvuf, İbn Arabî, Fütüvvet, Medyeniyye.

Öğrencinin

Adı Soyadı Hamide ULUPINAR

Numarası 054144061001

Ana Bilim / Bilim Dalı Temel İslam
Bilimleri/Tasavvuf

Programı

Tezli Yüksek Lisans

Doktora

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Dilaver GÜRER

Tezin İngilizce Adı Abu Madyan el-
Magribi his Life, Works, Sufistic Views
ve Madyaniya Order

SUMMARY

This study consists of research and preparation parts of the life of Abu Madyan Magribi who lived in the 6 & 7th century, works, his sufistic views and Madyaniya order.

The most significant person who was involved in the formation and development of North African Sufism is Abu Madyan, who is accepted as the “Sheikh of the West” and called “Junayd of Magrib”. He gave a lot of importance to learning and teaching, carrying out his deeds appropriate to what he had learnt, lived a simple life with his melamine personality, embraced the ideology of helping the society according to futuvva culture, never gave up his role as the active sheikh as well as being the spiritual leader, trust in God is the most important argument of his life, accepted the Sunni sufism ideology which is connected to the main principles of Islam, and led the spread of this ideology in Maghreb by contributing to the development of more than one thousand miracle worker sheikhs.

Abu Madyan’s ideas, who had a widespread effect on the 6 & 7th/12nd & 13rd century Sufism thought, spread over not only Western but also Eastern Islamic World through his successors/disciples, including mainly Ibn Arabi, and his name has always been remembered with respect. Abu Madyan movement has very wide effect in the sixth and seventh centuries Sufism. Although Madyaniya was the first order that emerged in North Africa and affected the other orders in this region, it became assimilated in time into the other orders including mainly Şaziliyye and Senusiyye. Even though Madyaniya became history, the effect of the spiritual guide has still been continuing. The spiritual guide is accepted even today as the spiritual owner of Tilimsen and its surroundings and is shown a lot of respect all around the North Africa.

Key words: Abu Madyan, the Sheikh of the West, Sufism, Ibn Arabi, Futuwva, Madyaniya.
Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fak. A1-Blok 42090 Meram Yeni Yol /Meram /KONYA

Tel: 0 332 324 7660 Faks: 0 332 324 5510 www.konya.edu.tr e-mail:sosbil@konya.edu.tr

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	4
KISALTMALAR.....	6
GİRİŞ	
I- KONUNUN TAKDİMİ.....	7
A- ARAŞTIRMANIN KONUSU.....	7
B- ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	7
C- ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	8
D- ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ.....	8
E- KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	8
A- EBÛ MEDYEN EL-MAĞRİBÎ İLE İLGİLİ KAYNAKLAR.....	8
1- KENDİ ESERLERİ.....	8
2- TARİH VE TABAKÂT KİTAPLARI.....	10
3- DİĞERLERİ.....	12
4- ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER.....	12
B- MEDYENİYYE İLE İLGİLİ KAYNAKLAR.....	14
II- EBÛ MEDYEN EL-MAĞRİBÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM.....	15
A- SİYÂSÎ DURUM.....	15
B- DİNÎ VE TASAVVUFÎ DURUM.....	19

BİRİNCİ BÖLÜM EBÛ MEDYEN EL-MAĞRİBÎ

I- HAYÂTI.....	31
A- İSMÎ VE LAKAPLARI.....	31
B- DOĞUMU VE ÇOCUKLUĞU.....	33
C- İLİM TAHSİLİ VE HOCALARI.....	33
D- TASAVVUFA İNTİSABI.....	36
E- EBÛ MEDYEN'İN ŞEYHLERİ.....	42
F- AİLESİ VE ÇOCUKLARI.....	46
G- VEFATI.....	48
H- KABRİ.....	52
II- MÜRİTLERİ VE ESERLERİ.....	54
A- HALİFELERİ, MÜRİTLERİ VE ÖĞRENCİLERİ.....	54
B- ESERLERİ.....	66
III- TESİRLERİ.....	71
A- KUZEY AFRIKA TASAVVUFUNA TESİRLERİ.....	71
B- EBÛ MEDYEN VE İBN ARABÎ.....	74
C- KERÂMETLERİ VE MENKİBELERİ.....	81

İKİNCİ BÖLÜM EBÛ MEDYEN EL-MAĞRİBÎ'NİN TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ

GİRİŞ.....	88
EBÛ MEDYEN EL-MAĞRİBÎ'NİN TASAVVUFÎ ŞAHSİYETİ.....	88
I- TASAVVUFÎ AHLAKLA İLGİLİ KAVRAMLAR.....	93

A- TASAVVUF-SÛFÎ.....	93
B- TÖVBE.....	95
C- ZÛHD.....	99
D- KUR'AN VE SÛNNETE İTTİBÂ.....	100
E- TEVEKKÛL.....	102
F- FÛTÛVVET.....	104
G- TAKVÂ-VERÂ.....	105
H- İLİM, AMEL, İHLÂS.....	108
I- FAKR.....	110
İ- HAVF VE RECÂ.....	114
J- GÜZEL AHLÂK.....	116
II- SEYR U SÛLÛK İLE İLGİLİ KAVRAMLAR.....	117
A- SEYR U SÛLÛK.....	117
B- MÛRÎD.....	118
C- ŞEYH.....	120
D- MÛCÂHEDE VE RİYÂZAT.....	123
E- NEFİS.....	124
F- HIRKA GİYME.....	126
G- ZİKİR ve SEMÂ.....	128
H- VAKİT.....	131
III- MÂRİFET VE VARLIK İLE İLGİLİ KAVRAMLAR.....	132
A- FENÂ-BAKÂ.....	132
B- MUHABBETULLÂH.....	134
C- KALP.....	136
D- TEVHİD.....	138
E- MÂRİFET-ÂRİF.....	143
F- CEM-FARK.....	145

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM MEDYENİYYE TARİKATI

I- TARİKATİN İNTİŞÂRI.....	147
II- MEDYENİYYE'NİN SİLSİLESİ VE KOLLARI.....	149
A- SİLSİLE.....	150
B- MEDYENİYYE'NİN KOLLARI.....	151
1- SEBTİYYE.....	152
2- MEHDÂVİYYE.....	153
3- MEŞİŞİYYE.....	153
4- ABBÂSİYYE.....	153
5- EKBERİYYE.....	153
6- HACCÂCİYYE.....	155
7- ŞÂZİLİYYE.....	155
8- SÂ'DİYYE.....	156
9- YÂFİİYYE.....	157
10- CEBERTİYYE.....	159
11- Nİ'METULLÂHİYYE.....	159
12- AYDERÛSİYYE.....	160
13- MEYMÛNİYYE (HAVÂTİRİYYE).....	161
14- DÛCÂNİYYE.....	163
15- SENÛSİYYE (SÛNÛSİYYE).....	164

16- AMÛDİYYE	165
17- TÂZİYYE	166
III- MEDYENİYYE TARİKATI'NİN USUL, ÂDÂB VE ERKÂNI.....	166
A- İNTİSAP	166
B- MÜRİTLERİN EĞİTİMİ VE SOHBET	167
C- ZİKİR, VİRD, EVRÂD	170
D- KUR'ÂN'A VE SÛNETE BAĞLILIK VE AZİMETLE AMEL	171
E- RİYÂZAT	173
SONUÇ.....	175
BİBLİYOGRAFYA	178
EKLER	192
I- ÜNSÛ'L-VAHİD VE NÜZHETÛ'L-MÜRİD METNİ	192
II- ÜNSÛ'L-VAHİD VE NÜZHETÛ'L-MÜRİD'İN TERCÜMESİ.....	194
III-EL-KASİDETÛ'N-NÛNİYYE METNİ	203
IV- EL-KASİDETÛ'N-NÛNİYYE'NİN TERCÜMESİ	205
V-KASİDETÛN RÂİYYETÛN METNİ	208
VI-EL-KASİDETÛ'R-RÂİYYE'NİN TERCÜMESİ.....	210
VII- KASİDETÛN LÂMİYYETÛN METNİ	212
VIII-KASİDETÛN BÂİYYETÛN METNİ	213
IX- KASİDE-İ BÂİYYE TERCÜMESİ	214

ÖNSÖZ

İnsanlara mâneviyat şuuru kazandırmış olan İslam, en güzel anlama ve yaşama çabası güden tasavvufî hayat tarzıyla tarihin her aşamasında yaratıcıyı arama ve ona kavuşma yolunda insanlara rehberlik etmiştir. Hak dostu evliyâlar, insanlara sadece dini doğru anlama ve yaşama boyutunda değil toplumsal hayatın her an içinde yer alarak onlara önderlikte bulunmuşlardır. Kuzey Afrika'nın mâneviyat önderlerinden kabul edilen Ebû Medyen VI/XII. yüzyılda yaşamış ve içinde bulunduğu toplumun hem mânâ dünyasını aydınlatmış hem de sosyal sorunlarda topluma rehberlik etmiştir. Onun tasavvufî düşüncesi yaşadığı coğrafyayla sınırlı kalmamış, başta İbn Arabî olmak üzere, halîfeleri/müritleri vasıtasıyla dünyanın pek çok yerinde insanlara ışık olmuş ve olmaya da devam edeceği kanaatindeyiz.

Buna karşılık üzümlere söylemeliyiz ki İbn Arabî üzerinde sayısız çalışmalar yapılmasına rağmen “şeyhim” dediği, ona olan hürmetini ve bağlılığını her fırsatta dile getirdiği Ebû Medyen hakkında etraflı çalışmalar bulunmamaktadır. Gerek bu alandaki çalışmaların azlığı, gerekse Kuzey Afrika tasavvufunun şekillenmesinde ve gelişim seyri içerisinde en etkili ismi, Kuzey Afrika tarikatlerinin ser-halkası kabul edilen Ebû Medyen'i tanımanın ve anlamının önemi bizi bu çalışmayı yapmaya sevk etmiştir.

Çalışmamız bir giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Ebû Medyen el-Mağribî'nin yaşadığı dönemin genel siyâsî, dînî ve tasavvufî durumu kısaca ele alınmıştır. Birinci bölümde Ebû Medyen el-Mağribî'nin hayatı, ilim tahsili, tasavvufa intisabı, eserleri, Kuzey Afrika tasavvufu üzerindeki tesirleri, İbn Arabî'ye tesirleri ve bu çerçevedeki konular sunulmaya çalışılmıştır. İbn Arabî'nin eserlerindeki Ebû Medyen'e ait tüm bilgiler tezin ilgili bölümlerinde değerlendirilmiş, bölümlerle ilgili olmayan diğer rivâyetler ise Ebû Medyen ve İbn Arabî başlığı altında işlenmiştir. İkinci bölümde Ebû Medyen'in eserlerinden yola çıkılarak tasavvufî görüşleri ortaya konulmuştur. Üçüncü bölümde ise Medyeniyye tarikatinin intişârı, silsilesi, kolları, usûl, âdâb ve erkânı incelenmeye gayret edilmiştir.

Çalışmamız esnasında metinlerin tercümelerinde, yapılmış tercümelerden yararlanmakla beraber zaman zaman tasarrufta bulduk. Âyetlerin tercümelerini ise bilhassa Elmalılı Hamdi Yazır'ın mealinden ve değişik meallerden istifâde etmek suretiyle, mümkün olduğunca kendimiz yapmaya çalıştık. Önce sûre ismini, numarasını, sonra da âyet numarasını vererek âyetlerin yerlerini gösterdik ve hadîslerin kaynaklarını tesbit etmeye çalıştık. Bulamadığımız hadislerle dipnot vermedik. Çalışmamızda şiirleri ve eser isimlerini italik olarak yazdık. Kaynakları dipnotlarda gösterirken şahsın soyadını, lakabını, künyesini

ya da meşhur ismini yazıp (ilk geçtiği yer hâriç) yanına (a.g.e.) ifâdesini kullanmaktansa eserin kısa ismini kullanmayı tercih ettik ki bu usûlün okuyucu için daha kolay bir yol olduğunu düşündük.

Bu konuyu seçmemizi tavsiye eden, hem bu çalışmamızda hem de diğer çalışmalarımızda bize daima özveriyle rehberlik etmiş ve engin görüşlerini hiçbir zaman esirgememiş değerli hocam Prof. Dr. Dilâver Gürer'e sonsuz şükranlarımı sunarım. Ayrıca çalışmamı okuyarak gerekli katkılarda bulunan Prof. Dr. Ahmet Yılmaz, Prof. Dr. Kadir Özköse, Prof. Dr. Mustafa Aşkar ve Yrd. Doç. Dr. Doğan Kaplan hocalarıma çok teşekkür ederim.

Çalışmamızın ilim erbabının yapıcı eleştirileriyle daha da zenginleşeceği ve bu değerli katkıların yeni araştırmalara umut olacağı kanaatindeyim. Çalışmak bizden, yardım ve başarıya ulaştırmak Yüce Allah'tandır.

HAMİDE ULUPINAR
KONYA-2012

KISALTMALAR

- a.mlf. : aynı müellif
a.g.e. : adı geçen eser
(a.s.) : (aleyhi's-selâm)
AÜİFD : *Ankara Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Dergisi*
b. : bin
Bkz. : bakınız
c. : cilt
CÜİFD : *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*
çev. : çeviren, çevirenler
ÇÜİFD : *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*
D.İ.A. : *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*
d. no. : demirbaş numarası
ed. : editör
GAL : *Geschichte der Arabischen Litteratur*
GAS : *Geschichte der Arabischen Litteratur Supplementband*
h. : hicrî
haz. : hazırlayan, hazırlayanlar
Hz. : Hazret-i
Ktp. : Kütüphanesi
m. : milâdî
M.İ.A. : *Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*
nr. : numara
nşr. : neşreden, neşredenler
(r.a.) : (Radiyallâhü anh, anhâ)
s. : sayfa
sad. : sadeleştiren, sadeleştirenler
(s.a.v.) : (sallallâhü aleyhi ve sellem)
SÜİFD : *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*
şrh. : şrheden, şrhedenler
thk. : tahkik eden, tahkik edenler
trc. : tercüme eden, tercüme edenler
ts. : tarihsiz
tsh. : tashih eden
UÜİFD : *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*
v. : vefatı
vr. : varak
yay. : yayınları

GİRİŞ

I- KONUNUN TAKDİMİ

A- ARAŞTIRMANIN KONUSU

Her çağda ve her kültürde insanın gönül dünyasına hitap eden, dinin ihsan boyutu olarak adlandırabileceğimiz tasavvuf, kuzey Afrida'da da etkili olmuş, ilahi aşkı yaşamış ve yaşatmış pek çok Hak aşığı burada yetişmiştir. "Batının Şeyhi" olarak adlandırılan Ebû Medyen el-Mağribî, yetiştirdiği pek çok öğrenciyle Afrika topraklarında filizlenmiş ve pek çok ülkeye yayılmış pek çok tarîkatin piri kabul edilmiştir. Ebû Medyen el-Mağribî, İbn Arabî'nin şeyhim dediği, sürekli eserlerinde bahsettiği, görüşlerinden büyük oranda etkilendiği önemli bir şahsiyettir. Hayatının, eserlerinin, tasavvufî görüşlerinin ortaya konması, Afrika'da gelişen ve bugün dünyanın her yerinde etkili olan tasavvufî hareketleri anlamamıza yardımcı olacağı kanaatindeyiz.

Yapacağımız bu çalışmada Ebû Medyen el-Mağribî'nin hayatı, eserleri, tasavvufî görüşleri ve Medyeniye tarikatini inceleyeceğiz. Ebû Medyen'in İbn Arabî'ye ve Afrika tasavvuf düşüncesine etkisi üzerinde duracağız.

B- ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Ebû Medyen el-Mağribî, Kuzey Afrika'da doğmuş, ilim tahsili için şehir şehir dolaşmış, hac esnasında Abdülkâdir-i Geylânî'den hırka giymiş, İbn Arabî'nin yetişmesinde etkili olmuş çok önemli bir şahsiyettir. Bunların da ötesinde başta İbn Arabî olmak üzere yetiştirdiği öğrencilerle Afrika'da doğup gelişen ve pek çok ülkede yayılan tarîkatlerin kurulmasında ve şekillenmesinde etkili olmuş, mümtaz bir sûfidir. Zaten tasavvuf tarihinde Abdülkâdir-i Geylanî "doğunun şeyhi", Ebû Medyen el-Mağribî ise "batının şeyhi" olarak kabul edilir.

Pek çok sûfinin tasavvuf ile ilgili görüşlerinin merkezini oluşturan tevhid ve vahdet-i vücûd düşüncesinin nüvelerini, tasavvuf düşüncesine kazandırdığı boyutları onun eserlerinden hareketle ifade edeceğiz. Daha sonra İbn Arabî'ye ve Afrika'daki tasavvufî düşünceye etkilerini ortaya koymaya çalışacağız.

C- ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışmamız giriş bölümü dâhil dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı, yöntemi, kavramsal çerçevesi, kaynakların değerlendirilmesi, Ebû Medyen el-Mağribî'nin yaşadığı dönemin genel olarak siyasi, dînî ve tasavvufî durumu çalışılacaktır. I. Bölümde Ebû Medyen el-Mağribî'nin hayatı, ilim tahsili, hocaları, tasavvufa intisabı, tesirleri tabakat-biyografi kitaplarında yer alan bütün bilgiler harmanlanarak ortaya konulacaktır. II. Bölümde, muhtelif kütüphanelerde yazma olarak bulunan Ebû Medyen el-Mağribî'nin *el-Akîde*, *Ünsü'l-Vahîd ve Nüzhetü'l-Mürîd*, *Bidâyetü'l-Mürîd* ve *Dîvan*'ından hareketle tasavvufî görüşleri incelenecektir. III. Bölümde ise Medyeniyye tarikatı, kuruluşu, şubeleri ve esasları hakkında bilgi verilecektir.

D- ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Çalışmamız esnasında sıklıkla bazı kavramlar kullanılmıştır. Bu kavramların açıklanması tezin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunacaktır. Bu kavramlar şöyledir:

Kuzey Afrika: Afrika kıtasının kuzeyine verilen isimdir. Bugün Kuzey Afrika'da Fas, Cezâyir, Tunus, Libya, Mısır ve Sudan devletleri bulunmaktadır.

Mağrib: Kuzeybatı Afrika bölgesidir. Günümüzde Tunus, Cezâyir, Fas ve Batı Sahrâyı içerir.

Şark, Doğu: Afrika kıtasına göre Anadolu'nun doğusu, Orta Doğu ve Uzak Doğu ülkelerinin tamamına verilen isimdir.

E- KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

A- EBÛ MEDYEN EL-MAĞRİBÎ İLE İLGİLİ KAYNAKLAR

1- KENDİ ESERLERİ ¹

a. *Ünsü'l-Vahîd ve Nüzhetü'l-Mürîd fî İlmi't-Tevhîd*

Bu eser, Türkiye'deki kütüphane kayıtlarında *Hikemü Ebî Medyen*, *Ünsü'l-Vahîd*, *Ünsü't-Tevhîd* veya *Nüzhetü'l-Mürîd* olarak da geçmektedir. Mürîde sülûk esaslarını öğreten, tasavvufî hikmetleri içeren bir kitaptır. Çalışmamızda Türkiye kütüphanelerindeki nüshaları karşılaştırarak yaptığımız tercümeyi kullandık. Ancak dipnotları, daha okunaklı olması

¹ Ebû Medyen'in eserleri hakkında çalışmamızın "ESERLERİ" kısmında geniş bilgi verilecektir. Burada sadece kullandığımız nüshalar hakkında bilgi vereceğiz.

sebebiyle Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi 2310, vr.: 53-58 no'lu nüshadan verdik. Tezimizin tasavvufî görüşleri kısmında Ebû Medyen'in hikmetlerinin tamamından yararlandık.

b. *Bidâyetü'l-Mürîd*

Mürîde sülûk esaslarını öğretmek üzere yazılmış bir kitaptır. Eserin Arapça ve İngilizce metni, Vincent Cornell tarafından (*The Way of Abû Madyan*, Cambridge-1996, s. 55-115) yayınlanmış, Kadir Özköse tarafından *Tasavvufî Hikmet ve Risâleler* (Konya-2008, s. 167-198) adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir. Bu eser Ebû Medyen'in görüşlerini, tasavvuf anlayışını toplu ve düzenli bir biçimde anlatması açısından son derece önemlidir ve çalışmamızın ikinci kısmında bu eserin tamamından istifade ettik.

c. *El-Akâdetü'l-Mübâreke*

Akâid ile ilgili küçük bir risaledir. Özellikle Allah'ın sıfatları ve tevhid inancı üzerinde durulmuştur. Çalışmamızda, İstanbul Millet Ktp., Ali Emiri Farsî 833, vr.: 40-41, Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi 3273, vr.: 18a-b nüshaları ile Vincent Cornell tarafından (*The Way of Abû Madyan*, Cambridge-1996, s. 49-53) yayınlanmış ve Kadir Özköse tarafından *Tasavvufî Hikmet ve Risâleler* içinde tercüme edilmiş (Konya-2008, s. 163-165) nüshadan karşılaştırmalı olarak tevhid konusu işlenirken yararlanılmıştır.

d. *Dîvan*

Dağınık halde bulunan kasîde ve şiirleri toplanmış ve Dimaşk'ta Mustafa eş-Şevâr tarafından 1938 yılında yayınlanmıştır. Eserde, giriş kısmında Ebû Medyen'in hayatı hakkında bilgi, sonra *Hikem*'i ve biri hariç başlıksız olarak kırk altı şiiri yer almaktadır.² Çalışmamızın tasavvufî görüşleri kısmında *Dîvan* ve Vincent Cornell tarafından *The Way of Abû Madyan* (içinde) yayınlanan, Kadir Özköse tarafından *Tasavvufî Hikmet ve Risâleler* (içinde) tercüme edilen *el-Kasîdetü'r-Râiyye*, *el-Kasîdetü'n-Nûniyye*, *el-Kasîdetü'l-Lâmiyye*, *el-Kasîdetü'l-Bâiyye*, *el-Kasîdetü'l-Mîmiyye*'den istifade edilmiştir.

² Ebû Medyen, Şuayb b. Hüseyin el-Mağribî, *Dîvan*, haz.: Mustafa eş-Şevâr, Dimaşk-1938.

e. *Hırzû'l-Aksâm li Cemû'l-İlel ve'l-Eskâm*

Allah'ın sıfatları, Kur'an sûreleri, peygamberlere, sahâbelere salât, selâm ve övgülerle başlayan kasîdede, çeşitli maddî-mânevî hastalıklardan bahsedilerek şifa istenmekte ve yaratılmış şeylerin şerrinden Allah'a sığınılmaktadır. Tezimizin ikinci kısmında bu eserin, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi 415, vr.: 149-158 no'lu nüshası kullanılmıştır.

2- TARİH VE TABAKÂT KİTAPLARI

a. *Et-Teşevvüf ilâ Ricâli't-Tasavvuf*

Ebu'l-Haccâc Yûsuf b. Yahyâ b. İsa İbnü'z-Zeyyât et-Tâdilî (v. 627/1229) tarafından yazılmış, Ahmed Tevfik'in tahkîkiyle Rabat-1997'de basılmıştır. Ebû Medyen'in vefatından yirmi üç yıl sonra, yani 617/1220 yılında kaleme alınmış olması hasebiyle şeyhin hayatı ile ilgili ilk ve en önemli kaynaktır. Diğer kaynaklardaki bilgilerin pek çoğu *Et-Teşevvüf*'deki bilgilerin tekrarı niteliğindedir. Eser, tasavvuf tarihinde pek çok sûfnin ve bilhassa Ebû Medyen, Ebû Medyen'in şeyhleri/hocaları ve müritleri/öğrencileri hakkında özlü ve ilk elden bilgiler vermesi hasebiyle oldukça önemlidir. Tezimizin Ebû Medyen'in hayatı ile ilgili kısmındaki bilgiler bu eserin s. 319-323'deki bilgiler esas alınarak yazılmıştır.

b. *Ünsü'l-Fakîr ve İzzü'l-Hakîr*

Yazarı Ebu'l-Abbâs Ahmed el-Hatîb İbn Kunfûz el-Kasantîni'dir (v. 810/1407). Muhammed el-Fâsî ve Adolf Fur tashihiyle el-Merkezü'l-Câmiu li'l-Bahsi'l-İlmî tarafından Rabat-1965'de yayınlanmıştır.

785/1385 yılında yazılmış bu eser Ebû Medyen ve müritlerine ithaf edilmiştir. Şeyhin kendisi, şeyhleri ve müritlerinin hayatı hakkında detaylı bilgiler, tasavvufî görüşlerinin bir kısmı ve Medyeniyye'nin yayılışı ile ilgili az ama önemli bilgiler yer alır. *Et-Teşevvüf*'ten sonra çalışmamızda en çok yararlandığımız ikinci eserdir.

c. *Nefahâtü'l-Üns min Hadarâti'l-Kuds*

Abdurrahmân Câmî (v. 898/1492) tarafından yazılan eseri, Lâmiî Çelebi (v. 938/1532) Osmanlıca'ya tercüme ve şerhetmiştir. Süleyman Uludağ, İstanbul-1980'de hazırlayarak yayınlamıştır. Eserde 582 erkek, 34 kadın olmak üzere toplam 616 sūfînin hal-tercemesi verilir. Eserde Ebû Medyen hakkında yaklaşık üç sayfalık bilgi verir.

d. *Et-Tabakâtü'l-Kübrâ*

Yazarı Abdülvehhâb b. Ahmed b. Alî el-Ensârî eş-Şa'rânî'dir (v. 973/1565). Beyrut-1997'de basılmış, Abdulkadir Akçiçek tarafından iki cilt halinde tercüme edilmiştir (İstanbul-1969).

Sūfîlerin hal-tercemesinde önemli bir eser olan *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*'sında İmam Şa'rânî, Ebû Medyen el-Mağribî'nin ve müritlerinin hayatı, tasavvufî görüşleri ve şahsiyeti ile ilgili menkıbevî bilgiler verir.

e. *Mir'âtü'l-Cinân ve İbretü'l-Yakzân fî Ma'rifeti mâ Yu'teberu min Havâdisi'z-Zemân*

Yazarı: Afifeddîn Ebû Muhammed Abdullâh b. Es'ad b. Alî b. Süleymân el-Yâfî el-Yemenî el-Mekkî (v. 768/1366). Kâhire-1993'de basılmıştır.

Aynı zamanda Medyeniyye'nin Yâfiyye kolunun kurucusu olan Abdullâh el-Yâfî bu târih kitabında kısa, öz olarak üçüncü ciltte üç sayfa halinde Ebû Medyen'in hayatı hakkında bilgi vermiştir.

Ayrıca çalışmamızda kullandığımız diğer bazı tabakât kitapları şunlardır: Makkarî, Ahmed b. Muhammed et-Tilimsânî, *Nefhü't-Tıyb*, thk.: İhsan Abbâs, Beyrut-1997, c. VII; İbnü'l-Mülakkın, Ömer b. Ali, *Tabakâtü'l-Evliyâ*, thk.: Nûreddin Şerîbe, Beyrut-1986; Zehebî, Şemseddîn Muhammed b. Ahmed, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk.: Beşşâr Avvâd Ma'rûf-Muhyî Hilâl es-Serhân, Beyrut-1984, c. XXI; Kettânî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ca'fer b. İdris, *Selvetü'l-Enfâs ve Mühâdesetü'l-Ekyâs bi-men Akbera mine'l-Ulemâ ve's-Sulehâ bi-Fâs*, thk.: Abdullâh Kâmil Kettânî-Hamza b. Muhammed Tayyib Kettânî-Muhammed Hamza b. Kettânî, ?-2004, Darü'l-Beyzâ: Darü's-Sekâfe, c. I; Makdîş, Mahmûd, *Nüzhetü'l-Anzâr fî Acâibi't-Tevârih ve'l-Ahbâr*, thk.: Muhammed Mahfûz, Alî ez-Zuvârî, Beyrut-1988, c. II; Mahlûf, Muhammed b. Muhammed b. Ömer, *Şeceretü'n-Nûri'z-Zekiyye fî Tabakâti'l-Mâlikiyye*, Beyrut-2003, c. I.

3- DİĞERLERİ

Târih ve tabakât kitapları dışında muhteviyâtında değişik vesîlelerle Ebû Medyen hakkında bilgiler taşıyan eserler de mevcûttur. Bunlardan bizim istifâde ettiğimiz eserler şunlardır :

a. *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*

Yazarı: Muhyiddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî el-Hâtemî et-Tâî (İbn Arabî)'dir. (v. 638/1240). Eser, Ahmed Şemseddîn tashihiyle Beyrut-1971'de basılmış, Ekrem Demirli tarafından (İstanbul-2006) tercüme edilmiştir.

İbn Arabî, tasavvufla ilgili bu eserinde şeyhleri içinde en çok Ebû Medyen'den bahsetmiştir. Onun gerek hayatı, tasavvufî görüşleri gerek de Medyenîyye tarîkatinin esasları hakkında oldukça önemli bilgilere yer vermiştir. Bu bilgileri tezimizin ilgili bölümlerinde kullandık. Ayrıca tezimizin tesirleri bölümünde ayrı bir başlık açarak İbn Arabî'nin başta *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye* olmak üzere *Füsûsu'l-Hikem*, (trc. ve şrh.: Ahmed Avni Konuk, haz.: Mustafa Tahralı-Selçuk Eraydın, İstanbul-1990), *Mevâkıu'n-Nücûm ve Metâliu Ehilleti'l-Esrâri ve'l-Ulûm* (tsh.: Muhammed Bedreddîn en-Na'sânî, Mısır-1907), *Kitâbü Muhâdarati'l-Ebrâr ve Müsâmereti'l-Ahyâr* (Beyrut-1968), *et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye fî Islâh-ı Memleketi'l-İnsâniyye* (trc. ve şrh.: Ahmed Avni Konuk, haz.: Mustafa Tahralı, İstanbul-1992), *Ruhu'l-Kuds İbn Arabî'nin Feyz Aldığı Sûfiler* 8trc.: Vahdettin İnce, İstanbul-2005) ve *Kitâbü'l-İsfâr an Netâici'l-Esfâr* isimli eserlerindeki nakilleri ve şeyhiyle ilgili yorumlarına yer verdik.

b. *Geschichte der Arabischen Litteratür (GAL)* (Leiden-1943) ve *Geschichte der Arabischen Litteratür (GAS)* (Leiden 1937)

Carl Brockelmann'ın bu ünlü eserleri, Ebû Medyen'in eserleri ve şerhlerini tesbitte en önemli kaynaklarımız oldu.

4- ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER

a. **The Way of Abu Madyan: Doctrinal and Poetic Works of Abû Madyan Shu'ayb Ibn al-Husayn al-Ansârî, (c. 509-594/1115-1198)³**

Vincent J. Cornell, yoğun bir gayretin sonucu olarak Ebû Medyen'e ait eserlerin elde mevcut nüshalarını karşılaştırmalı bir şekilde incelemiş ve Arapça orjinal metinleri ile birlikte İngilizce tercümesini yaparak 190 s. yayınlamıştır (Cambridge-1996). Bu çalışmanın bazı bölümleri Kadir Özköse tarafından *Tasavvufî Hikmet ve Risâleler* (içinde) tercüme edilmiştir (Konya-2008). Londra'daki British Library, Paris'teki Bibliotheque, Madrid'deki the Biblioteca National, Rabat'taki el-Hizânetü'l-Âmme kütüphaneleri, Cezâyir ve Türkiye kütüphaneleri ve özel koleksiyonlardaki nüshaları inceleyen Cornell, eserinin başında Ebû Medyen'in kısaca hayatı ve Mağrib tasavvufu hakkında yerinde bir tanıtım yazısı hazırlamıştır. Tezimizde önemli ölçüde yararlandığımız bu çalışma, bilgileri karşılaştırma imkânı da sağlamıştır.

b. **Şeyhu's-Şüyûh Ebû Medyen el-Gavs Hayâtühû ve Mi'râcühû İlallâh**

Abdülhalîm Mahmûd tarafından yapılmış bu çalışma, Kâhire-1978'de basılmıştır. Abdülhalîm Mahmûd çalışmasında, Ebû Medyen'in hayatı, kişiliği, tasavvufî görüşleri, günümüz dünyasındaki problemlerin şeyhin öğretisinden yararlanıldığı ölçüde aşılacağı yönlerde dikkat çekmektedir. Çalışmanın sonunda Ebû Medyen'in hikmetleri, şiirlerinden bazıları sunulmakta ve edebi kişiliği hakkında değerlendirmede bulunmaktadır. Tezimizde Abdülhalîm Mahmûd'un, Ebû Medyen'in bilhassa şahsiyeti ve kabri ile ilgili değerlendirmesinden yararlandık.

c. **"Ebû Medyen"**: Alfred Bel (*M.İ.A.*, İstanbul-1977, c. IV, s. 36-37).

d. **"Ebû Medyen"**: Tahsin Yazıcı (*D.İ.A.*, İstanbul-1994, c. X, s. 186-187).

---

³ Cornell'in bu çalışmasının değerine binaen hakkında pek çok tanıtım yazısı hazırlanmıştır ki bu tanıtım yazıları şunlardır: Kalin, İbrahim, "The Way of Abû Madyan: Doctrinal and Poetic Works of Abû Madyan Shu'ayb Ibn al-Husayn al-Ansârî" *The Muslim World Book Review*, London-1998 (Summer), XVIII/18-20; Mcgregor, Richard J.A., "The Way of Abû Madyan: Doctrinal and Poetic Works", *Jusûr*, Los Angeles-1997, XIII/100-102; Johnston, Neil W., "The Way of Abû Madyan: The Works of Abû Madyan Shu'ayb", *Sufi*, London-1997, (Autumn), s. 14-15; Mediano, Fernando Rodriguez, "The Way of Abû Madyan: Doctrinal and Poetic Works of Abû Madyan Shu'ayb Ibn al-Husayn al-Ansârî", *Al-Qantara Revista de Estudios Arabes*, Madrid-1999, XXI/ 244-247.

e. “İbnü'l-Arabî'nin Şeyhi Ebû Medyen Şuayb el-Ensârî'nin Hayatı, Eserleri ve Tesir Halkası”: Kadir Özköse (*Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara-2008, sayı: 2, s. 95-115).

f. “Ebû Medyen Şuayb el-Ensârî'nin Tasavvufî Düşüncesi”: Kadir Özköse (*CÜİFD*, Sivas-2007, sayı: 2, c. XI, s. 161-196).

Bu ansiklopedi maddeleri ve makâleler Ebû Medyen'in hayâtı, dînî ve tasavvufî düşünceleri, eserleri hakkında bilgiler verir ki çalışmamızda bize büyük kolaylık sağlamıştır. Tezimizde bu çalışmalardan istifâde ettik, gerekli yerlerde çalışmamıza ilave ve bilgileri karşılaştırma imkânı bulduk.

Ayrıca bu kaynaklardan öncelikle târîh ve tabakât kitaplarının bilgilerini esas alıp, diğerlerini onlara ilâve etmek sûretiyle Ebû Medyen'in hayâtını detaylı bir şekilde ortaya koymaya çalıştık. Ebû Medyen'in tasavvufî görüşlerinde eserlerinden ve şiirlerinden hareketle hiçbir bilgiyi dışarıda bırakmamaya özen göstererek çalışmamız ve Medyeniyye bölümünü ise kollarıyla birlikte geniş bir şekilde işlememiz; bizim araştırmamızın farklı bir yönünü oluşturmaktadır.

B- MEDYENİYYE İLE İLGİLİ KAYNAKLAR

1- *Ikdü'l-Cevheri's-Semîn fi'z-Zikr ve't-Turukî'l-İlbâs ve't-Telkîn*

(M. Tancî nüshası fotokopisi 67 varak) : Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî (v. 1205/1790). Zebîdî, tarîkatleri ve şubelerini alfabetik bir sıra ile inceleyerek, onların silsilelerini verir ve haklarında bâzı açıklamalarda bulunur. Bu eser tarîkatler, şubeleri ve özellikle de silsileler konusunda vazgeçilmez bir kaynaktır.

2- *Tibyânü Vesâilî'l-Hakâik*

(Süleymâniye Ktp., İbrâhim Efendi, nr. : 432-434) : Harîrîzâde Mehmed Kemâleddin Efendi (v. 1299/1882). Müellif nüshası olarak üç büyük cilt hâlinde Süleymâniye Kütüphânesi'nde bulunan ve yazma eserler arasında da güzîde bir kıymeti hâiz olan Harîrîzâde'nin bu eseri “bir tarîkatler ansiklopedisi” dir, denilebilir. Harîrîzâde *Tibyân*'da, Zebîdî'nin yaptığı gibi sâdece işlediği tarîkatin silsilesini vermekle yetinmeyip, o tarîkat hakkında kaynaklarda bulabildiği bilgileri naklettikten sonra, devrinde karşılaştığı şeyhlerden

elde ettiği bilgileri de sunar. Sonra da bunlara kitâbelerde ve diğer yerlerde bulabildiği bilgileri ilâve ederek, o tarîkat hakkında en geniş mâlûmâtı ortaya koymaya çalışır.⁴

3- *Sefîne-i Evliyâ*

Hüseyin Vassâf'ın (v. 1929), tarîkatler hakkındaki bu kıymetli eserinin ilk cildini Mehmed Akkuş ve Ali Yılmaz neşretmiştir (İstanbul 1990). Eserin tek olan müellif nüshası Süleymâniye Kütüphânesi, Yazma Bağışlar, nr. :2306'da bulunmaktadır.

Eserde önce, işlenen tarîkatin kurucusuna kadar olan silsilede yer alan zevât hakkındaki bilgiler verilir. Akabinde tarîkatin kurucusunun hayâtı işlendikten sonra, şûbelerinin listesi verilir. Daha sonra da şûbelerin kurucularının hayâtı anlatılır, silsilesi verilir ve varsa eserleri belirtilir. Nihâyet, o tarîkatten şeyhlik yapmış olan bâzı kimseler hakkında kısa bilgiler kaydedilerek o tarîkat incelenir. Bol bol kitâbe, şiir ve mektupla süslenmiş olan *Sefîne-i Evliyâ*, bilgileri kullanmada tertip ve düzen açısından biraz dağınıklık arzeder. Medyeniyye eserde ilk ciltte 231-233 sayfaları arasında işlenmiştir.

4- "Medyeniyye": Dilâver Gürer (*D.İ.A.*, Ankara-2003, c. XXVIII, s. 348).

Bu kaynakların yanısıra, son devirde tarîkatler hakkında yapılmış yerli ve ekseriyeti yabancı çalışmalardan da istifâde ederek Medyeniyye'nin yayılışı, silsilesi, kolları, âdap ve erkânı hakkında bilgiler vermeye çalıştık.

II- EBÛ MEDYEN EL-MAĞRİBÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM

A- SİYÂSÎ DURUM

Ebû Medyen el-Mağribî'yi daha iyi tanıyabilmek için yaşadığı asırda Kuzey Afrika ve Endülüs'ün içtimâî yapısını şekillendiren siyaset ve kültür olaylarına bir göz atmak gerekir. Bu sebeple burada Kuzey Afrika'nın ve Endülüs'ün Müslümanlar tarafından fethedilişinden ve kurulan devletlerden kısaca bahsedeceğiz.

Afrika'nın İslâmiyetle ilk teması Birinci ve İkinci Habeşistan hicretleriyle (5-6/626, 627) olmuş, daha sonra Hz. Ömer devrinde (12-23/633-643) Amr b. el-Âs tarafından Mısır'ın

⁴ Harîrîzâde'nin hayâtı, eserleri ve *Tibyânü Vesâilî'l-Hakâik* hak. bkz.: Çiçek, Yâkup, *el-Mevridü'l-Hâs bi'l-Havâs fi Tefsîri Sûreti'l-İhlâs (Giriş)*, İstanbul-1996, s. 27-63.

fethedilmesiyle de (20/640) kıta toprakları, Müslümanlara açılmış oldu. Hz. Osman devrinde (23-35/643-655) fethedilen Kuzey Afrika, Mısır vilâyetine bağlandı ve valiliğe Abdullâh b. Sa'd b. Ebî Serh getirildi. Muâviye b. Ebî Süfyan devrinde (40-60/660-679) Ukbe b. Nâfi'in Kuzey Afrika'ya yaptığı yeni seferler neticesinde Berberiler,⁵ İslam'a girmeye başladılar. Emevi halîfesi Velîd b. Abdilmelîk devrinde (85-96/704-714) Mûsâ b. Nusayr, Kuzey Afrika vâlisi oldu ve kumandanı Târik b. Ziyâd, Tanca'ya kadar gitti. Bu fetihlerle bütün Kuzey Afrika, Bizans egemenliğinden çıkıp İslâm hâkimiyetine girdi.⁶

İslam hâkimiyetinde Kuzey Afrika'da kurulan ilk devlet, 132-350/749-961 yılları arasında Cezâyir'de hâkimiyet sürdüren Rüstemîler devletidir. Devletin kurulması, Mağrib'in dînî ve siyâsî tarihinin en önemli hadiselerinden biridir; çünkü bu, Müslümanların güçlü bir biçimde Kuzey Afrika'da yerleşmelerini sağlamakla kalmadı, Emevi soyundan gelen Abdurrahmân'ın Endülüs'te güçlü bir biçimde yerleşmesine imkân sağladı. Rüstemîler Devleti'nin kuruluşunun hemen akabinde Merâkeş'te (Marrakesh) İdrisîler Devleti kuruldu ve 134-422/751-1030 yılları arasında varlığını sürdürdü.⁷

Aynı yıllarda Emevi halîfesi II. Mervan'ın Zap suyu muharebesinde yenilmesi sonucu bütün Emevi toprakları Abbâsîler'in eline geçti (131/748). Abbâsîler ele geçirdikleri bu topraklarda Emeviler gibi idârî bir otorite kuramadıkları için merkezden uzak bölgelerde bağımsız devletler kurulmaya başladı. Bu dönemde Tunus'ta Ağlebîler (184-296/800-908), Fas'ta İdrisîler (172-375/788-985), Mısır'da sırasıyla Tolunoğulları (254-292/868-904), İhşidîler (325-358/936-968) ve Fâtımîler (297-567/909-1171) hüküm sürdüler. Fâtımîler, bir ara bütün Kuzey Afrika'yı birleştirdilerse de bu pek uzun sürmedi ve yerine Murâbitlar Devleti (448-541/1056-1146) kuruldu.

İspanya'da Endülüs Emevi Devleti (138-422/755-1030), üç asır boyunca yüksek bir medeniyet ve güçlü bir otorite kurdu. Ancak II. Hişam döneminde karışıklıklar iyice arttı ve onun tahttan indirilmesiyle halk ayaklandı. Yirmi bir yıl süren bir anarşi döneminden sonra son Endülüs Emevi Halîfesi III. Hişam'ın ortadan kaybolmasıyla devlet yıkıldı. Endülüs Emevi Devleti'nin yönetiminde ortaya çıkan otorite boşluğunun doğal bir sonucu olarak her bölgede irili ufaklı yirmi küsur yerel hânedân bağımsızlıklarını ilân ettiler. "Tavâif-i Mülûk" adı verilen bu hanedanlardan bazıları şunlardır: İşbiliye (Sevilla) civarında Abbâdîler (413-

⁵ Berberîler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Naci, Hikmet, *Tarih Boyunca Kuzey Afrika ve "Berberî"ler*, İstanbul-1955, s. 30-37.

⁶ Kuzey Afrika'nın fethi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Bel, Alfred Octave, *el-Fıraku'l-İslâmiyye fi's-Şimâli'l-İfrikiyye*, trc.: Abdurrahmân Bedevî, Beyrut-1987, s. 83-106; Dursun, Dâvut, "Afrika, İslâmî Devir", *D.İ.A.*, İstanbul-1988, I/418-419; Ertan, Veli, *Afrika'da ve Avrupa'da İslâmiyet*, İstanbul-1968, s. 24-25.

⁷ Özköse, Kadir, "Başlangıçtan Günümüze Kadar Afrika'da İslam ve Tasavvuf", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara-2001, sayı: 7, s. 158.

483/1022-1090), es-Sağru'l-A'lâ bölgesinde Tücbîler, Hûdîler (431-536/1039-1141) ve Cehverîler (422-461/1030-1068), Tuleytula'da (Toledo) Zünnûnîler (406-477/1015-1084), Batalyevs (Badajoz) bölgesinde Eftasîler (412-486/1021-1093), Gırnata'da (Granada) Zîrîler (400-482/1009-1089).⁸

Bu dönemde Endülüs siyasî hayatının temel karakteristiği, emîrlükler arasında yaşanan kıyasıya çatışmalar ve düşmandan birbirlerine karşı toprak-haraç karşılığında yardım almalar oldu. Bu durum, Müslümanların zayıf düşmesine sebep olurken; Hıristiyan İspanya devletlerinin de güçlenmesine katkı sağladı. Nitekim 478/1085 yılında Kastilya Kralı VI. Alfonso, Endülüs'ün en önemli ikinci büyük kenti olan Tuleytula'yı işgal etti. Bunun üzerine Müslümanlar, kendilerini Hıristiyan işgaline karşı korusun diye Kuzey Afrika'da bir imparatorluk kurmuş olan Murâbitlar'ın hükümdarı Yusuf b. Taşfîn'den yardım istediler.

Murâbitlar devleti, V/XI. yüzyılın ilk yarısında Abdullâh b. Yâsin (v. 451/1059) tarafından kuruldu. Devleti, Kuzey Afrika'nın batısı ile Müslüman İspanya sahasında elli yıldan fazla egemen oldu. Sahrâ çölünde yaşayan Sanhâce Berberilerinin güç birliği ve Mâlikiyye mezhebi ulemâsının ittifakı ile hâkimiyetini devam ettirdi.⁹ Abdullâh b. Yâsin'den sonra sırayla Yahya b. Ömer ve Ebû Bekir b. Ömer ve Yusuf b. Taşfîn halife oldular. Yusuf b. Taşfîn, Zellâka savaşında VI. Alfonso komutasındaki Hıristiyanları yenerek Endülüs'te emniyeti sağladı (479/1086). 486/1093 senesinde ise Endülüs, Murâbitlar devletinin bir eyaleti haline geldi.¹⁰ Yusuf b. Taşfîn'den (500/1106) sonra Ali b. Yusuf (500-537/1106-1142), Taşfîn b. Ali (537-540/1142-1145) ve İshak b. Ali (540-541/1145-1146) halife oldular. Murâbitlar'ın 541/1146 yılında yıkılışıyla Endülüs'te siyasî birlik tekrar bozuldu ve "Tavâifü'l-Murâbitîn" diye adlandırılan küçük devletçikler kuruldu. Bir taraftan da siyasî parçalanma sonucu Hıristiyan krallıkların hızla toprak kazanmaya yöneldiği böyle bir dönemde Endülüs'ün imdadına koşan bir başka Kuzey Afrika devleti Muvahhidler (540-645/1145-1247) oldu.¹¹

Muvahhidler, Murâbitlar'ın yanlış buldukları bazı uygulamalarını durdurmak amacıyla yeni bir ıslah hareketinin temsilcisi olarak Kuzey Afrika'da ortaya çıktı. Hanedanın kurucusu İbn Tûmert, din ilimlerinde sahip olduğu zengin birikiminin yanında eylemci kişiliğiyle de dikkatleri çekti. Gördüğü İslam'a aykırı uygulamalara, özellikle de Allah'ı insan

⁸ İnan, Muhammed Abdullah, *Devletü'l-İslâm fi'l-Endülüs*, Kâhire-1988, III/13-260.

⁹ Bel, *el-Fıraku'l-İslâmiyye*, s. 226-245.

¹⁰ Murâbitların kuruluşu ve Endülüs'teki hâkimiyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Hamdî, Abdülmün'im Muhammed Hüseyin, *Târîhu'l-Mağrib ve'l-Endülüs fi Asrı'l-Murâbitîn*, İskenderiye-1986, s. 37-76.

¹¹ İmâdüddîn, S. Muhammed, *Endülüs Siyasi Tarihi*, trc.: Yusuf Yazar, Ankara-1990, s. 299-306; Özdemir, Mehmet, *Endülüs Müslümanları: Siyasi Tarih*, Ankara-1994, s. 163-171.

şeklinde tasavvur eden Mücessime akîdesine karşı çıkmayı ve bunları ortadan kaldırmayı hedefledi. Mevcut düzeni yıkıp yerine yenisini kurmak amacıyla etrafına çok sayıda taraftar toplayan İbn Tûmert (515-524/1121-1129), 515 yılı Ramazan ayında (Kasım 1121) mehdiliğini ilan etti. Bu hareket, yeni bir devletin kuruluşunun ilk adımını oluşturdu.¹² Devletin resmen teşekkülü ise dokuz yıl sonra, onun ölümünün (14 Ramazan 524/21 Ağustos 1129) ardından halîfesi Abdülmü'min el-Kûmî (524-558/1129-1163) tarafından gerçekleştirildi. Devlete, İbn Tûmert'in müridlerine verdiği "muvahhid" adından hareketle Muvahhidler denildi.¹³

Muvahhidler, Kuzevbatı Afrika ve Endülüs'e hâkim olan Murâbitlara karşı silahlı mücadeleye başladı (517/1123). İbn Tûmert, Abdülmü'min kumandasındaki ordusunu Murâbitların başşehri Merâkeş üzerine gönderdi.¹⁴ 524/1129'da İbn Tûmert ölünce, halîfesi ve kumandanı Abdülmü'min, Muvahhidlerin lideri oldu.¹⁵ Abdülmü'min döneminde Muvahhidler, Tunus ve Fas'ı zaptedip, 556/1161 senesinde İspanya'ya geçtiler. İşbiliyye'yi başşehir yaptılar. Abdülmü'min 558/1163 senesinde İspanya'ya sefer hazırlığı yaparken hastalanarak ölünce, tahta, oğlu Muhammed geçti. Ancak kırk beş gün sonra tahttan indirilerek yerine, kardeşi Ebû Ya'kub Yûsuf (558-580/1163-1184) geçti. Ebû Ya'kub, İspanya'ya sefere çıktı ve 567/1171 senesinde Muvahhidler, bütün Endülüs'e hâkim oldular. Ebû Ya'kub 580/1184 yılında ölünce, yerine oğlu Ebû Yûsuf Ya'kub (580-595/1184-1199) geçti. Ülkede hükümdarın ölümünü fırsat bilerek isyanlar çıktı. Ebû Yûsuf, Benî Ganiyye isyanını¹⁶ bastırarak Kuzey Afrika'da (583/1187), Kastilya kralının yenildiği Erek zaferiyle de Endülüs'te kontrolü sağladı (591/1195).¹⁷ 22 Rebîulevvel 595/1199'da Fas'ta vefat etti¹⁸ ve yerine oğlu Muhammed Nâsır Lidînillâh geçti (595-610/1199-1213). 607/1210'da yapılan İkâb savaşında haçlılara ağır bir yenilgiye uğradı ve devletin çöküşü başladı.¹⁹ İktidara çok sayıda hükümdarın inip çıkması, mahalli yöneticilerin güç kazanmasına sebep oldu ve

¹² İbn Tûmert ve başlattığı islah hareketi için bkz.: Ebû Ramîle, Hişâm, *el-Muvahhidîn ve Alâkatühüm bi'l-Memâliki'n-Nasrâniyye ve'd-Düveli'l-İslâmiyye fi'l-Endülüs*, ?-2004, yay.: Dâru'l-Furkân, s. 31-39.

¹³ Özdemir, *Endülüs Müslümanları*, s. 173-182; (a. mlf.) "Muvahhidler", *D.İ.A.*, İstanbul-2006, XXXI/410-412.

¹⁴ Muvahhidler ile Murâbitlar arasında yapılan savaşlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Hişâm, *el-Muvahhidîn*, s. 39-67; Hamdî, *Târîhu'l-Mağrib ve'l-Endülüs*, s. 83-123.

¹⁵ Selâvî, Ahmed. B. Hâlid en-Nâsırî, *Kitâbü'l-İstiksâ li Ahbâri Düveli'l-Mağribi'l-Aksâ*, thk.: Ahmed en-Nâsırî, ?-2001, yay.: Vezâratü's-Sekâfe ve'l-İttisâl, III/41-43.

¹⁶ Benî Ganiyye ve faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Hişâm, *el-Muvahhidîn*, s. 143-203.

¹⁷ Selâvî, *Kitâbü'l-İstiksâ*, III/149-158.

¹⁸ Selâvî, *Kitâbü'l-İstiksâ*, III/171.

¹⁹ Selâvî, *Kitâbü'l-İstiksâ*, III/191-195.

Muvahhidler, Hristiyanların Endülüs üzerindeki mücadelesiyle iyice zayıflayarak 667/1268'de Merînîler tarafından yıkıldı.²⁰

VII/XIII. asrın ortalarında İspanya'da Müslüman olarak sadece Gırnata'ya sıkışmış (629-897/1231-1491) Benî Ahmer Devleti kaldı. 897/1491'de Benî Ahmer Devleti'nin yıkılışı ile İspanya'daki 781 yıllık İslam egemenliği sona erdi.

Ebû Medyen'in yaşadığı yıllar, Murâbitlar devletinin sonlarından başlayarak Muvahhidlerin ortalarına kadar, yani Ebû Yûsuf Ya'kub döneminin sonuna kadardır. Zâten Ebû Medyen'in vefatından bir yıl sonra 595/1199'da Ebû Yûsuf Ya'kub el-Mansûr da vefat etmiştir.

B- DÎNÎ VE TASAVVUFÎ DURUM

Afrika'da tasavvufun önemine dair Şehbenderzâde'nin şu tesbitleri oldukça yerindedir: "Afrika'da tarîkatlerin büyük bir ehemmiyeti vardır. Bizdeki haline kıyasla Afrika'da tarîkatlerin hizmetleri, vazifeleri ve toplum üzerindeki büyük tesirleri asla takdir olunamaz. Doğuda şeriat âlimleriyle tarîkat âlimleri arasında tezat ve rekabet bulunmakta olup, tarîkat hiçbir zaman umûmî olmamıştır. Afrika'da ise vaziyet aksinedir. Tasavvuf, dînî mezheplerle pek güzel te'lif edildiğinden düşündürler, zâhir ve bâtın ehli adıyla iki muhâlif fırkaya ayrılmamıştır. Bu sebeple dînî ve içtimâî vazifelerin hepsi, tarîkatler tarafından îfâ edilmiştir. Orada zâviye demek; mektep, yetimhâne, dârü'l-aceze, şefkat ve kardeşlik merkezi, hastahane demektir. Herkesin dînî, siyâsî ve içtimâî müracaat yeri zâviyedir."²¹

Afrika'da tarîkatler ve tasavvufî hayat yaşamın bir parçasıdır. Afrika, tarîkatler coğrafyasıdır. Afrika halkları misyonerlik, sömürgecilik, emperyalizm, işgal, savaş, kıtlık ve açlık fecaatlerine rağmen halen kendi değerleri ile birlikte ayakta kalabilmişlerse bunu en çok yaşam kaynağı olarak gördükleri tarîkat şeyhlerinin öncülüğüne ve rehberliğine borçlu hissetmişlerdir.²²

Kuzey Afrika'daki tasavvufî ekoller, zenci köleler için hayat kaynağı olmuştur. Her türlü hayat koşullarına uyabilmeleri, bu tarîkatleri, İslam öğretilerinin yayılmasında ideal araç durumuna getirmiştir. Bu bölgede tarîkatlerin müspet faaliyeti neticesinde kabileler arası

²⁰ Selâvî, *Kitâbü'l-İstikâs*, III/243-250; İmâdüddîn, *Endülüs Siyasi Tarihi*, s. 306-322.

²¹ Şehbenderzâde, Filibeli Ahmed Hilmi, *İslam Tarihi Hz. Peygamber'den Zamanımıza Kadar*, İstanbul-1982, s. 515-516.

²² Câdullâh, Menâl Abdülmün'im, *et-Tasavvuf fî Mısır ve'l-Mağrib*, İskenderiye-ts., s. 125-127; İbrahim, Abdullâh Abdürrezzâk, *Afrika'da Tasavvuf ve Tarîkatler*, trc.: Kadir Özköse, Konya-2008, s. 8.

çatışmaların önü kesilmiş, halklar ve akrabalar barıştırılmıştır. Bu yüzden batılılarca: “Afrika’da Ekvator bölgelerini İslamlaştıran, tarikatlerden biri değilse, mutlaka ötekidir.” denilmiştir. Ayrıca, Afrika’daki İslâmî ve tasavvufî hareketler, İslam dünyasının başka yerlerine göre daha fazla siyâsî ve daha çok direniş ruhluydular.²³

Ebû Medyen’in ilmî ve mânevî kemâlâtını gerçekleştirdiği dönem, Mağrib’in batısında derinlikli sosyal değişimle siyâsî boşluğun yaşandığı bir süreçtir. O dönemde, Hıristiyan güçler tarafından işgal edilen Müslüman İspanyasından daha fazla acı çeken bir coğrafya yoktu. Otoritesini giderek kaybeden Emeviler arasında birbirlerine karşı soğuk tutum sergileyen etnik zümrelerce her geçen gün artan isyan girişimleri, bölgenin sosyal ve entelektüel yapısında büyük değişimlerin yaşanmasını zorunlu kılıyordu.²⁴

Endülüs Emevi Devleti, 422/1030 yılında yıkılınca çözülme başlamış, Kuzey Afrika’daki Müslüman devletler Endülüs’ü muhafazaya çalışmış, oradaki medrese ve zâviyelerin fonksiyonunu ise Mağrib üstlenmiştir. Mağrib’de tekke ile medresenin içiçe olması, teori ile pratiğin birlikte yürütmesini sağlamış; eğitim ve öğretimin câzibesini artırarak seviyesini yükseltmiştir. Hatta daha iyi eğitim ve öğretim görmek için iç çekişmelerin yaşandığı Endülüs’ten ve Afrika’nın muhtelif yerlerinden buraya gelenler olduğu söylenebilir. İşbiliyye’de doğan Ebû Medyen, böyle bir maksadı da göz önünde tutarak Endülüs’den Mağrib’e gelmiştir.²⁵

Endülüs’ün o dönemdeki sosyal durumu hakkında Cornel şöyle demektedir: “V/XI. yüzyıldan itibaren Kuzey Afrikalı Berberî göçmenlerle, ihtidâ eden İber yarımadası halkları siyâsî mevkiler edinmeleri, ticarî ilişkilerde bulunmaları ve birbirleri arasında evlilik bağının kurulması sonucu yerli Arap toplumu asimile olmaya başladılar. Bu entegrasyondaki yavaş ve amansız devam eden süreç, Endülüs’ün güney ve doğusundaki etnik yapıyı olumsuz yönde etkiledi. Artık tarihe gömülen Emevîler döneminde asırlardır dînî ve siyâsî otoriteyi tekellerinde bulunduran Suriyeli ve Yemenli aileler, sahip oldukları siyasi ve entelektüel hâkimiyetin sessizce ellerinden gittiğini idrak etmeye başladılar. Bu krizlerin üstesinden gelmeye çalışan daha çok Arap asıllı âlimlerden oluşan elitler, eski toplumsal ve hukuksal metotları kullanarak ayrıcalıklarını sürdürmeye çalıştılar. Bu elitler, Eş’ariyye kelâmı ve Mâlikiyye hukukunun kalıpları çerçevesinde ve dar görüşlü bakış açılarıyla geleneksel dokuyu bir süre korudular. İslam toplumunda adaletin sağlanmasına gayret ettiler. Endülüs

²³ Özköse, “Afrika’da İslam ve Tasavvuf”, s. 162-163.

²⁴ Cornell, Vincent J., *The Way of Abû Madyan: Doctrinal and Poetic Works of Abû Madyan Shu’ayb al-Husayn al-Ansârî (c. 509-594/1115-1198)*, Cambridge-1996, s. 16-17 (“Onüçüncü Yüzyılda Mağrib Tasavvufu ve Ebû Medyen” *Tasavvufî Hikmet ve Risâleler*, haz.: Kadir Özköse, Konya-2008, s. 29).

²⁵ Güven, Mustafa Salim, *Ebu’l-Hasan eş-Şâzîlî ve Şâzîliyye*, İstanbul-1999 (basılmamış doktora tezi), s. 48.

coğrafyasına özgü bir kelâmî düşüncenin oluşmasına karşı çıktılar. Şark İslam dünyasında benimsenen hukuk normlarını aynen sürdürmeye çabaladılar. Ama yeni nesil, din anlayışında yeni yaklaşımlar sergileyen ve sosyal hayata aktif olarak katılan kesimlerin etkisi altında kalmaktaydı.”²⁶

Bu yeni kelâmî-fikhî ekolün ilk temsilcileri, III/IX. yüzyılın sonları gibi erken tarihlerde Endülüs’e girmeye başlayan Şâfiî Fikhî taraftarları idi. En önemli etki, Mâlikî ulemâsının kendi hukuk sistemlerinde gerçekleştirmek istedikleri yenilikler için Şâfilîğin metodolojisini kullanmalarıydı. Bu şahsiyetlerin çoğu, iyi düzeyde tasavvuf düşüncesine sahiplerdi. Erken döneme ait isimlerden birisi, Madrid bölgesinden sosyal ıslahatçı şahsiyet olan Ahmed b. Muhammed b. Karlümân et-Talemankî’dir (v. 429/1037). Ahmed et-Talemankî, gençlik yıllarını Kurtuba’da (Cordova) geçirdi. Hadis ve tasavvuf âlimi Ebû Ca’fer b. Avnillâh’ın yanında öğrenim gördü. Daha sonra şarka seyahat yaptı ve Medine’de Ebu’l-Kâsım el-Cevherî’nin yanında çalışmaya başladı. Mısırlı olan el-Cevherî’nin ailesi, Nûriyye tasavvuf ekolü ile irtibatlı idi. Ahmed et-Talemankî, İspanya’ya döndüğünde Kurtuba’da hisbe prensiplerini²⁷ öğretmeye, İslam’a aykırı davranışları düzeltmeye gayret etti. Daha sonra cihat hareketlerine katılarak, Müslüman askerleri Kuzey Marches’ta Hristiyan güçlerine karşı savaşmaya teşvik etti. Son günlerini, doğum yeri olan Talemanka’da (Talamanca) geçirdi.²⁸

Bir diğer tasavvuf ve kelâm âlimi ve Ahmed et-Talemankî’nin çağdaşı Ebu’l-Abbâs Ahmed el-İlbirî’dir (v. 429/1037). Kendisi aslen Elvira kentindedir. Hayatının büyük bir kısmını Gırnata’da geçirmiştir. Şair, filozof ve kelamcı özelliğine sahip biri olarak fukahânın da sözcülüğünü yapmış bir hukukçudur. Ahmed el-İlbirî, aynı zamanda Hâris el-Muhâsibî’nin *er-Riâye li-Hukûkillâh* isimli eserini Müslüman İspanya’ya sokan ilk kişidir.²⁹

Müslüman Şark dünyasında oldukça popüler olan Eş’ariyye kelâmı, Endülüs’e ilk defa Faslı hukukçu ve ahlâk öğreticisi Ebû İmrân b. Îsâ el-Gafcûmî el-Fâsî’nin (v. 430/1038) etkisiyle girmeye başlamıştır. Kendisi, şarkın meşhur kelamcısı Ebû Bekir el-Bâkîllânî’nin (v. 403/1012) öğrencisi olarak tanınmaktadır. Fas kentinde Araplaşmış önde gelen Berberî bir ailenin ferdi olan bu güçlü sîmâ, kelâmî ve fikhî öğretilerini sosyal reform politikaları ve

²⁶ Cornell, *The Way of Abû Madyan*, s. 17 (trc.: s. 29-30).

²⁷ Arapçada “hesap etmek, saymak, yeterli olmak” anlamlarındaki hasb (hisâb) kökünden türeyen ihtisâb (sevâbını umarak bir işi yapmak, akıllı ve basîretli bir şekilde yönelmek, çirkin bir iş yapmayı kınamak, hesâba çekmek) masdarından isim olan hisbe kelimesi, terim olarak emir bi’l-ma’rûf nehy-i ani’l-münker prensibi uyarınca gerçekleştirilen genel ahlâkı ve kamu düzenini koruma faaliyetlerini ve özellikle bununla görevli müesseseyi ifade eder. (Ayrıntılı bilgi için bkz.: Kallek, Cengiz, “Hisbe”, *D.İ.A.*, İstanbul-1998, XVIII/133-145).

²⁸ Özköse, Kadir, *Mağrib Tasavvufu Hanedanlıklar-Tarikatlar Tekkeler-Sufiler*, Konya-2010, s. 37.

²⁹ Cornell, *The Way of Abû Madyan*, s. 17-18 (trc.: s. 29-31); Özköse, *Mağrib Tasavvufu*, s. 38.

güçlü zühdi tasavvuf anlayışları ile kaynaştırmıştır.³⁰ El-Fâsî'nin Endülüs'teki en meşhur takipçisi, Fas kentlerinden Merâkeş'in güneyindeki Ağmât (Aghmat) ve Rîke'de (Ourika) 485/1092 yılında vefat eden Muhammed b. Sa'dûn el-Kayrevânî'dir. Afrika yerlisi olan el-Kayrevânî, Mekke'de tasavvufî eğitim almıştır. Eş'ariyye kelâmı ile usûlî'd-dîn çalışmalarını Endülüs'ün Akdeniz kıyılarında yayan kişi olmuştur.³¹

Mağrib'de zühd hareketinin ilk ortaya çıkışına ve ilk dönem Mağrib sûfilerine dair bilgilerin azlığı ve ilgili belgelerin nadir oluşundan dolayı Mağrib tasavvufunun başlangıcına dair kesin yargıda bulunmamız mümkün olmamaktadır. Bununla birlikte tasavvufun ilk tezâhürünü, İslamî fetih hareketlerinin başından beri gerçekleştirilen ibadet yerleri ve mescitlerinin inşasında, Berberî ve Arap zümrelerin din adına gerçekleştirdikleri cihat girişimlerinde ve Murâbit kimliklerinde görmekteyiz. Hicri ilk iki asırda şarkta belirginleşen zühd hareketleri, Mağrib'de de tesir halkası oluşturmuştu. Zühd hareketinin Mağrib'de tanınması şarktan gelen heyetler ve şarka yolculukta bulunan Mağribli ziyaretçiler sayesinde gerçekleşmişti. Zühd hareketine dair anlatılanlar Mağriblilerce ortak kabul görmüştü. Özellikle Hâricîler, benimsedikleri ibadete düşkünlük, geceleri ihyâ, dünya ve dünyevî hazlardan kaçış gibi görüşleri ile zühd anlayışına yakın durmuşlardı. Hâricî anlayışların yanı sıra Mağriblilerin Resûlüllâh (s.a.v.)'e ve Ehl-i Beyt'e muhabbet ve bağlılıkları ileri düzeyde idi.³² Bunun yanında sınır boylarındaki ribatlarda gruplar halinde yaşayan mücâhid zâhidlerin varlığından bahsedilmektedir. Bu dönemde dikkati çeken şey zühdle ilgili eser telif edilmiş olmasıdır. Yemen b. Rızk et-Tûtîlî, bilindiği kadarıyla zühd alanındaki ilk eserin sahibidir. Ancak onun "ez-Zühhd" adlı eseri siyâsî otorite tarafından zararlı olduğu gerekçesiyle yasaklanmıştır.³³

Tasavvufun Mağrib'e girişi V/XI. yüzyıl başları gibi oldukça geç dönemlerde gerçekleşmiştir. Bu da yaklaşık olarak Şark İslam dünyasından iki asır sonraya tekabül etmektedir. İlk Mağrib sûfileri metafizik konularla ilgilenmekten çok zühd ve takvâ esasına ağırlık vermekteydiler. VI/XII. yüzyıldan itibaren ise Şark İslam dünyasındaki mutasavvıflara ve tasavvuf mekteplerine benzeyen yeni anlayışlar görülmeye başladı. Endülüs'ün önemli kültür merkezlerinde yetişen mutasavvıflar hem fıkıh, hadis ve kelâm bilgileri hem de tasavvuf ve felsefe bilgileri açısından güçlü bir

³⁰ Hayatı hakkında daha fazla bilgi için bkz.: Özköse, *Mağrib Tasavvufu*, s. 38-40.

³¹ Tâdilî, Ebu'l-Haccâc Yûsuf b. Yahyâ b. İsâ İbnü'z-Zeyyât, *et-Teşevvüf ila Ricâli't-Tasavvuf*, thk.: Ahmed Tefîk, Rabat-1997, s. 83-85.

³² Özköse, *Mağrib Tasavvufu*, s. 27-28.

³³ Özdemir, Mehmet, *Endülüs Müslümanları III (İlim ve Kültür Tarihi)*, Ankara-1997, s. 45.

konuma geldiler.³⁴

İslam dünyasının doğusunda olduğu gibi Endülüs'te de yeni sünnî ve şer'î tasavvuf anlayışı etkili oldu. Ebû Hâmid el-Gazâlî (v. 505/1111) ile ansiklopedik eseri *İhyâu Ulûmi'd-Dîn* büyük kabul gördü.³⁵ Fas şehrinde ikamet ederken Ebû Medyen'in Gazâlî'ye ait fikirlerin çoğunu şeyhi Ali b. Hirzihim'den aldığını belirtmemiz yerinde olacaktır. Ali b. Hirzihim'in hocası ise ünlü Endülüslü Mâlikî fakihlerinden ve muhaddislerden olan Ebû Bekir İbnü'l-Arabî el-Meâfirî (v. 543/1148) ve Suriye'de Gazâlî'nin yanında öğrenim gören amcası Ebû Muhammed Sâlih b. Hirzihim'dir.³⁶ Klasik kaynaklar Endülüs'te en azından üç Gazâlî öğrencisinden bahsetmektedir. Özellikle zikredilmesi gereken bu şahsiyetlerden biri, Abdurrahmân b. Ebi'r-Recâ el-Belâvî'dir (v. 545/1150). El-Belâvî öğrenimine Ahmed el-İlbirî tarafından Gırnata'da başlamıştır. 497/1103 yılında ise bizzat Gazâlî'nin yanında eğitim almıştır. Kur'an hâfızı bir sûfidir. Daha sonra ise Meriyye'de Cuma namazlarında hutbe okuyarak hizmet etmiştir. Burada Şeyh Ahmed İbnü'l-Arif'i (481-536/1088-1141) yetiştirmiştir. Müritlerinden Ali b. Ebî Gâlib ise Ebû Medyen'in hadis hocasıdır.³⁷

Tasavvuf ve fütüvvet hareketi, bu dönemde belirgin olarak ortaya çıkmış ve şarkta eğitim görmüş Mağribli sûfler aracılığıyla bölgeye sokulmuştur. Tasavvuf akımının önderliğini, Endülüs'te İbnü'l-Arif yapmıştır. İbnü'l-Arif, 481/1088'de doğmuş, İslâmî ilimleri öğrenmiş, zühd ve ibâdetle meşhur olmuştur. Aslen Tancalı olup Sanhâce Berberîlerindendir. "*Mehasinül-Mecalis*" isimli eseri meşhurdur.³⁸ 536/1141 senesinde vefat etmiştir.³⁹ Bu dönemde ortaya çıkmış bir diğer kutup Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muîd b. İsâ b. Vekîl et-Tecîbî'dir. İbn Aklîşî olarak da bilinir. Aslında genel anlamda Endülüs sûfleri çok önemli siyasî rol oynamışlar, çeşitli yerlerde kurdukları ribâtlarla müritlerin yaptığı devrime öncülük etmişlerdir.⁴⁰

Tilimsen'den⁴¹ Fas'ın Atlas Okyanusu'ndaki kıyılarına kadar uzanan tüm Kuzeybatı Afrika şehirlerinde tasavvuf, yukarıda kısaca bahsettiğimiz Endülüs tasavvufunun izlediği çizgiye paralel bir tarzda gelişme kaydetmiştir. Örneğin Fas kenti, uzun süre zâhid ve sâlih

³⁴ Bardakçı, M. Necmettin, *Endülüslü Sûfi İbnü'l-Arif ve Mehâsinü'l-Mecâlis*, İstanbul-2005, s. 46.

³⁵ Özdemir, *Endülüs Müslümanları III*, s. 48.

³⁶ Tâdilî, *et-Teşevvüf*, s. 94; Fâsî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdilkerîm et-Temîmî, *el-Müstefâd min Menâkibi'l-Ubbâd bi-Medîneti Fâs ve mâ Yelihâ mine'l-Bilâd*, thk.: Muhammed eş-Şerîf, Tıvan-2002, I/206.

³⁷ Cornell, *The Way of Abû Madyan*, s. 19-20 (trc.: s. 32-33); Terry, Graham, "Abu Madyan: Exponent of Khurasanian Gnosis in the Maghrib", *Sufi*, London-1999 (Ağustos), s. 24.

³⁸ İbnü'l-Arif; hayatı ve eseri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Bardakçı, *İbnü'l-Arif ve Mehâsinü'l-Mecâlis*, 174 s.

³⁹ Bel, *el-Firaku'l-İslâmiyye*, s. 380.

⁴⁰ Hamdî, *Târîhu'l-Mağrib ve'l-Endülüs*, s. 403-406.

⁴¹ Bazıları "Tinimsan" olarak ifade etse de aslı "Tilimsen"dir. (Bkz.: Yâkut, Ebû Abdullâh Şihâbüddîn Yâkut b. Abdullâh el-Hamevî, *Kitâbu Mu'cemi'l-Büldân*, Beyrut-1986, III/44).

hocaların, şer'î anlayışı benimseyen sûfilerin, Mâlikî İmam Derrâs b. İsmâil (v. 357/967) gibi fıkıhçıların, kelâmcı ve sûfî şahsiyet Ebu'l-Fazl Yûsuf İbnü'n-Nahvî'nin (v. 513/1119), Ali b. Hirzihim'in Gazâlî düşüncesini yayan müritlerinin, sûfî mütekellim Ebû Amr Osman es-Selâlcî'nin (v. 564/1168) hizmetleri ile zenginleşen ve gelişen bir kenttir. Bunların yanında, meşhur Kuzey Afrikalı fıkıhçı Ebû İmrân el-Fâsî'nin çoğu öğrencisi, Endülüs'teki ihvanlarının çalışmaları ile koordineli bir tarzda, Mağrib'in ticaret merkezi olan şehirlerine yerleşmişlerdir. Hem Mâlikiyye fikhını hem de temel tasavvufî doktrinleri, Bedevîler ve göçebe kitleler arasında yaymışlardır. Bu tebliğcilerin en meşhuru, V/XI. yüzyılın ikinci yarısında vefat eden, Sanhâce Berberîlerinden Vekkâk b. Zellû el-Lumtî'dir. Kendisi, Fas'ın güney sahillerinde yer alan Aglu kasabasındaki Dârü'l-Murâbıtın'ın üyesidir ve Murâbıtlar Devleti'nin kurucusu Abdullâh b. Yâsin'in hocasıdır. Bahsedilmesi gereken bir diğer tebliğci şahsiyet; Abdülazîz et-Tûnusî'dir (v. 486/1093). Büyük Atlas Dağlarının ticaret merkezi sayılan Ağmât ve Rîke'ye yakın bölgelerde yaşayan Mesmûde Berberîlerine Ehl-i Sünnet inancı ile tasavvufî düşüncüyü tanıtan şahsiyettir. Yeğeni Abdüsselâm et-Tûnusî (v. 537/1142) ise Tilimsen'in Murâbıt idarecilerine tasavvufî yaşantının temel prensiplerini benimsetmiştir.⁴²

Fas'ta zâhidlerin ve âbidlerin yaşadıkları ve kırsal kesimin yaygın dînî kurumları olarak bilinen yerler; ribâtlar, zâviyeler ve mescitlerdir. Bu kırsal eğitim kurumlarının en erken ve en meşhur olanlarından birisi; Tîunfir'daki Benî Emgâr ailesinin kurduğu Benî Emgâr Ribâtı'dır. Bu ribât, birbiri ile irtibatlı o kadar çok binadan oluşmaktadır ki adeta bir kasaba hüviyetindedir. Fas'ın Atlas sahilindeki Mezîğanü'l-Cedîde şehrinin güneyinde yer almaktadır. Bu ribâtın kurucu ailesi, V/XI. yüzyılın ortalarına doğru Hicaz'dan göç edip Mağrib'in batı bölgelerine kadar gelmiştir. Peygamberin soyundan gelen bu kişiler daha sonra yerli Sanhâce Berberî ailelerine mensup kızlarla evlenmişlerdir. Bir asır zarfında Ümmü'r-Rebî' ile Tansift ırmakları arasındaki tüm sahil bölgelerinin dînî ve siyasî otoriteleri konumuna gelmişlerdir. Kabile zâviyesi diyebileceğimiz bu ribâtın en büyük lideri; Ebû Abdullâh Muhammed b. İshâk Emgâr'dır (v. 550/1155'den önce). Kendisi, daha sonraki nesillerin benimsedikleri Sanhâciyye tarîkatinin kurucusudur. Meşhur tabakât yazarı İbn Kunfûz, bu tarîkatin 8/14. yüzyıl gibi geç tarihlerde bile Kuzey Afrika'nın en büyük beş tarîkatinden biri olduğundan bahsetmektedir.⁴³

⁴² Cornell, *The Way of Abû Madyan*, s. 23 (terc: s. 36).

⁴³ İbn Kunfûz, Ebu'l-Abbâs el-Hatîb el-Kasantînî, *Ünsü'l-Fakîr ve İzzü'l-Hakîr*, nşr.: Muhammed el-Fâsî- Adolf Fur, Rabat-1965, s. 64; Cornell, *The Way of Abû Madyan*, s. 23 (terc: s. 36-37).

Sanhâciyye öğretileri hakkında fazla bilgiye sahip değiliz ama bu düşüncenin o dönemler Kuzey Afrika ve Endülüs coğrafyasında uygulanan Eş'arî kelamına yakın olduğunu görmekteyiz. Dinin yaşanmasında yoğun bir zühd ve takvâ hayatını esas alan bir tarîkattır. Ebû Abdullâh Emgâr'ın, müritlerine halvet esaslarını, mücâhede usullerini, oruçlu olma gereğini ve verâ sahibi olmayı telkin ettiği bilinmektedir. Bedenin ihtiyacı olan yiyeceklerin miktar, tip, şekil ve yapıları hakkında temkinli davrandığı görülmektedir. Bitkisel yiyeceklere son derece ehemmiyet veren Ebû Ya'zâ gibi Ebû Abdullâh Emgâr da vejeteriyandır. Ağaç yapıları, insan eli değmemiş doğal bitkilerle beslenmeye önem vermektedir.

Sanhâciyye, İslam dünyasının doğusunda mâneviyat önderleri tarafından belirlenen fütüvvet esaslarını benimsemiştir. Tîunfir benzeri ribâtlar tarafından temsil edilen kırsal kesim tasavvuf anlayışının Fas versiyonu, Cüneyd-i Bağdâdî'nin (207-298/822-910) arkadaşı Ebu'l-Hüseyin Ahmed b. Muhammed en-Nûrî'nin (v. 295/907) takipçileri tarafından Bağdat'ta teşekkül ettirilen Nûriyye ekolünden etkilenen şark tarikatlerinin Mağrib'te kurumlaşan ilk örneğidir.⁴⁴ Mağrib biyografi kaynaklarında bahsedilen bu geleneğin ilk mensupları; özellikle Sahrâ Afrika'sının velîsi kabul edilen Ebû Cebel Ya'lâ (v. 503/1109) ile Ağmât ve Rîke şehrinin hâmisi ve mânevî sahibi olarak tanınan Abdülcelîl b. Veyhlân ed-Dükkâlî'dir (v. 541/1146). Bu şahsiyetlerin her ikisi de Mısırlı şeyh Ebu'l-Fazl Abdullâh b. Bişr el-Cevherî'nin mürididir. El-Cevherî ise babası ile Ebu'l-Hüseyin en-Nûrî'nin bizzat halîfesi olan Ebû Bekir ed-Dîneverî vasıtasıyla Nûriyye ekolüne mensuptur.

İlâhî ilhama ve keşfi irfâna nâil olmak için başlangıçtan beri yoğun riyâzat hayatını benimseyen Nûriyye, Fas'ın Atlas Okyanusu sahilleri boyunca ikâmet eden Sanhâce ve Mesmûde Berberîleri arasında güçlü bir şekilde temsil edilmiştir. Ebû Cebel Ya'lâ ve Abdülcelîl b. Veyhlân'ın türbeleri, bugün bile önemli ziyaret mahalli olma özelliklerini korumaktadır. Bu şahsiyetlerin daha da öncesinde tanınan isim günümüzde Sidi Bennûr (Ebû Nûr) adıyla bilinen Ebû İnnûr Abdullâh İgrîs el-Meşenzî'dir. El-Meşenzî, Abdülcelîl b. Veyhlân'ın arkadaşı olup VI/XII. yüzyılın ilk yarısında vefat etmiştir. Ebû İnnûr'un başlıca sosyal fonksiyonu, Dükkâle'nin altındaki sahil bölgelerinde ikamet eden Mesmûde Berberîlerinin hakkını savunması ve onların hâmilik ve önderliğini yapmasıdır. Mesmûde Berberîleri amansız bir şekilde Sanhâce Berberîlerinin saldırı ve akınlarına maruz kalmaktaydılar. Sîdi Bennûr'un bu şöhretini daha sonra müridi Ebû Şuayb Eyyûb b. Saîd es-Sanhâcî (v. 561/1165) devam ettirmiştir. Azammûr (Azmûr) şehrinin hâmisi ve mânevî sahibi

⁴⁴ Tîunfir Ribâtı ve Emgâriyye tarîkati hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Özköse, Kadir, "Fas'ta Tîunfir Ribâtı ve Emgâriyye Tarîkati 'et-Tâifetü's-Sanhâciyye' ", *Tasavvuf İlmî Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara-2007, sayı: 19, s. 79-106.

olarak bilinen Ebû Şuayb, Fas'ta değişik şekillerde ve dağınık bir halde temsil edilen kırsal kesim tasavvuf anlayışını bütünleştirip sentezlemek suretiyle tek çatı altında toplamıştır.⁴⁵

Ebû Medyen'in müşsidi olan Ebû Ya'zâ'nın hırka şeyhi Abdülcelîl b. Veyhlân'dan beri devam ettirilen Nûriye ekolünün liderliğini, Fas'ta temsil eden Ebû Şuayb es-Sanhâcî'dir.⁴⁶ Ebû Şuayb, hayatının sonuna doğru günlerinin bir kısmını Azammûr'daki ribâtında geçirirken, diğer bir kısmını daha sonra kurduğu Ağmât ve Rîke'de geçirirdi. O, fütüvvet esaslarına sıkı bir şekilde bağlı kalmış ve bizzat Ebu'l-Hüseyin en-Nûrî tarafından benimsenen toplumsal bilince sahip olmuştur. Biyografi yazarlarının naklettiği bir menkıbeye göre, ineğini komşunun bahçesinde otlarken bulan Ebû Şuayb, hemen hayvanın yanına koşar, elini ağzına sokar, çiğneyip henüz yutkunmadığı otun tamamını zorla dışarı çıkarır. İneğin yediklerini hazmetmesi için üç gün boyunca onu evinde gözetim altında tutar. Helal kazanca riayetinin gereği olarak ineğin sütünü fakirlere verir.⁴⁷

Ebû Hüseyin en-Nûrî gibi Ebû Şuayb'ın da sosyal adâleti savunması resmî ve dînî otorite temsilcileri ile büyük sorunlar yaşamasına yol açmıştır. Murâbitları karşısına alarak faaliyetlerini yürütmeye devam etmiştir. Çünkü Murâbitların dînî otoriteleri, tasavvufu tasvip etmemekte, siyasi yetkilileri ise ticaret ve hayvancılıkla iştigal eden Dükkâle halkına Kur'an ve hadislerde yer almayan haksız ve anlamsız vergiler yüklemekteydiler. O, Sanhâce yetkililerine karşı yürütölen baskı politikasına karşı çıktığı gibi 541/1146 yılında Merâkeş'i fetheden Muvahhidler tarafından Murâbitların sürgün edilmesine de karşı çıkmıştır. Ebû Şuayb, Abdülmü'min b. Ali el-Kûmî'nin halifeliğinden önce, Muvahhidlerin hânedanlık içi kavgalarında siyâsî bir koz olarak Merâkeş'te tutuklanıp hapsedilmiştir.

Nûriye ekolünün Faslı en etkili temsilcilerinden biri de Ebû Medyen'in tarîkat şeyhi Mesmûde Berberilerinden Ebû Ya'zâ Yelnûr b. Meymûn ed-Dükkâlî'dir. Ebû Şuayb es-Sanhâcî'nin mürîdi⁴⁸ ve Tîunfîtr ribâtı şeyhi Ebû Abdullah Emgâr gibi Kuzey Afrika'nın diğer sûfilerinin yakın dostu olan Ebû Ya'zâ, yaklaşık yüz otuz yıllık hayatında Fas'ın kırsal tasavvuf anlayışının zirve ismi haline gelmiştir. Bu başarı, kendisinden sonra daha popöler isim olarak Endülüslü mürîdi (Ebû Medyen) tarafından devam ettirilmiştir. Şeyhin başvurduğu belli başlı iki önemli mânevî tecrübe yolu; fütüvvet ve riyâzet usûlüdür. O kadar sıkı riyâzet uygulardı ki kendi el emeği dışında bir başkasının hazırladığı yiyecekleri dahi yemekten kaçınırdı. Onun hayatından bahseden biyografi yazarlarına göre Ebû Ya'zâ, otuz

⁴⁵ Cornell, *The Way of Abû Mağyan*, s. 23-24 (terc: s. 38-39).

⁴⁶ Bahtî, Cemâl Allâl, *el-Hudûru's-Sûfi fi'l-Endülüs ve'l-Mağrib ilâ Hudûdi'l-Karni's-Sâbi'l-Hicrî: Dirâsetün Târihiyyetün fi Mevâkıfi İbn Hâmiri's-Sebtî mine't-Tasavvufi ve'l-Mutasavvife*, Kâhire-2005, s. 68.

⁴⁷ Tâdilî, *et-Teşevvüf*, s. 187.

⁴⁸ Tâdilî, *et-Teşevvüf*, s. 187.

beş yıldan fazla Mağrib'in ücra köşelerine varana kadar ıssız ve meskûn olmayan bütün bölgeleri dolaşmıştır. Bu zaman zarfında yabânî otlarla beslenmiş, kuşlar ve hayvanlar, özellikle de aslanlar ile arkadaşlık yapmıştır.⁴⁹

Kendi müritlerini terbiye yolunda Fas sûfilerinin uyguladıkları teknikleri kullanarak inkâr edilemez bir nüfuz elde etmesine rağmen, Ebû Ya'zâ'nın tasavvufî öğretileri hakkında çok az malzeme bulunmaktadır. Çok az sayıdaki verilerin çoğuna göre de Ebû Ya'zâ ümmî ve Arapça bilmeyen bir şahsiyettir.⁵⁰ Kerâmetleri saymakla bitirilemezken⁵¹ tasavvufî fikirleri hakkında pek bir şey bilinmemektedir. Onun öğretileri daha çok mürîdi Ebû Medyen tarafından aktarılmıştır.⁵² Sadece ona nisbet edilen bir risâle Cornell tarafından yayınlanmıştır.⁵³

Bu dönemde yaşamış diğer bazı mühim tasavvufî şahsiyetler arasında Ebû Abdullâh ed-Dekkâk, İbn Arabî ve İbn Berrecân'ı (v. 536/1141) sayabiliriz. İbn Rüşd (520-595/1126-1199) ve Mûsâ b. Meymûn (529-600/1134-1203) ise daha çok İspanya'da meşhur olmuş âlimlerdir. Mağrib'de tasavvuf düşüncesinin en önemli temsilcisi; kutup Ebû Medyen'dir.⁵⁴ En önemli takipçisi İbn Arabî; "Vahdet-i Vücûd düşüncesini sistemleştirmiş, bu felsefeyi, aynı yıllarda Kuzey Afrika'da İbn Fârid (v. 632/1234) ve Abdülhak b. Seb'in (v. 669/1270) temsil etmişlerdir."⁵⁵

Hicrî altıncı asırda Mısır'ın Saîd bölgesinde büyük bir tasavvuf ekolü ortaya çıkmıştır. Bu ekol, Şeyh Ebû Medyen'in mürîdi Şeyh Abdürrahîm el-Kınâî (v. 592/1195) ve mürîdi Ebu'l-Hasan es-Sabbâğ'ın (v. 613/1216) kurduğu büyük bir tasavvuf okuludur. Hicrî yedinci asırda ise Fas'tan Mısır'a önemli sayıda sûfî gelmiş ve bunlar burada müritlerin eğitimi için ribatlar kurmuşlardır.⁵⁶

Bu asırda Şeyh Ebu'l-Feth el-Vâsîfî (v. 632/1234), Irak'tan Mısır'a gelmiş, İskenderiye'ye yerleşmiş ve orada Rifâiyye tarîkatini yaymaya başlamıştır. Ahmed el-Bedevî, 634/1236 yılında Mağrib'den Mısır'a onun daveti üzerine gelmiş ve Tanta'ya yerleşmiştir. Ahmed el-Bedevî (596-675/1199-1276), Ahmediyye (Bedeviyye) tarîkatinin kurucusudur. Yine aynı dönemde Şeyh İbrâhim ed-Desûkî ortaya çıkmış, 676/1277'de Desûk'ta vefat

⁴⁹ Cornell, *The Way of Abû Madyan*, s. 24-26 (trc.: s. 39-41).

⁵⁰ Tâdilî, *et-Teşevvüf*, s. 323.

⁵¹ Tâdilî, *et-Teşevvüf*, s. 213-222.

⁵² Cornell, *The Way of Abû Madyan*, s. 26 (trc.: s. 41).

⁵³ Ebû Ya'zâ, Yelnûr b. Meymûn, *Risâle fi't-Tasavvuf*, *The Way of Abû Madyan (içinde)*, s. 181-187 (trc.: s. 229-232).

⁵⁴ Bel, *el-Firaku'l-İslâmiyye*, s. 380-381.

⁵⁵ Bukârî, Ahmed, *el-İhyâü ve't-Tecdidü's-Sûfi fi'l-Mağrib (1204-1330/1790-1912)*, Rabat-2006, I/136; Güven, *Ebu'l-Hasan eş-Şâzili ve Şâziliyye*, s. 39.

⁵⁶ Taftazânî, Ebu'l-Vefâ, "et-Tasavvuf fi Mısır fi'l-Asrı'l-Hâzır" *Uluslararası Birinci İslam Araştırmaları Sempozyumu*, İzmir-1985, s. 116 ("Asrımızda Mısır'da Tasavvuf", trc.: Selâhattin Parlador, s. 129).

etmiştir. O da Desûkiyye tarîkatının kurucusudur. Aynı yıllarda Şeyh Ebu'l-Hasan eş-Şâzilî (v. 656/1258), yaklaşık 624/1226'da mürdleri ve talebelerinden bir grupla birlikte Mağrib'den Mısır'a gelmiştir. İskenderiye şehrini ikâmet için seçmişler ve orada Şâziliyye tarîkatini yaymaya başlamışlardır. Kendisinden sonra bu yolu devam ettiren en önemli şahsiyet, müritlerinden Ebu'l-Abbâs el-Mürsî (v. 686/1287) olmuştur. O da yerine, müritlerinden İbn Atâillâh el-İskenderî'yi (v. 709/1309) bırakmıştır.⁵⁷

Mağrib tasavvuf tarihinde tarîkatler ve zâviyeler (ribâtlar) çok önemli bir rol oynamıştır.⁵⁸ Hatta tarîkat şeyhleri, sosyal hayatın bizzat içinde yer alarak toplumun sorunlarına duyarsız kalmamış; Cezâyir'de sömürgeciliğe karşı Fransızlarla savaşarak halka önderlik etmişlerdir. Bu anlamda tasavvuf (tarîkat) her kesimde hayat bulmuş, yaygınlık kazanmıştır. Bu bölgede yaygın olan tarîkatler: Kâdiriyye, Rahmâniyye, Senûsiyye, Derkâviyye ve Tayyibiyye'dir.⁵⁹ Hatta diyebiliriz ki Afrika toprakları, farklı tarîkatler arasında taksim edilmiş vaziyettedir. Senegal denince Mürîdiyye; Moritanya denince Ticâniyye; Fas denince Derkâviyye; Tunus denince Arûsiyye; Cezâyir denince Medyeniyeye; Mısır denince Şâziliyye; Libya denince Senûsiyye; Nijerya denince Kâdiriyye; Sûdan denince Mirgâniyye ve Eritre denince Sâlihiyye akla gelmektedir.⁶⁰

Mağrib tasavvuf tarihinin dönüm noktalarından biri kabul edilen Ebû Medyen'in hayatı ve tasavvufî görüşlerinin temelini oluşturduğuna kânî olduğumuz Mağrib tasavvufu, pek çok özelliği bakımından Endülüs tasavvuf düşüncesinden farklılık arz etmektedir. Her şeyden önce Endülüs tasavvufu; tevil, bâtın, rumuz ve işarete dayalı iken Mağrib tasavvufu ahlâkî tasavvuf çizgisine sahiptir. Mağrib sûfleri; nefis terbiyesi, kalb tasfiyesi, tevhidin derinlikli olarak elde edilmesi ve toplumun ıslahı konusunda kendilerine özgü bir üslup geliştirmişlerdi.

Haklarında bilgi verdiğimiz bazı sûflerin yaşantılarından da anlaşılacağı üzere Mağrib sûflerinin üç ayrı çalışma üslubu benimsediğini görmekteyiz. Birinci kısım; şer'î esaslara ve nebevî sünnete sadakât üzerine vurgu yapmış, ikinci kısım; toplumun gereksinimlerini karşılamayı ve mazlumların haklarını savunmayı şiâr edinmiş, üçüncü kısım ise evlerinin ve zâviyelerinin kapılarını sonuna kadar açarak misafirlerin ve muhtaçların ağırılanmasına, hac yolculuğuna çıkanlara destek olmaya çalışmışlardır.

⁵⁷ Taftazânî, Ebu'l-Vefâ, "Mısır'da Sufi Tarikatlerin Tarihi Gelişimi ve Günümüzdeki Durumları", *AÜİFD*, trc.: Mustafa Aşkar, XXXV/535-536. (Hayatı hakkında bilgi için bkz.: Kara, Mustafa, "İbn Atâullah el-İskenderî", *D.İ.A.*, İstanbul-1999, XIX/337).

⁵⁸ Necîb Zebîb, *el-Mevsûatü'l-Âmme li Târîhi'l-Mağrib ve'l-Endülüs*, Beyrut-1995, s. 356.

⁵⁹ Akabî, Salâh Müeyyed, *et-Turuku's-Sûfiyye ve'z-Zevâyâ bi'l-Cezâir Târîhuhâ ve Neş'etuhâ*, Beyrut-2002, s. 72.

⁶⁰ İbrahim, *Afrika'da Tasavvuf ve Tarikatler*, s. 8.

Mağrib tasavvufunun ana özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1- Cüneydiyye ekolüne bağlı olması: Mağrib Müslümanları genelde nasıl itikaden Eş'arî, fıkhen Mâlikî mezhebindenseler, sûfî meşrep ve meslek bakımından da Cüneyd-i Bağdâdî'nin yöntemini benimsemektedirler. Mağrib sûfileri arasında Bâyezîd-i Bistâmî'nin usulünü benimseyen şahsiyetler fazla bulunmamaktadır.

2- Aşırılıklardan uzak olması: Hicri yedinci asırdan dokuzuncu asra kadar üç asırlık zaman zarfında Mağrib tasavvufu, imkân nisbetinde Kur'an ve sünnet dairesinin dışına çıkmamıştır.

3- İlmi zihniyete öncelik vermesi: Mağrib sûfilerinin çoğunluğu; ilim ve irfan ehli, fıkıh ve kelâm üstadlarıdır. Şark İslam toplumlarında olduğu gibi ulemâ ile fikrî mücadeleye giren ve görüşlerini savunan güçlü sûfî kalemler bulunmaktadır. Çok sayıda siyâsî çekişmelerden ötürü takibat, saldırı ve tehdide maruz kalan sûfîler bulunmaktadır. Mağrib tasavvufu, bölgede cereyan eden her türlü fikrî ve politik gelişmeyi yansıtan, Mâlikî mezhebi esaslarına dayanan güçlü tesirler icra etmiştir.

4- Siyâsî ve mücadeleci bir kimliğe sahip olması: Gerçekleşen her türlü Haçlı saldırısı ve yabancı istilasına karşı İslam topraklarının himâyesi, Müslüman halkların istiklâli, İslam inancının muhafazası için kitleler mânevîyat önderlerinin himmetlerine başvurmuş, korkulan felaketlerin izâlesi için kendilerine ilticâ etmişlerdi. Bu durum sûfileri kendi hallerine bırakmamış, müntesiplerinin uyanık kalmalarına, ileri düzeyde donanıma ermesine, ümmetin kurtuluşu için seferber edilmelerine sebep olmuştur.⁶¹

⁶¹ Fâsî, Allâl, *et-Tasavvufu'l-İslâmî fi'l-Mağrib*, haz.: Abdurrahmân b. el-Arabî el-Cerîşî, Rabat-1998, s. 19-21; Özköse, *Mağrib Tasavvufu*, s. 43-45.

BİRİNCİ BÖLÜM
EBÛ MEDYEN EL-MAĞRİBÎ

I- HAYÂTI

A- İSMİ VE LAKAPLARI

İsmi Şuayb b. Hüseyin'dir.⁶² Bazı yerlerde ise Şuayb b. Hasan olarak geçmektedir.⁶³ Oğlunun ismi Medyen olduğu için Ebû Medyen künyesini almıştır.⁶⁴ El-Endülüsî,⁶⁵ et-Tilimsânî,⁶⁶ el-Ensârî,⁶⁷ el-Mâlikî,⁶⁸ el-Mağribî,⁶⁹ el-Bicâî,⁷⁰ el-İşbilî, el-Katniyânî,⁷¹ şeklinde kendisine nispet verilse de Şark İslam dünyasında daha çok Ebû Medyen el-Mağribî olarak şöhret olmuştur.⁷²

Gerek İslâmî ilimler gerekse tasavvuf tarihinde insanlara başarılarıyla, ilmiyle ün salmış kişilere çeşitli lakaplar verilmiştir. Ebû Medyen'e de pek çok ünvan ve lakap verilmiştir. Bu lakaplar: "Şeyhu's-Şuyûh", "Sultânü'l-Vârisîn", "Üstâdü'l-Evliyâ", "Ebü'n-

⁶² Tâdilî, *et-Teşevvüf*, s. 319; İbn Kunfûz, *Ünsü'l-Fakîr*, s. 11; Makkarî, Ahmed b. Muhammed et-Tilimsânî, *Nefhü't-Tıyb*, thk.: İhsan Abbâs, Beyrut-1997, VII/136; Şa'rânî, Abdülvehhâb b. Ahmed, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Beyrut-1997, s. 219 (trc.: Abdulkadir Akçiçek, İstanbul-1969, II/689); Yâfiî, Abdullâh b. Es'âd, *Mir'âtü'l-Cinân ve İbretü'l-Yakzân*, Kâhire-1993, III/469; İbnü'l-Mülakkın, Ömer b. Ali, *Tabakâtü'l-Evliyâ*, thk.: Nüreddin Şerîbe, Beyrut-1986, s. 437; Zehebî, Şemseddîn Muhammed b. Ahmed, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk.: Beşşâr Avvâd Ma'rûf-Muhyî Hilâl es-Serhân, Beyrut-1984, XXI/219; Kettânî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ca'fer b. İdris, *Selvetü'l-Enfâs ve Mühâdesetü'l-Ekyâs bi-men Akbera mine'l-Ulemâ ve's-Sulehâ bi-Fâs*, thk.: Abdullâh Kâmil Kettânî-Hamza b. Muhammed Tayyib Kettânî-Muhammed Hamza b. Kettânî, ?-2004, Darü'l-Beyzâ: Darü's-Sekâfe, I/416; Makdîs, Mahmûd, *Nüzhetü'l-Anzâr fî Acâibi't-Tevârih ve'l-Ahbâr*, thk.: Muhammed Mahfûz, Alî ez-Zuvârî, Beyrut-1988, II/284; Câmî, Abdurrahmân, *Nefahâtü'l-Üns min Hadarâti'l-Kuds*, trc. ve şrh.: Lâmiî Çelebi, haz.: Süleyman Uludağ, İstanbul-1980, s. 605; Menûfî, Seyyid Mahmûd Ebu'l-Feyz, *Cemheretü'l-Evliyâ*, Kâhire-1967, s. 208; Abdülvehhâb b. Mansûr, *A'lâmü'l-Mağribi'l-Arabî*, Rabat-1929, II/15; Mehdî, Cevdet Muhammed Ebu'l-Yezîd, *Bihâru'l-Velâyeti'l-Muhammediyye fî Menâkıbi A'lâmi's-Sûfiyye*, Kâhire-1998, s. 427; Na'sân, Muhammed Hişam, *Mevsûatü A'lâmi'l-Ulemâ ve'l-Üdebâi'l-Arabî'l-Müslimîn*, Beyrut-2005, IV/578; Cezzâr, Fikri Zekî, *Medâhilü'l-Müellifîn ve'l-A'lâmi'l-Arab*, Riyâd-1994, III/1489.

⁶³ Mahlûf, Muhammed b. Muhammed b. Ömer, *Şeceretü'n-Nûri'z-Zekiyye fî Tabakâti'l-Mâlikiyye*, Beyrut-2003, I/236; Vassâf, Hüseyin, *Sefîne-i Evliyâ*, Süleymâniye Ktp., Yazma Bağışlar, d. no: 2306, İstanbul-1904, I/231 (nşr.: Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, İstanbul-1990, s. 239).

⁶⁴ Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, s. 219 (trc.: s. 689).

⁶⁵ Makkarî, *Nefhü't-Tıyb*, VII/136; İbnü'l-Mülakkın, *Tabakâtü'l-Evliyâ*, s. 437; Zehebî, *Siyer*, XXI/219; Mehdî, *Bihâru'l-Velâye*, s. 427; Na'sân, *Mevsûatü A'lâmi'l-Ulemâ*, IV/578.

⁶⁶ İbnü'l-Mülakkın, *Tabakâtü'l-Evliyâ*, s. 437; Na'sân, *Mevsûatü A'lâmi'l-Ulemâ*, IV/578; Cezzâr, *Medâhilü'l-Müellifîn*, III/1489.

⁶⁷ Tâdilî, *et-Teşevvüf*, s. 319; İbn Kunfûz, *Ünsü'l-Fakîr*, s. 11; İbn Mansûr, *A'lâmü'l-Mağribi'l-Arabî*, II/15; Mehdî, *Bihâru'l-Velâye*, s. 427; Na'sân, *Mevsûatü A'lâmi'l-Ulemâ*, IV/578; Cezzâr, *Medâhilü'l-Müellifîn*, III/1489.

⁶⁸ Na'sân, *Mevsûatü A'lâmi'l-Ulemâ*, IV/578.

⁶⁹ Yâfiî, *Mir'âtü'l-Cinân*, III/469; Na'sân, *Mevsûatü A'lâmi'l-Ulemâ*, IV/578; Cezzâr, *Medâhilü'l-Müellifîn*, III/1489.

⁷⁰ Mahlûf, *Şeceretü'n-Nûri'z-Zekiyye*, I/236.

⁷¹ Kettânî, *Selvetü'l-Enfâs*, I/416.

⁷² Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, s. 219 (trc.: s. 689); Mehdî, *Bihâru'l-Velâye*, s. 427.

Necât”,⁷³ “Seyyidi”,⁷⁴ “Şeyhü’l-Meşâyih”, “Seyyidü’l-Ârifin”, “Kudvetü’s-Sâlikîn (saliklerin rehberi)” dir.⁷⁵ Daha sonraki biyografi yazarları tarafından kendisine; “Mağrib’in Cüneydi”⁷⁶ “zâhid ve âbidlerin imamı”, “mârifet ehlinin pîri” ve “hakikat arayıcılarının önderi” ünvanları verilmiştir.⁷⁷ Ayrıca o; mukarreblerin reisi, Mağrib şeyhlerinin en meşhuru, Tilimsen’in sultanı, şeksiz ve şüphesiz sıddıkların imamı olarak adlandırılır.⁷⁸

İbn Arabî (560-638/1164-1240), Ebû Medyen’in âlemde mevcûd olan iki imamdan biri olduğunu⁷⁹ ancak ölümünden bir ya da iki saat önce imamlık makamından ayrılıp “kutup” makamına intikal ettiğini ve bu haberi Ebû Yezîd el-Bistâmî’nin (v. 234/848) verdiğini söylemiştir.⁸⁰ Ayrıca o, eserlerinde bu hususu şöyle ifade etmiştir:

“Şeyhimiz Ebû Medyen tecellî-i Muhammedî indinde, vahdet-i vücûd sırrı, ancak ‘Meliki’n-nâs’ makâmında hâsıl oldu. Bu nedenle o, devamlı Mülk sûresini okur ve ‘Îlâhi’n-nâs’ makâmıyla kutup infirâd eyler. Yani bu makâm kutba mahsustur. Ve ‘Meliki’n-nâs’ makâmında kâim olduğu için Ebû Medyen, âlemde mevcut olan ‘iki imam’ın birisidir.”⁸¹

Fas, Bicâye ve Mekke’de kutup olarak kabul edilen Ebû Medyen,⁸² kutup ve gavs mertebesine ulaşmış,⁸³ birinci tabaka evliyâdandır.⁸⁴ Tasavvufî gelenekte “Rabbânî Kutup” olarak da tanınır.⁸⁵ Makâmının ve mertebesinin yüceliğinden dolayı “Gavs-ı A’zam”

⁷³ İbn Arabî, Muhyiddîn Muhammed b. Ali, *Mevâkıu’n-Nücûm ve Metâliu Ehilleti’l-Esrâri ve’l-Ulûm*, tsh.: Muhammed Bedreddîn en-Na’sânî, Mısır-1907, s. 96.

⁷⁴ Yazıcı, Tahsin, “Ebû Medyen”, *D.İ.A.*, İstanbul-1994, X/186.

⁷⁵ Makdîş, *Nüzhetü’l-Anzâr*; II/284.

⁷⁶ Cornell, *The Way of Abû Madyan*, s. 15 (terc: s. 28).

⁷⁷ Kettânî, *Selvetü’l-Enfâs*, I/416.

⁷⁸ Makkarî, *Nefhü’l-Tıyb*, VII/136.

⁷⁹ İbn Arabî, Muhyiddîn, *el-Fütühâtü’l-Mekkiyye*, tsh.: Ahmed Şemseddîn, Beyrut-1971, I/279; Nihat Keklik, Ebû Medyen’le ilgili rivâyetlerin pek çoğuna kitabında yer vermiştir. (Bkz.: Keklik, Nihat, *İbnü’l-Arabî’nin Eserleri ve Kaynakları İçin Misdak Olarak el-Fütühât el-Mekkiyye*, Ankara-1990, s. 282-286).

⁸⁰ İbn Arabî, *el-Fütühâtü’l-Mekkiyye*, III/303 (trc.: Ekrem Demirli, İstanbul-2006, VII/269); (a. mlf.) *Mevâkıu’n-Nücûm*, s. 152.

⁸¹ Bu düşünceyi Avni konuk şöyle açıklamıştır: “Bu hikmetin Kitâb-ı azîz olan Kur’an’dan hazzı ‘Kul eûzü birabb’in-nâs meliki’n-nâs ilâhi’n-nâs’ dır. Ve bu vücudun merâtib-i selâsesini gösterir. Yani ‘nâsın Rabbi’, ‘nâsın Melik’i’, ‘nâsın İlâh’i’ mertebelerini ihbâr eyler. ‘Rabbü’n-nâs’ meretebe-i sıfâtı; ‘Meliki’n-nâs’ meretebe-i esmâyi ve ‘Îlâhi’n-Nâs’ meretebe-i itlâkı müş’irdir. Şeyhimiz Ebû Medyen’e tecellî-i Muhammedî indinde, vahdet-i vücûd sırrı, ancak ‘Meliki’n-nâs’ makâmında hâsıl oldu. Yani ezvâk-ı Muhammediyye’nin inkişâfi esnasında vahdet-i vücûd sırrı ancak meretebe-i esmâ ve ef’al olan ‘Meliki’n-nâs’ makâmında hâsıl oldu. Zirâ merâtib-i vahdet üçtür: Vahdet-i zâtiyye, vahdet-i sıfâtiyye, vahdet-i ef’âl. Bunun için Ebû Medyen’in kiraatine devam eylediği sure-i Kur’ânîyye ‘Tebârekellezî biyedihî’l-mülk’ idi. Ve ‘Îlâhi’n-nâs’ makâmıyla kutup infirâd eyler. Yani bu makâm ancak kutba mahsustur. Ve ‘Meliki’n-nâs’ makâmında kâim olduğu için Ebû Medyen, âlemde mevcut olan ‘iki imam’ın birisidir.” (İbn Arabî, Muhyiddîn, *et-Tedbîrâtü’l-İlâhiyye fî Islâh-ı Memleketi’l-İnsâniyye*, trc. ve şrh.: Ahmed Avni Konuk, haz.: Mustafa Tahralı, İstanbul-1992, s. 201, 204).

⁸² R. P. Scheindlin, “Abû Madyan al-Tilimsânî”, *Encyclopedia of Arabic Literature*, London-1998, XVII/39.

⁸³ Na’sân, *Mevsûatü A’lâmi’l-Ulemâ*, IV/579; Bel, Alfred, “Ebû Medyen”, *M.İ.A.*, İstanbul-1977, IV/36.

⁸⁴ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, I/232 (nşr.: s. 239).

⁸⁵ Mahlûf, *Şeceretü’n-Nûri’z-Zekiyye*, I/236.

lakabıyla anılmakta olan pîr, Mağrib'in şeyhi, Bicâye'den Tilimsen'e kadar Cezâyirlilerin medâr-ı iftihâridir.⁸⁶

B- DOĞUMU VE ÇOCUKLUĞU

Ebû Medyen el-Mağribî, 509/1115⁸⁷ yılı civarında, Endülüs'te İşbiliyye (Sevilla) yakınlarındaki Kantiyâne (Cantillana) kasabasının kenar bir mahallesinde doğmuştur.⁸⁸ Babasının vefatı üzerine küçük yaşta yetim kalmış, ağabeyleri ona koyunlarını güttürmüştür.⁸⁹ Doğum tarihi olarak h. 510,⁹⁰ 514,⁹¹ 515⁹², 520⁹³ tarihini düşenler de vardır.

Ebû Medyen'in çocukluk yılları hakkında detaylı bilgiler bulunmamakla birlikte, ilim öğrenmek için evden kaçtığı, Tanca, Sebte, Merâkeş, Fas başta olmak üzere çeşitli şehirleri dolaştığı, sonra Bicâye'ye yerleştiği aktarılmaktadır.⁹⁴

C- İLİM TAHSİLİ VE HOCALARI

Ebû Medyen'in çağdaşı diyebileceğimiz Faslı tabakât yazarlarından Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Yahyâ et-Tâdilî'nin (v. 627/1229) verdiği bilgiye göre Ebû Medyen küçük yaşta yetim kalmış, geçimlerini sağlamak için kardeşleri ona çobanlık yaptırmışlardır. Çobanlık yaptığı sıralarda çevresindekilerin ibâdet edip Kur'an okuduklarını gördükçe, bilgisizliği yüzünden bu tür dînî vecîbelerini yerine getiremediği için büyük bir eziklik duymaya başlamış ve içinde ilim öğrenme arzusu doğmuştur. Kur'an okumayı ve namaz kılmayı öğrenmek için evden kaçmaya karar vermiş ve bir gün kaçmıştır. Ağabeyi onu yakalamış, eline mızrak alarak onu öldürmekle tehdit edince, Ebû Medyen eve dönmüş ve bir müddet tekrar çobanlık yapmıştır. Daha sonra bir gece tekrar evden kaçmaya karar vermiştir. Bu sefer başka bir yoldan gittiyse de ağabeyi güneş doğduktan sonra ona yetişmiş, üzerine kılıcını çekmiş ve "Vallahi seni öldürürüm ve senden kurtulurum." demiştir. Ağabeyi kılıcını

⁸⁶ Hınslâvî, Zâim, "Cezâyir Tarihinde Tasavvuf", *Tasavvuf İlmî Akademik Araştırma Dergisi*, trc.: Dilâver Güner, İstanbul-2010, sayı: 26, s. 227.

⁸⁷ Cornell, *The Way of Abû Madyan*, s. 2 (trc.: s. 10).

⁸⁸ Tâdilî, *et-Teşevvüf*, s. 319; Zehebî, *Siyer*, XXI/219; Neccâr, *et-Turuku's-Sûfiyye*, s. 126; İbn Mansûr, *A'lâmü'l-Mağribi'l-Arabî*, II/15; Mehdî, *Bihâru'l-Velâye*, s. 428; Na'sân, *Mevsûatü A'lâmi'l-Ulemâ*, IV/578.

⁸⁹ Zehebî, *Siyer*, XXI/219; İbn Mansûr, *A'lâmü'l-Mağribi'l-Arabî*, II/15.

⁹⁰ Mehdî, *Bihâru'l-Velâye*, s. 428.

⁹¹ İbnü'l-Mülakkın, *Tabakâtü'l-Evliyâ*, s. 437.

⁹² Zehebî, *Siyer*, XXI/219; İbn Mansûr, *A'lâmü'l-Mağribi'l-Arabî*, II/15.

⁹³ Cendî, Müeyyedüddîn, *Nefhatü'r-Rûh ve Tuhfetü'l-Fütûh*, tsh.: Necîb Mâyil Herevî, Tahran-1982, s. 184.

⁹⁴ İbnü'l-Mülakkın, *Tabakâtü'l-Evliyâ*, s. 437; Zehebî, *Siyer*, XXI/219.

kaldırıldığında Ebû Medyen, elindeki sopayla kılıcı karşılamış ve kılıç kırılarak parçaları etrafa dağılmıştır. Bunu gören ağabeyi, “İstiyorsan git.” diyerek onu eve getirmekten vazgeçmiştir.⁹⁵

Ebû Medyen, ağabeyinden kurtulduktan sonra Mağrib tarafına doğru üç ya da dört gün yürür ve deniz kenarında bir çadır görür. İçinden yaşlı bir adam çıkar, avret mahalli hariç çıplaktır. Adam, Ebû Medyen’e doğru gelir ve onun Rumlardan kaçmış bir esir olduğunu zanneder. Ebû Medyen’e buralarda ne yaptığını sorar. O da İslam’ın esaslarını öğrenmek arzusuyla yola koyulduğunu söyleyince, bir süre yanında kalabileceğini söyler. Ebû Medyen, adamın yanında geçirdiği bu günleri şöyle anlatır:

“Adam eline bir ip aldı, ucuna çivi bağladı ve denize attı. Balık tuttu, bana kızarttı ve yedim. Yanında üç gün kaldım. Ben acıkınca iple çiviye denize atıyor, balık tutuyor, kızartıyor, ben de yiyordum. Bir iki gün yanında kaldıktan sonra bana şöyle dedi: ‘Görüyorum ki bir amaç uğruna yollara düşmüşsün. Geldiğin yere dön. Zira Allah’a ancak ilimle ibâdet edilir.’ Bu söz üzerine İsbiliyye’ye döndüm. Oradan Şerişe, Şeriş’den el-Cezîretü’l-Hadrâ’ya geçtim. el-Cezîretü’l-Hadrâ’dan ayrılıp Tanca’ya gittim.”⁹⁶

Tanca’da ilim ve mârifette aradığını bulamayan Ebû Medyen, Sebte’ye varmış,⁹⁷ burada geçimini kazanmak için bir müddet balıkçılık yapmış,⁹⁸ sonra Endülüs ailelerinin yaşadığı Merâkeş’e gitmiştir.⁹⁹ Merâkeş’te iken Endülüs’e giden bir askeri birliğe alınmıştır. Askerde kendisine ilim ve ibâdet hayatını arzuluyorsa Fas kentine gitmesi gerektiği tavsiye edilmiş ve bu tavsiye üzerine Fas’a geçmiştir.¹⁰⁰ Orada Karaviyyûn Câmii’ne¹⁰¹ gitmiş,

⁹⁵ Tâdilî, *et-Teşevvüf*, s. 320. Peygamberlerin hayatlarında yaşanan olaylara benzer durumları Ebû Medyen’in hayatında da görmekteyiz. Bu hikâyede anlatıldığına göre o, peygamberler gibi meslek olarak çobanlık yapmış. Mûsâ (a.s.)’in asası ile Ebû Medyen’in odun parçası arasında bir ilişki kurulmaktadır. Daha sonraki bir grup tabakat yazarının güçlü bir şekilde vurguladığı gibi Ebû Medyen, sembolizmi rahatlıkla kullanmaktaydı ve sembolik yaklaşımlardan haberdardı. Et-Tâdilî’nin bahsettiği bir rivâyette şeyh, Bicâye’deki zâviyesinde Berberî mürîdi Ebû İmrân Mûsâ b. Hallâc tarafından ziyaret edilmişti. Şeyhe Fas’taki baskı politikasından şikâyet etmiş, Ebû Medyen de ona şöyle cevap vermişti: “Adım Şuayb, güvendesin. Mûsâ (a.s.), Şuayb (a.s.) ile karşılaşana kadar güvende değildi.” (Bkz.: Tâdilî, *et-Teşevvüf*, s. 331.) Bu olayın da işaret ettiği üzere Ebû Medyen, Kur’an’da Medyen halkına gönderilen, Mûsâ (a.s.) ile birlikteliğinden ve onu ıssız bir ortamda bulduğundan bahsedilen Şuayb (a.s.)’a benzetilmektedir. [Bkz.: Cornell, *The Way of Abû Madyan*, s. 3 (terc: s. 11)].

⁹⁶ Tâdilî, *et-Teşevvüf*, s. 322.

⁹⁷ Na’sân, önce Sebte’ye sonra Tanca’ya gittiğini söylüyor. (Bkz.: Na’sân, *Mevsûatü A’lâmi’l-Ulemâ*, IV/578).

⁹⁸ Na’sân, *Mevsûatü A’lâmi’l-Ulemâ*, IV/579.

⁹⁹ Na’sân, *Mevsûatü A’lâmi’l-Ulemâ*, IV/578.

¹⁰⁰ İbn Kunfûz, *Ünsü’l-Fakîr*, s. 12. Ebû Medyen’in hangi tarihte Fas şehrine gittiği malum değildir. Her halde Murâbitlar saltanatının sonlarında (540/1146) veya Muvahhidîn devletinin ilk zamanlarında (550/1155) gitmiş olsa gerektir. (Bkz.: Na’sân, *Mevsûatü A’lâmi’l-Ulemâ*, IV/578; A. Bel, “Ebû Medyen” IV/36-37).

¹⁰¹ Karaviyyûn Câmii, Fas şehrinde Mağrib’in en meşhur câmi ve külliyelerinden biridir. Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah el-Fihri’nin kızı Fâtîma tarafından 245/859 yılında yaptırılmıştır. IV. Yahya b. İdrîs b. Ömer’in Fâtımîler’e biât etmesiyle Fas, Fâtîmî hâkimiyetine girinceye kadar Karaviyyûn Câmii’nde vakit namazları kılınmış ve Fâtîmî hâkimiyetiyle beraber cuma hutbeleri okunmaya başlanmıştır (307/919). Hâkimiyet alâmeti olan cuma hutbeleriyle birlikte siyasî mücadelelerin, fikri tartışmaların merkezi haline gelmiştir. 387/997’de Fas yeniden Emevî hâkimiyetine girince Halife II. Hişâm’ın isminin yer aldığı yeni bir minber

abdest almayı ve namaz kılmayı öğrenmiştir. Daha sonra bu câmide fıkıh ve hadis dersi halkalarına katılmış, Ebu'l-Hasan Ali b. Halef b. Gâlib el-Kuraşî'den (v. 573/1177)¹⁰² Mâlikî fikhî dersleri almış, İmam Mâlik'in (93-179/711-795) *el-Muvatta*'nı ve Tirmîzî'nin (v. 279/892) *es-Sünen*'ini okumuştur. Öğrendiği nazari bilgilerin yanı sıra derslerde geçen âyet ve hadisleri günlük hayatta ve nefsinde uygulamaya büyük gayret göstermiş, bunların derûnî mânâlarını iyice kavramaya çalışmıştır.¹⁰³

Öğrendiği ilmi, uygulama yolundaki bu gayretini Şeyh Ebû Medyen şu sözleriyle dile getirmektedir: “Kur'an'dan bir âyet ve bir hadis öğrendiğimde sahile yakın boş bir yere gidiyor, bana âyet ve hadisle amel kapısı açıldığında Fas şehrine geri dönüyordum. Böylece bir âyet ve hadis öğrenip, onu uygulamaya gayret gösteriyordum. Bir dağ başında sığındığım yer önceleri mâmur bir yer imiş, sonra harabe olmuş, bina namına hiçbir şey kalmamış. Sadece özel bir mescidin küçük bir odacığı vardı. Bu odacıkta otururken yanıma bir ceylan geliyordu, ceylanın burada daha önce kalanları mı, bu yeri mi sevdiğini, yoksa bana mı sığındığını bilmiyorum. Buraya ne zaman gelsem yanıma gelir, karnımdan ayaklarıma kadar koklar, sonra önüme çöküp otururdu. Bir perşembe günü Fas şehrine gittim ve Cuma gecesini orada geçirdim. Endülüs'ten tanıdığım bir adamla karşılaştım. Ona, Ebû Abdullâh b. Ebî Hacc'ı ve yanındaki elbiseyi sordum. Bana 'Ne yapacaksın?' dedi. 'Falanca adama borcu var. Yanındaki elbiseyi satmasını ve borcunu ödemesini istiyorum.' dedim. Bana 'Al şu on dirhemi ve ona ver.' dedi. Dirhemleri aldım, adamı aradım, ama bulamadım. Dirhemler kesede kaldı, onları örtüme sardım ve dağa doğru yola çıktım. Her gidişte yolumun

---

konularak Karaviyyûn Câmii'nin bu fonksiyonu devam ettirilmiştir. Câmi, inşasından itibaren ilmî hayatın inkişafına kaynaklık eden bir eğitim ve kültür merkezi olarak ortaya çıkmıştır. Murâbitlar'ın Merâkeş'i başşehir yapmasıyla birlikte (454/1062) İslâm dünyasının en önemli kültür merkezlerinden biri haline gelmiştir. Bu tarihten itibaren mevcut olan ders halkaları dînî ilimlere ağırlıklı olmak üzere hususilemiş, etrafına medreseler ve kütüphaneler inşa edilmiştir. Eğitim-öğretim alanında Muvahhidler'le başlayan ve Merînîler'le zirveye ulaşan gelişmeler dikkate alınarak Karaviyyûn Medresesi'nin dünyanın eski üniversitelerinden biri olduğu ileri sürülmüştür. Karaviyyûn Medresesi Fas'ın bağımsızlığa kavuşmasından (1956) sonra modern bir üniversiteye dönüşmüş olarak İslâmî öğretime devam etmektedir. (Bkz.: Yâkut, *Mu'ce-mül-Büldân*, IV/230; İbnü'l-Kâdî, *Cezvetü'l-İktibâs*, I/27, 52-78; Selâvî, *Kitabü'l-İstikâsâ*, I/29, 76-78; Harekât, İbrahim, “Fas”, *D.İ.A.*, İstanbul-1995, XII/188-190, 200-202; “Karaviyyûn Câmii”, www.tarihbilinci.com, tarih: 10/10/2012).

¹⁰² Ebu'l-Hasan, Endülüs şehirlerinden biri olan Şelep'te (Sebte) doğmuş, Kurtuba'da ilim öğrenmiş ve hayatını orada ikâme etmiştir. Tarikatteki şeyhi Ebu'l-Abbâs İbnü'l-Arif'tir (v. 536/1141). Fas'ın fakihlerinden olan Ali b. Gâlib'in ilim meclisine pek çok evliyâ gelmiştir. Açıklamakta zorlandığı meselelerde evin duvarına baktığı ve cevabı orada yazılmış halde bulunduğu rivâyet edilmiştir. 573/1177 yılında el-Kasru'l-Ketâme'de vefat etmiştir. Vefat tarihi olarak 568/1172 yılını söyleyenler de vardır. Bâbü's-Sebte'nin dışına defnedilmiştir ve büyük bir kabri vardır. Ebû Medyen dışındaki meşhur öğrencileri; Abdülcelîl b. Mûsâ (v. 608/1211) ve Ebu's-Sabr Eyyûb b. Abdullâh el-Fehrî'dir (v. 609/1212). (Bkz.: Tâdilî, *et-Teşevvüf*, s. 228-229; Selâvî, *Kitabü'l-İstikâsâ*, III/175; Kettânî, *Selvetü'l-Enfâs*, II/28-30; İbnü'l-Kâdî, Ebu'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Miknâsî, *Cezvetü'l-İktibâs fî Zikri men Halle Mine'l-A'lâm bi'l-Medîneti Fâs*, Rabat-1974, II/468).

¹⁰³ Tâdilî, *et-Teşevvüf*, s. 320-321; İbn Kunnûz, *Ünsü'l-Fakîr*, s. 12; Makkarî, *Nefhü't-Tıyb*, VII/137; İbnü'l-Kâdî, *Cezvetü'l-İktibâs*, II/530-531; Mahlûf, *Şeceretü'n-Nûri'z-Zekiyye*, I/236; Kettânî, *Selvetü'l-Enfâs*, I/417; İbn Mansûr, *A'lâmü'l-Mağribi'l-Arabî*, II/15.

üzerindeki köpekleri çok olan bir köye uğradım. Köpeklere yakınlık gösterirdim, onlar da etrafımda halka olup dönerlerdi. Bu defa köye yaklaştığımda köpekler beni tanımadılar ve havlamaya başladılar. Köy halkı koşarak geldi ve beni köpeklerden zor kurtardılar. Dağdaki evime vardığımda ceylan yanıma geldi, beni kokladı, sonra benden uzaklaştı, bana münkirmişim gibi baktı. Boynuzlarıyla beni iki üç kere süstü. Elimle boynuzlarını tuttum. Gerek ceylanın bu davranışının gerekse köyün köpeklerinin beni tanımayıp havlamasının sebebini düşündüm. Aklıma örtüme sardığım dirhemler geldi. Hayvanların bana neden böyle davrandıklarını anladım. Örtüyü açtım, dirhemleri fırlattım. Ceylan bana baktı ve eskisi gibi önüme diz çöktü. Geceyi orada geçirdim, sabah olduğunda keseği alıp Fas'a götürdüm, adamı buldum ve parayı verdim. Sonra her zamanki gibi dağa doğru yürüdüm. Yolumun üstündeki köye uğradım. Köpekler her zamanki gibi bana havlamadan kuyruk salladılar. Dağdaki yerime vardım. Ceylan yanıma geldi, karnımdan ayaklarıma kadar kokladı, sonra her zamanki gibi önüme çöktü.”¹⁰⁴

D- TASAVVUFA İNTİSABI

İlim öğrenme arzusuyla Endülüs'ten Fas şehrine gelen Ebû Medyen, Karaviyyûn Câmii'ndeki ders halkalarına katılmış, öncelikle abdest, namaz gibi temel dînî bilgileri öğrenmiştir. Sonrasında ileri düzeyde İslam ilimlerin öğretildiği fıkıh, hadis halkalarında öğrenimini devam ettirmiştir. Ancak gönlündeki ilim aşkını buralarda bir türlü tatmin edemeyen Ebû Medyen el-Mağribî, sözlerinden çok etkilendiği Ebu'l-Hasan Ali b. Hirzihim'in (v. 559/1163) sohbetlerine katılmıştır.¹⁰⁵ Ona, başka hocalardan hiçbir şey ezberleyemediğini, sadece ondan duyduklarını öğrenebildiğini söylemiştir. O da, Ebû Medyen'e “Onlar dilleriyle konuştukları için sözleri kulaktan öteye gitmiyor, ben sözümle Allah'ı kastediyorum, kalpten çıkan kalbe varır.” demiştir.¹⁰⁶ Ebu'l-Hasan Ali b. Hirzihim'den Hâris el-Muhâsibî'nin (v. 243/857) *er-Riâye li-Hukûkillâh* adlı eseriyle İmam Gazâlî'nin (v. 505/1111) *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*'ini okumuştur.¹⁰⁷ Konuşmalarında *İhyâ*'ya duyduğu hayranlığı sürekli dile getirmiştir.¹⁰⁸

¹⁰⁴ Tâdilî, *et-Teşevvüf*, s. 322-323; Makkarî, *Nefhü't-Tıyb*, VII/137.

¹⁰⁵ Hüseyin, Seyyid Abdullâh Murad, *el-Mutasavvife fi'l-Mağribi'l-Aksâ fî Asrı'l-Murâbitin ve'l-Muvahhidîn*, Kâhire-1994, s. 19; İbn Mansûr, *A'lâmü'l-Mağribi'l-Arabî*, II/15; Na'sân, *Mevsûatü A'lâmi'l-Ulemâ*, IV/579.

¹⁰⁶ Tâdilî, *et-Teşevvüf*, s. 320-321.

¹⁰⁷ İbn Kurfûz, *Ünsü'l-Fakîr*, s. 12; Hüseyin, *el-Mutasavvife fi'l-Mağribi'l-Aksâ*, s. 19, 26; İbn Mansûr, *A'lâmü'l-Mağribi'l-Arabî*, II/15.

¹⁰⁸ Hüseyin, *el-Mutasavvife fi'l-Mağribi'l-Aksâ*, s. 26; İbn Mansûr, *A'lâmü'l-Mağribi'l-Arabî*, II/15; Mehdî, *Bihâru'l-Velâye*, s. 431.

XII/XVIII. yüzyılın Cezâyirli biyografi yazarı İbn Meryem'in bahsettiğine göre Ebû Medyen, Gazâlî'nin *İhyâ'sına* özel bir ilgi duyardı. Öyle ki saatlerce bu kitabı okumaya gayret ederdi. Bu eseri dînî referans kaynağı olarak gördü. Onun düşünce sistemini eleştiren zâhir ulemâsının kendisine yönelik tenkit ve sorularına cevap verirken bu kitabı en önemli müracaat kaynağı olarak kabul ederdi.¹⁰⁹ Ebû Medyen, en az Gazâlî'nin öğretilerine verdiği önem kadar, Tirmîzî'nin *es-Sünen*'ine de ilgi duymaktaydı. O, aynı zamanda, ünlü Endülüslü Mâlikî fakihlerinden ve muhaddislerden olan Ebû Bekir İbnü'l-Arabî el-Meâfirî'yi (v. 543/1148) takip etmek sûretiyle Mağrib'de büyük şöhret kazanmaya başladı. Diğer hadis kaynaklarını temel alan hadis araştırmacılarının metodu ile karşılaştırıldığında, Ebû Bekir İbnü'l-Arabî'nin öğrencileri, Tirmîzî'nin *es-Sünen*'ini, fikhî hükümler çıkarmaktan çok takvâ sürecini gerçekleştirmek amacıyla bir el kitabı olarak görmüşlerdir.¹¹⁰

Ebû Medyen'in gönül kilidini açan İbn Hirzihim, ona hayatı boyunca istifade edeceği ilmî bir kimlik kazandırmıştır. Ama bu eserleri okuyup tasavvuf ilmini öğrenmekle kalmayıp, öğrendiklerini tecrübe etmesi gereken Ebû Medyen'deki bu tasavvufî cevheri ortaya çıkaran kimse,¹¹¹ daha önce de ifade edildiği üzere onun tarîkatteki şeyhi, kâmil sûfî mertebesine sürekli oruçla, namazla, zâhidâne hayatla ulaşmış büyük sûfilerden Berberî Şeyh Ebû Ya'zâ Yelnûr b. Meymûn ed-Dükkâlî'dir (v. 572/1176).¹¹²

Kaynaklara göre riyâzât uygulamaları zor, ama verimli olan Ebû Ya'zâ'ya, Mağrib ve Endülüs'ün her yerinden insanlar gelir, onu dinler ve bereket dilerlermiş. Ebû Medyen de onun huzuruna gelmiş ve onunla yıllarca beraber yaşamış, onun oruç, zühd, namaz, inzivâ ve ibâdet üzere olan tarîkatini almıştır.¹¹³ Onunla tanışması, birtakım insanların Ebû Ya'zâ'nın kerâmetlerinden sürekli bahsetmeleri vesilesiyle olmuş, bir toplulukla onu ziyaret etmeye gitmiştir. İruccân Dağı'nda ikâmet eden Ebû Ya'zâ'nın yanına girdiklerinde o, Ebû Medyen dışındaki herkesi kabul etmiş, yemek getirtmiş, ama Ebû Medyen'e hiçbir şey vermemiştir. Evin direğinin dibinde oturan Ebû Medyen, her yemek getirilişinde ona gitmiş ama Ebû Ya'zâ, onu azarlamıştır. Bu hal üzere üç gün geçtikten sonra Ebû Medyen, açlıktan iyice tükenmiş halde Ebû Ya'zâ'nın yanına varmış, başını kaldırıp ona baktığında hiçbir şey göremediğini, kör olduğunu anlamış ve yerine geri dönmüştür. İçinde bulunduğu çaresizliğe gece boyunca ağlamış ve şu şiiri söylemiştir:

¹⁰⁹ İbn Meryem, Ebû Abdullâh Muhammed b. Muhammed b. Ahmed, *el-Büstân fi Zikri'l-Evliyâi ve'l-Ulemâ bi-Tilimsân*, Cezâyir- 1326/1908, s. 108; Cornell, *The Way of Abû Madyan*, s. 5 (terc: s. 13).

¹¹⁰ Cornell, *The Way of Abû Madyan*, s. 6-7 (terc: s. 16).

¹¹¹ Abdülhalim Mahmûd, *Şeyhu's-Şüyüh Ebû Medyen el-Gavs Hayâtühü ve Mi'râcühü İlallâh*, Kâhire-1978 ("Ebû Medyen'in Miracı" *Tasavvufî Hikmet ve Risâleler*, haz.: Kadir Özköse, Konya-2008, s. 142).

¹¹² Na'sân, *Mevsûatü A'lâmi'l-Ulemâ*, IV/579; A. Bel, "Ebû Medyen" IV/37.

¹¹³ Neccâr, *et-Turuku's-Sûfiyye*, s. 126-127.

”قليل لمثل سي زفرة ونجيب
وليس له إلا الحبيب طيب
في المحب خضوعه ومثل ما يلق
إذا كان من يدعوه ليس يجيب“

“Benim gibi ağlayan feryat eden az.

Benim gibisinin sevgilisinden başka tabîbi olamaz.

Yalvarıp yakardığında karşılık görmezse

Seven kişi için en güzel şey itaat etmektir.”

Sabah olduğunda Ebû Ya'zâ, Ebû Medyen'i yanına çağırılmış ve ona “Yaklaş bakalım Endülüs'lü!” demiş.¹¹⁴ Ebû Medyen yaklaştığında, Ebû Ya'zâ elini Ebû Medyen'in gözlerine sürmüştü ve gözleri açılmış.¹¹⁵ Sonra elini göğsüne koymuş ve orada bulunanlara “Bu durum onun için büyük bir başarı olacak.” demiştir. Gitmesi için Ebû Medyen'e izin vermiş ve ona: “Yolda bir aslanla karşılaşacaksın. Senden korktuğunda sana ilişmeyecek. Ona, ‘Yelnûr hürmetine bana yaklaşma!’ de. Sonra bir ağacın yanında üç hırsızla karşılaşacaksın. Onlara nasihat edeceksin, ikisi tövbe edecek, üçüncüsü ele geçirilip öldürülecek ve bu ağaca asılacak.” demiştir. Veda ederek ayrılan Ebû Medyen, yolda Ebû Ya'zâ'nın söylediklerinin aynısıyla karşılaşmış, nasihatini dinleyerek hareket etmiştir. Yolculuğu esnasında başka bir durumla karşılaşmayan Ebû Medyen, Fas'ta kaldığı müddetçe defalarca Ebû Ya'zâ'nın yanına gidip gelmiştir.¹¹⁶

Ebû Medyen, Ebû Ya'zâ'nın yanında günlerce kaldığını, bu günler boyunca şeyhi gözlemlediğini, hakkında ilme değer vermediği yönündeki söylentilerin aksine onun, ilme çok değer verdiğini belirtmiştir. Mesela Şeyh Ebû Ya'zâ, sürekli kıraati düzgün olan kişinin namaz kıldırması için imamlık yapmasını istemekte, eğer îrab hatası yaparsa, başka bir namazda diğer kişiyi imam yapmaktadır. Esasen Ebû Ya'zâ ümmîdir, ancak Ebû Medyen'in ifadesiyle o, ilmî bir anlayışla rızıklandırılmıştır.¹¹⁷

Şeyhini doğru anlamasından kaynaklanan büyük saygısı Ebû Medyen'i, Ebû Ya'zâ'nın yarı resmî sözcüsü konumuna getirmiştir. Fas kentindeki zâviyesinin

¹¹⁴ İbn Kunfüz'e göre, Berberice konuşan Ebû Ya'zâ, Ebû Medyen'e nadiren ismiyle hitap eder ve genellikle “Endülüs'lü” diye seslenirdi. (İbn Kunfüz, *Ünsü'l-Fakîr*, s. 16).

¹¹⁵ Bu durumu İbn Arabî şöyle anlatmaktadır: “Şeyhimiz Ebû Ya'zâ'nın Mağrib'de kerâmetleri aşikâr idi. Kerâmetlerinden biri; her hangi bir şahıs ona baktığı zaman derhal kör olurdu. Fakat şeyhin giysilerini gözlerine sürünce Allah, onun gözlerini tekrar açardı. Ebû Medyen de Ebû Ya'zâ'nın huzuruna gittiği ve yüzüne baktığında kör olmuştu. O da gözlerini Ebû Ya'zâ'nın cübbesine sürünce Allah onun gözlerini açtı. (Bkz.: İbn Arabî, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, VII/74).

¹¹⁶ Tâdilî, *et-Teşevvüf*, s. 320-321; İbn Kunfüz, *Ünsü'l-Fakîr*, s. 15-16; Makkarî, *Nefhü't-Tıyb*, VII/138; Mehdî, *Bihâru'l-Velâye*, s. 429.

¹¹⁷ Tâdilî, *et-Teşevvüf*, s. 323.

mukaddepliğini yapmış ve burada zâhirî ulemânın reddiyelerine cevap vermiştir. Şeyhinin şatahata varan sözleri ve çizgi dışı tutumlarının hakikatini izah etmeye, şer'î tasavvuf öğretisinin kuramları doğrultusunda açıklamalar yapmaya ve konuları İslam fihri çerçevesinde takdim etmeye çalışmıştır.¹¹⁸ Nitekim bu hususta Ebû Medyen, şeyhiyle ilgili olarak şöyle bir anısını anlatmaktadır:

“Şeyh Ebû Ya'zâ'ya komşu fukahâdan bir cemaat, onunla ilgili bana şöyle demişti: 'Ebû Ya'zâ'nın velî bir şahsiyet olduğuna şüphemiz yok. Ancak onun eli ile kadınların göğsüne, karınlarına dokunduğunu, onları tükürüğü ile iyileştirmeye çalıştığını görmekteyiz. Biz biliyoruz ki kadınlara dokunmak haramdır. Bu konuda konuşsak helak olacağız, sussak bu konudaki tereddütümüz geçmeyecek.' dediler. Onlara şöyle cevap verdim: 'Birinizin kızı ya da kardeşi hastalandığı zaman, onu iyileştirecek hiç kimse bulamadığınızda, Yahûdî ya da Hristiyan bir doktora götürmüyor musunuz? Nâmahrem kişilerin dokunmasına râzı değiliz diye doktora götürmezlik mi yapıyorsunuz? Yahûdî veya Hristiyan doktorların tedavisinden şüphe etmiyor da Ebû Ya'zâ'nın tedavisinden mi şüphe ediyorsunuz? Diğerlerinin tedâvi usulleri şüphelidir belki ama onun tedavisi; yakîn üzere ve isâbetlidir.' Bu söylediklerimi duyunca Ebû Ya'zâ şöyle demiş: 'Şuayb'ı görürseniz ona, beni hakkıyla anlamıştır.' deyiniz. Buradan da anlaşılacağı üzere, cevabım onu sevindirmişti.”¹¹⁹

Her fırsatta Ebû Ya'zâ'ya büyük hayranlık duyduğunu söyleyen Ebû Medyen el-Mağribî, şeyhi hakkındaki iyileştirme maksadıyla kadınlara dokunduğu ve ilme önem vermediği yönündeki dedikoduları reddederek ona olan bağlılığını sürdürmüştür.¹²⁰ “Üveys el-Karânî'den (v. 37/657) kendi dönemine kadar sâlihlerin haberlerini dinlediğini, Ebû Ya'zâ'dan daha fazla etkilendiği bir kimseyi görmediğini” ifade etmiştir.¹²¹

Ebû Medyen el-Mağribî, birkaç yıl Fas kentinde kaldıktan sonra kesin olmamakla birlikte 555/1160 tarihinde¹²² hac görevini yerine getirmek ve başka şeyhlerden ilim almak için kutsal topraklara yolculuk etmiştir. Mekke'de birçok âlim ve sûfi ile buluşup kendilerinden faydalanmıştır. Arafat'ta görüştüğü Abdülkâdir Geylânî'den (v. 561/1165)

¹¹⁸ Cornell, *The Way of Abû Mağyan*, s. 9 (terc: s. 19).

¹¹⁹ Tâdilî, *et-Teşevvüf*, s. 323.

¹²⁰ İbn Mansûr, *A'lâmü'l-Mağribi'l-Arabî*, II/15; Yazıcı, “Ebû Medyen”, X/186.

¹²¹ Tâdilî, *et-Teşevvüf*, s. 323; İbn Mansûr, *A'lâmü'l-Mağribi'l-Arabî*, II/15; Mehdî, *Bihâru'l-Velâye*, s. 431.

¹²² Kaynaklarda Ebû Medyen'in hangi tarihte haccettiği zikredilmemektedir. Ancak biz Abdülkâdir Geylânî'nin haccettiği tarihlerden yola çıkarsak onunla hacda görüşen Ebû Medyen'in hac tarihi hakkında da bir bilgiye ulaşabiliriz. Şöyle ki: Abdülkâdir Geylânî'nin ilk haccettiği tarih 509/1115'dir (bkz.: Gürer, Dilâver, *Abdülkâdir Geylânî Hayatı Eserleri Görüşleri*, İstanbul-2003 (ikinci baskı), s. 160). Bu tarihte Ebû Medyen henüz yeni doğmuştur. Bu tarihin Ebû Medyen'in hac tarihi olması ihtimali söz konusu değildir. Abdülkâdir Geylânî'nin ikinci haccı ise 555/1160 tarihinde gerçekleşmiştir. Bu tarihte Ebû Medyen yaklaşık 46 yaşında idi. İlim tahsilini tamamlamış ve tasavvufa intisap etmişti. Dolayısıyla Ebû Medyen'in bu tarihte haccettiğini ve Abdülkâdir Geylânî ile görüştüğünü söyleyebiliriz.

hadis dinlemiş, hırka giymiş ve feyiz almıştır.¹²³ Abdülkâdir Geylânî'nin oğlu Abdürrezzâk (528-603/1133-1206) bu görüşmeyi şöyle anlatmaktadır: “Ben ve pek çok şeyh babamla birlikte haccediyordu. Orada Ebû Medyen de vardı, ondan hırka giydi, onun huzurunda oturdu, ilim ve feyz aldı.”¹²⁴

Ebû Medyen araştırmacılarından Cornell, Ebû Medyen'in hac ziyareti esnasında Abdülkâdir Geylânî ile buluştuğunu reddeder ve bu yöndeki görüşlerini şöyle delillendirir: “Ebû Medyen ile Abdülkâdir Geylânî arasında geçen bu buluşmadan Ebû Medyen'in kendi eserlerinde ve erken dönem iki büyük tabakât yazarının kayıtlarında bunu beyan eden ifadelere rastlanmamaktadır. Şeyhin vefatından yirmi üç yıl sonra, yani 617/1220 yılında kaleme aldığı eserinde et-Tâdilî, Mekke'ye gerçekleşen herhangi bir hac ziyaretinden bahsetmemektedir. Fakat onun, Ebû Ya'zâ'nın zâviyesinden ayrıldıktan sonra doğruca Bicâye'ye yerleştiğini söylemektedir. 787/1385 yılında yazdığı eserinde İbn Kunfûz de Şeyhin Şark istikâmetine seyahate kalkıştığını ancak Afrika dışına çıkamadığını belirtmektedir. Ebû Medyen hakkındaki erken döneme ait bu kayıtlar, şeyhin kendi eserine oranla daha dolaylı kaynaklardır. Ebû Medyen'in *Bidâyetü'l-Mürîd* isimli risâlesinin Rabat nüshasında; tarîkat silsilesinin ve hırka geleneğinin Peygamber (s.a.v.)'den sonra Hz. Ebû Bekir (571-634), Hz. Ömer (573-645), Hz. Osman (580-656), Hz. Âişe (612-678) ve Hz. Ali (599-661) vasıtasıyla devam ettiğine işaret edilmektedir. Tarikât silsilesinin Hz. Ali'ye dayandırılması, Endülüs'ün entelektüel çevresinde yetişen âlim bir şahsiyet için beklenmedik bir durumdur. Zira Kurtuba'nın Emevî halifelerine yaranmak isteyen şahsiyetleri, asırlarca Hz. Ali aleyhinde propaganda yapmışlar ve Endülüs toprakları da doğal olarak bu propagandalardan fazlasıyla etkilenmiştir. Ali aleyhtarlığı ile tanınan bir bölgede, silsilesini Hz. Ali'ye dayandıran kişi olması, onun Abdülkâdir Geylânî'nin (Kâdirî silsilesinin de Hz. Ali'ye dayanması hasebiyle) gerçek bir takipçisi olduğunu gösterir ki, bu hiç de göz ardı edilecek bir durum değildir. Ayrıca Ebû Medyen, kendisinin hem anne hem de baba tarafından Hz. Ali soyundan gelmesi ile gurur duyardı.”¹²⁵

¹²³ İbn Meryem, *el-Büstân*, s. 110; Makkarî, *Nefhü't-Tıryb*, VII/138; Neccâr, *et-Turuku's-Süfiyye*, s. 126-127; Hafnâvî, Ebu'l-Kâsim Muhammed, *Ta'rîfü'l-Halef bi-Ricali's-Selef*, thk.: Muhammed Ebu'l-Ecfân-Osman Battîh, Beyrut-1982, II/182; Akabî, *et-Turuku's-Süfiyye*, s. 697; İbn Mansûr, *A'lâmü'l-Mağribi'l-Arabî*, II/15; Mehdî, *Bihâru'l-Velâye*, s. 431; Na'sân, *Mevsûatü A'lâmi'l-Ulemâ*, IV/579; Rinn, Louis, *Marabouts et Khouan Etude sur L'Islam en Algerie*, Paris-1884, s. 213.

¹²⁴ Tâdifî, Muhammed b. Yahyâ, *Kalâidü'l-Cevâhir fî Menâkibi's-Şeyh Abdülkâdir*, Kâhire-1303, s. 6 [Cevherden Gerdanlıklar, trc.: Naim Erdoğan, İstanbul-1993 (ikinci baskı), s. 25].

¹²⁵ Ebû Medyen, Şuayb b. Hüseyin el-Mağribî, *Bidâyetü'l-Mürîd*, el-Hızânetü'l-Âmme, Rabat, d. no: 7310, vr.: 328-335. Bahsedilen konu, “Murakka' Şemriyye ve Ferrâciyye Giyme” başlığı altında yer almaktadır. [Bkz.: Cornell, *The Way of Abû Madyan*, s. 10-11 (terc: s. 20-21)].

Bu açıklamaları yaptıktan sonra Cornell, Ebû Medyen ile Abdülkâdir Geylânî'nin buluşmasını öne süren daha sonraki dönemlere ait kayıtların uydurma oldukları ve sonraki nesillerce Kâdiriyye'nin müritlerinin nasıl da çok olduğunu gözler önüne sermek için kendilerini Ebû Medyen'in mânevî kişiliği ile ilintilendirmek istedikleri ve ilk dönem tabakat kitaplarında bu hac ziyaretinden bahsedilmeyişi gerekçesi ile bu karşılaşmanın olmadığını iddia etmektedir.¹²⁶ Ancak bu karşılaşma Abdülkâdir Geylânî'nin müritleri değil bizzat oğlu tarafından anlatılmaktadır. Ebû Medyen'in, Ali aleyhtarlığı ile tanınan Endülüs'te, Abdülkâdir Geylânî gibi silsilesini Hz. Ali'ye dayandırması dikkat edilmesi gereken bir husustur. Ayrıca yapılan araştırmalarda ifade edildiğine göre Kâdiriyye İslam dünyasında zâten çok yaygın bir tarîkattir.¹²⁷ Bu sebeple Kâdiriyye'nin mürit sayısını arttırmak için Ebû Medyen'in şöhretini kullanmaya ihtiyacı yoktur.

Bu konu bağlamında anlatılan bir diğer rivâyet ise şöyledir: Abdülkâdir Geylânî, Bağdat'ta ileri gelen elliyi aşkın şeyhin de hazır bulunduğu bir vaaz meclisinde "İşte şu ayağım her Allah velîsinin boynu üzerindedir." demiş ve orada bulunan ve bulunmayan sûfîler bu söze icâbet etmişlerdir. O anda Mağrib'de, müritleri arasında bulunan Ebû Medyen de boynunu uzatarak: "Allah'ım, seni ve meleklerini şahit tutarım ki, işittim ve itaat ettim." demiştir. Böyle demesinin nedenini soranlara: "Şu anda Abdülkâdir Geylânî, Bağdat'ta 'Şu ayağım...' sözünü söyledi." der. Orada bulunanlar bu tarihi kaydederler ve Bağdat'tan gelen misafirlerle tarihi karşılaştırdıklarında bilahare Şeyh Abdülkâdir'in, gerçekten aynı gün ve saatte o meşhur sözü söylediğini anlarlar.¹²⁸ Burada da Ebû Medyen, Abdülkâdir Geylânî'ye olan bağlılığını Allah'ı ve meleklerini şahit tutarak herkesin huzurunda ifade etmiştir. Ayrıca Ebû Medyen'in, Kâdirî tarîkatine tâbî olarak cehrî zikri esas alması bu bağlılığa örnek olarak zikredilebilir.¹²⁹ Burada şunu da belirtmek gerekir ki Kuzey Afrika araştırmacıları sistemli ilk tarîkat olan Kâdiriyye tarîkatinin Mağrib'e girişinin ve yayılmasının Ebû Medyen sayesinde olduğunu ifade etmişlerdir.¹³⁰

Ebû Medyen'in görüştüğü şeyhlerle ilgili bir diğer tartışma konusu Şark'ta ortaya çıkan tarîkatlerden Mağrib'in batı istikâmetine kadar uzanmış ilk tarîkat olan Rifâiyye'nin

¹²⁶ Cornell, *The Way of Abû Madyan*, s. 11 (terc: s. 21-22).

¹²⁷ Kâdiriyye tarîkatinin intişârı ile ilgili olarak bkz.: Gürer, *Abdülkâdir Geylânî*, s. 329-348.

¹²⁸ Câmî, *Nefahâtü'l-Üns*, s. 606; Şattanûfî, Nüreddîn Alî b. Yûsuf, *Behçetü'l-Esrâr ve Ma'denü'l-Envâr fi Menâkibi's-Sâdeti'l-Ahyâr mine'l-Meşâyihü'l-Ebrâr*, Beyrut-2002, s. 38; Tâdifî, *Kalâidü'l-Cevâhir*, s. 32 (trc.: s. 95); Nebhânî, Yûsuf b. İsmâil, *Câmiu Kerâmâti'l-Evliyâ*, thk.: İbrâhim Atvah Ivaz, Mısır-1965, II/118; Gürer, *Abdülkâdir Geylânî*, s. 97.

¹²⁹ Na'sân, *Mevsûatü A'lâmi'l-Ulemâ*, IV/581; Neccâr, *et-Turuku's-Sûfiyye*, s. 128.

¹³⁰ İbrâhim, *Afrika'da Tasavvuf ve Tarikatler*, s. 36; Abu'n-Nasr, Jamil M., *Son Dönem Tasavvuf Akımlarından Ticâniyye ve Tekrûr Hareketi*, çev.: Kadir Özköse, Ankara-2000, s. 1; Özköse, "Afrika'da İslam ve Tasavvuf", s. 163; Oktave Depont-Xavier Coppolani, *Les Confreries Religieuses Musulmanes*, Alger-1897, s. 166; Gürer, *Abdülkâdir Geylânî*, s. 338.

kurucusu Ahmed er-Rifâi (v. 578/1182) ile karşılaşmış ve karşılaşmadıklarıdır. Ebû Medyen'in Irak'a gidip Ahmed er-Rifâi ile görüştüğüne dair sadece bir rivâyet vardır.¹³¹ Ancak tabakât kitaplarından *el-Maksadü's-Şerîf'in* müellifi Abdülhak el-Bâdisî (v. 722/1322) 711/1311 yılında kaleme aldığı bu eserinde, bunun muhtemelen cismânî değil, rûhânî bir görüşme olduğunu söyler.¹³² Muhammed Na'sân ise yolculuğunun Bağdat'a kadar uzamadığını belirterek Ahmed er-Rifâi ile görüştüğüne dair söylemi bir rivâyet olarak aktarır.¹³³

Ebû Medyen'in kendilerine intisap edip tarîkat hırkası giydiği diğer şeyhleri Ebû Abdullâh ed-Dekkâk,¹³⁴ Ebu'l-Hasan Alî es-Sellâvî¹³⁵ ve Ebû Saîd el-Mağribî el-Endülüstî'dir.¹³⁶ Ancak el-Mehdî, onun Kâdirî nisbesi aldığını, tarîkat hırkasını Ebû Abdullâh ed-Dekkâk ile Ebu'l-Hasan Alî es-Sellâvî'den giydiği yönündeki rivâyetin zayıf olduğunu nakletse¹³⁷ de Ebû Ya'kûb et-Tâdilî (v. 627/1229), Ebû Medyen'in iki şeyhin tasavvuf yolunu da sürdürdüğünü söylemektedir. Bunlardan birincisi Sahrâ çölü sınırında yer alan Sicilmâse'nin ticaret merkezinden olan Ebû Abdullâh ed-Dekkâk, ikincisi ise Sellâlî Ebu'l-Hasan es-Sellâvî'dir.

E- EBÛ MEDYEN'İN ŞEYHLERİ

1- **Ebu'l-Hasan Ali b. Hirzihim (v. 559/1163):** Ebu'l-Hasan Alî b. İsmâil b. Muhammed b. Abdillâh b. Hirzihim; Fas'ta doğmuş, orada yetişmiş, özellikle fıkıh usulü üzerine Ebu'l-Fazl İbnü'n-Nahvî'den (v. 513/1119) ders almış, fıkıh eğitimini tamamladıktan sonra tasavvufa yönelmiş, kerâmet ve firâset sahibi, melâmetî bir sûfidir. Soy, Osman b. Affân (r.a.)'a dayanır.¹³⁸

Amcası Sâlih b. Hirzihim, Gazâlî'nin müridi ve öğretilerine sıkı sıkıya bağlı olmasına rağmen başlangıçta İbn Hirzihim, Gazâlî'nin *İhyâ'*sındaki bazı konuları tenkit ederek Endülüstlülerin âdeti olduğu gibi kitabı yakmaya karar vermiştir. Ancak rüyasında, bu düşüncesinden dolayı kendisine seksen sopa vurulduğunu görmüş, uyandığında bunların

¹³¹ Trimmingham, J. Spencer, *The Sûfî Orders in İslam*, Oxford-1971, s. 46-47.

¹³² Bâdisî, Abdülhak b. İsmail, *el-Maksadü's-Şerîf ve'l-Menzeu'l-Latîf fi't-Ta'rîf bi Sülehâi'r-Rîf*, thk.: Saîd E'rab, Rabat-1993, s. 64.

¹³³ Na'sân, *Mevsûatü A'lâmi'l-Ulemâ*, IV/579.

¹³⁴ Kettânî, *Selvetü'l-Enfâs*, I/327-328; el-Fâsî, Ali b. Ebî Zer', *el-Enîsü'l-Mutrib Biravdi'l-Kirtâs fi Ahbâri Mülûki'l-Magrib ve Târîh-i Medîneti Fâs*, Rabat-1972, s. 270; Uslu, Recep, "Ebû Abdullâh Dekkâk", *D.İ.A.*, İstanbul-1994, IX/112.

¹³⁵ Kettânî, *Selvetü'l-Enfâs*, I/417; Na'sân, *Mevsûatü A'lâmi'l-Ulemâ*, IV/579; Trimmingham, *The Sûfî Orders*, s. 46.

¹³⁶ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, I/232 (nşr.: s. 239).

¹³⁷ Mehdî, *Bihâru'l-Velâye*, s. 431.

¹³⁸ İbnü'l-Ahmer, Ebu'l-Velîd İsmâil b. Yûsuf el-Girnâtî, *Büyûtâtü Fâsi'l-Kübrâ*, Rabat-1972, s. 66.

acıasının hala devam ettiğini hissetmiştir. Daha sonra da bu yanlış düşüncesinden dolayı Allah'a tövbe etmiş ve *İhyâ*'daki konuları araştırdığında Kitap ve sünnete uygun olduklarını anladığını belirtmiştir.

İbn Hirzihim, ilim tahsil etmek için Doğu'ya gitmiş, Şam'da bir câmide senelerce imamlık yapmıştır. Gazâlî'nin *İhyâü 'Ulûmi'd-Dîn* isimli eserini anlamak, oradaki meseleleri çözmek için îtikâfa girmiş, imamlık yaptığı esnada öğrencileriyle birlikte Şam'daki bu câmiye gelen Gazâlî ile karşılaşmıştır.¹³⁹

Bundan sonra Mağrib'in ücra köşelerine kadar uzanan görüşleri ile Gazâlî fikirlerinin benimsenmesine öncülük etmiştir. Geri kalan ömrünü talebelerine *İhyâ* okutmak suretiyle geçirmiş ve Mağrib'de Gazâlî ekolünün başlıca temsilcisi konumuna gelmiştir. Gazâlî'nin eserlerinin yayılmasında etkili olmasından dolayı İbn Hirzihim, kuruluş aşamasında Mağrib sûfliğinin en önemli ismi olmuştur. Ayrıca o, Muhâsibî'nin *er-Riâye li-Hukûkillâh* isimli eserine de ayrı bir hassasiyet göstermiş ve talebelerine bu eseri ders olarak okutmuştur. Kendisi zâhirî ilimlerde de otorite bir şahsiyettir. Meşhur Endülüslü fakîhlerden Ebû Bekir İbnü'l-Arabî el-Meâfirî'nin (v. 543/1148) yanında fıkıh eğitimini tamamlamıştır. O, tasavvuf ve fıkıh ilmine ilave olarak tefsir ve hadis sahasında da saygın bir âlimdir.¹⁴⁰

Babasından hatırı sayılır miktarda miras kalmış ve bunun tamamını kardeşine ve fakirlere bağışlamıştır. Ebû Medyen'de olduğu gibi, onunla görüşen herkes mutlaka kendisinden etkilenmiştir. O, aynı zamanda hem Fas hem de Merâkeş'te verdiği derslerle çok sayıda kişinin yetişmesine katkıda bulunmuştur. Bunlar arasında özellikle; Ebû Ali Hüseyin b. Abdullâh el-Endülüsî (v. 604/1207), Ebû Muhammed Abdullâh b. Osman es-Sanhâcî (v. 612/1215) ve İbrâhim b. Câbir b. Ömer b. Abdirrahmân b. Ömer el-Mahzûmî (v. 641/1243) zikredilmesi gereken isimlerin başında gelmektedir.¹⁴¹

Sâlih bir zât olarak ulemânın takdirini kazanmış olan İbn Hirzihim, resmî ünvanları hiçe sayması ve bürokrasinin otoritesini görmezlikten gelmesi sebebiyle Murâbitların tepkisini kazanmış, bir süre hapse mahkûm edilmiştir. İbn Hûd isyânından ve Merâkeş'in fethinden önce tahliye edilmiştir. Fas'ta 559/1163 yılında Şâban ayının sonlarında vefat etmiştir. Fas kapılarından Bâbü'l-Fütûh'un dışına defnedilmiştir.¹⁴²

2- Ebu'l-Hasan Ali es-Sellâvî: Kuzey Batı Afrika'nın Sellâ şehrine nisbetle Sellâvî diye anılan Ali es-Sellâvî hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Sadece İbn

¹³⁹ Tâdilî, *et-Teşevvüf*, s. 169; İbn Kurfûz, *Ünsü'l-Fakîr*, s. 12-14; Selâvî, *Kitâbü'l-İstiksâ*, III/172.

¹⁴⁰ Cornell, Vincent J., *Realm of the Saint Power and Authority in Moroccan Sufism*, Austin-1998, s. 24-25.

¹⁴¹ Özköse, *Mağrib Tasavvufu*, s. 123-130.

¹⁴² Tâdilî, *et-Teşevvüf*, s. 168-173; İbn Kurfûz, *Ünsü'l-Fakîr*, s. 12-14; Kettânî, *Selvetü'l-Enfâs*, s. III/90-94; Selâvî, *Kitâbü'l-İstiksâ*, III/172.

Arabî onunla ilgili olarak şunları söylüyor: “Ben İşbiliye’de Şeyh Ebû Ya’kûb el-Kûmî’nin hizmetinde iken bu şeyh gelip bana iltihâk etti. Kendisi Ebû Medyen’le on sekiz yıl sohbet etmişti. İbâdet ve içtihadı çoktu. İbn Cerrâd mescidinde tam bir ay beraber kaldık.”¹⁴³

3- **Ebû Abdullâh ed-Dekkâk:** VI./XII. yüzyılda yaşayan Faslı bir sûfidir. Sicilmâse’de doğmuş, ilk tahsilini orada tamamlamıştır. Müritleri ile görüşmek için Fas kenti ile Sicilmâse arasında düzenli olarak seyahatlerde bulunmuş ve burada meşhur şeyhlerle görüşmüştür. Mevlâ Abdullâh el-Gazvânî’den tarîkat almadan önce, Fas’ta un sattığı için ed-Dekkâk (uncu) nisbetini almıştır. VI./XII. yüzyılın sonlarında vefat eden ed-Dekkâk, Fas’ta Bâbü’l-Cîse civarındaki kabristana defnedilmiştir.¹⁴⁴

Ebû Abdullâh ed-Dekkâk, meşhur bir melâmetî şeyhi ve siyasî aktivitesi olan birisidir. Murâbitlar devletine karşı sert muhâlefette bulunmuş ve kendisinin manevî kişiliğine dair abartılı tutum sergilenmiştir. Sıkıntı çıkarmaması için Murâbit otoriteleri tarafından Fas şehrinde sıkı takibe tâbî tutulan bu şahsiyet, tasavvuf ilmi alanında Ebû Medyen’e ileri boyutta tesir etmiştir. Ebû Abdullâh ed-Dekkâk: “Benden tasavvuf ilmimi ilk alan kişi Ebû Medyen’dir.” demektedir.¹⁴⁵

İbn Hirzihim gibi onun da melâmetiyye neşvesini takip ettiği görülmektedir. Ed-Dekkâk’ın melâmî tavrı, Şark İslam dünyasının meşhur sûfilerinden Bâyezîd-i Bistâmî ve Hüseyin b. Mansûr el-Hallâc (v. 309/921) gibi şahsiyetleri çağrıştırmaktadır. Onun söylem ve tavırları, İbnü’l-Arif ve İbn Berrecân tarafından desteklenmesine rağmen zâhir ulemâsı kadar sûfî çevrelerde de zaman zaman şiddetli eleştirilere mâruz kalmıştır.¹⁴⁶

Ebû Abdullâh ed-Dekkâk’ın öğretim sisteminde; Sülemî’nin (v. 412/1021) *Tabakâtü’s-Sûfiyye*’si gibi tabakât kitapları, Kuşeyrî’nin (v. 465/1072) *er-Risâle*’si gibi tasavvuf klasikleri temel kaynak olarak kullanılmaktadır. Ebû Abdullâh ed-Dekkâk hakkındaki bilgiler o kadar kesinlikten uzaktır ki ölüm tarihi bile bilinmemektedir.¹⁴⁷ Fransız şarkiyatçı Alfred Bel (1286-1364/1869-1944), ona ait mezar taşının kabrinden ayrı bir mahalde ve meşhur mürîdi Ebû Medyen’e atfedilen Fas kentindeki küçük bir mescitte saklandığını belirtmektedir.¹⁴⁸

Siyasî otoriteler tarafından “Yaramaz çocuk” olarak addedilen bu melâmî şeyh, Ebû Medyen’e “Allah’ın yarattıklarının adâletsizliği karşısında gerek ticârette gerek devlet

¹⁴³ Keklik, *Muhyiddîn İbnü’l-Arabî*, s. 89 (*Rûhu’l-Kuds*, Süleymaniye ktp., Hâlet Efendi, vr.: 67a’dan naklen).

¹⁴⁴ Kettânî, *Selvetü’l-Enfâs*, I/327-328; Uslu, Recep, “Ebû Abdullâh Dekkâk”, *D.İ.A.*, İstanbul-1994, IX/112.

¹⁴⁵ Mahmûd, *Ebû Medyen*, s. 38 (trc.: s. 139).

¹⁴⁶ Özköse, *Mağrib Tasavvufu*, s. 69-70.

¹⁴⁷ Cornell, *The Way of Abû Madyan*, s. 7 (terc: s. 16-17).

¹⁴⁸ Bel, Alfred, “Sidi Bou Medyan et son Maître ed-Daggag a Fes”, *Melanges Rene Basset*, Paris-1923, I/31-68. Ebû Abdullâh ed-Dekkâk ile ilgili diğer rivâyetler için bkz.: Tâdilî, *et-Teşevvüf*, s. 156-157.

yönetiminde Allah'a bağlılığın her şeyden önde gelmesi gerektiğini" öğretmiş korkusuz bir kalenderdir. Buna ilave olarak sûfilerin toplumsal hayattaki aktif rollerinin "halk içinde ama onun parçası olmadan Hak'la beraber olma" olduğunun farkına varmasını sağlamıştır.¹⁴⁹

4- **Şeyh Ebû Ya'zâ Yelnûr b. Meymûn ed-Dükkâlî (v. 572/1176):** Fas tasavvufunda bir asırdan daha fazla etkin olan önemli şahsiyet, Berberî şeyh ve mânevî önder olarak bilinen Ebû Ya'zâ,¹⁵⁰ Hezmîra kabilesinin Eyrûcân âşiretindedir. Anne tarafından ise Heskûra kabilesinin Benî Sabîh kolundandır. Çocukken çobanlık yapmıştır.¹⁵¹

Dükkale'deki ikâmeti sırasında Ebû Ya'zâ, Azmûr kentinin mânevî sultanı ve Nûriyye ekolünün Mağrib'deki pîri kabul edilen Ebû Şuayb es-Sanhâcî'nin mürîdi olmuştur. Yirmi beş yıldan daha fazla Mağrib'in yerleşime elverişsiz topraklarında yırtıcı hayvanlarla dostluk kurarak yaşamını sürdürmüştür. Daha sonraki yıllarda Atlas dağlarının zirvesinde Tîn Mâl'de yaşamıştır. Bu dönemde vücudunu kamıştan bir hasırla örttüğü için Berberî ifade ile hasır sahibi mânâsına gelen "Ebû Vagartil" diye tanınmıştır. Genelde elbiseye önem vermeyen Ebû Ya'zâ'yı karşılaştığı bir kadın giydirmiştir.¹⁵²

Berberî olan şeyh, Arapça konuşmamaktadır. Hatta ümmîdir¹⁵³ ama kerâmet sahibi, hak ve hakikat yolunda hayli mesafeler kat etmiş, yüksek derecelere ulaşmış bir şeyhtir. Mağrib'in ünlü velîleri onun elinde yetişmiştir. Doğu ülkelerinden halk akın akın ziyaretine gelir, başları dara düştüğünde yardım dilerlermiş. Murâkabesi devamlı, nefisle mücadelesi sonsuz evliyâlardandır. Kaynaklarda aslanların sürekli yanına geldiği, kuşların ondan hiç ayrılmadığı rivâyet edilir.¹⁵⁴

Melâmetî bir tasavvuf anlayışına sahip, döneminin kutbu ve zamanının meşhur mutasavvıflarından biri olarak nitelendirilen Ebû Ya'zâ, Gazâlî'nin *İhyâ*'sından övgüyle söz etmiş, evliyânın kerâmetlerini inkâr edenlere sert tepki göstermiştir. Ebû Ya'zâ, fütüvvet geleneğinin sıkı bir takipçisi olarak kendisi, bitkisel gıdalarla iktifâ etmeyi prensip haline getirmiş, fakat ülkenin her tarafından tekkesine gelen misafirlerine et, süt ve bal gibi yiyecekleri ikram etmeyi tercih etmiştir. İhtiyaç sahiplerine gıda yardımları yapmış, insanlardan herhangi bir hediye ya da sadaka kabul etmemiştir.¹⁵⁵

¹⁴⁹ Terry, "Abu Madyan", s. 21.

¹⁵⁰ Cornell, *The Way of Abû Madyan*, s. 22 (terc: s. 35).

¹⁵¹ İbnü'l-Kâdî, *Cezvetü'l-İktibâs*, II/563-564.

¹⁵² Tâdilî, *et-Teşevvüf*, s. 217; Özköse, *Mağrib Tasavvufu*, s. 110-111.

¹⁵³ Fâsî, *el-Müstefâd*, I/203-204.

¹⁵⁴ Tâdilî, *et-Teşevvüf*, s. 217, 218, 222.

¹⁵⁵ Ebû Ya'zâ ile ilgili diğer rivâyetler için bkz.: Tâdilî, *et-Teşevvüf*, s. 213-222; Kettânî, *Selvetü'l-Enfâs*, I/186-187; Selâvî, *Kitâbü'l-İstikâsâ*, III/174; Şattanûfî, *Behçetü'l-Esrâr*, s. 281-284; Tâdifî, *Cevherden Gerdanlıklar*, s. 324-327.

Hakkındaki bazı şikâyetler üzerine 541/1146'da Merâkeş'e getirilip tutuklanmış, bir müddet sonra suçsuzluğu anlaşılınca da serbest bırakılmıştır. Serbest bırakıldıktan sonra Merâkeş'ten ayrılan Ebû Ya'zâ, Fas şehrine gitmiş ve burada Hümâtü'l-Bilâde denilen mevkide bir ribât kurmuştur. Ama buradan ayrılmak zorunda kalmış ve Tagıyye kentine yerleşmiştir. Şeyh, Adrarun Irikkan'ın bu ormanlık alanında ailesiyle birlikte münzevî bir hayat yaşamıştır.¹⁵⁶

Kendi müritlerini terbiye yolunda inkâr edilemez bir nüfuz elde etmesine rağmen, Ebû Ya'zâ'nın tasavvufî öğretileri hakkında çok az malzeme bulunmaktadır. Kerâmetleri saymakla bitirilemezken¹⁵⁷ tasavvufî fikirleri hakkında pek bir şey bilinmemektedir. Onun öğretileri daha çok mürîdi Ebû Medyen tarafından aktarılmıştır.¹⁵⁸ Sadece ona nisbet edilen bir risâle daha önce geçtiği üzere Cornell tarafından yayınlanmıştır.

Yaklaşık yüz otuz yıl yaşayan Ebû Ya'zâ, 572/1176 yılının Şevval/Nisan ayında yakalandığı tâun hastalığı sonucunda vefat etmiş ve Tagıyye Mezarlığı'na defnedilmiştir. Türbesi halen önemli bir ziyaret mahallidir. Filâlî Devletinin Sultanı Mevlây İsmâil, şeyhin kabri üzerine görkemli bir türbe ve yanına da büyük bir mescit yaptırmıştır. Daha sonra Sultan I. Hasan, 1881 yılında türbe ve mescidi tamir ettirmiştir.¹⁵⁹

F- AİLESİ VE ÇOCUKLARI

Ebû Medyen el-Mağribî, ilk fetihlerden beri Endülüs'te yerleşmiş olan kalabalık bir Arap ailesinden gelmektedir. Ebû Medyen'in babası fakir bir adamdır ve o, küçük yaşta vefat etmiştir. Onu, kardeşleri büyütmüş, önce çobanlık yapmış sonra da dokuma sanatını öğrenmiştir.¹⁶⁰

Tasavvuf geleneğinde olduğu gibi Şeyh Ebû Medyen de zâhidâne bir hayat yaşamış ve evliliğe pek sıcak bakmamıştır. Tâdilî'nin *et-Teşevvüf* isimli eserinde rivâyet ettiğine göre onun bilinen tek eşi, şeyhi Ebû Ya'zâ'nın isteği üzerine evlendiği siyâhî bir câriyedir:

“Bir gün Ebû Medyen arkadaşlarına şöyle dedi: “Ebû Ya'zâ, bana Habeşli bir câriye hediye edileceğini, bu cariye bir çocuğumun olacağını ve eğer bu çocuk yaşarsa benim için büyük bir şân olacağını söyledi.” Nitekim söylediği gibi bir gün Bicâyeli bir tüccar, Ebû Medyen'e Habeşli bir câriye hediye eder. Sonra Ebû Medyen, bu câriye ile evlenir. Ancak

¹⁵⁶ Cornell, *Realm of the Saint*, s. 62; Özköse, *Mağrib Tasavvufu*, s. 112.

¹⁵⁷ Tâdilî, *et-Teşevvüf*, s. 213-222.

¹⁵⁸ Cornell, *The Way of Abû Madyan*, s. 26 (trc.: s. 41).

¹⁵⁹ Özköse, *Mağrib Tasavvufu*, s. 112.

¹⁶⁰ İbn Mansûr, *A'lâmü'l-Mağribi'l-Arabî*, II/15; Na'sân, *Mevsûatü A'lâmi'l-Ulemâ*, IV/578-579.

Ebû Medyen bu evlilikten dolayı kederlidir. Müritleri bu durumun sebebini kendisine sorduklarında, 'Benim bu câriyeye karşı herhangi bir arzum sözkonusu değildir. Şeyh Ebû Ya'zâ, o kadından bir çocuğumun olacağını bana söylemeseydi, onunla kesinlikle evlenmezdim. Bende ona karşı herhangi bir istek yoktur. Eğer onu terk edersem günah işlemiş olurum.' diye cevap verir."¹⁶¹

Sonra bir gün müritlerinden Abdürrezzâk el-Cezûlî, Ebû Medyen'e 'O câriyeye evlenmek ve Ebû Medyen'in çocuğunu büyütmek istediğini' söyler. Bu söz üzerine Ebû Medyen: 'Evleneceğin bu kadın, Mesmûde Berberîleri arasında rezil rüsvay olarak görülen siyâhî bir kadındır. Buna rağmen onunla evlenecek misin?'¹⁶² diye sormuş, Abdürrezzâk el-Cezûlî de 'Evet, evlenmek istiyorum.' demiştir. Bunun üzerine Ebû Medyen karısını boşamıştır.¹⁶³ Abdürrezzâk el-Cezûlî, o kadınla evlenmiş ve Ebû Medyen'in çocuğuna bakıp, onu büyüttüştür. Bu çocuk, çok kısa bir sürede hâfız olmuş ve firâseti güçlü bir isim haline gelmiştir. Ama çok genç yaşta ölüm kendisini yakalamış ve vefat etmiştir. Bunun üzerine Abdürrezzâk el-Cezûlî de şarka göç etmiştir."¹⁶⁴

Kaynaklarda genç yaşta vefat ettiği belirtilen Ebû Medyen'in bu oğlunun adı Medyen'dir.¹⁶⁵ Kabri, Mısır'ın doğusunda, Sur dışında Bürketü'l-Kâr'da bulunan Şeyh Abdülkâdir Deştûtî Câmîi civarındadır. Kabri üzerinde büyük bir kubbe vardır. Büyük bir zât olduğu için daima ziyaret edilir.¹⁶⁶

Ebû Medyen'in soyu, oğlu Medyen'le devam etmiş ve torunları Mısır'a yerleşmiştir. Hatta Ebû Medyen, Ahmed el-Bedevî'nin (v. 675/1276) büyük dedesidir. Abdüssamed Zeyn'in ifadesine göre; Ahmed el-Bedevî'nin annesi Fâtıma, Muhammed b. Ahmed b. Abdullâh b. Medyen b. Şuayb'ın kızıdır.¹⁶⁷

¹⁶¹ Tâdilî, *et-Teşevvüf*, s. 328.

¹⁶² İlk dönem İslam tarihinden VI/XII. yüzyıl sonuna kadar çoğu Kuzey Afrika Berberileri arasında, Sahrâ Afrikalılara karşı belirgin bir önyargı ve ayrımcılık vardı. Gerçekleştirilen ayrımcılığa en fazla mâruz kalanlar, Sanhâce halklarına ait bahçelerde çalıştırılan siyâhî işçilerdi. Ne Mesmûde ne de Zenâte halkları, bu pasajda belirtilen yaralayıcı nitelikteki önyargılı tutumlarından uzak kalırlardı. İlginçtir ki Batı Mağrib'deki tabakât kitaplarında verilen renk ayrımcılığına dair örneklerin, bölgede Araplaşma oranının artmasına paralel olarak azaldığı görülmektedir. [Bkz.: Cornell, *The Way of Abû Madyan*, s. 14 (terc: s. 26)].

¹⁶³ İbn Arabî, Ebû Medyen'in bir defa karısını boşamaya niyet ettiğini, bunun doğru olup olmadığını düşünürken, elbisesinin üzerinde 'Hanımını muhafaza et.' yazısını gördüğünü ve onu boşamaktan vazgeçtiğini söylemektedir. İbn Arabî bu rivâyete: "Şeyhimiz Ebû Medyen bir iş yapmak istediği zaman, onun doğru olup olmadığını elbisesine yazılan cevaptan anlardı. Mukâşefe ehlinin aklına gelen şeylerin cevabı elbisesine yazılı olur." şeklinde bir yorum eklemektedir. (Bkz.: İbn Arabî, *Mevâkı'u'n-Nücûm*, s. 69).

¹⁶⁴ Tâdilî, *et-Teşevvüf*, s. 328.

¹⁶⁵ Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, s. 219 (trc.: s. 689); Menûfî, *Cemheretü'l-Evliyâ*, s. 208; Makdîş, *Nüzhetü'l-Anzâr*; II/284.

¹⁶⁶ Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, s. 219 (trc.: s. 689); Menûfî, *Cemheretü'l-Evliyâ*, s. 208.

¹⁶⁷ Neccâr, *et-Turuku's-Sûfiyye*, s. 125.

İbn Arabî'nin rivâyetine göre, Ebû Medyen'in, âmâ fakat sezgi bakımından çok güçlü bir oğlu vardır. Yedi yaşında iken bu çocuk uzağa bakar ve 'Denizde şu kadar gemi görüyorum.' dermiş. Birkaç gün geçtikten sonra buldukları şehir olan Bicâye'ye gemiler gelince, çocuğun dediklerinin doğru olduğu görülürmüş. Çocuğa, 'Neyle görüyorsun?' diye sorulunca, 'Gözlerimle' cevabını verirmiş. Sonra 'Hayır kalbimle, hayır hayır babamla görüyorum. Babam yanımda iken, ben ona bakarsam, size haber verdiğim şeyi görürüm; benden uzakta olursa o zaman hiçbir şey göremem.' dermiş."¹⁶⁸ Bu oğulun Medyen mi yoksa başka bir çocuk mu olduğu belirtilmemektedir.

G- VEFATI

Ebû Medyen el-Mağribî hac dönüşünde, o sırada Muvahhidlerin hâkimiyeti altında bulunan Bicâye'ye yerleşmiştir. Lü'lûe mahallesindeki Ebû Zekeriyâ ez-Zevâvî Câmîi'nde¹⁶⁹ ders vermeye başlamıştır.¹⁷⁰ Sabah namazından sonra yaptığı tasavvufî sohbetler, büyük ilgi görmüş; halk kendisinden fetvâ sormak ve duâsını almak için uzak beldelerden akın etmiştir.¹⁷¹ Niçin daha elverişli bir yeri seçmediğini soranlara: "Bicâye'de helâl rızkı bulmak daha kolay" demiştir.¹⁷²

¹⁶⁸ İbn Arabî, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, I/335; Keklik, *Muhyiddîn İbnü'l-Arabî*, s. 93. Bu durum, bazı araştırmacılar tarafından hipnotik telkinin zuhûrları olarak değerlendirilmiştir. İbn Arabî ise bu durumu; büyük sûflere ihсан edilen keşfin olağanüstü bir tezâhürü olarak yorumlar. Ona göre firâset iki türdür: Biri ana, baş firâset ve diğerleri. Baş firâset; sûflerden muhakkik olanlara has kılınmıştır. Bunun açıklaması şöyledir: Hakîm, varlığın hakikatının özüne ulaşandır. Nefsinin mertebeleri üzere yürür. Onun kemâlâtı; menzil menzil, hal hal ilâhî, hikemî tertibe göredir. Makamların hepsi hakkında mârifet sahibi olduğunda ve onların gereğini yerine getirdiğinde riyâseti sahîh olur. [Bkz.: Bedevî, Abdurrahmân, "Ebû Medyen ve İbn Arabî", *Kitâbu't-Tezkârî Muhyiddîn İbn Arabî* (içinde), Kâhire-1969, s. 121-122].

¹⁶⁹ Bu câmi, bir îman merkezi olmasının yanısıra, kutsiyeti ve saflığı ile içerisine giren yabancıların, gariplerin ve yolcuların sığındığı güvencili bir melce idi. Buraya konuk olanlar onun surlarına doğru yürümeden önce "selam kuyusu"ndan abdest alırlardı. Bu kuyunun bu inâyet ve iltifata mazhar olmasının sebebi, Kehf Sûre'sinin 83-87. âyetlerinde geçen ve Zülkarneyn (a.s.)'in rüyasında zikredilen "güneşin kendisinde battığı kaynak" olduğuna inanılmasıdır. (Bak: Hınşlâvî, "Cezâyir Tarihinde Tasavvuf", s. 227).

¹⁷⁰ Gubrînî, *Unvânü'd-Dirâye fi-men Urife mine'l-Ulemâ fi'l-Mietî's-Sâbiati bi-Bicâye*, thk.: Âdil Nüveyhiz, Beyrut-1969, s. 27.

¹⁷¹ İbn Mansûr, *A'lâmü'l-Mağribî'l-Arabî*, II/16; Yazıcı, "Ebû Medyen", X/186. Tahsin Yazıcı, kaynak belirtmeksizin Ebû Medyen'in kekeme olduğunu söylüyor.

¹⁷² Nebhânî, *Câmiu Kerâmâtî'l-Evliyâ*, II/120-121; Na'sân, *Mevsûatü A'lâmi'l-Ulemâ*, IV/579. Günümüz Cezâyir ve Annaba kentlerinin ortasında yer alan ve Cezâyir sahil kentlerinden biri olan Bicâye, o zamanlar yüzbinden fazla nüfusa sahipti. VI/XII. yüzyılda uzun süre, Sanhâce Berberilerinin site devleti sayılan Benî Hammâd'ın lîman kenti olarak hizmet veren Bicâye şehri, Mağrib'in iç bölgelerindeki en önemli kenti kabul edilirdi. Coğrafya âlimlerinden kabul edilen el-İdrîsî (v. 561/1165), bu dönemde kaleme aldığı eserinde, Bicâye'nin hem Sahrâ kervan ticâreti hem de deniz yolu ticareti için kavşak noktası olduğundan Mağrib ve Endülüs'ten Mısır ve Ortadoğu'ya giden gemiler için mola ve ikmal mahalli konumunda bulunduğundan bahsetmektedir. Stratejik öneminin yanında, Muvahhid fâtilhler nazarında Bicâye, geniş orman ve demir yataklarına sahip dağlık kabile bölgesi niteliğinde idi. Bu özelliğinden dolayı, deniz kuvvetlerine ait cephanelik ve mühimmat deposu işlevi görüyordu. [Cornell, *The Way of Abû Madyan*, s. 11 (terc: s. 22), (el-İdrîsî, Ebû

Ebû Medyen şehre ilk geldiğinde, şehir nüfusunun yaklaşık beşte biri Kal'a göçmeni Berberî mültecilerden oluşmaktaydı. Murâbitların yerine kurulan ve Mesmûde Berberilerinin başlattığı ıslahat hareketi sonucu kurulan Muvahhidler Devleti, önce Kal'a'yı, kısa bir süre sonra da 544/1149 tarihinde Bicâye'yi fethetmişlerdir.¹⁷³

Jeopolitik konumunun ötesinde Bicâye'nin Ebû Medyen için câzibe merkezi haline gelmesinin büyük bir sebebi de şehrin, İber yarımadasından gelen Endülüslü âlim ve tüccarlarla dolu olmasıydı. Daha sonraları Kuzey Afrika'dan çok Müslüman İspanya'sına benzer bir entelektüel ve kültürel bir yaşam merkezi haline geldi.¹⁷⁴ Şehrin entelektüel dokusuna özellikle önem katan unsur, Hristiyan güçler tarafından işgal edilen Endülüs'ün güneyindeki şehirlerden Meriyye kentinin Meriyye Hadis Araştırmaları Enstitüsü'ydü. Meşhur muhaddis Abdülhak b. Abdirrahmân el-Ezdî (v. 581/1185) tarafından temsil edilen bu ekol, Ebû Medyen'in de yöneldiği ve ilgisini çeken bir okuldu. Çünkü el-Ezdî'nin hadis hocası Ebu'l-Hasan Alî b. Gâlib, Ebû Medyen'in hocası ve Meriyyeli sûfî ve muhaddis Ebu'l-Abbâs İbnü'l-Arif'in öğrencisiydi.

Mevcut tabakât kitapları Ebû Medyen'in; Muvahhidler, Mehdî gözüyle bakılan İbn Tûmert ve kurdukları devlet hakkında neler düşündüğünden açıklıkla bahsetmemektedirler. Abdülhak el-Ezdî'nin İbn Tûmert taraftarlarını Mağrib'in orta kesimlerinin dışına ve İfrikıyye'ye sürmek için Benî Ganiyye isyancıları ve Benî Hammâd hânedanlığı ile işbirliği yaptığı bilinmektedir. Muvahhidler devletinin halîfesi Ya'kûb el-Mansûr (v. 595/1199),¹⁷⁵ sonunda Benî Ganiyye'yi 581/1185 yılında mağlup etti.¹⁷⁶ Abdülhak el-Ezdî, ihanetinin

---

Abdullâh Muhammed eş-Şerîd, *Nüzhetü'l-Müşâk fî İhtirâkı'l-Âfâk*, haz. ve trc.: R. Dozy ve M. J. De Goeje, Leiden-1968, s. 90'dan naklen)]. Cephânelik haline gelen yapısı Bicâye'yi, Muvahhidler tarafından Majorca'dan kovulduktan sonra İfrikıyye'ye (Tunus) kaçan eski Murâbit hânedanlığına mensup kişilerden olan Benî Ganiyye'nin hedefi haline getirmişti. Ebû Medyen burada ikâmet etmeye başladığında Bicâye, Benî Ganiyye'nin kontrolü altında, Mağrib'in doğu ve merkezî bölgelerinde Muvahhid devletine karşı çıkan Sanhâce Berberileri ile göçebe Araplara hizmet etmekteydi. (Mulîn, Muhammed er-Reşîd, *Asru'l-Mansûri'l-Muvahhidî*, Rabat-ts., Matbaattü's-Şimâli'l-İfrikıyye, s. 93).

¹⁷³ Muvahhidler, Murâbitlardan sonra Mağrib ve Müslüman Endülüs topraklarının hâkimi olmuşlardır. Selefleri tarafından benimsenen ideolojilere başkaldırı hareketi niteliğinde dîmî bir ıslahat girişimi başlatmışlardır. Çünkü Muvahhid hareketinin çoğu üyesi, köken olarak Mesmûde Berberilerindendi. Sanhâce Berberilerinden olan Murâbitlara rakip bir Berberi kabiledendiler. Bu sebeple her iki kabile arasında sürekli çatışmalar oluyordu. [Bkz.: Cornell, *The Way of Abû Madyan*, s. 12 (terc: s. 22)].

¹⁷⁴ Saîdûnî, Nâsiruddîn, *Dirâsâtü Endülüsiyye*, Beyrut-2003, s. 101.

¹⁷⁵ Neccâr'a göre, Muvahhidin devletinin hükümdârı; âlimlere, filozoflara ve mütefekkilere zulüm etmiş, ağır işkenceler yapmıştır. Onun zamanında İbn Rüşd zındıklıkla suçlanmış, 591/1194 senesinde mahkûm edilmiştir. (Bkz.: Neccâr, *et-Turuku's-Sûfiyye*, s. 129; Özdemir, Mehmet, "Ebû Yûsuf el-Mansûr", *D.İ.A.*, İstanbul-1994, X/265-266). Yine bu dönemde meşhur âlimlerden İbn Berrecân, İbnü'l-Arif ve Ebû Medyen sorgulanmak üzere Merâkeş'te mahkemeye çağırılmıştır. İbnü'l-Arif ve Ebû Medyen yolda âniden hastalanarak ölmüş (bkz.: Elmore, Gerald, "The Flight of the Fabulous Gryphon", *The Journey of the Heart*, Oxford-1996, sayı: 19, s. 89-90), İbn Berrecân ise hapiste hastalanmış ve sonrasında ölmüştür. (Bkz.: Hülya Küçük-Hamza Küçük, "Endülüs'ten Önemli bir Sima: İbn Berrecân", *SÜİFD*, Konya-2002, sayı: 14, s. 133).

¹⁷⁶ Hişâm, *el-Muvahhidîn*, s. 153-157.

faturası olarak hapsedildi. Ertesi yıl işkence sonucu öldü. Benî Ganiyye hanedanından hayatta kalanlar ise Sale'ye gönderildi. Burası; Ya'kûb el-Mansûr'un düşmanlarına sürgün yeri olarak belirlediği toprakları idi. Muvahhid halîfesi, Bicâye şehrine ve ulemâsına güvenmemekteydi. Bicâye ulemâsı, İbn Tûmert ideolojisini benimseyenler tarafından savunulan dînî ve hukûkî yeniliklere sürekli karşı çıkıyorlardı. Ya'kûb el-Mansûr'un, Ebû Medyen'i Merâkeş'e getirmek istemesinin muhtemel sebebi de onun son günlerini Sale'de geçirmesini sağlamak olmalıdır.¹⁷⁷

Bicâye'ye gelen ve yerleşen Ebû Medyen'in burada gün geçtikçe şöhreti yayılmış, nüfuzu artmış ve zâviyesine gelen ziyaretçilerin sayısı giderek çoğalmıştır. Burada gerçekleştirdiği sohbetlerde, bireysel haklar ve sosyal adalet üzerine sürekli vurgu yapması, açık konuşması ve halkı bu konularda uyarması çok sayıda düşman kazanmasına yol açmıştır. Böylece hızla artan itibar ve şöhretini hazmedemeyen, özellikle Ebû Medyen'in "bilgisiz, irfandan yoksun ve ikiyüzlü" olarak nitelediği Bicâye'nin etkin dînî zümresi, Sultan Ya'kûb el-Mansûr'a giderek onu şikâyet etmiş, onun ileride mehdîlik¹⁷⁸ iddiasında bulunabileceğini ve her yerde çok sayıda bulunan müritleriyle devlet için bir tehlike oluşturacağını söylemişlerdir. Şeyhin halka yönelik sohbetlerinin popüler hale gelmesi ve bu konuşmalarında siyâsî sorunlara değinmesi Muvahhid halîfesi Ya'kûb el-Mansûr'un dikkatini çekmiştir. Zâten sultan, daha önce yaşanan hadis âlimi el-Ezdî ve Benî Ganiyye olayını da unutmüş değildi. İktidar, Bicâye halkının bir türlü güvenini kazanamamış ve onları kontrol altında tutamamıştı. Muvahhidlerin dînî önderleri ile halîfenin şehirdeki ajanları Endülüslü bu büyük şeyhin faaliyetleri hakkında provakatif raporlar veriyorlardı. Tabakât kitaplarına göre bu suçlamalar, daha çok şeyhin müritlerini ve cemaatini "hizbullâh" olarak nitelemesi, Horasan tasavvuf düşüncesinin melâmet ve fütüvvet geleneğini takip ettirmesi ve sık sık müritlerini sultanlar adıyla zikretmesinden kaynaklanıyordu.¹⁷⁹

Bunun üzerine taç ve tahtı için korkuya kapılan sultan, kendisi hakkında ileri sürülen büyük kuşku ve iddialara cevap vermesi için resmi yazıyla Ebû Medyen'in Merâkeş'e getirilmesini emretmiştir.¹⁸⁰ Ya'kûb el-Mansûr'un bu daveti 594/1197 yılında, yani Ebû

¹⁷⁷ Cornell, *The Way of Abû Madyan*, s. 11-13 (terc: s. 22-24).

¹⁷⁸ Ebû Medyen'in daha önce mehdîlik iddiasında bulunan İmam Muhammed Mehdi b. Tûmert'e (v. 524/1130) benzediğini ileri sürmüşlerdir. [Bkz.; İbn Mansûr, *A'lâmü'l-Mağribi'l-Arabî*, II/16. İbn Tûmert'in hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Basset, Rene, "İbn Tûmert", *M.İ.A.*, İstanbul-1977, V/831-833 (ikinci kısım); Aytakin, Arif, "İbn Tûmert", *D.İ.A.*, İstanbul-1999, XX/425-427].

¹⁷⁹ Cornell, *The Way of Abû Madyan*, s. 15 (terc: s. 26-27).

¹⁸⁰ Şa'rânî, halîfenin kendisini, feyz alıp istifade etmek için getirttiğini söylüyor. [Bkz.: Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, s. 219 (trc.: s. 690)]. Ancak Mûsâ es-Sedrânî'nin Ebû Medyen hakkında "Onu tanımadıkları için ondan nefret eden ve onu öldürmek isteyen birçok insan tanıyorum." demesi, bir ithamı müteakip hilâfet sarayına çağırıldığını iddia eden yazarlara haklılık payı verilmesini gerektirmektedir. (Addas, Claude, "Abu Madyan and

Medyen yaklaşık olarak seksen beş yaşında iken gerçekleşmiştir.¹⁸¹ Muvahhid askerleri, Ebû Medyen'i götürcekleri sırada müritleri ve sevenleri toplanıp, götürülmesine mânî olmak istemişlerse de kendisi onları yatıştırmış ve şunları söylemiştir:

- Ölümüm yaklaştı ve buradan başka bir yerde vukû bulması takdir edilmiştir. Ben, yaşlı ve zayıf olduğum için öleceğim yere kendiliğimden gidemiyorum. O yüzden Cenâb-ı Hak, bana bu adamları musahhar kıldı. Onlar, beni devletin vasıtalarıyla daha rahat bir şekilde oraya götürceklerdir. Bütün mesele bundan ibarettir. Onun için müsterih olunuz. Onlardan bana kötülük gelmeyecektir. Çünkü ne ben sultanı göreceğim, ne de o beni görecektir.

Halk sükûnet bulunca, güvenlik görevlileri onu alıp götürmüşler, Tilimsen topraklarına girip Ubbâd'ı görünce Ebû Medyen:

- Burası ölmek için ne iyi yerdir, demiş ve arkasından hastalanmıştır. Çok sürmeyen hastalığının akabinde de aynı yerde vefat etmiştir.¹⁸² Ruhunu teslim ederken son sözü "Allah hakır" olmuştur.¹⁸³

Bazı kaynaklarda ise Bicâye'den Tilimsen'e gelir gelmez birden değişmiş ve "Bizim sultanla işimiz yok, bu gece kardeşleri ziyaret etmek isteriz" diyerek bineğinden inmiş, kibleye dönüp şehâdet getirdikten sonra şöyle demiştir: "İşte geldim... İşte geldim..." daha sonra şu âyet-i kerimeyi okumuş: "Rabbim! Hoşnut olasın diye sana gelmekte acele ettim."¹⁸⁴ "Allah Hay" demiş ve ruhunu teslim etmiştir.¹⁸⁵

Müritlerinden Ebû Ali es-Savâf, hastalığının en şiddetli hale geldiği, dayanılmaz acılara giriftâr kaldığı anda bile onun; "Allah, Allah, Allah..." diye sürekli zikrettiğini, bunun son nefesine kadar devam ettiğini, bu duruma bizzat şahit olduğunu söylemektedir.¹⁸⁶ Ölmeden önce "Bana vasiyet et" dediğinde şeyh: "Sübhânallâh! Ömrümün tamamı yanınızda geçti, vasiyete ne gerek! Hallerimden müşâhede ettikleriniz vasiyettir." demiştir.¹⁸⁷

Ibn 'Arabi', *Muhyiddin İbn 'Arabi: A Commerative Volume*, ed.: Stephan Hirtenstein and Michael Tiernan, Shaftesburg-1993, s. 173-174).

¹⁸¹ Kettânî, *Selvetü'l-Enfâs*, I/417.

¹⁸² Makkarî, *Nefhü't-Tıyb*, VII/142; Hafnâvî, *Ta'rîfû'l-Halef*, II/185; Kettânî, *Selvetü'l-Enfâs*, I/417; İbn Mansûr, *A'lâmü'l-Mağribi'l-Arabî*, II/16; Nebhânî, *Câmiu Kerâmâti'l-Evliyâ*, II/120-121; Na'sân, *Mevsûatü A'lâmi'l-Ulemâ*, IV/579.

¹⁸³ Makkarî, *Nefhü't-Tıyb*, VII/142; Hafnâvî, *Ta'rîfû'l-Halef*, II/185; Nebhânî, *Câmiu Kerâmâti'l-Evliyâ*, II/121.

¹⁸⁴ Tâhâ, 20/84.

¹⁸⁵ Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, s. 219 (trc.: s. 690); Yâfiî, *Mir'âtü'l-Cinân*, III/471; Makdîş, *Nüzhetü'l-Anzâr*; II/284.

¹⁸⁶ Mahmûd, *Ebû Medyen*, s. 147 (trc.: s. 159)

¹⁸⁷ İbn Kunfûz, *Ünsü'l-Fakîr*, s. 103.

Ebû Medyen'in vefat tarihi konusunda tabakat kitaplarında pek çok rivâyet bulunmaktadır. H. 580,¹⁸⁸ 589,¹⁸⁹ 590,¹⁹⁰ 593¹⁹¹ yılları zikredilmiş, ancak o, 594¹⁹² yılında (13 Kasım 1197)¹⁹³ Tilimsen yakınında İsser nehri kıyısında vefat etmiş, vasiyetine uygun olarak Ubbad'da defnedilmiştir.¹⁹⁴ Ancak Ebû Medyen'in ölüm tarihiyle ilgili olarak İbn Arabî, "Tebârekellezî bi-yedihi'l-mülk" mertebesine erişen kutubdan bahsederken, böyle bir makâma ermiş olan şeyhinin h. 589'da vefat ettiğini söylemiş, Nihat Keklik de burada bahsedilen şeyhin Ebû Medyen olması gerektiğini, çünkü Mülk sûresi'nin Ebû Medyen'in sûresi olduğunu söylemiştir.¹⁹⁵

Rivâyete göre, Ebû Medyen'in cenazesi Şeyh Ebû Alî Amr el-Habbâk (v. 613/1216)'ın tövbe ederek tasavvufa yönelmesine vesile olmuştur.¹⁹⁶ Şeyh Amr el-Habbâk, dünyevî kaygılardan kurtularak tövbe etmesinin sebebini şu cümleleriyle anlatmaktadır: "Ebû Medyen vefat ettiğinde, cenazesine Ubbâd'a geldim. Onun cenaze namazında dervişlerden daha fazîletlisini ve zenginlerden daha aşağısını görmedim ve kendi kendime şöyle dedim: 'Onların dünyadaki hâlleri böyleyse ya âhiretteki hâlleri nasıldır?' Bunun üzerine mallarımın tamamını, elbiselerimi fakîrlere dağıtıp yamalı giysiler giydim, dünyadan ve nimetlerinden kendimi soyutladım."¹⁹⁷

H- KABRİ

¹⁸⁸ Münâvî, Abdürraûf, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye fî Terâcimi's-Sâdâti's-Sûfiyye*, thk.: Abdulhamîd Sâlih Hamdan, Kâhire-ts., yay.: el-Mektebetü'l-Ezheriyye, I/670; Yâfî, *Mir'âtü'l-Cinân*, III/471; Menûfî, *Cemheretü'l-Evliyâ*, s. 208; Nebhânî, *Câmiu Kerâmâti'l-Evliyâ*, II/121.

¹⁸⁹ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, I/233 (nşr.: s. 240); Müstakimzâde, Süleyman Sa'deddîn, *Mecelletü'n-Nisâb fî'n-Neseb ve'l-Künâ ve'l-Elkâb*, Ankara-2000, s. 81a.

¹⁹⁰ Zehebî, *Siyer*, XXI/220; Makdîş, *Nüzhetü'l-Anzâr*; II/284; Câmî, *Nefahâtü'l-Üns*, s. 607; Safedî, Selahaddin Halil b. Aybek, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag-1991 (ikinci baskı), nşr.: Vedad el-Kâdî, XVI/163.

¹⁹¹ İbnü'l-Mülakkın, *Tabakâtü'l-Evliyâ*, s. 437.

¹⁹² Tâdilî, *et-Teşevvüf*, s. 319; İbn Kunfûz, *Ünsü'l-Fakîr*, s. 104; İbn Meryem, *el-Büstân*, s. 114; Neccâr, *et-Turuku's-Sûfiyye*, s. 126; Kettânî, *Selvetü'l-Enfâs*, I/417; Cezzâr, *Medâhilü'l-Müellifîn*, III/1489; Hafnâvî, *Ta'rîfü'l-Halef*, II/185; Selâvî, *Kitâbü'l-İstikâsâ*, III/175; Abdülcebbâr Abdurrahmân, *Zahâirü't-Türâsi'l-Arabîyyi'l-İslâmî*, ?-1981, I/314; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn Esmâ'l-Müellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn*, İstanbul-1951, I/417; Bukârî, *el-İhyâü ve't-Teccid*, II/102; Na'sân, *Mevsûatü A'lâmi'l-Ulemâ*, IV/580; Scheindlin, "Abû Madyan al-Tilimsânî", XVII/39.

¹⁹³ Dermenghem, Emile, *Le Culte des Saints Dans l'Islam Maghrebîn*, Paris-1982, s. 80.

¹⁹⁴ Tâdilî, *et-Teşevvüf*, s. 319; Makkarî, *Nefhü't-Tıyb*, VII/142; İbn Meryem, *el-Büstân*, s. 114; Neccâr, *et-Turuku's-Sûfiyye*, s. 126; Makdîş, *Nüzhetü'l-Anzâr*; II/284.

¹⁹⁵ Keklik, Nihat, *Muhyiddîn İbnü'l-Arabî Hayatı ve Çevresi*, İstanbul-1966, s. 91.

¹⁹⁶ Makkarî, *Nefhü't-Tıyb*, VII/142; Hafnâvî, *Ta'rîfü'l-Halef*, II/185.

¹⁹⁷ Tâdilî, *et-Teşevvüf*, s. 437; İbn Kunfûz, *Ünsü'l-Fakîr*, s. 104.

Ebû Medyen, Tilimsenlilerden mürekkeb büyük bir cenaze alayı ile Ubbâd Köyü'ne defnedilmiş ve halk velîye karşı derin bir hürmet göstermiştir.¹⁹⁸ Ubbâd mezarlığı şehrin yukarısındaki tepelik alanda bulunmaktadır. Burası şehir halkının dindar kabul ettiği ve evliyâ nazarıyla baktığı şahsiyetlerin metfun olduğu yerdi.¹⁹⁹ Ebû Medyen'in mürîdleri tarafından sık sık ziyaret edilen Tilimsen şehrinin güneydoğusundaki Ubbâd Köyü zamanla gelişerek bir kasaba halini almıştır.²⁰⁰

Şeyhin vefatından kısa bir süre sonra Muvahhid Sultanı Muhammed Nâsır-Lidînillah b. Ya'kûb el-Mansûr'un (v. 609/1212) yaptırdığı türbe, Merîmî Sultânı Ebu'l-Hasan (v. 752/1351) tarafından onarılıp geliştirilmiştir.²⁰¹ Kare bir plan üzerine yeşil kiremitli, dört köşeli bir çatı ile örtülü türbe, içten kubbelidir. Kapı kemerleri çevresi Türk hâkimiyeti döneminde tezyîn edilmiş olup önünde bir avlu ve şadırvan bulunmaktadır. Daha sonra yapılan ve bugüne kadar oldukça iyi korunan cami,²⁰² medrese, kasır, hamam, türbe ve çevresi bir külliye halini almış, birçok ziyaretçinin uğradığı, pek çok öğrenci ve dervişin eğitim ve öğrenim gördüğü büyük bir müessese durumuna gelmiştir.²⁰³ İbn Haldun bir süre burada kalıp inzivaya çekildiğini söylemekte,²⁰⁴ İbn Batûta da buraya uğrayıp ziyaret ettiğini zikretmektedir.²⁰⁵

Şeyh Ebû Alî Amr el-Habbâk, Ebû Medyen'in kabri için şunları söylemektedir: "Ebû Medyen'in kabri, sevenlerinin akın edip ziyaret ettiği meşhur bir merkezdir. Ziyaretçisi çoktur. Pek çok evliyânın kabrini ziyaret ettim ama onun kabri kadar nur saçan birini görmedim. En parlak ve en belirgin olanı onun mezarıdır. Onun makâmında yapılan duâlar; hak katında makbul olur. Bu duruma defalarca şahit oldum. Onun kabrini defalarca ziyaret ettim, birçok sırlara vâkıf oldum. Hatta bir keresinde müminlerin emîri ve tevekkül ehli bir zât olan Ebu'l-Abbâs ile birlikte 761/1359²⁰⁶ yılında, Mağrib'den Kasantina'ya giderken

¹⁹⁸ İbn Mansûr, *A'lâmü'l-Mağribi'l-Arabî*, II/16; A. Bel, "Ebû Medyen" IV/37.

¹⁹⁹ Cornell, *The Way of Abû Madyan*, s. 15 (terc: s. 27).

²⁰⁰ Özköse, Kadir, "İbnü'l-Arabî'nin Şeyhi Ebû Medyen Şuayb el-Ensârî'nin Hayatı, Eserleri ve Tesir Halkası", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara-2008, sayı: 21, s. 105.

²⁰¹ İbn Mansûr, *A'lâmü'l-Mağribi'l-Arabî*, II/16; A. Bel, "Ebû Medyen" IV/37; Yazıcı, "Ebû Medyen", X/186.

²⁰² Ebû Medyen Câmii, kubbesi ve mimârî detayları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Berque, Augustin, "Art Antique et Art Musulman en Algérie", *Cahiers du Centenaire de L'Algerie*, Paris-ts., VI/78-83.

²⁰³ İbn Mansûr, bu külliyenin 739-747/1338-1346 yılları arasında inşa edildiğini söylemektedir. (Bkz.: İbn Mansûr, *A'lâmü'l-Mağribi'l-Arabî*, II/16).

²⁰⁴ İbn Haldûn, Abdurrahmân, *et-Ta'rif bi İbni Haldûn ve Rihletuhû Garben ve Şarkan*, thk.: Muhammed b. Tâvî et-Tancî, Kâhire-1951, s. 145.

²⁰⁵ İbn Batûta, Ebû Abdullâh Şemseddin Muhammed b. Abdullâh, *İbn Batûta Seyahatnâmesi*, haz.: Mümin Çevik, İstanbul-1983, I/481.

²⁰⁶ Ebû Medyen'in vefatına şahit olmuş bu şahsın, bu tarihte böyle bir olay anlatması mümkün görünmemektedir. Ya verilen tarih yanlıştır ya da bu olayı anlatan Şeyh Ebû Alî Amr el-Habbâk değildir. Çünkü Tâdilî'nin verdiği bilgiye göre Şeyh Amr el-Habbâk yaklaşık 613/1216 yılında vefat etmiştir. (Bkz.: Tâdilî, *et-Teşevvüf*, s. 436-437).

ziyaret ettim. Şeyhin kabrinin etrafında çok sayıda kabir bulunmaktadır. Oraya girdiğinde sanki eve girmişsin gibi bir his verir insana. Oraya sağ taraftan gir, kabrin sol tarafta kaldığını göreceksin. Yıllardır bu şekilde ziyaret edilir burası. Burada yürümenin âdeti budur. Burada bir kişinin namaz kılabileceği kadar büyüklükte bir mekân vardır. Orada yönünü kibleye döner ve sırtını duvara yaslırsın. Herhangi bir merâsime bürünmeden, türbede edep ölçüleri dışına çıkmadan Ebû Medyen'in kabrine selâm verir ve şöyle dersin; 'Allah gayretini boşa çıkarmasın. Çabalarının mükafâtını bol versin. Olanca azminden ve yetiştirdiğin seçkin müritlerinden ötürü Allah sana rahmet eylesin. Senin ilminden ve tâatından bizleri faydalandırsın.' Sonra kolayına gelen Kur'an âyetlerinden okur ve dilediğin şekilde duâ edersin. Mümkünse kapıda bekleyen ihtiyaç sahiplerine ve muhtaçlara tasaddukta bulun! Senden sonra ziyaret için bekleyenleri düşünerek ziyaretini kısa tut!"²⁰⁷

O zamandan beri Ebû Medyen, Tilimsen ve çevresinin mânevî sahibi ve koruyucusu olarak kabul edilmekte,²⁰⁸ bütün Kuzey Afrika'da büyük bir saygı görmektedir.²⁰⁹ Mağrib halkı, çok defa çocuklarına onun künyesini (Ebû Medyen) ve ünvanını (Gavs) ad olarak verirler.²¹⁰ Ebû Medyen'in kabri, sevenlerinin akın edip ziyaret ettiği meşhur bir merkezdir. Kabrinde yapılan duâların tecrübe edildiği üzere kabul olduğuna inanılmaktadır.²¹¹

Her yıl dinî bayramlarda Ebû Medyen'in kabrinin etrafında büyük bir kalabalık tarafından oluşturulan törenler, onun objesi olduğu kültün canlılık ve şevkine şahitlik etmek için yeterlidir.²¹²

II- MÜRİTLERİ VE ESERLERİ

A- HALİFELERİ, MÜRİTLERİ VE ÖĞRENCİLERİ

²⁰⁷ Mahmûd, *Ebû Medyen*, s. 149 (trc.: s. 160-161).

²⁰⁸ A. Bel, "Ebû Medyen" IV/37; Yazıcı, "Ebû Medyen", X/186; Schimmel, Annemarie, *İslamın Mistik Boyutları*, çev.: Ergun Kocabıyık, İstanbul-1999, s. 247.

²⁰⁹ Kaydedilmesi gereken ilginç bir nokta daha var. Hâmîsi Ebû Medyen kabul edilen Tilimsen şehri, şeyhin hayatında herhangi bir temas içerisinde olmadığı bir kenttir. Sadece onun terekelerine ev sahipliği yapmaktadır. Sadece Tilimsen sakinleri için değil, aynı zamanda Libya'dan Atlas Okyanusu'na kadar tüm topraklarda yaşayan Mağrib halkları için de Ebû Medyen saygın bir isimdir. Mağribli sultanlar, prensler, âlimler, dervişler ve tüm halk kesimleri asırlardır onun türbesini ziyaret eder olmuşlardır. Özellikle Fas ve Endülüs sakinleri için Ebû Medyen'in türbesini ziyaret; Mekke'ye haccını yapmak amacıyla yola çıkarken gerçekleştirilmesi gereken bir ritüel kabul edilirdi. [Bkz.: Cornell, *The Way of Abû Madyan*, s. 15 (terc: s. 27)].

²¹⁰ İbn Mansûr, *A'lâmü'l-Mağribi'l-Arabî*, II/17.

²¹¹ İbn Kunfûz, *Ünsü'l-Fakîr*, s. 104; Gubrînî, *Uvnânü'd-Dirâye*, s. 28-29; Makkarî, *Nefhü't-Tıyb*, VII/142; Hafnâvî, *Ta'rîfü'l-Halef*, II/186.

²¹² Terry, "Abu Madyan", s. 22.

Ebû Medyen el-Mağribî, Bicâye'ye yerleştikten sonra Ebû Zekeriyâ ez-Zevâvî Câmîi'nde dersler vermiştir. Sabah namazından sonra yaptığı sohbetler herkesin beğenisini kazanmış ve uzak diyarlardan akın akın insanlar onu dinlemeye gelmişlerdir. Ancak zaman zaman kalabalıktan uzaklaşmak, inzivaya çekilmek istediğini belirtmiştir. Evliyâdan bir zâtın gördüğü bir rüyada Ebû Medyen'e iletilmesi istenen şu söz, onu, bu isteğinden vazgeçirmiştir: "Ebû Medyen'e şöyle söyle: 'İlmi yay! Yarın yüksek kimselerle birlikte bulunacaksın, kimseye aldırma! Sen zürriyetlerin babası olan Âdem aleyhisselâmın durumundasın.' Bu zât, ertesi gün rüyasını Ebû Medyen'e anlattı. Rüyâyı dinledikten sonra Ebû Medyen şöyle dedi: 'Ben buralardan ayrılıp, insanlardan uzak kendimle başbaşa kalmak istiyordum. Her şeyden uzaklaşmak niyetindeydim. Senin bu rüyân ise, benim bu niyetime mâni oluyor. Meclis kurup, insanlara ilim öğretmemi emrediyor.' 'Yarın yüksek kimselerle berâber bulunacaksın.' sözü, 'Allâhü Teâlâ'yı zikredenlerin, onun hatırlandığı, emirlerinin anlatıldığı yerin Cennet bahçelerine benzetildiği.' hadîs-i şerîfine işârettir. 'Yüksek kimseler', Cennet ehlinin 'İlliyyîn' denilen yüksek mertebesine işârettir. 'Zürriyetlerin babası olan Âdem aleyhisselâmın durumundasın.' sözü şuna işârettir ki, Âdem aleyhisselâma, nikâh (izdivaç) yapması emrolundu. Fakat bu nikâhdan meydana gelecek zürriyetin hepsinin mümin ve itâatkâr olması kudreti ona verilmedi.' İnsanları hidâyete kavuşturmak yalnız Allâhü Teâlâyı mahsustur. İşte bunun gibi, bize de ilim verildi, onu yaymak ve öğretmek emredildi. Fakat bu ilim öğrettiklerimizin hepsinin muvaffak olmaları, hepsinin bize tâbî olmaları kudreti bize verilmedi."²¹³

Ebû Medyen bu velînin rüyasından aldığı mesajla, halktan uzaklaşmaktan vazgeçmiş, Ebû Zekeriyâ ez-Zevâvî Câmîi'nde verdiği Kur'ân, hadis, tasavvuf ve fıkıh derslerine devam etmiştir. Bundan sonra eğitim ve öğretim faaliyetlerine dört elle sarılan Ebû Medyen, derslerinde müritlerine/öğrencilerine özellikle aşağıdaki eserleri okutmuştur:

- *Kur'ân-ı Kerîm*
- *Es-Sünen* (Tirmîzî)
- *İhyâü Ulûmi'd-Dîn* (İmam Gazâlî)
- *Er-Riâye li Hukûkillâh* (Hâris b. Esed el-Muhâsibî)
- *Er-Risâletü'l-Kuşeyriyye* (Abdülkerîm b. Hevâzin el-Kuşeyrî)
- *el-Maksadü'l-Esnâ fi Şerhi Esmâillâhi'l-Hüsnâ* (İmam Gazâlî).

Kendisine danışılan meselelerde Mâlikî fihhına göre fetvâlar vermiş,²¹⁴ medresesinde pek çok âlim, tasavvufî sohbetinde büyük şeyhler yetiştirmiştir. Biyografi yazarlarından İbn

²¹³ Makkarî, *Nefhü't-Tıyb*, VII/138-139; Hafnâvî, *Ta'rîfü'l-Halef*, II/182.

²¹⁴ Mahlûf, *Şeceretü'n-Nûri'z-Zekiyye*, I/236; Tâdifî, *Kalâidü'l-Cevâhir*, s. 135 (trc.: s. 376).

Kunfûz (v. 810/1407), kerâmet ve bereket sahibi bin kadar şeyhin, onun elinden icâzet aldığını söylemiştir.²¹⁵ Biz burada kaynaklarda aktarıldığı kadarıyla halîfeleri, müritleri ve öğrencileri hakkında kısaca bilgi vereceğiz. Ancak bazı zâtların mürit mi öğrenci mi olduğu net olmadığından öğrenci ifadesini kullandık. Aslında Ebû Medyen'in en meşhur öğrencisi İbn Arabî olmasına rağmen, cismânî olarak görüşmemeleri nedeniyle ileride tesirleri bölümünde kendisine özel bir başlık açacağımız için burada onu zikretmeyeceğiz.

1- **Abdüsselâm b. Meşîş (v. 622/1225):** Ebû Medyen'in tasavvuf hırkasını giydirdiği en meşhur halîfesidir. İbn Meşîş'in asıl önemi, çok sayıda mürîdi ve yaygın bir nüfûzu olan Şâziliyye tarîkatinin kurucusu Ebu'l-Hasan eş-Şâzili'yi (v. 656/1258) yetiştirmiş,²¹⁶ İbrâhim ed-Desûkî (633-676/1235-1277) ve Ahmed el-Bedevî'ye (596-675/1198-1276) tesir etmiş olmasından ileri gelmektedir.²¹⁷ Hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmayan İbn Meşîş, yedi yaşlarında iken kendini ibâdete vermiş, din ilimlerini öğrenmiş ve genç yaşta keşf mertebesine ulaşmıştır. Daha sonra on altı yıl süren bir seyahate çıkmış, Fas yöresinde dolaşarak tasavvufi bilgi ve tecrübesini artırmıştır. Kur'an ve hadise son derece bağlı olan, sünnetten uzaklaşan zümrelerle mücadele eden İbn Meşîş, peygamberlik iddiasında bulunarak etrafına birçok câhil taraftar toplayan Muhammed b. Ebî Tavâcîn'e karşı koymak için inzivâdan çıkıp mücadele meydanına atılmış, bu mücadeleden vazgeçmesi için yapılan teklifleri reddedince, Muhammed b. Ebî Tavâcîn'in adamları tarafından şehit edilmiştir. Ölüm tarihi olarak h. 622, 623, 625 yılları gösterilmektedir. "Şehid Kutup" diye de meşhur olan İbn Meşîş'in naaşı, bugün Fas sınırlarında Benî Arûs arazisindeki Cebel-i Alem'e defnedilmiştir. İbn Meşîş'in türbesi Fas'ın önemli ziyaret yerlerinden biridir. Şeyhin oğulları ve torunları da asırlar boyu bölge halkından büyük bir saygı görmüşlerdir. İbn Meşîş'in ölüm yıldönümü dolayısıyla Tittâvin civarındaki Şaşavan kasabası sakinlerince düzenlenen ihtifale (mevlid) çok sayıda insan katılmaktadır.

İbn Meşîş'in evrâdı, *es-Salavâtü'l-Meşîşiyye* adıyla günümüze kadar gelmiştir.²¹⁸ Kısa bir salavattan ibaret olan bu evrâd, tasavvufun belli başlı kavramlarını özlü bir şekilde ifade ettiğinden, âbid ve sûfler arasında hararetle okunmuş ve muhtelif müellifler tarafından defalarca şerh edilmiştir. Yûsuf en-Nebbânî, *el-Cevâhirü'l-Bihâr* adlı eserinde (II, Beyrut-1327), Abdülazîz ed-Debbâğ, Abdülganî en-Nablûsî ve Sîdî Abdullâh el-Mîrganî'nin

²¹⁵ İbn Kunfûz, *Ünsü'l-Fakîr*, s. 16.

²¹⁶ Uludağ, Süleyman, "Abdüsselâm b. Meşîş el-Hasenî", *D.İ.A.*, İstanbul-1988, I/302.

²¹⁷ Şâzili, Hasan b. Muhammed el-Kûhin, *Kitâbü Tabakati's-Şâziliyyeti'l-Kübrâ*, nşr.: Muhammed Edîb el-Câdir, Dimaşk-2000, s. 73.

²¹⁸ Harîrîzâde, Muhammed Kemâleddin Efendi, *Tibyânu Vesâilil-Hakâik fî Beyâni Selâsili't-Tarâik*, Süleymaniye Ktp., İbrâhim Efendi, d. no: 430-432, c. III, vr.: 124-129.

şerhlerini aynen iktibas etmiştir. *Es-Salavâtü'l-Meşîşiyye*, İsmail Hakkı Bursevî tarafından da tercüme ve şerh edilmiştir (İstanbul-1256). Sûfiler, metni kısa olan bu salâtın manevî tesirine inandıkları için onu vird olarak benimsemiş ve günün belirli vakitlerinde okunmasını tavsiye etmişlerdir.²¹⁹

2- **Ebû Saîd el-Bâcî (552-628/1157-1230)**: Asıl adı Halef b. Yahyâ et-Temîmî olan Ebû Saîd el-Bâcî 552/1157 yılında Tunus'da doğmuştur. Ebû Medyen'den tarîkat almış, 603/1206 yılında hacca gitmiştir. Mekke'de üç sene kalmış, bu sırada ibâdet ve tâatle meşgul olmuş ve 628/1230 yılında vefat etmiştir. Kabri, Tunus'da kendi ismi ile anılan câmiinin yanındadır. Ebu'l-Hasan eş-Şâzilî'nin şeyhidir.²²⁰

3- **Ebû Abdullâh b. Harâzim (v. 633/1235)**: Tam adı Ebû Abdullâh b. Muhammed b. Ebi'l-Hasan Ali b. İsmâil b. Harâzim'dir. Babası Ebu'l-Hasan Ali es-Sellâvî, Ebû Medyen'in şeyhlerinden birisidir. Ancak Ebû Abdullâh b. Harâzim, küçük yaşta iken babası vefat etmiştir. Bu nedenle o, Ebû Medyen'in ve mürîdi Ebû Muhammed Sâlih'in (v. 631/1233) yanında eğitimini tamamlamış, Medyeniye tarîkatini almıştır. 633/1235 yılında vefat eden Ebû Abdullâh b. Harâzim'in kabri, Fas kenti yakınlarındaki Ahvâz'da bulunmaktadır. Daha sonraları kabrinin yakınından şifalı kaplıca suları çıktığı için Ebu's-Sahûnât ismi ile meşhur olmuş olup günümüzde de bu isimle tanınmaktadır.

Ebu'l-Hasan eş-Şâzilî, tasavvuf hırkasını İbn Meşîş'den evvel İbn Harâzim'in elinden giymiş ve ilk eğitimini onun kontrolünde yapmıştır. Bu nedenle eş-Şâzilî'nin İbn Harâzim ile olan münasebeti, çocukluk yıllarına dayanmaktadır.²²¹ Bu durumda Ebu'l-Hasan eş-Şâzilî'nin kendilerinden tarîkat aldığı şeyhleri Ebû Medyen'in terbiyesinde yetiştirmiş, ondan tarîkat almıştır. Zâten bu sebeple Harîrîzâde (v. 1299/1881), *Tibyân*'da Şâziliyye'yi Medyeniye'nin en büyük kolu olarak zikretmiştir.²²²

4- **Abdürrezzâk el-Cezûlî**: Ebû Medyen'in müritlerinden olan Abdürrezzâk el-Cezûlî, İskenderiye'de yaşamış ve orada vefat etmiş büyük şeyhlerdendir.²²³ Abdürrahîm el-Kınâî ve Ebu'l-Haccâc el-Uksurî'nin (v. 642/1244) şeyhidir.²²⁴ Onun yedi günde vuslata erdiği Ebû Medyen'e anlatıldığında şöyle demiştir: "Onu çağırın. Eğer sözünde yalancı ise bunun cezasını çeker, yok eğer doğru ise bununla insanları faydalandırın."²²⁵ Daha önce de

²¹⁹ Neccâr, *et-Turuku's-Sûfiyye*, s. 257-259; Rinn, *Marabouts et Khouan*, s. 218-219; Uludağ, "Abdüsselâm b. Meşîş el-Hasenî", I/302. (Hayatı hakkında rivâyetler için bkz.: Fâsî, *et-Tasavvufu'l-İslâmî fi'l-Mağrib*, s. 42-53).

²²⁰ Güven, *Ebu'l-Hasan eş-Şâzilî ve Şâziliyye*, s. 238.

²²¹ Güven, *Ebu'l-Hasan eş-Şâzilî ve Şâziliyye*, s. 239-240.

²²² Harîrîzâde, *Tibyân*, III/120a.

²²³ Tâdilî, *et-Teşevvüf*, s. 327.

²²⁴ Neccâr, *et-Turuku's-Sûfiyye*, s. 127, 129.

²²⁵ Hakkındaki diğer rivâyetler için bkz.: Tâdilî, *et-Teşevvüf*, s. 327-329.

bahsi geçtiği üzere, Ebû Medyen'in boşandığı karısı ile evlenmiş ve çocuğunu büyütmiştir. Bu çocuğun vefatından sonra da şarka yolculuk etmiştir.²²⁶

5- Ebû Muhammed Abdurrahîm b. Ahmed b. Hacûn el-Kınâî el-Mağribî (521-592/1127-1195): Abdurrahîm el-Kınâî, Ebû Medyen'in halifelerinden biridir.²²⁷ Mısır'ın meşhur şeyhlerinden, kerâmet sahibi, himmet erbâbı, şeriat ile tarîkati birleştiren âriflerin büyüklerindedir.²²⁸ Abdurrahîm el-Kınâî, Ebu'l-Hasan eş-Şâzilî'nin Gammara bölgesinde yaşayan kabilesi Benî Umvân'dan olup Sebte'nin Tırgay kasabasında 521/1127 yılında doğmuştur. Babası küçükken vefat etmiştir. Dayıları, onu ilim tahsili için Şam'a göndermiş, ancak daha sonra Şam'dan ayrılarak Mekke'ye gitmiş ve orada dokuz yıl kalmıştır. Hac esnasında Mecdüddîn el-Kuşeyrî ile karşılaşmış ve onunla Mısır'a gelmiştir. el-Kuşeyrî, Abdurrahîm'e kızıyla evlenmesini teklif etmiş, o da bu âlim zâtın kızıyla evlenmiştir. Geçimini kazanmak için ticaretle uğraşmış ve bir yandan da vaazlar vermeye başlamıştır. Sonra Mısır'da Kâhire'nin güneyindeki Kınâ şehrine gelmiş ve vefat edene kadar orada ikâmet etmiştir.²²⁹

Abdurrahîm el-Kınâî, 592/1195 yılının Safer ayında, Cuma günü sabah namazından sonra Kınâ'da vefat etmiştir. Cenazesi onbinleri aşan bir kalabalık tarafından kaldırılmış, ikâmet ettiği ve ders verdiği evine gömülmüştür. Kabri meşhurdur ve ziyarete gelenlerle dolup taşmaktadır. Şeyh Abdurrahîm'in bir Kur'an tefsiri, evlilik hakkında bir risalesi (*Risâle fi'z-Zevâc*, Kâhire), vird ve dua kitabı ve sâlihlerin hayatını anlattığı bir terâcim kitabı (*Kitâbü'l-Asfiyâ*, Kâhire) olduğu kaydedilmektedir.²³⁰

Abdurrahîm el-Kınâî, Rabbinin, ölümünden sonra şeyhine ihsan ettikleriyle ilgili şöyle bir rüyasını aktarmaktadır: “Şeyhimiz Ebû Medyen'e ‘Allâhü Tealâ sana nasıl muamele etti?’ diye sorduğumda bana şöyle dedi: ‘Rabbim beni huzuruna aldı ve bana şöyle söyledi:

- Yâ Şuayb! Sağındakiler nedir?
- Yâ Rab! Bana ihsan ettiklerin.
- Solundakiler nedir?
- Yâ Rab! Senin bana takdir ettiklerin ve benim hatâlarımıdır. Affımı dilerim.

²²⁶ Tâdilî, *et-Teşevvüf*, s. 328.

²²⁷ Na'sân, *Mevsûatü A'lâmi'l-Ulemâ*, IV/580. (Hayatı hakkında bilgi için bkz.: Şattanûfî, *Behçetü'l-Esrâr*, s. 357-363).

²²⁸ Abdurrahîm el-Kınâî'nin görüşleri için bkz.: Şa'rânî, Abdülvehhâb, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, ?-1316, I-II/124 (trc.: Abdulkadir Akçiçek, İstanbul-1986, s. 559-562).

²²⁹ Aykut, Said, “Abdurrahîm el-Kınâî”, *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, İstanbul-1995, VII/ 77.

²³⁰ Aykut, “Abdurrahîm el-Kınâî”, VII/ 79; Şâzilî, *Tabakatü's-Şâziliyyeti'l-Kübrâ*, s. 101-103.

- Yâ Şuayb! İyiliklerini çok artırdım ve hatalarını da affettim. Seni gören, ya da seni göreni gören kimselere ne mutlu!’²³¹

6- **Fakîh Muhammed b. İbrâhim el-Ensârî:** Ebû Medyen’in en önemli öğrencilerinden biri olup fakihtir. Onun Bicâye’de Ebû Zekerıyyâ ez-Zevâvî Câmii’ndeki derslerine katılmış ve ondan çokça rivâyet aktarmıştır.²³²

7- **Ebû Abdullâh et-Tâvudî (v. 580/1184):** Fas’ta yaşamış fakîhlerdendir. Çocuklara Kur’an öğretir, zengin çocuklardan aldığı ücreti fakir çocuklara dağıtır,²³³ miskinlere elbise dikermiş. Kaynaklarda Ebû Medyen’in, Ebû Abdullâh et-Tâvudî ile ilgili şöyle bir menkıbe anlattığı rivâyet edilir: “İki adam, Ebû Abdullâh et-Tâvudî’yi ziyaret etmeye geldi. Ona ‘Kardeş olmak gerekir.’ dediler. Ebû Abdullâh, elindeki ekmeğe bir lokma aldı ve gerisini iki adama attı. Ekmeği almak için adamlardan biri diğerinin üzerine atıldı. Bunun üzerine Ebû Abdullâh: ‘Varolan kardeşlik dünya menfaatiyle bozuldu.’ dedi.”²³⁴

8- **Ebû Muhammed Abdülhak b. Abdirrahmân el-İşbilî (516-582/1122-1186):** Ebû Medyen’in müritlerinden meşhur hadis âlimi, sâlih bir zâttır. Hitâbeti ile meşhur olmuş, kadılık yapmış ve adâletli kararları ile tanınmıştır. Ebû Muhammed, 516/1122 yılında doğmuş, 582/1186 yılında vefat etmiştir. Kabri, Bicaye’de Bâbü’l-Mürsî dışındadır. *El-Ahkâmü’l-Kübrâ ve’s-Suğrâ fi’l-Hadis ve el-Âkıbetü fi’t-Tezkîr* isimli eserlerin müellifidir.

Ebû Muhammed el-İşbilî’nin Ebû Medyen’le ilk görüşmesi, *et-Tezkiretü fi Usûli’d-Dîn* isimli eserin sahibi, meşhur kadılardan Ebû Ali el-Müseylî ile birlikte gerçekleşmiştir. Her iki fakîh de ilmî ve dînî tahsillerini birlikte gerçekleştirmişler, zühd ve yakîn sahibi, selef-i sâlihîne tâbî âlimlerdendir. Ebû Medyen’in ilim ve irfan sahibi, ilâhî sırlarla donanmış bir şahsiyet olduğuna dair övgüler duymuşlar ama bazı kişilerden işittikleri menfi şeyler bu iki büyük zâtı Ebû Medyen’den uzaklaştırmaktadır. Sonunda bu iki dost, gidip gerçekleri yerinde görmeye karar verirler. Ebû Medyen’in yanına vardıklarında, onun müritleri ile beraber bir mescitte ders takririnde bulunduğunu görürler. Kaynaklarda onların da ders halkasına katılıp Ebû Medyen’in feyz sahibi ve nûrânî bir zât olduğunu, sözlerinde derin hakîkatleri aktardığını müşâhede ettikleri belirtilmekte ve ders sonrasında aralarında geçen sohbet şöyle anlatılmaktadır:

²³¹ Makkarî, *Nefhü’t-Tıyb*, VII/139; Kettânî, *Selvetü’l-Enfâs*, I/417; Hafnâvî, *Ta’rifü’l-Halef*, II/182; Tâdifî, *Kalâidü’l-Cevâhir*, s. 135-136 (trc.: s. 377); Şattanûfî, *Behçetü’l-Esrâr*, s. 351; İskenderî, *Ebu’l-Fazl Tâceddin Ahmed İbn Atâillâh, Tasavvufun İncisi*, trc.: Hâlit Sevimli, Konya-1974, s. 41.

²³² Tâdifî, *et-Teşevvüf*, s. 320; İbn Kurfûz, *Ünsü’l-Fakîr*, s. 37.

²³³ Selâvî, *Kitâbü’l-İstikâsâ*, III/175.

²³⁴ Tâdifî, *et-Teşevvüf*, s. 271-274; İbn Kurfûz, *Ünsü’l-Fakîr*, s. 30.

“Ders bittiğinde kendisine selâm verdiler, o da selamlarına mukâbeledede bulundu. Ama bir türlü özel bir görüşme gerçekleştiremediler. Sonra Ebû Medyen; ‘Burada Fakîh Ebû Muhammed Abdülhak ve Fakîh Ebû Ali el-Müseylî vardı.’ deyince, onlar ‘Evet efendim, biziz.’ cevabını verdiler. Onun bu kerâmetine orada şahit oldular. Sonra ona: ‘Bize senin Mülk sûresinden bahsetmediğin haberi geldi.’ dediler. Ebû Medyen onlara dedi ki: ‘Ben Küllî Varlık ile beraberim, delîlim odur.’ Yanından ayrıldıktan sonra, onun bu ifadesinin ancak vehbî bir ilim sayesinde söylenilebilecek bir söz olduğunu anladılar. Onun keşfi bilgiye mazhar olduğunu gördüler. Sonunda Ebû Muhammed Abdülhak, kendisine intisap etmeye karar verdi. O da sülûku ile zâhir ve bâtın ilimlerinde yüksek mertebeler elde etti. Bu süreçte o, Ebû Medyen’in sünnete uymayan bir harekette bulunmadığını anladı. Daha sonra: ‘O, hakikat ehlinin vârisidir.’ tespitinde bulundu.”²³⁵

9- el-Fâtımatü'l-Endülüsiyye (v. 590/1193 yaklaşık olarak): Kasr-ı Ketâme şehrinde. Sâliha kadınlardan olan Endülüslü Fâtıma, Ebû Medyen’i ziyaret etmiş, sohbetine katılmıştır.²³⁶

10- Şeyh Ebu’s-Sabr Eyyûb b. Abdullâh el-Fehrî (v. 609/1212): Şeyh Ebu’s-Sabr, Ebû Ya’zâ ve Ebû Medyen’in sohbetine katılmış, muhaddis, sûfi, verâ sahibi, âlim bir şahsiyettir.²³⁷ Aslen Sebteli olan Şeyh Ebu’s-Sabr, Merâkeş’e gelmiş ve İkâb savaşına²³⁸ şahit olmuştur. Sonra ilim tahsili için doğuya yolculuk yapmıştır.²³⁹ Sık sık Ebû Medyen’i ziyaret ettiği rivâyet edilen Ebu’s-Sabr, yıllarca Ebû Medyen’e muhâlefet etmiş, daha sonra ise hakkında şunları söylemiştir: “Deryalar dolusu hallere daldım, ilâhî sırlara, bilgilere nâil oldum.”²⁴⁰

11- Ebû Zekerıyyâ ez-Zevâvî (v. 612/1215): Bicâye şehri dışındaki Âmesyûn ehliindedir. 612/1215 yılı Ramazan ayının ortasında Cuma günü ikindi namazından sonra vefat etmiştir. İlim öğrenmek için Doğu’ya gitmiş, sonra Mağrib’e dönmüş, âbid, sâlih bir şahsiyettir. Ebû Medyen’in ona şöyle dediği rivâyet edilir. “İnsanların ümitlerini kırma. Çünkü onların zikirleri; Allah’ın nimetleridir.”²⁴¹

²³⁵ İbn Kunfüz, *Ünsü'l-Fakîr*, s. 34-35; Gubrînî, *Unvânü'd-Dirâye*, s. 25.

²³⁶ Tâdilî, *et-Teşevvüf*, s. 331-332; İbn Kunfüz, *Ünsü'l-Fakîr*, s. 91; Na’sân, *Mevsûatü A'lâmi'l-Ulemâ*, IV/580.

²³⁷ İbnü'l-Kâdî, *Cezvetü'l-İktibâs*, II/168; Hüseyin, *el-Mutasavvifetü fi'l-Mağribi'l-Aksâ*, s. 63.

²³⁸ İkâb savaşı; Hristiyanlarla Muvahhidîn devleti arasında, 609/1212 yılının Safer ayı ortalarında yapılan bir savaştır. Müslümanlar, bu savaşta ağır bir yenilgiye uğramış ve Muvahhidlerin Endülüs'teki hâkimiyetleri zayıflamıştır. (Bkz.: Tâdilî, *et-Teşevvüf*, s. 320-321; Özdemir, *Endülüs Müslümanları*, s. 178-179).

²³⁹ Tâdilî, *et-Teşevvüf*, s. 415-416; İbn Kunfüz, *Ünsü'l-Fakîr*, s. 32.

²⁴⁰ Na’sân, *Mevsûatü A'lâmi'l-Ulemâ*, IV/579.

²⁴¹ Tâdilî, *et-Teşevvüf*, s. 428-429; İbn Kunfüz, *Ünsü'l-Fakîr*, s. 27-28.

12- **Ebû Muhammed Sâlih b. Vircân ed-Dükkâlî (v. 631/1233):**²⁴² Fas âlimlerinden olup 15 Zihicce 631/1233 yılında vefat etmiştir. Kabri Rabat'ta Asaflî kasabasıdır.²⁴³ Ebû Sâlih'le ilgili şöyle bir menkıbe anlatılmaktadır: "Ebû Medyen Mağrîbî, halîfelerinden Şeyh Sâlih'e, 'Ey Sâlih, Bağdat'a git, Hz. Abdülkâdir'den fark ve fenâyı öğren.' buyurmuşlar ve Şeyh Sâlih, Bağdat'a gelerek Pîr'in halkasına katılmıştır. Yüz yirmi gün halvette kaldıktan sonra Hz. Gavs, Şeyh Sâlih'in yanına gelip 'Ey Sâlih, ne görüyorsun?' buyurarak kible cihetini işaret etmiş ve Şeyh Sâlih, Kâbe'yi müşâhede etmiştir. Tekrar 'Ne görüyorsun?' diye batı cihetini işaret edince Şeyh Sâlih, şeyhi Ebû Medyen'i görmüştür. Daha sonra, 'Ey Sâlih, hangi cihete gitmeyi arzu ediyorsun?' dediğinde 'Şeyhim Ebû Medyen'in yanına' ve 'Bir adımda mı, yoksa geldiğin gibi mi gitmek istersin?' sualine 'Geldiğim gibi' cevabını vermiştir. Bu cevap üzerine Hz. Gavs, 'Ey Sâlih, fakrı arzu ediyorsun, ilm-i tevhîde terakkî etmeyince nâil olamazsın.' buyurmuşlardır. Şeyh Sâlih de Hz. Gavs'ın halkasına katılarak ihsâna nâil olmayı dilemiş ve Hz. Gavs, kendisine bir kere nazar eylemiştir. Bu nazarın bereketiyle Şeyh Sâlih, bir anda bağlarından kurtulup ilm-i tevhîdde terakkî ederek fakr hazinelerine nâil olmuştur. Bir gün namazı eda ettikten sonra Hz. Gavs ve Şeyh Sâlih iki kere sayha ile bağırılmışlar ve birbirini müteakıb iki abdest leğeni atmışlar. Ancak atılan leğenler kaybolmuş. Bu olaydan yirmi üç gün sonra Bağdat'a gelen kâfile, birçok malla birlikte leğenleri de getirip Hazrete teslim etmişler ve leğenleri soranlara 'Üzerimize eşkiyâ hücum etti, malımızı talan edip, bazı arkadaşlarımızı katlettiler, sonra malımızı taksim için vadiye indiler. Biz Hz. Pîr'den yardım diledik. Bunun hemen akabinde iki şiddetli sayhanın ardından, havadan gelen bu iki leğen iki eşkiyâyı öldürdü. Bu büyük kerâmet üzerine diğer eşkiyâlar tövbe ederek, eşyamızı ve leğenleri iade ettiler.' demişlerdir."²⁴⁴

13- **Ebu'l-Haccâc Yûsuf el-Uksurî (v. 642/1244):** Ebû Medyen'in meşhur müritlerinden olup ismi; Yûsuf b. Abdirrahîm el-Gazzî'dir. Ama Ebu'l-Haccâc Yûsuf el-Uksurî olarak tanınır. Mısır'ın Uksur bölgesinden olup, ârif, zâhid bir şahsiyettir. Gençliğinde, hükümdara bağlı divan müfettişliği yapmıştır. Daha sonra bu işleri bırakarak kendini ilme vermiş, mârifet ve tevhîdle ilgili şiirler yazmıştır. Allah'tan gâfil olmamak için

²⁴² Yâfîf, *Mir'âtü'l-Cinân*, III/469; Şattanûfî, *Behçetü'l-Esrâr*, s. 349.

²⁴³ Kettânî, *Selvetü'l-Enfâs*, II/50-51.

²⁴⁴ Arûsî, Mîhrüddîn, *İki Gavs-ı Enâm Abdülkâdir ve Abdüsselâm*, çev.: Mim Kemal Öke, İstanbul-1999, s. 33-34.

sürekli “la ilâhe illallâh” zikrine devâm etmiş, nefisini terbiye etmek için büyük mücadeleler vermiştir.²⁴⁵

Kaynaklarda belirtildiğine göre Ebu'l-Haccâc el-Uksurî, Abdürrahîm el-Kınâî'nin en ihlâslı mürididir. Hatta Şehâbeddîn Sühreverdî (539-632/1144-1234), *Cezbü'l-Kulûb ilâ Muvâsalati'l-Mahbûb*²⁴⁶ isimli eserinde el-Uksurî'den hikâyeler anlatmıştır. Buradan anlıyoruz ki o, Mısır'a gelmeden önce Bağdat'ta dokumacılıkla uğraşmıştır. Kırk yaşına varmadan Uksur'a gelmiş ve Uksur kilisesinin râhibesi Tezîra binti Kayser onun vesilesiyle Müslüman olmuştur. Râhibe Tezîra Ebu'l-Haccâc'a kiliseyi hibe etmiş, o da kilisenin üstüne bir mescit inşa etmiş ve müritlerini orada yetiştirmiştir. Recep ayında 642/1244'de vefat etmiştir ve kabri Uksur'dadır.²⁴⁷

En meşhur müritleri şunlardır: Ebu'l-Gavs Müferrec ed-Demâmeynî (v. 648/1250), Mûsâ b. Hasan b. Yûsuf es-Sıbâğ (v. 710/1310), Tâceddîn ed-Dișnâvî, Kemaleddîn Abdüzzâhir el-Ca'berî el-Kavsî (v. 701/1301).²⁴⁸

14- Ebû Abdullâh Muhammed b. Alî el-Ümrânî: Aslen Sebte civarındaki Gammâra bölgesinden olan Muhammed b. Alî el-Ümrânî, Fas kentine, sonra Tilimsen'e yolculuk yapmış, daha sonra ise Doğu'ya yönelmiştir. Kaynaklara göre abdâldan olduğu söylenen, şâmî büyük velîlerdendir. Ebu't-Tâhir et-Tûnusî, Muhammed b. Ali el-Ümrânî'nin Ebû Medyen'in en büyük başarısı olduğunu ifade etmiştir.²⁴⁹

15- Ebû İmran Mûsâ b. Yedrâsen el-Hallâc: Ebû İmran Mûsâ'nın mesleği hallaçlıktır. İnsanlar arasında şöhreti yayılınca Fas'tan Bicâye'ye kaçmış ve Ebû Medyen'in sohbetine katılmıştır. İnsanların kendisine acımasız davrandığından şikâyet ettiğinde Ebû Medyen, ona “İsmin Mûsâ, benim ismim Şuayb. Artık güvendesin. Mûsâ (a.s.), Şuayb (a.s.)'la karşılaşana kadar güvende değildi.” demiştir.

Ebû Medyen'in öğrencilerinden Muhammed b. İbrâhim el-Ensârî, Ebû İmrân ile ilgili şöyle bir olay anlatır: “Ebû Medyen sohbet ederken Ebû İmran Mûsâ bir müddet kayboldu. Geri geldiğinde, Ebû Medyen hâlâ sohbeta devam ediyordu. Sözü bitince, Ebû İmran ayağa kalktı ve ona selâm verdi. Ebû Medyen ona şöyle dedi: ‘Selâm ziyaret edenden de edilenden de üstün olan ziyâfet üzerine olsun.’ Ebû İmran sustu. Ebû Medyen, ona ‘misafirlerimize

²⁴⁵ Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I-II/125 (trc.: s. 565-567).

²⁴⁶ Sühreverdî'nin tasavvufa dair kaleme aldığı bu eseri, 1328/1910'da Halep'te basılmıştır. (Bkz.: Sühreverdî, Ebû Hafs Şihâbüddîn Ömer, *Tasavvufun Esasları Avârifü'l-Maârif Tercemesi*, haz.: H. Kâmil Yılmaz-İrfan Gündüz, İstanbul-1989, s. XXXII)

²⁴⁷ Şâzilî, *Tabakatü's-Şâziliyyeti'l-Kübrâ*, s. 105; Hufenî, Abdülmun'im, *el-Mevsûatü's-Sûfiyye*, Kâhire-2006, I/51-52.

²⁴⁸ Hufenî, *el-Mevsûatü's-Sûfiyye*, I/51-52.

²⁴⁹ Hayatı hakkındaki diğer rivâyetler için bkz.: Tâdilî, *et-Teşevvüf*, s. 446-449.

ikram etmek için çöreği ben, balı sen getir.’ dedi. Sonra Ebû Medyen, çörek alınmasını emretti. Ebû İmran da bir tabak istedi ve evin dışına koydu. Ardından evin bir köşesine gelip iki rekât namaz kıldı ve dışarı çıktı. Ebû Medyen’den elbisesini istedi, elbiseyi tabağın etrafında döndürdü ve eve geri girdi. İki rekât namaz daha kıldı. Dışarı çıktı, balla dolu tabağı içeri getirdi. Hep beraber balı yedik. Ebû Medyen, ‘Bu balı on beş gün yedik hiç eksilmedi. Eksilmemesinin nedeninin benden kaynaklandığının düşünülmesinden korkup, onu sadaka olarak verdim.’ dedi.”²⁵⁰

16- Ebu’l-Abbâs el-Haşşâb: Ebu’l-Abbâs’ın hayatı hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Ancak hakkında şöyle bir rivâyet anlatılır: “Bir adam Ebû Medyen’in müritlerinden Ebu’l-Abbâs el-Haşşâb’ın yanına gelir. Ona, elindeki tarîkat kitabını okumak ve bu kitap üzerine konuşmak ister. Ebu’l-Abbâs susar, sen kitabı oku der. Bu esnada içeri Ebû Medyen gelir. Ona Ebu’l-Abbâs’ın neden böyle davrandığını sorar. Ebû Medyen, ‘Senin okuduğun bu kitaptaki hallerin tamamı Ebu’l-Abbâs’ta var değil mi?’ der. Adam ‘Evet.’ der. Ebû Medyen, ‘O zaman kitabı konuşmanın ne faydası var. Ebu’l-Abbâs sana halleriyle öğüt veriyor.’ der. Adam utanarak gider.”²⁵¹

17- Ebû İmran Mûsâ es-Sedrânî: İbn Arabî, Şeyh Mûsâ es-Sedrânî’nin Ebû Medyen’le tanışması ile ilgili şöyle bir rivâyette bulunur: “Bir gün Ebû İmran, hükümdara şikâyet edilmiş ve hükümdar onun bağlatılmasını emredip ayağına kelepçe vurdurmuş. Bu şekilde uzun süre yürütmüşler. Fas kenti yakınlarında bir eve kapatılıp kilitlenmiş, fakat sabah kapı açıldığında kelepçelerin bir kenara atıldığı, demir kilidin açılmış olduğu ve ortalıkta hiç kimsenin olmadığı görülmüş. Mûsâ es-Sedrânî bu evden uzaklaşarak Fas’a gelmiş, burada Şeyh Ebû Medyen’i aramış, bulmuş, kapısını çalmış, kapıya şeyh çıkmış. Ona ‘Kimsin?’ diye sorunca, ‘Ben Mûsâ’yım.’ diye cevap vermiş. Şeyh de ‘Ben de Şuayb’ım korkma, içeri gir, artık zâlimlerden kurtuldun.’ demiştir.”²⁵²

18- Şeyh Sâlih Ebû Ali Ömer es-Sıbâğ: Ebû Medyen’in birlikte çokça namaz kıldığı, mükâşefe sahibi şeyhlerdendir. Hakkında Ebû Medyen’le ilgili şöyle bir anı anlatılır: “Ebû Medyen, Ömer es-Sıbâğ ile akşam namazı kılar. Ömer selâm verdiğiğinde, Ebû Medyen’e ‘Namazda, Kâbe’nin yanında üç dört hurinin dolaştığını gördüğünü’ söyler. Ebû Medyen: ‘Onları gördün mü?’ der. Ömer, ‘Evet gördüm.’ deyince Ebû Medyen, ‘Namazını tekrar kıl, namaz kılan Rabbine münâcât eder, sen hurilere ettin.’ der.”²⁵³

²⁵⁰ Tâdilî, *et-Teşevvüf*, s. 330-331; İbn Kunfûz, *Ünsü’l-Fakîr*, s. 38-39.

²⁵¹ İbn Arabî, Muhyiddîn, *Kitâbü’l-İsfâr an Netâici’l-Esfâr*, s. 386.

²⁵² İbn Arabî, *Rûhu’l-Kuds*, s. 160-161; Keklik, *Muhyiddîn İbnü’l-Arabî*, s. 89.

²⁵³ Tâdilî, *et-Teşevvüf*, s. 326; İbn Kunfûz, *Ünsü’l-Fakîr*, s. 38.

19- **Ebû Abdullâh Muhammed b. Hammâd es-Sanhâcî:** Kal'atü Benî Hammâd'da yaşayan âlim, fakîh bir zâttır. 581/1185 yılında, Ebû Medyen'den Bicâye'deki evinde, *el-Maksadü'l-Esnâ fi Şerh-i Esmâi'llâhi'l-Hüsnâ* isimli eserin tamamını okumuştur. Kendi anlattığına göre okumaya başladıkları ilk gün, Ebû Medyen'in söylediklerini anlamadan yazmıştır. İkinci gün şeyh: "Bu kitaptan anlattığım hiçbir şeyi yazma, biz bunları keşfen öğrendik." demiştir.²⁵⁴

20- **Ebû Muhammed Abdülazîz b. Ebî Bekr:** Kaynaklarda anlatıldığına göre Kasr-ı Münsetir'de halvete girmiş, nefsinin açlıkla öldürmüş, kırk günde vuslata ermiş şeyhlere dendir.

Şeyh Abdülazîz, Ebû Medyen'le görüşmek ve eğitimini tamamlamak için üç şeyhle birlikte Bicâye'ye gelir. Ebû Medyen'in yanına vardıklarında kendilerine güzel yiyecekler ikram edilir. Orada bulunanlar yiyeceklere iltifat etmez, zâhitçe davranırlar. Ancak Abdülazîz yemeği tattıktan sonra geri çevirir. Bunun üzerine Ebû Medyen şöyle der: "İçinizde en zâhid olanınız Abdülazîz'dir. Çünkü o, neyden uzaklaştığını (neye karşı zâhid olduğunu) bilmektedir." Daha sonra Şeyh Ebû Medyen'le Şeyh Abdülazîz sürekli yazışmışlardır.²⁵⁵

21- **Ebu'l-Hasan eş-Şüşterî (v. 668/1269):** Endülüslü sûfi ve şâir Şüşterî'nin Kuzey Afrika'da Şüştür kasabasında dünyaya geldiği söylenmektedir. Dînî konularda bilgili, Kur'an'a hâkim birisi olduğu ve Ebû Medyen'in tarîkatine intisap ettiği rivâyet edilir. Yaşça İbn Seb'in'den büyük olmasına rağmen ona tâbî olduğu da belirtilmiştir. Ebû Medyen'in tarîkatine mensupken İbn Seb'in ile karşılaşmış ve aralarında geçen bir diyalog sonucunda Seb'iniyye tarîkatine geçmiştir. Bu karşılaşmada İbn Seb'in Şüşterî'yle konuşmuş, onun Ebû Medyen'in yolunda olduğunu hissetmiş ve ona şöyle demiştir: "Eğer cenneti istiyorsan Ebû Medyen'i takip et. Yok, eğer cennetin sahibini istiyorsan bana gel." Daha sonra Seb'iniyye tarîkatinden bazı müridler Şüşterî'yi hocası İbn Seb'in'e tercih etmişlerdir. Fakat o, bunlara aldırış etmemiş ve bu yaklaşımlarını onların İbn Seb'in'i anlamadığına yormuştur.

Şüşterî, 12 Safer 668/1269 yılında vefat etmiş ve Dimyat'ta defnedilmiştir. Şüşterî'ye atfedilen bazı eserler şunlardır: *el-Urvetü'l-Vüskâ*, *Makâlidü'l-Vücûdiyye fi Esrâri's-Sûfiyye*, *er-Risâletü'l-Kudsiyye*, *el-Merâtibü'l-Îmâniyye ve'l-İslâmiyye ve'l-İhsâniyye ve er-Risâletü'l-İlmiyye*'dir. Bu eserlerin yanı sıra şiirlerini içeren bir *Dîvân*'ı da vardır.²⁵⁶

²⁵⁴ İbn Kurfûz, *Ünsü'l-Fakîr*, s. 92.

²⁵⁵ İbn Kurfûz, *Ünsü'l-Fakîr*, s. 97-99.

²⁵⁶ Bozkurt, Birgül, "İbn Seb'in, Hayatı, İlmî Kişiliği ve Eserleri", *CÜİFD*, Sivas-2008, XII/II, s. 363.

Ebû Medyen'in kaynaklarda ismi geçen diğer müritleri şunlardır: Hasan b. Muhammed el-Gâfigî es-Savâf,²⁵⁷ Ebû Gânim Sâlim, Ebû Alî Vâzih, Ebu's-Sabr Eyyûb el-Mekâsiyyîn, Ebû Muhammed Abdülvâhid, Ebu'r-Rebî' el-Muzafferîn, Ebû Abdullâh el-Guşâlî el-Fâsî,²⁵⁸ Ebû Zeyd b. Hibetillâh el-Verînî,²⁵⁹ Ebû Dâvud Müzâhim (v. 578/1182),²⁶⁰ Fakîh Ebû Muhammed Abdülhâlik et-Tûnusî,²⁶¹ Ebû Muhammed b. İbrâhim el-Cezûlî,²⁶² Ebû Abdullâh Muhammed b. Alî,²⁶³ Ebû Mes'ûd b. Arîf,²⁶⁴ Ebû Muhammed Abdullâh b. Mâksen es-Sanhâcî,²⁶⁵ Bilâl,²⁶⁶ Ebû Abdullâh el-Bûmî.²⁶⁷ Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Ahlef el-Kûmî,²⁶⁸ Ebû Muhammed Abdullâh el-Mevrûrî,²⁶⁹ Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. İbrâhim el-Kuraşî,²⁷⁰ Abdülazîz el-Mehdevî (v. 595/1198), Muhammed b. Kâsım et-Temîmî (v. 603/1206),²⁷¹ Ebû Ahmed Ca'fer b. Saydabûn (v. 624/1226),²⁷² İbn Hâmis el-Kinânî el-Cerrâh.²⁷³

²⁵⁷ Yaklaşık 30 sene Ebû Medyen'in sohbetine katılmış ve ölene kadar yanından ayrılmamıştır. Ubbâd'da vefat etmiştir. (Bkz.: Tâdilî, *et-Teşevvüf*, s. 321; İbn Kunfûz, *Ünsü'l-Fakîr*, s. 36-37; Na'sân, *Mevsûatü A'lâmi'l-Ulemâ*, IV/580).

²⁵⁸ Yâfî, *Mir'âtü'l-Cinân*, III/469; Şattanûfî, *Behçetü'l-Esrâr*, s. 349.

²⁵⁹ Yâfî, *Mir'âtü'l-Cinân*, III/469; Şattanûfî, *Behçetü'l-Esrâr*, s. 349; Bâdisî, *el-Maksadü's-Şerif*, s. 51.

²⁶⁰ Bâdisî, *el-Maksadü's-Şerif*, s. 51.

²⁶¹ İbn Kunfûz, *Ünsü'l-Fakîr*, s. 100; Na'sân, *Mevsûatü A'lâmi'l-Ulemâ*, IV/580; Nebhânî, *Câmiu Kerâmâtü'l-Evliyâ*, II/120.

²⁶² İbnü'l-Mülakkın, *Tabakâtü'l-Evliyâ*, s. 481; Mehdî, *Bihâru'l-Velâye*, s. 437; Na'sân, *Mevsûatü A'lâmi'l-Ulemâ*, IV/580.

²⁶³ İbn Kunfûz, *Ünsü'l-Fakîr*, s. 39.

²⁶⁴ İbn Kunfûz, *Ünsü'l-Fakîr*, s. 40.

²⁶⁵ İbn Kunfûz, *Ünsü'l-Fakîr*, s. 90.

²⁶⁶ İbn Kunfûz, *Ünsü'l-Fakîr*, s. 93-94.

²⁶⁷ İbn Kunfûz, *Ünsü'l-Fakîr*, s. 94-95.

²⁶⁸ Ebû Ya'kûb el-Kûmî, Ebû Medyen'le arkadaşlık etmiş, ondan ilim almış şeyhlerden olup, İbn Arabî'nin şeyhlerindedir. İbn Arabî, bu ünlü şeyhten biraz daha ayrıntılı bahsederken, ondan 586/1190 senesinden itibaren faydalandığını söyler. Şeyh Kûmî, Ebû Medyen'e Bicâye'de iken hizmet etmiş, Mısır'da bulunmuş, İskenderiye'de evlenmiştir. Kaynaklarda Allah'ı çok zikrettiği, sadakasını gizlice verdiği, zenginleri küçümseyip fakirleri de yücelttiği rivâyet edilir. (Bkz.: Keklik, *Muhyiddîn İbnü'l-Arabî*, s. 84).

²⁶⁹ Abdullâh el-Mevrûrî, Ebû Medyen'e hizmet etmiş, sonra Endülüs'e gelmiş, önce Gırnata sonra da İsbiliye'de bulunmuş, bu şehirdeki fakihlerden fıkıh, usûl ve kelâm okumuştur. İsbiliye'ye yerleşip Kur'an hocalığı yapmıştır. Tevekkülde kutup derecesine yükselmiştir. [Bkz.: Keklik, *Muhyiddîn İbnü'l-Arabî*, s. 108; Bel, *el-Fıraku'l-İslâmiyye*, s. 388; Çakmaklıoğlu, Mustafa, "Muhyiddîn İbnü'l-Arabî (560-638/1164-1240), et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye fî Islâhî Memleketi'l-İnsâniyye", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara-2006, sayı: 17, s. 284].

²⁷⁰ İbn Kunfûz, *Ünsü'l-Fakîr*, s. 95; Yâfî, *Mir'âtü'l-Cinân*, III/469; Na'sân, *Mevsûatü A'lâmi'l-Ulemâ*, IV/580; Şattanûfî, *Behçetü'l-Esrâr*, s. 349. (Hayatı hakkında bilgi için bkz.: Şattanûfî, *Behçetü'l-Esrâr*, s. 385-398).

²⁷¹ Addas, "Abu Madyan and Ibn 'Arabi", s. 176.

²⁷² Ca'fer b. Saydabûn, Ebû Medyen'in müritlerinden olup İbn Arabî, Mürsiye şehrinde onunla bir süre kalmıştır. (Bkz.: Elmore, Gerald T., *Islamic Sainthood in the Fullness of Time: Ibn al-'Arabi's Book of the Fabulous Gryphon*, Leiden-1999, s. 62).

²⁷³ İbn Hâmis, Ebû Medyen'in halifelerinden biri, Abdullâh el-Mevrûrî'nin şeyhidir. İbn Arabî bir süre bu zâtın sohbetlerine devam etmiştir. [Bkz.: Çakmaklıoğlu, M. Mustafa, *Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'ye Göre Dil-Hakikat İlişkisi Marifetin İfadesi Sorunu*, Ankara-2005 (doktora tezi), s. 28].

İbn Kunfüz'ün, Ebû Medyen'in müridi olarak değil de ihvânı olarak kaydettiği isimler ise şunlardır: Ebû Alî Ya'zâ,²⁷⁴ Ebû Temîm Abdurrahmân el-Hezmîrî,²⁷⁵ Ebu'l-Hasan Alî b. İbrâhim es-Sanhâcî,²⁷⁶ Yahyâ b. Sâlih,²⁷⁷ Ebû Muhammed Abdülcelîl b. Mûsâ (v. 613/1216),²⁷⁸ Ebû Muhammed Sâlih b. Yesârin el-Mâcirî (v. 631/1233),²⁷⁹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Yûsuf es-Sanhâcî (v. 680/1281).²⁸⁰

B- ESERLERİ

Tespitlerimize göre Ebû Medyen'in başta Cezâyir ve Türkiye kütüphaneleri olmak üzere dünyânın pek çok kütüphanesinde eserleri bulunmaktadır. Vincent J. Cornell, yoğun bir gayretin sonucu olarak Ebû Medyen'e ait eserlerin elde mevcut nüshalarını karşılaştırmalı bir şekilde incelemiş ve Arapça orijinal metinleri ile birlikte İngilizce tercümesini yaparak yayınlamıştır. Biz Ebû Medyen'in eserlerini; nesir ve şiirleri olmak üzere iki kısımda ele alacağız. Ayrıca Ebû Medyen'in gerek nesirlerine gerek de şiirlerine yazılmış pek çok şerhi de vereceğiz.

1- KİTAPLARI

a. *Ünsü'l-Vahîd ve Nüzhetü'l-Mürîd fî İlmî't-Tevhîd*²⁸¹

²⁷⁴ Ebû Alî Ya'zâ, Şeyh Ebû Ya'zâ'nın oğludur. (Hakkındaki rivâyetler için bkz.: Tâdilî, *et-Teşevvüf*, s. 231; İbn Kunfüz, *Ünsü'l-Fakîr*, s. 29).

²⁷⁵ Abdurrahmân el-Hezmîrî, Ebû Ya'zâ'nın müritlerindedir. Miknâse bölgesinde yaşamış, oraya bir mescit yapmış, daha sonra bu mescide defnedilmiştir (Bkz.: Tâdilî, *et-Teşevvüf*, s. 269; İbn Kunfüz, *Ünsü'l-Fakîr*, s. 31).

²⁷⁶ Alî b. İbrâhim es-Sanhâcî, İbn Hirzihim'in öğrencilerinden olup, kabri İskenderiye'dedir. (İbn Kunfüz, *Ünsü'l-Fakîr*, s. 31).

²⁷⁷ Yahyâ b. Sâlih, Heskûra şehrinde. Şeyhi, Ebû Abdullâh b. Emgâr'dır. Şeyh Ebû Ya'zâ'nın hizmetinde bulunmuş, havf ehli sâlihlerdendir. Çok ağladığı için kör olduğu rivâyet edilmektedir. (Bkz.: Tâdilî, *et-Teşevvüf*, s. 362; İbn Kunfüz, *Ünsü'l-Fakîr*, s. 33).

²⁷⁸ Abdülcelîl b. Mûsâ, Kasr-ı Ketâme şehrinde Alî b. Gâlib el-Kureşî'nin öğrencisidir. Mihne sebebiyle şehirden çıkartılmış, Sebte şehrinde ikâmet etmiş ve orada da vefat etmiştir. (Bkz.: Tâdilî, *et-Teşevvüf*, s. 416; İbn Kunfüz, *Ünsü'l-Fakîr*, s. 33).

²⁷⁹ Sâlih b. Yesârin el-Mâcirî, Abdürrezzâk el-Cezûlî'nin mürididir. Mağrib'de zâviyelerin artmasını sağlamış, çevresine medrese inşâ etmiş ve mürit yetiştirmiştir. (Bkz.: İbn Kunfüz, *Ünsü'l-Fakîr*, s. 35; el-Bahtî, *el-Hudûru's-Sûfî fi'l-Endülûs ve'l-Mağrib*, s. 46).

²⁸⁰ Muhammed b. Yûsuf es-Sanhâcî, Vansifün vadisi üzerindeki Bitâğzût bölgesinden olup, kerâmetleri meşhur sâlihlerdendir. Ebû Ya'zâ'yı sürekli ziyaret ettiğini, onun bereketinden faydalandığını söylemiştir. (Bkz.: Tâdilî, *et-Teşevvüf*, s. 403; İbn Kunfüz, *Ünsü'l-Fakîr*, s. 30).

²⁸¹ Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhü'l-Meknûn fi'z-Zeyl alâ Keşfi'z-Zünûn an Esâmi'u'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, tsh.: Şerefettin Yaltkaya-Kilisli Rifat Bilge, İstanbul-1945, I/133; Kehhâle, Ömer Rızâ, *Mu'cemü'l-Müellifîn: Terâcimu Musannifi'l-Kütübi'l-Arabiyye*, Beyrut-ts., III/302. Münâvî, bu eseri "*Üssü't-Tevhîd ve Nüzhetü'l-Mürîd*" ismiyle söylüyor, ama doğrusu yukarıda verildiği gibidir. (Bkz.: Münâvî, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, I/670).

Mürîde sülûk esaslarını öğreten, tasavvufî hikmetleri içeren bir kitaptır. Meşhur Şâzilî şeyhi İbn Atâillâh el-İskenderî'nin (v. 709/1309) hikemlerinden çok daha önce yazılmış bu hikmetler, onları ezberleyen ve üzerinde tefekkür eden kişilerin farkındalık kazanmasını, rikkate ermesini ve mânevî donanım kazanmasını sağlamaya yönelik kısa, özlü ve tesirli ibarelerdir.²⁸² Türkiye kütüphanelerinde bu isimle kayıtlı nüshalar şunlardır: Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi 2487, vr.: 44-57, 6465, vr.: 8-10,²⁸³ 2634, vr.: 8-11. Bu eser, Türkiye'deki kütüphane kayıtlarında *Hikemü Ebî Medyen* olarak da geçmektedir ki bu isimle kayıtlı nüshalar şunlardır: Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi Efendi 616, 3 vr.; Hacı Mahmud Efendi 2310, vr.: 53-58, 2415, vr.: 80-82. *Ünsü'l-Vahîd*, *Ünsü't-Tevhîd* veya *Nüzhetü'l-Mürîd* ismiyle kayıtlı nüshalar ise şunlardır: Süleymaniye ktp., Laleli 3669, vr.: 92-94, III. Ahmed 2485/5, vr.:175-178; Ayasofya 1667/2, Esad Efendi 1689, vr.: 90-94; Hacı Mahmud Efendi 2661/4, 8-12 vr., 2634/4, 8-11 vr., İzmir 815, vr.: 69-74. Ayrıca eser *Risâle fi Tahkîki'l-Hak* ismiyle kayıt edilse de (Beyazıd Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi 3191, vr.: 86b-88b) içeriği *Hikem*'le aynıdır. Şeyhin bu eseri, İsmâil Hakkı Bursevî (v. 1131/1718) tarafından Türkçeye çevrilmiştir (İstanbul: Mürettibin-i Osmaniye Matbaası 1328, 16 s.).

Ebû Medyen'in *Hikem*'ine birçok şerh yazılmıştır. Bu şerhler şunlardır:

- *el-Beyân ve'l-Mezîd el-Müştemil alâ Maâni't-Tenzîh ve Hakâiki't-Tevhîd* ismiyle Şehâbeddîn Ahmed b. Abdilkâdir Bâişen tarafından yapılmıştır (Beyrut-2005).

- *Şerhü'l-Hikemi'l-Gavsîyye li-Şeyhi's-Şuyûh Seyyidî Ebî Medyen et-Tilimsânî el-Mağribî* ismiyle, Muhammed b. Ali b. Muhammed Allân el-Bekrî es-Sıddîkî b. Allân (v. 1057/1647) tarafından yapılmıştır (thk.: Ahmed Ferîd el-Mezîdî, Kâhire: Dârü'l-Âfâki'l-Arabiyye, 2008/1428, 303 s.).

- *el-Mevâddü'l-Gaysiyyeti'n-Nâşie ani'l-Hikem'il-Gavsîyye*: Ahmed b. Mustafa el-Alevî tarafından yapılmıştır. Eserin bir kısmı 1912'de yayınlanmıştır.²⁸⁴

b. Bidâyetü'l-Mürîd

Mürîde sülûk esaslarını öğretmek üzere yazılmış bir kitaptır. Eserde yer alan konular şunlardır: Tasavvuf yoluna girenlerin ilk öğrenmeleri ve uygulamaları gereken hakikat ehlinin benimsediği usul; açlık, fakr ve fakr ehlinin özellikleri, semânın beyânı ve hakikati, hırka giyme, şeyhlere hizmet etmek, tövbenin farzları, sünnetleri, alâmetleri ve fazîletleri. Bu eser

²⁸² Cornell, *The Way of Abû Mağyan*, s. 14 (terc: s. 25).

²⁸³ Bu nüshanın metni, ekler bölümü s. 192-193'tedir.

²⁸⁴ Lings, Martin, *Yirminci Yüzyılda Bir Veli Şeyh Ahmed el-Alavî*, İstanbul-2009, s. 287; Sa'dullâh, *Târîhu'l-Cezâir*, VII/144.

Ebû Medyen'in görüşlerini, tasavvuf anlayışını toplu ve düzenli bir biçimde anlatması açısından son derece önemlidir. Eserin Türkiye'deki yazma nüshası *Risâle fi't-Tasavvuf* (Beyazıd Devlet Ktp., d. no: 7886, vr.: 67a-72b) ismiyle kayıt edilmiştir. Ancak içeriği *Bidâyetü'l-Mürîd*'le aynıdır. Eserin Arapça ve İngilizce metni, Vincent Cornell tarafından (*The Way of Abû Madyan*, Cambridge-1996, s. 55-115) yayınlanmış, Kadir Özköse tarafından *Tasavvufî Hikmet ve Risâleler* (Konya-2008, s. 167-198) adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir.

c. *El-Akîdetü'l-Mübâreke*

Akâid ile ilgili küçük bir risaledir. Özellikle Allah'ın sıfatları ve tevhid inancı üzerinde durulmuştur. Risâlenin yazma nüshaları: Paris Milli Ktp. Arapça yazmalar, d. no: 1230, vr. 106; d. no: 3410; d. no: 4585, vr. 15, Cezâyir Milli Ktp., Arapça yazmaları, d. no: 376, vr. 89; d. no: 599, vr. 3; d. no: 938, vr. 109; d. no: 1859, vr. 73),²⁸⁵ İstanbul Millet Ktp., Ali Emiri Farsî 833, vr.: 40-41, Beyazıd Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi 3273, vr.: 18a-b. *El-Akîdetü'l-Mübâreke*'nin şerhleri de şunlardır:

- *el-Akdü'l-Mütkan ve'l-Ikdü'l-Müsmen bi Şerh-i Akîdeti Ebî Medyen:*²⁸⁶

- *el-Kavlü'l-Ebyen fi Akîdeti Ebî Medyen:* Abdülgânî en-Nâblusî tarafından yapılmış bir şerhdir (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi 3606, vr.: 226-228; 3601, vr.: 5-7).

d. *Risâle fi mâ Yecibü ale'l-Mürîd:* Ayasofya 1810.²⁸⁷

e. *Risâle fi's-Sülûk*

f. *Gâyât:*²⁸⁸

g. *El-Vasiyye:*²⁸⁹

2- ŞİİRLERİ

a. *Dîvan*

Dağınık halde bulunan kasîde ve şiirleri toplanmış ve Dimişk'ta Mustafa eş-Şevâr tarafından 1938 yılında yayınlanmıştır. Eserde, giriş kısmında Ebû Medyen'in hayatı hakkında bilgi, sonra *Hikem*'i ve biri hariç başlıksız olarak kırk altı şiiri yer almaktadır.

b. *Hırzû'l-Aksâm li Cemû'l-İlel ve'l-Eskâm*

²⁸⁵ Brockelmann, Carl, *Geschichte der Arabischen Litteratur; Erster Supplementband*, Leiden-1937, s. 784.

²⁸⁶ Brockelmann, *GAS*, s. 784.

²⁸⁷ Karabulut, Alî Rızâ, *Mu'cemü'l-Mahtûtâtü'l-Mevcûde fi Mektebâti İstanbul ve Anadolu, ?-?, I/594.*

²⁸⁸ Brockelmann, *GAS*, s. 785.

²⁸⁹ Na'sân, *Mevsûatü A'lâmi'l-Ulemâ*, IV/581; A. Bel, "Ebû Medyen" IV/37.

Allah'ın sıfatları, Kur'an sûreleri, peygamberlere, sahâbelere salât, selâm ve övgülerle başlayan kasîdede, çeşitli maddî-mânevî hastalıklardan bahsedilerek şifa istenmekte ve yaratılmış şeylerin şerrinden Allah'a sığınılmaktadır. Bu eserin Türkiye kütüphanelerinde kayıtlı nüshaları şunlardır: Beyazıd Ktp., 1253, 12 vr.; Süleymaniye Ktp., Âşir Efendi 398, vr.: 61-66, Bağdatlı Vehbi 2128, vr.: 231-239, Esad Efendi 415, vr.: 149-158, Hacı Mahmud Efendi 3969, vr.: 39-44, 3893 8 vr., Laleli 1520, vr.: 44-67, Topkapı Sarayı Ktp., Mehmet Reşat 1063/14, vr.: 112-132. Bu eser, Ali Rızâ Karabulut tarafından *Manzûmetü't-Te vessül bi's-Suveri'l-Kur'âniyye* olarak kayıt edilmiştir.²⁹⁰ Ancak eserin içeriği *Hırzû'l-Aksâm*'la aynıdır.

c. *El-Kasîdetü'l-İstiğfâriyye*

Günah ve hatalardan bağışlanma dileği, Allah'ın mağfiret sıfatlarına yönelik yakarışları içermektedir. Kasîdenin Türkiye'deki yazma nüshaları: Topkapı Sarayı Müzesi, Bağdat Köşkü 71, 19 vr.; Süleymaniye Ktp., Tırnovalı 1376, vr.: 27-33, Şehit Ali Paşa 2736, vr.: 48-54, Lala İsmail 706, 210 vr., İzmir 825, vr.: 40-42, Halet Efendi 800, 2 vr., Hacı Mahmud 3969, vr.: 45-46, 3898 1-2 vr., 3896 12-16 s., Gelibolulu 28, vr.: 55-57, Esad Efendi 3674, vr.: 30-31, 1300 vr.: 105-106, Ayasofya 516, vr.: 59-65, Düğümlü Baba 431, vr.: 55-58, 428 vr.: 48-51, Çelebi Abdullâh 325, vr.: 48-51, Beyazıd Devlet ktp., Veliyyüddin Efendi 3273, vr.: 18b-19b, 2515, 6 vr., 806, vr.: 101b-102a, Kütahya Tavşanlı Zeytinoğlu Ktp. nr. 914, vr.: 12a-13a. Bu kasîde İstanbul'da 1848, 1849, 1860, 1863 yıllarında basılmıştır.

d. *El-Kasîdetü'n-Nûniyye*

Genel olarak ilâhi aşkla ilgilidir. Vuslat, vecd ve sekr hallerinden de bahsedilmiştir. Kayıtlı nüshaları şunlardır: Süleymaniye Ktp., Râgıp Paşa 1295/2, Esad Efendi 3674/13.²⁹¹ Süleymaniye Ktp., Râgıp Paşa 1476, vr.: 24-25.

e. *El-Kasîdetü'l-Bâiyye*: Allah'a yalvarış, yakarış ve bağışlanma dileme üzerine yazılmış bir kasîdedir.

f. *El-Kasîdetü'l-Lâmiyye*: Vahdet-i vücûdla ilgilidir.

g. *El-Kasîdetü'l-Mîmiyye*: Günahlardan bağışlanma dileği üzerine yazılmıştır.

h. *El-Kasîdetü'r-Râiyye*: Bu isimle anılan üç tane kasîde bulunmaktadır. Birincisi Allah'a hamd, Allah'ın sıfatları ve yarattıklarına sunduğu sayısız nimetler;²⁹² ikincisi edep,

²⁹⁰ Karabulut, *Mu'cemü'l-Mahtûât*, I/595.

²⁹¹ Karabulut, *Mu'cemü'l-Mahtûât*, I/595.

²⁹² Ebû Medyen, Şuayb b. Hüseyin, *el-Kasîdetü'r-Râiyye*, *The Way of Abû Mağyan* (içinde), s. 151-155 [trc.: *Kasîde-i Râiyye*, *Tasavvufî Hikmet ve Risâleler* (içinde), s. 213-216].

vakte riâyet, fütüvvet;²⁹³ üçüncüsü ise sûfîlerin bereketi ile ilgilidir.²⁹⁴ En meşhuru ikincisi olup bu kasîdeye İbn Arabî tarafından tahmis yazılmıştır. Yazma nüsha; *Tahmîsü Kasîdeti Ebî Medyen*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi d. no: 3701'de kayıtlıdır. *Kasîdetü Şeyhi's-Şuyûh Ebî Medyen Şuayb el-Mağribî ve Tahmîsuhâ Muhyiddîn b. Arabî* ismiyle Dimaşk'ta Matbaatü'l-İhsan'da basılmıştır.²⁹⁵ Kasîdenin şerhleri ise şunlardır:

- *Şerhu Kasîdeti Ebî Medyen*; Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Atâillah el-İskenderî (v. 709/1309) tarafından yapılmış, Abdülazîz Sâlim es-Sâmerrâî tarafından Dimaşk'ta 1381/1961 yılında basılmıştır.²⁹⁶

- *Şerhu İbn Allân alâ Kasîdeti'l-Ârifî Billah Ebî Medyen*; Ahmed b. İbrâhim b. Allân (v. 1033/1623), Matbaatü Abdürrâzık, Mısır-1305/1887.

- *Şerhu Kasîdeti Ebî Medyen*; Abdülgafûr b. Muhammed en-Nâblusî (v. 1091/1680).

- *Şerhu Manzûmeti Ebî Medyen*; Ebû Abdullâh Muhammed b. Muhammed b. Abdullâh el-Mekûdî et-Tâzî (v. 1214/1799).

- *Muhtasarü Keşfi'l-Estâri'l-Gaybiyye an Vechi'l-Kasîdeti'l-Şuaybiyye*; Muhammed Abdullâh el-Münebbihî, Mısır, d. no: 3299.²⁹⁷

- *Unvânü't-Tevfîk fi Âdâbi't-Tarîk*; Ebû Medyen'in kasîdesinin şerhidir. İbn Atâillah el-İskenderî tarafından yapılmıştır. (Ahmed er-Rifâî'nin *el-Burhânü'l-Müeyyed* isimli eseriyle birlikte Beyrut-1408'de basılmıştır).

1. *El-Kasîdetü'l-Hamriyye*: Varlık, vahdet-i vücûd, vuslat ile ilgilidir; Beyazıd Devlet Ktp., d. no: 8013/2, vr.: 66-67'de kayıtlıdır.

i. *Münâcâtü Şeyh Ebî Medyen*: Günahlardan bağışlanma dileği, Allah'a yakarış ve duâlar yer almaktadır. Kayseri Râşid Efendi Ktp., d. no: 21490/13, vr.: 39-41'de kayıtlıdır.

j. *Kasîdetü Mâladdatü'l-Ais, Kasîdetü'l-Cevher*: Paris Ktp. d. no: 5320'de kayıtlıdır.²⁹⁸

²⁹³ Ebû Medyen, Şuayb b. Hüseyin, *el-Kasîdetü'r-Râiyye, The Way of Abû Madyan* (içinde), s. 163-165 [trc.: *Kasîde-i Râiyye, Tasavvufî Hikmet ve Risâleler* (içinde), s. 219-222].

²⁹⁴ Ebû Medyen, *Dîvan*, s. 66; *el-Kasîdetü'r-Râiyye, The Way of Abû Madyan* (içinde), s. 173 [trc.: *Kasîde-i Râiyye, Tasavvufî Hikmet ve Risâleler* (içinde), s. 225-226].

²⁹⁵ Sâlihiyye, Muhammed İsâ, *el-Mu'cemü's-Şâmil li't-Türasi'l-Arabî el-Matbu'*, Kâhire-1995, V/63.

²⁹⁶ Üsâme Nâsır Nakşibendî-Zamyâ Muhammed Abbâs, *Mahtûtâtü'l-Edeb fi'l-Methafi'l-Irâkî*, Kuveyt-1985, s. 365.

²⁹⁷ Habeşî, Abdullâh Muhammed, *Câmiü's-Şürûh ve'l-Havâşî: Mu'cemu Şâmilî'l-Esmâi'l-Kütübi'l-Meşrûha fi't-Türâsi'l-İslâmî ve Beyâni Şürûhuhâ*, Ebû Dabî-2004, II/1374.

²⁹⁸ Brockelmann, *GAS*, s. 785.

III- TESİRLERİ

A- KUZHEY AFRİKA TASAVVUFUNA TESİRLERİ

Kuzey Afrika tasavvufunun şekillenmesinde ve gelişim seyri içerisinde en etkili isim hiç şüphesiz Ebû Medyen'dir.²⁹⁹ Abdülkâdir Geylânî “doğunun şeyhi” kabul edilirken, Ebû Medyen el-Mağribî ise “batının şeyhi” kabul edilmektedir.³⁰⁰

Ebû Medyen'in, tasavvufun gelişim seyri içerisindeki kilit rolüne ilişkin en özlü ifade Trimmingham'a aittir ki o bu düşüncesini şöyle belirtmiştir: “Tarikat kurucuları genelde iki temel sûfî düşünce okuluna aitlerdir. Bunlar; Cüneydî ve Bistâmî okullarıdır. Başka bir ifade ile bu bölgelerle sınırlı olmasa da Mezopotamyalı ve Orta Asyalı olarak adlandırılabilir. Sonraları Ebû Medyen'den türeyen Mağrib tasavvufu kendine has karakteri ile üçüncü bir alan oluşturmuştur.”³⁰¹ Burada şu hususu da vurgulamak gerekir: Esasen Ebû Medyen'e en çok atfedilen “Mağrib'in Cüneydi”³⁰² ünvanıdır. Fakat bu ünvan iki anlama gelmektedir: Birincisi; Cüneyd-i Bağdâdî'nin sahv-temkin esaslı, İslâm'ın temel esaslarına bağlı sünnî tasavvuf yorumunun Ebû Medyen tarafından benimsenmesi ve Mağrib'de yayılmasıdır. İkincisi ise tarikatlarda “ser-halka” kabul edilen Cüneyd-i Bağdâdî'nin tasavvuf tarihindeki görevini ve eşsiz yerini Mağrib'de Ebû Medyen'in üstlenmesidir. Ebû Medyen'i yukarıda bahsedilen bu iki yoldan ayıran temel husus ise Cüneyd-i Bağdâdî'nin sahv-temkin esaslı tasavvuf yorumunu, semâ, sekr, vecd, aşk ve şevk gibi metafizik unsurlarla birleştirerek sahv ve sekrin dengeli olduğu, kendine has bir tasavvuf anlayışına sahip olmasıdır. Buna ilave olarak o, içinde bulunduğu toplumun sorunlarına yabancı olmamış, rûhânî önder olmanın yanında, sosyal, aktif şeyh rolünden ve fütüvvet esaslarından taviz vermemiştir.

Ebû Medyen'in öğretileri, hayatında ve vefatından sonra çok geniş kitlelere ulaşmıştır. Bunda kendisinin aktif çalışmaları olduğu kadar müritlerinin de yorulmak bilmez gayretleri vardır. Ebû Medyen'in müritleri, özellikle VI/XII. asırdan itibaren şeyhlerinin öğretilerini kendi memleketlerine taşımış, onun yolunu özenle takip etmişlerdir.³⁰³ Endülüs'ten Mısır'a kadar olan coğrafyada şeyhlerinin adıyla özdeşleşen tasavvuf anlayışını yaymaya

²⁹⁹ Cornell, *The Way of Abû Madyan*, s. 2 (terc: s. 10); Austin, Ralph W., “I Seek God's Pardon”, *Studies in Comparative Religion*, Spring-1973, VII/1.

³⁰⁰ Câmî, *Nefahâtü'l-Üns*, s. 605; Gürer, *Abdülkâdir Geylânî*, s. 263; Hınslâvî, “Cezâyir Tarihinde Tasavvuf”, s. 227; Yılmaz, H. Kamil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatler*, İstanbul-2002, s. 130.

³⁰¹ Trimmingham, *The Sûfî Orders*, s. 16; Terry, “Abu Madyan”, s. 18.

³⁰² Cornell, *The Way of Abû Madyan*, s. 15 (terc: s. 28).

³⁰³ Bel, *el-Fıraku'l-İslâmiyye*, s. 389.

çalışmışlardır.³⁰⁴ Bunlardan biri; Ebû Dâvud Müzâhim'dir. Ebû Medyen'den aldığı ilmi, kırsallara ve memleketine taşımış; orada zâviye inşa etmiş ve mürit yetiştirmiştir.³⁰⁵

Ebû Medyen'in en meşhur halîfeleri/öğrencileri: Abdürrezzâk el-Cezûlî, Abdürrahîm el-Kınâî, Abdürrahîm el-Uksurî, Şâzilî'nin üstadı Abdüsselâm b. Meşîş ve Muhyiddîn b. Arabî'dir (560-638/1164-1240).³⁰⁶ Daha önce haklarında bilgi verdiğimiz bu kişiler şeyhlerinin tasavvuf anlayışını Mısır ve çevresinde yaymışlardır. Bu nedenle Mısır'daki tarikatleri Ebû Medyen et-Tilimsânî'ye ve etkilediği halîfelerine tahsis edebiliriz.³⁰⁷ Eric Geoffroy'un Ebû Medyen için yaptığı şu benzetme onun ve müritlerinin İslam dünyasına yaptığı katkıyı anlatması bakımından oldukça önemlidir: "Ebû Medyen; dalları (mânevi etkisi) Kuzey Afrika ve Ortadoğu bölgelerini kaplayan büyük bir ağaç gibidir."³⁰⁸

Asrının kutbu kabul edilen³⁰⁹ Ebû Medyen'in öğretileri, en çok Ebu'l-Hasan eş-Şâzilî tarafından yayılmıştır diyebiliriz. Çünkü Ebû Medyen, Ebu'l-Hasan eş-Şâzilî'nin dört şeyhinin de şeyhidir. Bunlar: Ebû Muhammed el-Mehdî (v. 621/1224), Abdüsselâm b. Meşîş (v. 622/1225), Ebû Saîd el-Bâcî (552-628/1157-1230) ve Ebû Abdullâh b. Harâzim'dir (v. 633/1234).³¹⁰ Bu sebeple eş-Şâzilî, Ebû Medyen'in halîfesi olarak kabul edilmektedir.³¹¹ Şâzilî olan Mevlânâ Ebû Medyen el-Eşmûnî de Ebû Medyen'in zürriyetindedir.³¹² Zeyyâniyye tarikatının kaynağı da Şâzilî tarikati silsilesindeki 37. sırada olan Muhammed b. Bûzeyyân'dır. Bu silsile, Ebû Bekir b. İzzet ve Muhammed b. Nâsır ed-Der'î yoluyla Ebû Medyen'e dayanır.³¹³ Yine Şâziliyye tarikati kollarından Aleviyye'nin kurucusu, yirminci yüzyılın önemli velîlerinden Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Mustafâ el-Alevî'nin (1869-1934) silsilesi de Ebû Medyen'e dayanmaktadır.³¹⁴

Şâziliyye tarikati Meşîşîyye'ye ve Medyeniyye'ye -Kâdiriyye'ye- Cüneydiyye'ye dayanır. Bu, Ebû Medyen vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Çünkü o, Mağrib'de ve Endülüs'te

³⁰⁴ Cornell, *Realm of the Saint*, s. 138; Özköse, "Ebû Medyen el-Ensârî'nin Hayatı", s. 107.

³⁰⁵ Bel, *el-Fıraku'l-İslâmiyye*, s. 389.

³⁰⁶ Neccâr, *et-Turuku's-Sûfiyye*, s. 127, 129.

³⁰⁷ Neccâr, *et-Turuku's-Sûfiyye*, s. 129.

³⁰⁸ Geoffroy, Eric, "Le Rayonnement Spirituel Etinitiatique de Sidi Abû Madyan au Proche-Orient (Égypte-Syrie)", *Religioperennis.org*, tarih: 29.06.2012, s. 2.

³⁰⁹ İbn Arabî, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, III/303 (trc.: VII/269); (a. mlf.) *Mevâku'n-Nücûm*, s. 152; Bel, *el-Fıraku'l-İslâmiyye*, s. 388; (a. mlf.) "Ebû Medyen", IV/36; Schimmel, Annemarie, *Halifenin Rüyaları İslamda Rüya ve Rüya Tabiri*, çev.: Tüba Erkmen, İstanbul-1999, s. 85; Scheindlin, "Abû Madyan al-Tilimsânî", XVII/39; Na'sân, *Mevsûatü A'lâmi'l-Ulemâ*, IV/579.

³¹⁰ Mehdî, *Bihâru'l-Velâye*, s. 437; Güven, *Ebu'l-Hasan eş-Şâzilî ve Şâziliyye*, s. 42-43.

³¹¹ Özköse, "Afrika'da İslam ve Tasavvuf", s. 160.

³¹² Şâzilî, *Tabakatü's-Şâziliyyeti'l-Kübrâ*, s. 150.

³¹³ Ebu'l-Kâsım Sa'dullâh, *Târîhu'l-Cezâiri's-Sekâfi*, Beyrut-1998, I/505.

³¹⁴ Lings, *Şeyh Ahmed el-Alavî*, s. 292-293.

Abdülkâdir Geylânî ve Cüneyd-i Bağdâdî'nin tasavvufî öğretilerini yaymıştır.³¹⁵ Görüldüğü üzere Ebû Medyen'in Şâziliyye tarîkatinde ve Kuzey Afrika'daki tasavvuf düşüncesinin şekillenmesinde büyük etkisi olmuştur.³¹⁶

Ebû Hasan eş-Şâzilî, şeyhinin şeyhi Ebû Medyen'in tarîkatini Mısır'da yaymıştır ki, bu durum Kâhire-Tilimsen kutupları arasındaki yakın alakaya da işaret etmektedir. Ebû Medyen'in mürîdinin mürîdi Şâzilî Fas-Tilimsen'de edindiği birikimi Mısır'a taşımış ve bu topraklarda büyük vârisler bırakmıştır. İskenderiye'nin hâmîsî kabul edilen Ebu'l-Abbâs el-Mürsî (v. 686/1287),³¹⁷ Mısır'da tevhid ve mârifetullâh hakkında en önemli eserlerden birisi kabul edilen *el-Hikemü'l-Atâiyye*'nin müellifi İbn Atâillâh el-İskenderî (v. 708/1308) ve fütüvvet ehlinin babası Seyyid Ahmed el-Bedevî (v. 675/1276) bunlardandır.³¹⁸ Ahmed el-Bedevî'nin annesi Fâtıma, Ebû Medyen'in torunudur.³¹⁹

VI/XII. yüzyılda yaşamış olan Şeyh Ebû Medyen, fikirleri ve şahsiyetiyle gerek Mağrib'de ve gerekse Şark'ta çok derin izler bırakmıştır. Şöyle ki: Anadolu'da Gülşeniyye, İran'da Ni'metullâhiyye ve Hindistan'da Gavsıyye müritleri, onu kutup kabul etmiş, ismini daima saygıyla yâdetmişler ve tarîkat silsilelerini Ebû Medyen'e dayandırmışlardır.³²⁰

Rifâiyye tarîkatini Mısır'da yayan Şeyh Ebu'l-Feth el-Vâsitî, İbrâhîm ed-Desûkî'nin (v. 676/1277) dedesidir. Âdâb ve erkânındaki ortak noktalar sebebiyle Desûkiyye'nin Medyeniyye ile münâsebeti olduğu söylenilmektedir.³²¹

Bu bağlamda diyebiliriz ki Ebû Medyen el-Mağribî'nin, altıncı ve yedinci asır tasavvuf düşüncesinde çok geniş bir tesiri vardır.³²² İbn Arabî gibi pek çok büyük zât ondan "şeyhim" diye bahsetmiş, eserlerinde önemle görüşlerine yer vermiştir.³²³ Abdülvahhâb

³¹⁵ Sa'dullâh, *Târîhu'l-Cezâir*, IV/64.

³¹⁶ Scheindlin, "Abû Madyan al-Tilimsânî", XVII/39; Le Chatelier, Alfred, "Chadeliya", *Les Confreries Musulmanes du Hedjaz*, Paris-1887, s. 77-78.

³¹⁷ Ebu'l-Hasan eş-Şâzilî'den tarîkat alan büyük âriflerdendir. İskenderiye'de yaşamış ve 686/1287'de orada vefat etmiştir. (Hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Şâzilî, *Tabakatü's-Şâziliyyeti'l-Kübrâ*, s. 75-77).

³¹⁸ Hinşlâvî, "Cezâyir Tarihinde Tasavvuf" s. 232.

³¹⁹ Neccâr, *et-Turuku's-Sûfiyye*, s. 125.

³²⁰ Ebû İzze, Ahmed b. Abdilmelîk, "Ebû Medyen", *Dâiretü'l-Maârif-i Büzürg-i İslâmî*, ed.: Kazım Mûsâvî Bocnurdî, Tahran-1994, VI/223; Muhyî-i Gülşenî, Muhammed Muhyiddîn Gülşenî, *Menâkıb-ı İbrâhîm Gülşenî*, haz.: Tahsin Yazıcı, Ankara-1982, s. 39. Ancak ne Gülşeniyye maddesinde tarîkatın silsilesi verilmiş ne de Gülşeniyye ile ilgili doktora çalışmasında Himmet Konur, bu bilgiye yer vermiştir (Kara, Mustafa, "Gülşeniyye", *D.İ.A.*, İstanbul-1996, XIV/256-259; Konur, Himmet, *İbrâhîm Gülşenî: Hayatı, Eserleri, Tarikatı*, İstanbul-2000, s. 164).

³²¹ Demirci, Mehmet, "Desûkiyye", *D.İ.A.*, İstanbul-1994, IX/212.

³²² İbnü't-Tevvâh, Ebû Muhammed Abdülvâhid b. Muhammed, *Sebkü'l-Makâl li-Fekki'l-Ikâl*, thk.: Muhammed Mes'ûd Cüberân, Beyrut-1995, s. 64.

³²³ Münâvî, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, I/665; Makdîş, *Nüzhetü'l-Anzâr*; II/284; Mehdî, *Bihâru'l-Velâye*, s. 437; Na'sân, *Mevsûatü A'lâmi'l-Ulemâ*, IV/580; Scheindlin, "Abû Madyan al-Tilimsânî", XVII/39.

Şa'rânî kendisinden çokça istifade ettiğini belirtmiştir.³²⁴ Medyeniyye tasavvuf okulu, pek çok tarîkatin doğuşuna zemin hazırlamış; farklı tarîkat mensupları da kendilerini Ebû Medyen'le ilintilemek zaruretini hissetmiştir. Kaleme aldığı mensur ve manzum eserleri Mağrib ve Şark İslam dünyasında şöhret bulmuş, hikmetleri ile hikmet geleneğinin neşv ü nemâ bulması sağlanmıştır. Dolayısıyla tesir halkası hem silsile hem de eserleri yolu ile günümüze kadar devam etmiştir.³²⁵

Ebû Medyen'e ait kasîde ve şiirler, zikir meclislerinde terennüm edilen ilâhîler olmuştur. Onun başta *el-Kasîdetü'n-Nûniyye* olmak üzere meşhur kasîdeleri, edebî başyapıtlardan sayılmakta ve bugün hâlen Mağrib'de dillerden düşmemektedir. 1984 gibi yakın bir tarihte *el-Kasîdetü'n-Nûniyye*, Merâkeş'teki Kâdiriyye zâviyesinde düzenli olarak okunmakta; Ebû Medyen'in şiir ve ilâhîleri, Cezâyir'in Mustaganem (Mostaganem) kentindeki Aleviyye-i Şâziliyye'nin müritleri arasında da çok iyi bilinmektedir.³²⁶

B- EBÛ MEDYEN VE İBN ARABÎ

El-Fütühâtü'l-Mekkiyye adlı meşhur eserinde bu dünyanın bir mekteb ve bunun sahibinin de Allah olduğunu söyleyen İbn Arabî, bu mektepte peygamberlerin ve evliyâullâhın ders okuttuklarını ifade etmektedir. Nitekim kendisi de böyle bir ilâhî mektepte üç yüz kadar şeyhle arkadaşlık ettiğini ve ayrıca pek çok şeyhle karşılaştığını söylemektedir.³²⁷

Bu şeyhlerden biri; hiç şüphesiz Ebû Medyen'dir. İbn Arabî, Ebû Medyen'i "şeyhi" olarak nitelemekte ve bu vasfı, eserlerinde sürekli dile getirmektedir. İbn Arabî araştırmacılarından Claude Addas şöyle demektedir: "Ebû Medyen'in ismi, özellikle de *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*'de olmak üzere Ekberî kaynaklarda çok sık bir şekilde geçmektedir.

³²⁴ Şa'rânî'nin altıncı dedesi Ebû İmrân Mûsâ (v. 707/1307), Tilimsen sultanı Ebû Abdullah Ahmed'in oğludur ve Mağrib'in ünlü sûfisi Ebû Medyen'in önde gelen halîfelerindendir. Ebû Medyen'e intisap ederek manevî sultanlığı tercih eden Ebû İmrân, onun emriyle hicret edip Mısır'ın Behnesâ bölgesindeki Hûr kasabasına yerleşir ve orada ölür. Ayrıca Şa'rânî, Ebû Medyen el-Mağribî'nin soyundan gelen Ebu's-Su'ûd b. Medyen'in kızı Ümmü'l-Hasen ile evlenir ve bunu, Allah'ın kendisine bahsettiği bir nimet olarak görür. (Kaplan, Hayri, "Fakih bir Sûfî Örneği Olarak Abdulvehhâb eş-Şa'rânî", *ÇÜİFD*, Adana-2002, sayı: 2, II/136, 120, 121, 130; N. Hanif, *Biographical Encyclopaedia of Sufis: Africa and Europe*, New Delhi-2002, s. 170).

³²⁵ Özköse, *Tasavvufî Hikmet ve Risâleler*, s. 81.

³²⁶ Cornell, *The Way of Abû Madyan*, s. 156-159; *Realm of the Saint*, s. 134; Özköse, "Ebû Medyen el-Ensârî'nin Hayatı", s. 110.

³²⁷ Keklik, *Muhyiddîn İbnü'l-Arabî*, s. 61.

Aslına bakarsanız yapmış olduğum bir araştırmanın sonucu: Ebû Medyen'in İbn Arabî'nin *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*'de en çok değindiği-atıfta bulunduğu kişi olduğu merkezindedir.”³²⁸

Bu konuda karşımıza çıkan en önemli problem: İbn Arabî ile şeyhim dediği Ebû Medyen'in fiilî olarak görüşüp görüşmedikleridir. Bu hususta bir takım görüşler serdedilmiştir: Abdurrahmân Bedevî, İbn Arabî'nin 590/1193 yılında Tunus'a giderken Bicaye'ye uğradığını,³²⁹ orada yaşayan büyük şeyhi Ebû Medyen'le görüşme fırsatını kaçırmayacağını söylemektedir. Nihat Keklik ise 590/1193 senesinde İbn Arabî'nin Tunus'a yaptığı yolculuktan bahsetmekle birlikte,³³⁰ ancak 597/1200 tarihinde Bicâye'de bulunduğunu söylemiştir.³³¹ Abdurrahmân Câmî, İbn Arabî'nin Ebû Medyen'in sohbetlerine katılıp hizmetinde bulunduğunu, çünkü eserlerinde ondan çokça bahsettiğini ifade eder.³³²

Aynı minvaldeki bir diğer görüş ise şöyledir: “Ebû Medyen ile İbn Arabî Endülüs'te görüşen ve aralarında yakın bir dostluk oluşan Endülüslü sufilerdir. İbn Arabî, bu hocasından önemli oranda etkilenmiş ve ona büyük değer vermiştir. Belki de İbn Arabî, vahdet-i vücûd fikrinin ilk nüvelerini bu hocasından almıştır.”³³³ Hatta İbn Arabî, tasavvuf eğitimini Medyeniye şeyhlerinden almıştır.³³⁴ Bu yorumların İbn Arabî'nin Ebû Medyen'i çok sevmesi, ondan sıklıkla ve hayranlıkla bahsetmesi nedeniyle oldukça haklı olduğunu düşünmekle birlikte elimizde bu görüşmeyle ilgili ne İbn Arabî'nin eserlerinde ne de Ebû Medyen'le ilgili kaynaklarda bir bilgi bulunmamaktadır.

Bu hususta genel kabul; İbn Arabî'nin Ebû Medyen'i görmek için Bicâye'ye gittiği, ancak vefat etmiş olduğu için görüşemedikleri yönündedir.³³⁵ Bununla beraber o, Ebû Medyen'i çok sevmiş, bu şeyhini hemen hemen bütün şeyhlerin üstünde tutmuş, kalbinde ona büyük bir saygı duymuş, sözlerini toplamış, menkıbelerini kitaplarında nakletmiş ama onunla karşılaşmamıştır.³³⁶ İbn Arabî'nin şu ifadeleri de bu görüşü destekler mahiyettedir: “Bir gün akşam namazından sonra İşbiliyye'deki evimde otururken Şeyh Ebû Medyen'le bir görüşebilsem, diye düşünüyordum. Ebû Medyen, o sırada İşbiliye'den kırk beş gün

³²⁸ Addas, “Abu Madyan and Ibn ‘Arabi’”, s. 174.

³²⁹ Bedevî, “Ebû Medyen ve İbn Arabî”, s. 121.

³³⁰ Keklik, *Muhyiddîn İbnü'l-Arabî*, s. 105-106.

³³¹ Keklik, *Muhyiddîn İbnü'l-Arabî*, s. 137.

³³² Câmî, *Nefahâtü'l-Üns*, s. 605.

³³³ Medkur, İbrâhim (ve diğerleri), *İbn Arabî Anısına Makaleler*, çev.: Tahir Uluç, İstanbul-2002, s. 21.

³³⁴ Mutlu, İsmail, *Tarikatler-1 Vefâiyye, Kadriyye, Yeseviyye, Rifâiyye, Medyeniyye*, İstanbul-2000, s. 267.

³³⁵ Keklik, *Muhyiddîn İbnü'l-Arabî*, s. 96; Addas, “Abu Madyan and Ibn ‘Arabi’”, s. 163; Kılıç, M. Erol, “İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn”, *D.İ.A.*, İstanbul-1999, XX/494; Elmore, Gerald, “Ibn al-Arabi's ‘Cinquain’ (Tahmis) on a Poem by Abû Madyan”, *Arabica: Journal of Arabic and Islamic Studies Revue de Etudes Arabes et Islamiques*, Leiden-1954, XLVI/63; Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul-1994, s. 262.

³³⁶ Keklik, *Muhyiddîn İbnü'l-Arabî*, s. 96; Kılıç, “İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn”, XX/494; Elmore, “Ibn al-Arabi's Tahmis”, XLVI/63.

mesafedeki Bicâye’de bulunuyordu. Bu sırada Ebû İmran geldi, selâm verdi. Yanıma buyur ettim ve ona, ‘Nereden geliyorsun?’ dedim.

- Bicâye’deki Şeyh Ebû Medyen’den, dedi.
- Onunla ne zaman beraberdin, dedim.
- Bu akşam namazını onunla kıldım. Namazdan sonra Ebû Medyen bana baktı ve şöyle dedi:
- Hemen git ve İbn Arabî’ye benden haber götür. Ona: ‘Onunla buluşmam ruhen mümkündür. Bedenen buluşmamızı Allah bu dünyada yasakladı.’ de. Gönlünü teskin et.”³³⁷

İbn Arabî, karşılaşmadığı ama “şeyhimiz” dediği Ebû Medyen’e sürekli olarak başvurmuş, en sık ona hayranlık ve saygı bildirmiştir. Bunun sebebi İbn Arabî için, Ebû Medyen’in çok önemli olmasıdır. Ona “şeyhu’l-meşâyih” ünvanını vermiştir. Elbette bu lakabı, İbn Arabî icat etmemiştir. Ancak şurası da var ki *Fütühât* yazarı, hiç bir şeyi sebepsiz yere eserine almaz. Ebû Medyen’in kasîdesine tahmis yazmıştır. Bütün bunlar; şartlı bir refleks sonucu yazılan yazılar olarak yorumlanmayacak kadar açık ve büyük bir saygının işaretidir. İbn Arabî, bu sözlerle Bicâye Şeyhi’nin (Ebû Medyen) mânevî üstünlüğünü ifade etmek, ona olan derin ve samimi duygularını anlatmak istemiştir. Nitekim o, hem geçmişte hem de günümüzde pek çok Müslümanla bu saygıyı paylaşmaktadır.³³⁸

İbn Arabî, Ebû Medyen’le karşılaşmasa da müritlerinden Şeyh Kûmî ile tanışmış, ondan riyâzât öğrenmiş, ondan hem şeyhi hem de müridi olarak bahsetmiştir.³³⁹ Nitekim İbn Arabî, *Rûhu’l-Kuds* adlı eserinde Şeyh Kûmî ile yaptığı bir yolculuğu ve Ebû Medyen’in bereketiyle işlerini, nasıl kolaylıkla hallettiğini söylemiştir.³⁴⁰

Esasen İbn Arabî’nin burada ismini veremeyeceğimiz kadar çok şeyhle görüştüğü bilinmektedir. Bu şeyhlerin tavsiyeleri ve himmetleri, İbn Arabî’nin riyâzâta uzanan yolda

³³⁷ İbn Arabî, Muiyiddîn, *Rûhu’l-Kuds İbn Arabî’nin Feyz Aldığı Sûfiler*, trc.: Vahdettin İnce, İstanbul-2005, s. 160; Austin, Ralph W., *Endülüs Sufileri*, trc.: Refik Algan, İstanbul-2006, s. 153-154; Keklik, *Muhyiddîn İbnü’l-Arabî*, s. 88-89.

³³⁸ Addas, “Abu Madyan and Ibn ‘Arabi”, s. 163.

³³⁹ Keklik, *Muhyiddîn İbnü’l-Arabî*, s. 83-84.

³⁴⁰ Bir gün İbn Arabî, hocası Şeyh Ebû Ya’kub Yûsuf el-Kûmî ile beraber İşbiliye yakınındaki yüksek bir dağ olan Minteyâr dağına giderler. Orada bir mescitte Şeyh Kûmî, İbn Arabî’ye *Kuşeyrî Risâlesi*’ni okumasını söyler, ama o okuyamaz. İkinci namazından sonra Şeyh Kûmî, şehre döneceklerini bildirince atlara binerler. Şeyh yolda hep Ebû Medyen’in fazilet ve kerâmetlerinden bahseder. Süratle şehre gelirler, ama İbn Arabî, şeyhin sözlerinin etkisiyle kendinden geçer. Şeyh Kûmî, İbn Arabî’ye dönüp “Arkanda bıraktığın yerlere bir bak” der. İbn Arabî arkasına baktığında görür ki bunca yol farkına varılmadan kat edilmiş. Üstelik yol dikenlerle dolu olmasına rağmen, ayakkabılarında ve elbiselerinde diken izi bile yok. Şeyh Kûmî, bu durumun Ebû Medyen’i anmalarından gelen bir bereket sayesinde olduğunu söyler. Aynı şekilde İbn Arabî de Ebû Medyen’in bereketi sayesinde uzun sürecek ev işlerinin ve ihtiyaçların çok kısa sürede hallolduğunu ifade etmiştir. (İbn Arabî, *Rûhu’l-Kuds*, s. 114-116).

müritleri bekleyen tehlikelerden korunmasını sağlamış ve İbn Arabî'nin başarısına katkıda bulunmuştur. Ancak onların hiçbirisi, ona riyâzât kurallarını aşlamamıştır. Bu sorumluluk ve imtiyaz, Ebû Medyen'in müridi olarak Şeyh Yûsuf el-Kûmî'ye düşmüştür. Ayrıca bunun kadar önemli olan bir diğer husus da Şeyh el-Kûmî'nin, genç öğrencisi İbn Arabî ile kerâmetlerini ve fazîletlerini anlatmaktan asla bıkmadığı Ebû Medyen'e karşı hürmetini ve sevgisini paylaşmasıdır. Böylece İbn Arabî'nin kısa sürede tek arzusu; Bicâye evliyasıyla karşılaşmak olacaktır.³⁴¹

İbn Arabî'nin daha sonra rastladığı diğer şeyhler de Ebû Medyen'in görüşlerinin İbn Arabî'ye aktarılmasında önemli rol oynamışlardır. Bunlar arasında özellikle Mürsiye'de dostluk kurduğu İbn Saydabûn, Sebte kentinde Eyyûb el-Fehrî ve aynı zamanda uğruna *et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye* adlı eserini yazdığı Abdullâh el-Mevrûrî, 589/1193 yılında onunla görüşmek üzere âniden Tunus'a gittiği Abdülazîz el-Mehdevî, *el-Mustafad* adlı eserin yazarı olan Muhammed b. Kâsım et-Temîmî (v. 603/1206) sayılabilir.³⁴² Ayrıca İbn Arabî, Ebû Medyen'in müritlerinden Mûsâ es-Sedrânî ile de tanışmış ve ondan meşhur Kâf dağı hikâyesini şöyle nakletmiştir.³⁴³

"Bana Mûsâ es-Sedrânî şöyle anlattı: 'Ben ve Abdal zümresinden biri Kafdağı'na gittik. Orada önümüze bir yılan çıktı. Bedel bana, yılan selâm ver, selâmına karşılık verecektir, dedi. Selâm verdik, selâmımıza karşılık verdi ve bize şöyle dedi:

- Şeyh Ebû Medyen'in hali nasıldır?
- İyi. Onu nereden tanıyorsun?
- Yeryüzünde onu sevmeyen ve tanımayan kimse var mıdır? Allah'a yemin olsun ki Allah birisini dost edindiğinde onun adını bize duyurur, onun sevgisini yeryüzüne ve bizim kalplerimize indirir. Artık her taş, toprak, ağaç, hayvan onu tanır ve sever.
- Vallâhi! Onu tanımadıkları ve kendisine karşı duydukları nefret yüzünden onu öldürmek isteyen insanlar var.
- Allah'ın kendisini sevdiği birisi hakkında böyle bir davranışta bulunan bir kimsenin olacağını bilmezdim.'³⁴⁴

İbn Arabî, bu nevi süslü tasvirlerle, herhalde şeyhi Ebû Medyen'in "bütün kâinat tarafından bilinecek kadar" büyük bir şahsiyet olduğunu anlatmak istemiştir ki, böyle bir

³⁴¹ Addas, "Abu Madyan and Ibn 'Arabi", s. 174-175.

³⁴² Addas, "Abu Madyan and Ibn 'Arabi", s. 175-176.

³⁴³ Keklik, *Muhyiddîn İbrû'l-Arabî*, s. 36-37.

³⁴⁴ İbn Arabî, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, V/192 (trc.: X/304-305).

hususiyet, İbn Arabî'nin şeyhi Ebû Medyen'e karşı derin sevgi ve saygısının işareti sayılmalıdır.³⁴⁵

İbn Arabî, şeyhi Ebû Medyen'i o kadar çok sevmiştir ki, ona tavır koyan isimlerden birine karşı sergilediği mesafeli tutumu, buğuz ve nefreti 590/1193 senesinde Tilimsen'de gördüğü bir rüyada Hz. Peygamber'e şöyle anlatmıştır: Hz. Peygamber İbn Arabî'ye; "Filanca şahıstan niçin nefret ediyorsun?" diye sorunca, o da; "Ebû Medyen'e buğzettiği için" cevabını verir. Bunun üzerine İbn Arabî ile Hz. Peygamber arasında şöyle bir diyalog gerçekleşir:

- O şahıs, Allah'ı ve beni seviyor mu?
- Evet yâ Resûlallâh, o şahıs, Allah'ı da seviyor seni de!
- Şu hâlde Ebû Medyen'e buğz ediyor diye niçin bu şahıstan nefret ediyorsun?

Bu sözler üzerine İbn Arabî, bu yanlış düşüncesinden dolayı tövbe eder ve Hz. Peygamber'e; "Ebû Medyen, benim için insanların en sevgilisidir. Fakat sen bana nasihat ettin ve beni uyandırdın!" der. Daha sonra bu rüyadan uyandığını ifade eden İbn Arabî, af dilemek üzere, yanına elbise, pekçok değerli eşya alarak o şahsın evine gider ve kendisine rüyasını anlatır. Bu zât, rüyayı dinledikten sonra gözleri yaşarır, hediyeleri kabul eder ve rüyayı da, "Allah tarafından bir tenbih" olarak telakkî eder. Bundan sonra da, Ebû Medyen'e karşı duyduğu nefret, kalbinden zâil olur ve şeyhi sevmeğe başlar. İbn Arabî, bu zâtın Ebû Medyen'den neden nefret ettiğini öğrenmek istediğinde, o şahıs şöyle cevap verir: "Ebû Medyen'e, Bicâye'de kurban bayramında kesilmiş bir kurbanın etini getirdiler; kurbanı kendi arkadaşlarına taksim etti, fakat bana hiç et vermedi. İşte kendisinden nefret etmemin sebebi budur."³⁴⁶ Bu hikâyeden de anlaşılacağı üzere, Ebû Medyen'e gösterilen çeşitli düşmanlıklar, kısmen sübjektif ve şahsî sebeplerden ileri gelmektedir. İbn Arabî de hikâyeyi bu noktayı belirtmek³⁴⁷ ve Ebû Medyen'e karşı duyduğu çok güçlü muhabbet ve bağlılık duygusunu anlatmak için bize nakletmiş olmalıdır.³⁴⁸

İbn Arabî, sûfler arasında çok önemli bir yere sahip ve üst düzey bir düşünce sisteminin kuramcısı olarak kabul edilir. O, bu mertebeye erişmesinde Ebû Medyen'e çok şey borçludur. Ebû Medyen'den hayatı boyunca istifade eden İbn Arabî, onun yüksek mertebesi hakkında şunları söylemiştir: "Şeyhimiz Ebû Medyen, Allah'ın emrinden yine onun emrine bağlı olan zâhir ehli on sekiz zâttan birisidir. Mevcûdâtta Allah'tan başkasını görmezler.

³⁴⁵ Keklik, *Muhyiddîn İbrü'l-Arabî*, s. 88.

³⁴⁶ İbn Arabî, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, VIII/310.

³⁴⁷ Keklik, *Muhyiddîn İbrü'l-Arabî*, s. 92-93.

³⁴⁸ Addas, "Abu Madyan and Ibn 'Arabi", s. 176.

Onlar aleniyet (cehr) ehliindedir, sebeplere sarılarak hareket etmişlerdir. Alışılmışın ötesinde olağanüstü meziyetlere sahiplerdir.”³⁴⁹

Tasavvuf tarihi araştırmacılarından Mustafa Kara’ya göre Ebû Medyen’in en önemli özelliği, fikirleriyle İbn Arabî’ye yön vermiş olmasıdır. İbn Arabî, onun fikirlerini benimsemiş ve geliştirmiştir. Ebû Medyen’in düşüncelerinden hareket eden İbn Arabî, tasavvufi düşünceyi Kuzey Afrika’da ve diğer bölgelerde nihâî noktasına ulaştırmıştır.³⁵⁰

Bir iddia nazarıyla bakılabilir de bu sav İbn Arabî’nin eserlerinde farklı yerlerde belirttiği şu görüşüyle örneklendirilebilir: “İlâhî isimler mütekâbil olduğu için sırât-ı müstakîm ikidir. Biri Hak; diğeri bâtıldır. Nefsin emirleri ve hevâ bâtil üzerinde yürür. Bu hakîkate nazaran bâtil, kendi tavrında inkâr edilmez. Şeyhimiz Ebû Medyen şu beyitinde bu durumu şöyle ifade eder:

لا تتكبر الباطل في طوره

فانه من بعض ظهوراته

‘Bâtılı kendi tavrında inkâr etme;

Zîrâ o da Hak Teâlâ hazretlerinin bâzı (esmâsından) zuhûr etmiştir.’³⁵¹

İbn Arabî, eserlerinde neredeyse bütün zıtlıkları açıklarken Ebû Medyen’in bu beyitini kullanmıştır.

Ebû Medyen’in biyografisi hakkında Tâdilî ve diğer yazarların verdiği bilgiler genellikle aynı minvalde toplanmış durumdadır. Ancak bu kaynaklarda Ebû Medyen’in mürîd ve mürşidliği, kendi iç yolculuğu, doktriner eğitimi, halleri ve makamları hakkında pek bir bilgiye rastlanmaz. Sadece İbn Arabî *el-Fütühâtü’l-Mekkiyye*’de bu sorulara cevaplar vermektedir. Dağınık satırlar arasında, gizli binlerce sayfa üzerinde dikkatli bir arama yapıldığında bu bilgiler kendini belli eder. Sabır ve sevgi ile emek verildiğinde Ebû Medyen’e ait mâneviyatın en ince ve şaşırtıcı yönlerini ortaya çıkarmak mümkündür. Ebû Medyen’in sözleri ve eylemlerine imkân verdiği ölçüde sadık kalarak, onun tercümanlığı ve yorumu Şeyh-i Ekber’e düşmüştür. Mesela daha önce geçtiği üzere, Ebû Ya’zâ’nın önünde Ebû Medyen’in kör olan gözlerinin nasıl açıldığını, bu olayın doğasını İbn Arabî açıklamıştır. Temelde İbn Arabî’nin yaklaşımı; Ebû Medyen’in donatılmış olduğu mânevî ahvâlin, makamların, sırların, velîliğinin tam bir portresini vermek, onlara net yorumlar eklemektir.³⁵²

³⁴⁹ Mahmûd, *Ebû Medyen*, s. 135 (trc.: 154-155).

³⁵⁰ Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatler Tarihi*, İstanbul-1998, s. 292-293.

³⁵¹ İbn Arabî, *et-Tedbîrâtü’l-İlâhiyye*, s. 125; (a.mlf.) *Füsûsu’l-Hikem*, trc. ve şrh.: Ahmed Avni Konuk, haz.: Mustafa Tahralı-Selçuk Eraydın, İstanbul-1990, III/20-21; IV/200. (Biz İbn Arabî’nin derlediği bu beyte Ebû Medyen’in divanında rastlamadık).

³⁵² Addas, “Abu Madyan and Ibn ‘Arabi”, s. 169-171.

Gerek Ebû Medyen'in görüşleri gerekse Kuzey Afrika'da yayılan Medyeniyye'nin esasları hakkında Muhyiddîn İbn Arabî'nin eserleri ve özellikle *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye* önemli bir kaynaktır. Çünkü İbn Arabî, Ebû Medyen'in tasavvuf anlayışından çok etkilenmiş ve eserlerinde onun görüşlerine sıklıkla yer vermiştir. Daha önce de geçtiği üzere *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*'de kendisinden en çok söz edilen şeyh Ebû Medyen'dir.³⁵³ Üstelik İbn Arabî, "şeyhim" diye bahsettiği Ebû Medyen'le görüşlerinin aynı olduğunu sürekli dile getirmiştir. Varlığın zuhûrunu açıkladığı aşağıdaki pasaj bu görüşüne önemli bir örnektir:

Varlık 'ba' harfiyle zuhûr etmiş, nokta sayesinde ibâdet eden ibâdetinden, âbid mâbuddan ayrılmıştır. Bütün varlıklara eşlik eden "bâ" harfi, cem ve vücûd mertebesinde Hakk'ın mertebesindedir. Yani her şey "bâ" harfi vasıtasıyla var olmuş ve ortaya çıkmıştır.³⁵⁴ Şeyhimiz imamımız Ebû Medyen şöyle demiştir: "Gördüğüm her şeyin üzerinde "bâ" yazılı idi.³⁵⁵ Her şeyin içindeki "bâ", sanki "Her şey benimle var oldu." diyordu. Bâ her şeyin varoluş sebebidir."³⁵⁶ Burada ve tezimizin diğer bölümlerinde de göreceğimiz üzere İbn Arabî, varlık ve vahdet-i vücûd ile ilgili görüşlerini anlatırken sürekli Ebû Medyen'den referanslarda bulunmuş, onun sözlerine sıkça yer vermiştir.

İbn Arabî, şeyhi Ebû Medyen'in kabrini ziyaret ettiğinde, ona olan hürmetini ve hayranlığını şöyle ifade etmiştir: "Sana geldim yâ Şuayb! Âriflerin kutbu, sâliklerin mürşidi, Peygamberlerin Efendisi'nden nûr alan! Sana geldim yalnızların dostu, kuşların sevgilisi, insanların koruyucusu, tevhit ateşini kadehlere dolduran!"³⁵⁷ "Çok sevilen mahbûbun makamı öyle bir makam ki! Öyleyse bu kutupla ilgili başka ne söylenebilir ki"³⁵⁸ şeklinde ona olan duygularını heyecanla ifade etmiştir.

Claude Addas, Ebû Medyen ile İbn Arabî'nin ortak noktaları hakkında şöyle bir değerlendirme yapar: "Ebû Medyen'le İbn Arabî'nin müşterek noktaları her ikisinin de efrâd sınıfına ait oluşları ve tek bir şeyhe bağlı olmayışları gerçeğidir. Ancak burada olağanüstü olan husus her ikisinin de birçok açıdan birbirine benzer bir ölüm sonrası rolü üstlenmiş olmasıdır. Silsileleri incelendiğinde; Ebû Medyen'in (tıpkı İbn Arabî'de olduğu gibi) özellikle Şâziliyye ve Kâdiriyye'nin birçok kolunda yer alsa da, Şeyh-i Ekber gibi, o da geleneksel anlamda herhangi bir tarîkatin kurucusu değildir. Gerek İbn Arabî'nin ve gerekse Ebû Medyen'in öğretisinin hem batı dünyasında ve hem de doğu dünyasında son derece geniş bir

³⁵³ Gürer, Dilaver, "Medyeniyye", *D.İ.A.*, Ankara-2003, XXVIII/348.

³⁵⁴ İbn Arabî, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, II/106 (trc.: I/284).

³⁵⁵ Fergânî, Saîdüddîn Saîd, *Meşârikü'd-Derârî: Şerhu Táyye İbn Fâriz*, ?-1987, s. 146.

³⁵⁶ Saraç, Yusuf Ramazan, *İbnü'l-Arabî'nin Kitâbü'l-Bâ Adlı Eseri* (yüksek lisans semineri), Konya-2009, s. 45.

³⁵⁷ Bedevî, "Ebû Medyen ve İbn Arabî", s. 128.

³⁵⁸ Addas, "Abu Madyan and Ibn 'Arabi", s. 173.

kitleye hitap etmiş olması gerçeğidir. Duruma İbn Arabî açısından bakıldığında, onun doktrinini insanlara yayacak olan ve ışığını değişik zamanlarda ve mekânlarda taşıyacak olan yazıları vardır. Ebû Medyen açısından bakıldığında ise Ebû Medyen'in öğretisinin propagandasını yapacak olan çok sayıda mürdî mevcut olup bu müritlerinin bir kısmı temelde Mısır olmak üzere Doğuya, Suriye'ye ve hatta Yemen'e kadar göç etmiş olup, şeyhlerinin VII/XIII. yüzyıldan itibaren sufizmin gelişmesinde belirleyici bir rol oynamasını sağlamışlardır. Bunları birbirinden ayıran tek unsur ise; İbn Arabî'nin düşüncesinin toplumlar arasında yayılabilmesini sağlayacak şekilde yeterince çalışmaya konu olmuş olmasına ve sonuç olarak İbn Arabî'nin tasavvufun gelişimindeki rolünü ve yerini pekiştirmiş olmasına rağmen, Ebû Medyen'in esrârengiz kişiliğini, öğretisini, İslam dünyasındaki yerini ve önemini tanıtmak ölçüde yeterli herhangi bir çalışma veya analiz yapılmamıştır.”³⁵⁹ Burada Claude Addas, Ebû Medyen'in geleneksel bir tarîkatin kurucusu olmadığını ifade etmiştir. Ancak tezimizin üçüncü bölümünde detaylı bir biçimde incelediğimiz üzere gerek silsilesi gerek de kolları açısından Medyeniyye bir tarîkattir ve kurucusu da Ebû Medyen'dir.

Sonuç olarak İbn Arabî, Ebû Medyen'i “şeyhi” kabul etmiş, ondan önemli oranda etkilenmiş, ona büyük değer vermiş ancak onunla görüşmemiştir. İbn Arabî, Ebû Medyen'le karşılaşmasa da müritleriyle karşılaşmış, onlardan çokça istifade etmiş ve bu şeyhler de Ebû Medyen'in görüşlerinin İbn Arabî'ye aktarılmasında önemli rol oynamışlardır.

Gerek Ebû Medyen'in görüşleri gerekse Kuzey Afrika'da yayılan Medyeniyye'nin esasları hakkında Muhyiddîn b. Arabî'nin eserleri ve özellikle *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye* önemli bir kaynaktır. Üstelik İbn Arabî, “şeyhim” diye bahsettiği Ebû Medyen'le görüşlerinin aynı olduğunu sürekli dile getirmiştir. İbn Arabî, bilhassa varlık ve vahdet-i vücûd ile ilgili görüşlerini anlatırken sürekli Ebû Medyen'den referanslarda bulunmuş, onun sözlerine sıkça yer vermiştir. Hatta İbn Arabî'nin, vahdet-i vücûd fikrinin ilk nüvelerini Ebû Medyen'den aldığını söyleyebiliriz. Ayrıca İbn Arabî, Ebû Medyen'in mânevî üstünlüğünü ifade etmiş, onun kasîdesine tahmis yazmış, ona olan derin hürmetini ve samimi duygularını her fırsatta dile getirmiştir.

C- KERÂMETLERİ VE MENKİBELERİ

İhsân, kerem, lütûf gibi mânâlara gelen kerâmet, bir tasavvuf terimi olarak sûfilerde ortaya çıkan hârikulâde olay ve davranışlardır. Kevnî ve hakîkî kerâmet şeklinde ikiye ayrılır:

³⁵⁹ Addas, “Abu Madyan and Ibn ‘Arabi”, s. 179.

Kevnî kerâmet; suda yürümek, havada uçmak gibi tabiat kanunlarına aykırı, olağanüstü hallerdir. Hakîkî kerâmet ise ilim ve irfânın artması, ahlâken kemâle ermektir. Sûfîlerin itibâr ettiği asıl kerâmet budur.³⁶⁰

Ebû Medyen'e göre evliyâların kerâmetleri, peygamberlerin (s.a.v.) mucizelerinin sonuçlarıdır. Şeyh, tarîkatini "Ebû Ya'zâ'dan, Cüneyd'den, Serî Sekatî'den (v. 257/870), Habîb Acemî'den (v. 150/767) silsile yoluyla Hz. Peygamber'den aldığını" belirtmektedir.³⁶¹

Ebû Medyen, insanların putlara tapar gibi kerâmetlere iltifat etmesinden, hatta namazı kerâmet görmek için kılanlar olduğundan yakınmaktadır.³⁶² Bu hususta; "Kerâmetler gösteren, hârikulâde bir adam gördüğünüzde ona îtimat etmeyiniz. Ancak emir ve nehiylere boyun eğme hususundaki tavrının nasıl olduğuna bakınız." demektedir.³⁶³ Ebû Medyen'in kerâmet hususundaki yaklaşımı böyle olsa da müritleri şeyhlerinin kerâmetlerini dilden dile nakletmişlerdir. Şeyh Ebû Medyen'in rivâyet edilen kerâmetleri şunlardır:

1- Müslümanların İmdadına Koşması

"Şeyh, bir gün sahilde dolaşırken bir korsan gemisi yaklaştı ve kâfir olan korsanlar onu esir edip gemiye bindirdiler. Gemide esir edilen bir grup müslüman daha vardı. Korsanlar, gemiyi yürütmek istediler fakat kuvvetli rüzgâra rağmen gemi hareket etmedi. Çaresiz kalan korsanlar:

- Herhalde bu adam yüzünden gidemiyoruz, ehl-i bâtından olabilir, dediler. Şeyhe inmesini söyledilerse de şeyh, müslüman esirleri bırakmadıkları sürece inmeyeceğini söyledi. Bunun üzerine korsanlar, esirlerin hepsini indirdiler, sonra denize açılıp gittiler."³⁶⁴ Burada Ebû Medyen'in Müslümanlara yardım etmek için esir olmayı göze aldığını, onları kurmadıkça kendisinin de inmediğini görmekteyiz. Ebû Medyen toplumla daima içiçe olmayı toplumdaki uzaklaşmaya tercih etmiş, Müslümanların imdadına koşmayı kendine görev edinmiştir. Yine aşağıdaki rivâyet bu hususa bir örnektir:

"Mağrib'de Müslümanlar ile Frenkler savaşıyorlardı. Ebû Medyen, kılıcını ve birkaç mürîdini alıp sahraya doğru yola çıktı. Orada önlerine domuz sürüleri çıktı. Şeyh, kılıcını

³⁶⁰ Osman, Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, İstanbul-1998, s. 227-229; Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s. 156-158; Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 310-312.

³⁶¹ Makkarî, *Nefhü't-Tıyb*, VII/139; Hafnâvî, *Ta'rîfü'l-Halef*, II/182.

³⁶² Tâdilî, *et-Teşevvüf*, s. 323-324.

³⁶³ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vahid*, vr.: 58a.

³⁶⁴ Makkarî, *Nefhü't-Tıyb*, VII/140; Yâfîî, *Mir'âtü'l-Cinân*, III/470; Hafnâvî, *Ta'rîfü'l-Halef*, II/184; Câmî, *Nefahâtü'l-Üns*, s. 607; Nebhânî, *Câmiu Kerâmâtü'l-Evliyâ*, II/120; Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, I/232 (nşr.: s. 240); Tâdifî, *Kalâidü'l-Cevâhir*, s. 136 (trc.: s. 378); Şattanûfî, *Behçetü'l-Esrâr*, s. 352.

çekip üzerlerine atıldı ve pek çoğunu öldürdü. Yanındaki müritler yaptığının mânâsını sorunca şeyh şöyle cevap verdi:

- Bu domuzlar Frenklerdi. Gördüğünüz gibi Allah onları perişan etti.

Mürîdler o günün tarihini kaydettiler. Daha sonra gelen haber, düşmanın aynı gün büyük zâyiatlar vererek çekildiğini teyîd etti. Savaşanlar evlerine döndükten sonra onu ziyaret edip, elini öptüler ve yemin ederek düşmanla savaşırken askerlerin arasında kendisini gördüklerini, kılıcını her indirisinde bir gavurun öldüğünü, Frenklerin yenilip çekilmesinde asıl etkenin o olduğunu, yoksa yok olup gideceklerini söylediler. Şeyhin bulunduğu yerle savaş alanı arasında bir aylık mesafe vardı.”³⁶⁵

2- Tasarruf Gücü

“Bir defa Şeyh Ebû Medyen, bir grup adamla birlikte yolculuk yapıyordu. Bir gece, çölde konaklamışken bazı sesler duydular, korkmaya başladılar ve ‘keşke bir ışık olsa da etrafı aydınlatsa’ dediler. Bu durumu gören şeyh, bir ağacın altında iki rekât namaz kılıp duâ etti. Bunun üzerine ağaç nurlandı ve sabaha kadar her yeri aydınlattı.”³⁶⁶ Tasarruf gücünü gösteren bu kerâmet, insanların korkularından kurtulması için Cenâb-ı Hakk’ın Ebû Medyen’e bir ikramı, lütfudur.

“Bir gün Ebû Medyen, namazda ‘Orada (cennette) onlara katkısı zencefil olan bir kadeh içirilir.’³⁶⁷ âyetini okurken dudaklarını emdi. Namazı bitirince, dudağını neden emdiği soruldu. ‘Âyeti okuduğumda bana o kâseden içirildi’ diye cevap verdi.”³⁶⁸

Yine rivâyete göre şeyh, bir gün sahilde abdest alırken, yüzüğünü suya düşürdü. “Yâ Rab! Yüzüğümü istiyorum.” dedi. O anda bir balık ağzında yüzüğü getirdi.³⁶⁹

³⁶⁵ Nebhânî, *Câmiu Kerâmâti'l-Evliyâ*, II/117; Tâdifî, *Kalâidü'l-Cevâhir*, s. 136 (trc.: s. 378); Şattanûfî, *Behçetü'l-Esrâr*, s. 351. Tarihi kaynaklar, Ebû Medyen’in Beyt-i Makdis’in fethine iştirak ettiğini kaydeder. O, Selahaddîn-i Eyyûbî’nin Haçlılara karşı hamlesi için sadece duâ etmekle kalmamış, aynı zamanda onun ordusunun ön saflarında Müslümanlar zafer kazanıncaya kadar savaşmıştır. 582/1187’deki meşhur Hittîn muhârebesinde, bu büyük velinin kolu kesilmiş ve mukaddes toprakların Cezâyir kanıyla sulanmasına şâhitlik edercesine oraya gömülmüştür. Onun fedâkârlığına bir mükâfât ve cesâretinin herkesçe bilinmesine bir nişâne olmak üzere Sultan Selahaddîn, Kudüs-i Şerîf’teki bir semti memleketinden ayrı kalanlar için vakfederek, idâresini Cezâyirli ailelere bırakmıştır. Bu durum Kudüs-i Şerîf’in düşmesinin ardından, kalıntılarının yok edilip ağlama duvarı diye bilinen yerin Siyonist Yahûdîler tarafından genişletildiği zamana kadar devam etmiştir. 11 Temmuz 1967’de de İsrâil tarafından yıkılmıştır. İşte tarihi on ikinci asra kadar giden “göçmenler mahallesi” bu şekilde yok olmuş ve onunla birlikte Endülüs Arap kültürünün Filistin’deki son kalıntısı da ortadan kalkmıştır. Şüphesiz ki Seyyidî Ebû Medyen bu vakfın, hac maksadıyla veya ilim talebiyle bölgeye gelen Cezâyirli vatandaşları ve ihvâm için, onların yaşayabilecekleri emniyetli bir yer olmasını ve aynı zamanda buranın Hristiyanlar ile Müslümanlar arasındaki yakınlığın artmasına bir vesile olmasını arzu etmişti. (Bkz.: Hınşlâvî, “Cezâyir Tarihinde Tasavvuf”, s. 231). Prof. Dr. Zaim Hınşlâvî, kaynak göstermeksizin Ebû Medyen’in haçlı savaşına katıldığına dair bu bilgiyi verse de ilk dönem kaynaklarında biz böyle bir bilgiye rastlamadık.

³⁶⁶ Nebhânî, *Câmiu Kerâmâti'l-Evliyâ*, II/120; Şattanûfî, *Behçetü'l-Esrâr*, s. 353.

³⁶⁷ İnsan, 76/17.

³⁶⁸ Nebhânî, *Câmiu Kerâmâti'l-Evliyâ*, II/117-118; Tâdifî, *Kalâidü'l-Cevâhir*, s. 136 (trc.: s. 377).

Ebû Medyen'in mürîdi Muhammed Sâlih şeyhinin şöyle bir kerâmetini anlatıyor: "Meşrikten şeyhi ziyaret etmek için bir grup insan geldi. 'Üzüm yemek istiyoruz.' dediler. O sırada Mağrib'de üzüm mevsimi değildi. Şeyh bana: 'Sâlih! Bahçeye git ve üzüm getir.' dedi. 'Efendim! Şimdi bahçeden geldim, üzüm yoktu.' dedim. 'Sen git, üzümü göreceksin.' dedi. Bahçeye gittim, her yer aynı mevsiminde olduğu gibi üzümle doluydu. Üzümü getirdim, hep beraber yedik. Gelen misafirler, şeyhe: 'Üzüm yemek istediğimizde, biliyorduk ki Mağrib'de senden başka kimse yediremez.' dediler."³⁷⁰

"Şeyh, bir yerde oğluyula oturan ihtiyar bir kadına misafir olmuştu. Kadın ona ekmek ve süt ikram etti. Şeyh ve kadının oğlu onları yerken, oğlan:

- Keşke bunların yerine şu yemekler olsaydı, dedi. Şeyh ona:
- Hangi yemeği istiyorsan onu niyet et ve bismillah diyerek ye, dedi. Çocuk neyi niyet ettiyse, yediği lokmalar o yemeğin lezzetini verdi."³⁷¹

3- Basîret ve Firâseti

Bicâye'deki ilim talebeleri, "Bir mümin öldüğü zaman kendisine cennetin yarısı verilir." hadisinin mânâsını tartışmış ve doğru bir cevap bulamamışlardı. Çünkü hadisin zâhirine göre, iki mümin öldüğü zaman, cennetin tamamı onlara verilecektir. Bu durumda diğer müminlerin hali ne olacaktır? Bu soruyu sormak için şeyhe geldiler. Şeyh, bu esnada Kuşeyrî Risâlesi'nden bölümler okuyor ve müritleriyle sohbet ediyordu. Onların niçin geldiklerini keşif yoluyla anladı ve sormalarına lüzum görmeden şöyle cevap verdi:

- O hadiste geçen bütün cennet değildir, bir müminin kendi cennetidir. Bir mümin ölünce, kıyamete kadar kendi cennetinin yarısından istifade eder, dedi.³⁷²

Muhammed b. Ebi'l-Abbâs anlatıyor: "Gezmek için Zellâc dağına tırmandım. Sâlihlerden bir adamla karşılaştım, beraberinde ehlullâhtan on kişi vardı. Selâm verdim. Onlar da bana selâm verdi. 'Siz kimsiniz, sizleri hiç görmedim' dedim. En yaşlıları şöyle cevap verdi: 'Biz, efendim Ebû Medyen Şuayb'ın öğrencileriyiz. Şeyh bizi Şâzilî mağarasını ziyaret etmemiz için gönderdi.' Yeryüzünde o vakit Şâziliyye tarîkati yoktu."³⁷³

4- Hayvanlarla Dostluğu

³⁶⁹ Şattanûfi, *Behçetü'l-Esrâr*, s. 352-353.

³⁷⁰ Şattanûfi, *Behçetü'l-Esrâr*, s. 352.

³⁷¹ İbn Arabî, *Mevâkıu'n-Nücûm*, s. 116-117; Münâvî, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, I/666; Makdîs, *Nüzhetü'l-Anzâr*; II/287; Mehdî, *Bihâru'l-Velâye*, s. 440; Nebhânî, *Câmiu Kerâmâti'l-Evliyâ*, II/119.

³⁷² Makkarî, *Nefhü't-Tıyb*, VII/141; Hafnâvî, *Ta'rifü'l-Halef*, II/184; Nebhânî, *Câmiu Kerâmâti'l-Evliyâ*, II/120.

³⁷³ Endülüsî, Muhammed b. Muhammed el-Vezîr es-Serrâc, *el-Hulelü's-Sündüsiyye fi'l-Ahbâri't-Tûnusiyeye*, thk.: Muhammed el-Habîb el-Heyle, Beyrut-1984, I/830.

Tasavvuf tarihinde Allah dostları ile hayvanlar arasındaki sıcak ilişkiyi anlatan pek çok menkıbe yer alır. Mutasavvıflara göre hayvanlarla yakın ilişki, hiç de şaşkırtıcı değildir; çünkü her mahlûk, Allah'ı kendi dilinde tesbih eder. Nefsini arındırmış velî, onların tesbihâtını anlar ve onlara katılabilir. Sûfî, bir kez “nefis köpeğini” dize getirip Allah'a tamamen itaat ederse, yaratılmış her şey ona boyun eğer.³⁷⁴

Ebû Medyen'e: “*Minhâcü'l-Âbidîn*'de anlatılan sûfilerin yırtıcı hayvanlarla dostluğundan bahsedildiğinde ‘Onu yetmiş senede kat edenleri gördüm. Kat ettiği her mesafe on yılda ortaya çıktı. Tamamını bir saatte kat edenleri gördüm. Tıpkı İbrâhim b. Edhem (v. 96-162/714-778) gibi. O, Allah'ın yardımıyla bir saatte kat etti.’ demiştir.”³⁷⁵

Yırtıcı hayvanlar Şeyh Ebû Medyen'e boyun eğer ve onun heybetinden korkarlardı. Bir defa bir aslan, bir adamın eşeğine saldırmış ve onu parçalamıştı. Şeyh, adamı aslanın yanına götürdü ve aslanın kulağını tutarak: “Bu adamın eşeğini yediğin için ömür boyu bu adamın eşeği olacaksın!” dedi ve onu adama teslim etti. Adam ölünceye kadar aslanı eşek yerine kullandı.³⁷⁶

Ebû Medyen el-Mağribî, bir sene evine kapandı, sadece Cuma namazı için dışarı çıkıyordu. Bu sürenin sonunda halk, evinin önünde toplandılar ve onu kendilerine vaaz etmeye davet ettiler. Şeyh dışarı çıkınca avlusundaki sedir ağacının üzerinde bulunan kuşlar ürküp uçtular. Bunu gören şeyh, “Benim konuşmam faydalı olsaydı bu kuşlar kaçmazdı.” diyerek geri döndü ve bir sene daha kapandı. Ondan sonra halk tekrar evinin önünde toplandı ve onu vaaz etmeye çağırdılar. Bu defa şeyh dışarı çıktığında kuşlar uçmadı. Bunun üzerine sohbet etmeye başladı, yaptığı hararetle vaazların etkisiyle kuşlar kanat çırpıp, bir kısmı ölüp yere düştü. Hatta orada bulunanlardan bir adam da öldü.³⁷⁷

Şeyh Ebû Medyen, sık sık el-Kevâkib dağına çıkıp orada halvete girerdi. Dağda iken yanına bir geyik gelir, geyiğin sütüyle beslenirdi. Yine bir gün bu dağa çıktı. Geyik yine zamanında geldi, fakat ürkek bir hali vardı. Şeyh onu yakalamak istedikçe ya kaçıyor ya da boynuzlarıyla kendini savunuyordu. Şeyh bu değişikliğin sebebini düşündü, cebindeki dinar aklına geldi, hemen onu çıkarıp attı. Ondan sonra geyik gelip yanına yaklaştı.³⁷⁸

³⁷⁴ Schimmel, *İslamın Mistik Boyutları*, s. 206.

³⁷⁵ Tâdilî, *et-Teşevvîf*, s. 324.

³⁷⁶ Makkarî, *Nefhü't-Tıyb*, VII/140; Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, s. 221 (trc.: s. 696); Münâvî, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, I/670; Makdîş, *Nüzhetü'l-Anzâr*; II/287; Mehdî, *Bihâru'l-Velâye*, s. 439; Hafnâvî, *Ta'rîfü'l-Halef*, II/183; Nebhânî, *Câmiu Kerâmâti'l-Evliyâ*, II/119; Şattanûfî, *Behçetü'l-Esrâr*, s. 352.

³⁷⁷ Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, s. 221 (trc.: s. 695-96); Münâvî, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, I/665; Makdîş, *Nüzhetü'l-Anzâr*; II/286; Nebhânî, *Câmiu Kerâmâti'l-Evliyâ*, II/118-119; Şattanûfî, *Behçetü'l-Esrâr*, s. 353.

³⁷⁸ İbn Arabî, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, II/152; Münâvî, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, I/665; Nebhânî, *Câmiu Kerâmâti'l-Evliyâ*, II/119.

Bu ve benzeri rivâyetlerden de anlaşılacağı üzere Şeyh Ebû Medyen (ve sûfiler), hayvanlarla iyi iletişim kurmanın ötesinde, onların tavırlarından seyr u sülûkla ilgili hatalarını ya da tövbe etmeyi gerektirecek hususları anlamakta ve davranışlarını düzeltmektedir. Hatta buradan şu sonuca da varabiliriz. Korku gibi izafî bir kavram, Allah'a hakîkî anlamıyla itaat etmeyen kişi için geçerlidir. Allah'a teslim olmuş kişilerin üzülmesini ve korkmasını gerektirecek hiçbir durum yoktur. Bu anlamda yaratıcının sevgisini kazanan kişi; tüm yaratılmışların sevgisini ve güvenini kazanmaktadır.

İbn Kunfûz, Ebû Medyen'in kerâmetleri ile ilgili olarak şunları söylemektedir: "Onun çok sayıda kerâmetinden istifâde ettik. Onun fazîlet ve erdemlerini saymaya kalkışsak kitaplara sığdıramayız. Onun en yüksek seciyesi kerâmet ve bereket sahibi bin kadar şeyhin onun elinden icâzet almasıdır. Bu nedenle kendisine "Şeyhü'l-Meşâyihi'l-İslâm" (İslâm şeyhlerinin şeyhi) ve "âbid ve zâhidlerin imamı" denilmiştir.³⁷⁹

Ebû Medyen'in esas kerâmeti, diğer Allah dostlarında olduğu gibi binlerce mürîdini Allah'ın sevgili kulu haline getirmesidir. Ebû Medyen, bin kadar mürîdini hayatta iken irşâd etmiş ve onları Allah yoluna sevk etmiştir. Onun vefatından sonra da seçkin müritleri vasıtasıyla sevenlerini nesilden nesile hidayete sevk etmeye devam etmiştir. Fazîlet ve nasihatlarla dolu eserleri vasıtasıyla insanlara yol göstermiştir. Feyz ve bereketi, halen devam etmektedir.³⁸⁰

³⁷⁹ İbn Kunfûz, *Ünsü'l-Fakîr*, s. 16; Akabî, *et-Turuku's-Sûfiyye*, s. 696.

³⁸⁰ Mahmûd, *Ebû Medyen*, s. 60 (trc.: s. 154).

İKİNCİ BÖLÜM
EBÛ MEDYEN EL-MAĞRİBÎ'NİN TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ

GİRİŞ

EBÛ MEDYEN EL-MAĞRİBÎ'NİN TASAVVUFÎ ŞAHSİYETİ

Ebû Medyen, aldığı zâhirî ilimlerin eğitimi yanında bâtinî ilimlerde de seçkin bir şahsiyettir. Riyâzât, mücâhede ve istikâmet üzerine yaptığı vurgular, takvâ ve zühde dayalı yaşamı, müritlerini sohbet yolu ile terbiye etmesi, ömrü boyunca ders halkalarını, ilim meclislerini devam ettirmesi, Mağrib'de seçkin bir şahsiyet haline gelmesini sağlamıştır. Gazâlî yolunu benimsemesi, hadis araştırmalarına önem vermesi, selef-i sâlihînin usûlünü esas alması, melâmî kişiliği ile sade bir yaşam sürmesi, fütüvvet geleneğine bağlı olarak hizmeti şiâr edinmesi, Ehl-i Sünnet çerçevesinde sahih bir tasavvuf çizgisini takip etmesi onun başlıca hususiyetlerindedir. Zâhir ile bâtını birleştirmesi, şer'î tasavvuf anlayışını benimsemesi, bid'at ve hurafelerle mücâdele etmesi, hem ilmiye hem de sûfiye erbabının saygınlığını kazanması; onun Mağrib'de "şeyhler şeyhi" diye yâd edilmesine vesile olmuştur.³⁸¹

İmam Şa'rânî'ye göre şeyhler, Ebû Medyen'in büyüklüğü, yüksek mertebesi konusunda hemfikirdiler. Çünkü onun sohbet halkasında eğitim gördüler. O, ince, kibar, zarif bir zâttı. Zühd, verâ ve hakikat ehliydi. Sanki o asırda güzel huylar kendisinde toplanmıştı.³⁸² Ebu'l-Abbâs el-Mürsî'nin anlattığına göre şeyhin ilmi yetmiş bir ilim, makâmı ise yedi abdalın başıdır.³⁸³

Kalâidü'l-Cevâhir sahibi Muhammed et-Tâdifî ise onun hakkında şunları söylemektedir: "O; ulvî fethin ve açık keşfin sahibi, kurbiyet mertebelerinde ve mukaddes menzillerde önde olan, temkinde ayağı sağlam basan, tasarrufta yed-i tûlâsı olan, velâyet hükümlerinde yed-i beyzâ sahibi, şeriat ile hakikat ilimlerini birleştiren, şâni şarktan garba kadar bütün ülkelere yayılmış, halkı irşâd etmek için Allah'ın insanlara lütfettiği büyük bir zâttı."³⁸⁴

Allah'ın kendisine lütfettiği hususiyetlerin ne olduğu sorusuna Ebû Medyen'in verdiği şu cevap, onun mânevî makamı hakkında bize bir bilgi vermektedir: "Makâmım ubûdiyet, ilmim ulûhiyettir; sıfatım Rabbânî sıfatlardan alınmıştır. Onun ilimleri sırrımı, içimi ve dışımı kapladı. Nûru her yerimi aydınlattı. Âlim iken mukarreb oldum. Kalb-i selîm -ki o, onun

³⁸¹ Özköse, *Tasavvufî Hikmet ve Risâleler*, s. 81.

³⁸² Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, s. 220 (trc.: s. 691); Makdîş, *Nüzhetü'l-Anzâr*, II/285.

³⁸³ Makkarî, *Nefhü't-Tıyb*, VII/139; Münâvî, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, II/133; Kettânî, *Selvetü'l-Enfâs*, I/417; Hafnâvî, *Ta'rifü'l-Halef*, II/182.

³⁸⁴ Tâdifî, *Kalâidü'l-Cevâhir*, s. 135 (trc.: s. 375-376).

dışında her şeyden güven içindedir. Mevlâsının yaptığı kaptan dışarı çıkmaz- dışında kimse ona ulaşamaz. Ârifin kalbi melekût âleminde dolaşır.”³⁸⁵ “Sen dağları görürsün de onları yerinde durur sanırsın. Oysa onlar bulutların yürütmesi gibi yürümektedirler. (Bu) her şeyi sapasağlam yapan Allah’ın sanatıdır. Şüphesiz ki o, yaptıklarınızdan tamamıyla haberdârdır.”³⁸⁶ Burada Ebû Medyen, dağları âriflerin kalbine benzetmiştir ki dağlar nasıl sürekli hareket etmekteyse âriflerin kalbi de melekût âleminde sürekli dolaşmaktadır.

Tasavvuf tarihi araştırmacılarından Âmir en-Neccâr, Ebû Medyen’in tasavvuf yolunda yüce mertebelere ulaştığını, nefsinden soyutlanıp vuslata erdiğini hatta son nefesinin “Allah hakır” olduğunu söylemekte ve bu durumun “Tam bir tevhid” olduğunu belirtmektedir.³⁸⁷ Zamanının gözde şeyhlerinden Ebu’s-Sabr Eyyûb el-Fehrî de onun hakkında şunları söylemektedir: “Ebû Medyen; zâhid, fâzıl, ârifbillâh idi. Önce hal deryalarına daldı ve sonra mârifetlerden sırlara nâil oldu; özellikle tevekkül makâmında kimse ona yetişemezdi. O bir ilim deryası idi, ama murakabesine dışarıdan kimse muttali olamazdı. Kalbiyle sürekli Allah’ı zikrederdi, hatta hayatını ‘Allah Allah’ diyerek noktalamıştı. Vefatına şahit olmuş güvenilir bir kişi, bana onun son zamanlarında sürekli ‘Allah hakır’ dediğini söyledi.”³⁸⁸

Bir gün Ebû Medyen’in meclisinde Hızır’ın velî mi, yoksa nebî mi olduğu tartışılmış. Velâyetle tanınmış sâlih bir adam, o gece rüyasında Peygamber (s.a.v.)’i gördüğünü ve peygamber’in kendisine “Hızır peygamber; Ebû Medyen ise velîdir” dediğini haber vermiştir.³⁸⁹ Yine bir evliyâ İblis’i görmüş ve ona Ebû Medyen ile arasının nasıl olduğunu sormuştur. İblis: “Onu saptırmak için gösterdiğim çaba, büyük bir denize bevl eden adamın hali gibidir. Benim vesveselerim onda o kadar etki yapar” demiştir.³⁹⁰

Kevâkibü’-d-Dürriyye isimli eserin sahibi Abdürraûf el-Münâvî, Ebû Medyen’in şahsiyeti hakkında şunları söylemektedir: “Ebû Medyen, büyük müderris, iftihar kaynağı olan bir ârif, ekâbirin gözdesi, zamanındaki sûflerin önderi, nezih bilgi donanımına ve derinlikli bir müşâhadeye sahip zâhid bir kimsedir. Kendisini ziyaret kasdıyla değişik beldelelerden insanlar gelir ve irfânî donanıma ererlerdi. Bicâye’de doğup büyüyen çocuklar, teberrüken huzuruna getirilirdi. Şöhreti âfâkı sarmıştı. Şüphesiz kendi zamanında siddıkların imamıydı. Âriflerin sultanı İbn Arabî de onun yaktığı meşâle ile yol kat etmişti.”³⁹¹

³⁸⁵ Makkarî, *Nefhü’-t-Tıyb*, VII/139; Hafnâvî, *Ta’rîfü’-l-Halef*, II/183.

³⁸⁶ Neml, 27/88.

³⁸⁷ Neccâr, *et-Turuku’s-Sûfiyye*, s. 129.

³⁸⁸ Tâdilî, *et-Teşevvüf*, s. 319-320; Makkarî, *Nefhü’-t-Tıyb*, VII/136.

³⁸⁹ Makkarî, *Nefhü’-t-Tıyb*, VII/139; Hafnâvî, *Ta’rîfü’-l-Halef*, II/183.

³⁹⁰ Münâvî, *el-Kevâkibü’-d-Dürriyye*, I/670; Makdîş, *Nüzhetü’-l-Anzâr*, II/287; Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, I/232 (nşr.: s. 240); Nebhânî, *Câmiu Kerâmâti’-l-Evliyâ*, II/119.

³⁹¹ Münâvî, *el-Kevâkibü’-d-Dürriyye*, I/665.

Ebû Medyen'in, düzenli olarak verdiği tasavvufî sohbetler geniş halk kitleleri tarafından beğeniyle karşılanmış, meclisleri dolup taşmıştır. "İnsanlar sürekli senin yanına geliyor, elini öptüyor, bu durumdan gurur duymuyor musun?" diyenlere o, nebî ve velîler öptüğü halde kendisinde bir değişiklik meydana gelmeyen (taşlığından kurtulmayan) Hacerü'l-Esved gibi olduğunu söylemiştir.³⁹²

Ebû Medyen, VI/XII. asırda tasavvufun şeyhi, kutbudur ve Mağrib İslam dünyasında şeriat açısından Gazâlî gibi tesiri vardır. Kutup Ebû Medyen, müritleri eğitmeye bir güneş, sustuğunda ise ay gibiydi.³⁹³ Tevhîd ve tevekkülde şeyhlerin imamıydı. Zühd ve takvâda eşsizdi. Onun irfan dairesinde şeyh Muhyiddîn İbn Arabî'nin bulunması, değeri ve büyüklüğü konusunda başka delile hâcet bırakmaz.³⁹⁴

Ebû Medyen, tarîkatinin temelini Cezâyir'in Bicâye kentindeki Râbitatü'z-Zeyyât'ta atmış, Mağrib tasavvuf akımlarını kendi şahsında bütünleştirmiştir. Şeyhi Ali b. Hirzihim'in yanında Gazâlî, Kuşeyrî ve Muhâsibî'nin eserlerini tetkik etmek suretiyle sünnî tasavvuf anlayışını benimsemiştir. Endülüs'ün fikhî temellere dayalı kelâmî ve felsefî düşüncenin şekillendirdiği tasavvuf usulünü ise silsilesi İbnü'l-Arîf'e uzanan İbn Gâlib'den almıştır. Kırsal kesim tasavvuf anlayışını temsil eden Dükkâle ribâtlarındaki Nûriyye ekolü ve fütüvvet geleneğini, Berberî şeyhi Ebû Ya'zâ'dan öğrenmiştir. Mağrib melâmetiyye anlayışını, İbn Hirzihim'le Ebû Abdullâh ed-Dekkâk'tan almıştır. Tabakât kaynaklarının belirttiğine göre bu dönemdeki hiçbir şeyh, onun kadar entelektüel birikime ve eklektik rûhâniyete sahip olamamıştır. Zamanındaki hiçbir sûfî, onun kadar erken dönem Mağrib tasavvufunu temsil edememiştir. Biyografi eserlerine göre, geniş mürit kitlesi ile tasavvufî düşüncesinin nüfuzu, bugün bile hissedilebilmektedir.³⁹⁵

Ebû Medyen, Gazâlî'ye ait fikirlerin çoğunu şeyhi Ali b. Hirzihim'den almıştır. Ali b. Hirzihim'in Gazâlî çizgisini temsil eden iki önemli hocası Ebû Bekr İbn Arabî ve amcası Ebû Muhammed Sâlih b. Hirzihim'dir.³⁹⁶ Fas'ta Ali b. Hirzihim'in yanında sülûkünü ve Ebu'l-Hasan Ali b. Gâlib'in yanında öğrenimini sürdürürken Ebû Medyen, kendisini şer'î tasavvuf

³⁹² Câmî, *Nefahâtü'l-Üns*, s. 605; Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, I/232 (nşr.: s. 240).

³⁹³ Bel, *el-Firaku'l-İslâmiyye*, s. 388; Schimmel, *İslamda Rüya ve Rüya Tabiri*, s. 85.

³⁹⁴ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, I/232 (nşr.: s. 240).

³⁹⁵ Cornell, *The Realm of the Saint*, s. 133; Masatoshi, Kısaiçhi, "Institutionalized Sufism and Non-Institutionalized Sufism: A Reconsideration of the Groups of Sufi Saints of the Non-*Tarîqa* Type as Viewed through the Historical Documents of Medieval Maghreb", *Kyoto Bulletin of Islamic Area Studies* (2-1), Tokyo-2008, s. 3.

³⁹⁶ Tâdilî, *et-Teşevvüf*, s. 94; Cornell, *The Way of Abû Madyan*, s. 19 (trc.: 32-33).

anlayışına verir. Bu hususun en önemli işareti, Gazâlî'nin *İhyâ'sı* üzerinde yaptığı yoğun sohbetlerde kendini hissettirmektedir.³⁹⁷

Mağrib tasavvufunun ilk dönem eserlerinde rastlanılan bölgesel farklılıkların çoğunu Ebû Medyen, Kuzey Afrikalı şeyhlerinden, şer'i anlayışa sadâkat gösteren ve muasırı olduğu Endülüslü şahsiyetlerden, geleneksel fıkıh eğitimini zâhirî esaslara sıkı sıkıya bağlı olan ve her biri dindarlıkları ile tanınan Mâlikî fukahasından almıştır.³⁹⁸

Onun ders takrirlerinde en önemli referans kaynakları; Kur'ân-ı Kerîm, Peygamber Efendimizin sünnetine sıkı sıkıya bağlılık, nefsini her an hesaba çeken ve yaptığı tüm amellerin Rabbi tarafından görüldüğünü düşünerek hareket eden Hâris el-Muhâsibî gibi bir şahsiyetin eseri (*er-Riâye li-Hukûkillâh*), İmam Gazâlî ve İmam Kuşeyrî idi. Fıkıha dair sohbetler gerçekleştiren Ebû Medyen, zaman zaman kendisine sorulan sorulara dair fetvâlar vermekteydi. Yaptığı tefsir derslerinde Kur'ân'ın nuru ile kalbini aydınlatmaktaydı. O, ilmi ve ameli kendisinde birleştirmiş, İslâmî kimliğe sahip, kâmil bir şahsiyettir. İlim ve amel bütünlüğüne erememiş hiçbir kimse, onun şeyhlik makamına erişemez. Onun temel düsturu; doğru ve kararlı hareket, azîmetle amel, sıkıntı ve zorluklara sabır, her zaman hidâyet ve yakınlığa tâlip olmaya çalışmaktır.³⁹⁹

Cornell'e göre, VI/XII. yüzyılda Mağrib'in batısında yaşayan tüm büyük sûfilerce benimsenen mânevî tecrübeler gibi Ebû Medyen'in yolu da en azından amel etmeye ve bâtinî uygulamalara önem vermekteydi. Sıkı bir riyâzâtı ve nefsânî arzuları frenlemeyi esas alan yaklaşımları serdetmekteydi. İhlâsa dayalı amel nazariyesi de dâhil; nefis tezkiyesinin devamına yönelik gereksinim, kişinin mânevî kemâlâtının temelidir. Kendisinden üç asır önce yaşamış olan Hâris el-Muhâsibî gibi Ebû Medyen de müritlerinin karakterlerinde görülebilecek muhtemel riyâ, nifak ve gösteriş alâmetlerini gidermek için sohbet meclisleri düzenlemekteydi. Şark sûfilerine ait çoğu yaklaşımlarla benzerlik arzeden tutumu bulunmakla birlikte Ebû Medyen, ilk etapta akla gelen diğer tasavvufi geleneklere oranla daha az metafizik bir yaklaşıma sahip oluşu, daha çok takvâ yolunu ve şer'i anlayışı benimseyen tutumu ile tanınmaktadır.⁴⁰⁰

Şeyh; kişinin olgunlaşması için sadece ihlâs ve içtenliğin yetmeyeceğini, aynı zamanda iyi düzeyde sosyalleşmek gerektiğini de ifade ederdi. Hikmetlerinden birinde bu durumu şöyle anlatmaktadır: “Toplumda rüşvetin yaygınlaşmasıyla adaletsiz bir düzen

³⁹⁷ Cornell, *The Way of Abû Madyan*, s. 6 (trc.: 15); Özköse, “Ebû Medyen el-Ensârî'nin Hayatı”, s. 110-111.

³⁹⁸ Cornell, *The Way of Abû Madyan*, s. 28 (trc.: 43).

³⁹⁹ Mahmûd, *Ebû Medyen*, s. 50-51 (trc.: s. 146).

⁴⁰⁰ Cornell, *The Way of Abû Madyan*, s. 28-29 (trc.: 43-44).

meydana gelir. Ulemânın ve seçkinlerin bozulması sonucu dinin tersyüz edilmesi ortaya çıkar.” Aktif şeyh tipini sadece rûhânî önder olarak değil, aynı zamanda içerisinde yaşadığı toplumla her yönüyle ilgilenen, sosyal aktivitesi olan şahsiyet olarak da değerlendiren Ebû Medyen, müritlerine yanlış iddialardan uzaklaşmalarını tavsiye ederdi. “Allah’ın helâl kılmadığı bir hususun helâl olduğunu iddia eden birini gördüğünüzde ondan sakınınız. En zararlı şey; gâfil âlimlerin, câhil sûfilerin ve yağcı vâizlerin sohbetidir.”⁴⁰¹ Ebû Medyen’e göre bu şahsiyetlerin fesada yol açan tutumları, Deccal’e davetiye çıkarmaktadır. Bunlar zamanla Müslüman toplumları yanlış, taassuba ve mezhep bağnazlığına sürüklemektedirler.⁴⁰²

Sonuç olarak Ebû Medyen ilim öğrenmeye ve öğretmeye, öğrendiği ilimle amel etmeye oldukça önem vermiş, içinde bulunduğu toplumun sorunlarına yabancı olmamış, rûhânî önder olmanın yanında, sosyal, aktif şeyh rolünden ve fütüvvet esaslarından taviz vermemiştir. Kur’an ve sünnete bağlı, Ehl-i Sünnet çerçevesinde sahîh bir tasavvuf çizgisini takip etmiş, takvâ ve zühd yolunu benimsemiştir. Sahv ve temkin esaslı tasavvuf anlayışıyla semâ, sekr, vecd, aşk ve şevk gibi metafizik unsurları mecederek sahv ve sekrin dengeli olduğu, kendine has bir tasavvuf anlayışı ortaya koymuştur. Bunlara ilave olarak tevhid ve tevekkülî hayatının merkezine oturtmuş, hakikat ve fakr ehli, mütevâzî bir şahsiyettir diyebiliriz.

⁴⁰¹ Ebû Medyen, *Ünsü’l-Vâhid*, Hacı Mahmud Efendi, d. no: 2310, vr.: 54a.

⁴⁰² Cornell, *The Way of Abû Madyan*, s. 29 (trc.: 44); Terry, “Abu Madyan”, s. 23.

I- TASAVVUFÎ AHLAKLA İLGİLİ KAVRAMLAR

A- TASAVVUF-SÛFÎ

Ebû Medyen'in tasavvuf anlayışında şekilde kalan kurallar yumağı ve merasimler yığını yoktur. Ona göre tasavvuf, kalbin selâmeti, ruhun sehâveti, peygamber'e ittibâ sûretiyle ilme ve makâma riâyet etmek⁴⁰³ ve her şeyiyle Allah'a teslim olmaktır.⁴⁰⁴ Kim bu ölçülerin dışına çıkarsa kendini şeytanın otağında bulur, hevâ ve heves deryasına batmış ve cehâlet karanlığına sürüklenmiş olur. Tasavvuf yolunda ilerlemek; Kur'an ve sünnetle amel etmek ve mürşid edinmek sûretiyle gerçekleşebilir.⁴⁰⁵ Ebû Medyen'e göre tasavvuf erbabı; İsa (a.s.) gibi hüzne ve seyahate devam eder, Yûsuf (a.s.) gibi af ve emânet sahibi olur, Yâkub (a.s.) gibi şevk ve özlem duygusuna bürünür, Eyüp (a.s.) gibi tefekkür ve sabır ehli olur, Mûsâ (a.s.) gibi ihlâslıdır ve münâcâтта bulunur ve Muhammed (s.a.v.) gibi ilim ve güzel ahlâkla bezenir.⁴⁰⁶

Ona göre tasavvufun sekiz şartı vardır:

- 1- Elinin emeğini yemek
- 2- Helâlden kazanmak
- 3- Temiz bir meskene sahip olmak
- 4- Temiz bir kazanca sahip olmak
- 5- İbadetle dolu bir halvet yaşamak
- 6- Kendisinden daha bilgili kişilerle sohbet etmek
- 7- Dünyaya gönül bağlamış insanlardan kaçınmak
- 8- Semâ esnasında kapıyı kapatmak.⁴⁰⁷

Sekiz şarta bağladığı tasavvuf anlayışında Ebû Medyen, takvâ-verâ esaslı temiz kazanca, ibâdetle donatılmış bir seyr u sülûk ve zühde, dünyaya gönül bağlamış insanlardan tasavvufî sırları gizlemeye vurgu yapmıştır. Ayrıca şeyh, eserlerinde sürekli gerçek sûfî kişiliğinin nasıl olması gerektiği üzerinde durmaktadır. Ona göre gerçek sûfî; "inzivâda köşesine çekilen, burada sadece Allah'ı zikreden ve çevresinde meydana gelen olaylardan

⁴⁰³ Ebû Medyen, Şuayb b. Hüseyin, *Bidâyetü'l-Mürîd*, Beyazıt Devlet Ktp., d. no: 7886, vr.: 70b; [*The Way of Abû Madyan* (içinde), haz. ve trc.: Vincent J. Cornell, Cambridge-1996, s. 91 (*Tasavvufî Hikmet ve Risâleler*, haz.: Kadir Özköse, Konya-2008, s. 184)].

⁴⁰⁴ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 57a.

⁴⁰⁵ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-Mürîd*, vr.: 69b; s. 87, 91 (trc.: s. 182, 184).

⁴⁰⁶ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-Mürîd*, vr.: 70a; s. 87 (trc.: s. 182).

⁴⁰⁷ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-Mürîd*, vr.: 70a; s. 89 (trc.: s. 182-183).

habersiz bir zâhid değil aynı zamanda toplum hayatının bizzat içerisinde olan, çevresi ile uyum sağlayan, içinde yaşadığı halkın sorunlarına duyarlı ve ilgili kişi” olarak tarif edilmektedir. Mânevî gelişimini ve bireysel olgunlaşmasını sağlayabilmek amacıyla belli zamanlarda kendini toplumdaki tecrit etse de sûfî, İslam toplumu yararına hareket etmek için attığı adımların ve gerçekleştirdiği eylemlerin bilincinde olmaya özen gösterir.⁴⁰⁸ VII/XIII. yüzyıl gibi daha sonraki dönemde yaşayan Ebu'l-Hasan eş-Şâzilî ile meşhur olan bu prensib, aslında Ebû Medyen tarafından tanımlanmış ve esas alınmıştır. Ebû Medyen'in bu mirasını takip eden Şâziliyye Nîmetullâhiyye ve diğer tasavvuf okulları “dünyalığın değil ama dünyanın içinde olma” yaklaşımına hep bağlı kalmışlardır.⁴⁰⁹

Bu bağlamda derviş, kendisinin ve komşularının hukukuna riâyet ederek dünya hayatında ihtiyat ve ciddiyeti terk edemez. Bu gerçeği ifade sadedinde; “Gerçek sûfî hasetçi, bencil, bilgisiyle mağrur ve para konusunda cimri olamaz. Bunun yerine örnek bir şahsiyet olarak tüm yaratılmışlara karşı şefkâtlî ve merhametli davranmalıdır. O, herkesin imdadına yetişmelidir. O zâhiddir, her şey onun nazarında birdir; övgü de yergi de, kabul olunmak da reddedilmek de, almak da vermek de, zenginlik de fakirlik de onun katında aynıdır. Eline geçene sevinmez, elinden çıkana üzülmaz.”⁴¹⁰ değerlendirmesinde bulunmaktadır.⁴¹¹

Şeyh, sohbetlerinde tasavvufun yozlaşmaya başlamasından ve sûfî olmadıkları halde sûfî geçinenlerin artmasından sürekli yakınmaktadır. Ona göre en zararlı şey; câhil sûfî, gâfil âlim, yağcı vâizle sohbet etmektir.⁴¹² “İçî dışına uymadığı halde, Allah adına konuşan kişiye uymayınız. Bir kimseyi suyun üzerinde yürüyor, havada uçuyor görseniz dahi o kişinin İslam'ın emir ve yasaklarından birini terk ettiğini anladığınızda ona tâbî olmayınız”⁴¹³ tavsiyesinde bulunmaktadır. Ayrıca o, halkın felaketinin kötü düşünceler beslemesinden, sûfîlerin felaketinin ise hevâyâya uymalarından kaynaklandığını belirtmektedir.⁴¹⁴ Hakîkate ise Allah dostlarının dünyada yaşaması, cennet ehlinin yaşaması gibidir. Onların bedenleri onun emrinin zevkine varır, ruhları onu görmek ve ona bakmakla huzur bulur.⁴¹⁵ Bu nedenle Allah, evliyâyâ hürmeti haram sayan kimseyi halk arasında menfur göstermek suretiyle onu imtihan eder.⁴¹⁶

⁴⁰⁸ Cornell, *The Way of Abû Madyan*, s. 33 (trc.: 49-50); Terry, “Abu Madyan”, s. 22.

⁴⁰⁹ Terry, “Abu Madyan”, s. 22.

⁴¹⁰ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-Mürîd*, s. 96 (trc.: s. 188).

⁴¹¹ Cornell, *Realm of the Saint*, s. 138; Özköse, *Tasavvufî Hikmet ve Risâleler*, s. 79.

⁴¹² Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 54a.

⁴¹³ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 58a.

⁴¹⁴ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 56b.

⁴¹⁵ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 57b.

⁴¹⁶ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 56b.

B- TÖVBE

Tövbe, lügatte dönmek mânâsına gelir. İslâmî bir terim olarak ise insanın yaptığı bir yanlıştan pişmanlık duyup, yaptığı yanlışını terk ederek aynı hatayı bir daha yapmamak üzere Allah'a söz vermesi, günahının bağışlanması için istiğfâr etmesidir.⁴¹⁷

Samîmî bir tövbe ile Hakk'a yönelmeden tasavvuf yoluna girme talebini gaflet olarak gören⁴¹⁸ Ebû Medyen el-Mağribî, *Bidâyetü'l-Mürîd* isimli eserinde tövbeyi anlatırken, bu konudaki ayet ve hadisleri sıralamış, konunun tasavvuftaki önemine binâen meşhur sûflerin sözlerini de nakletmiştir.

Ebû Medyen'e göre tövbe, her Müslümanın üzerine farzdır. Zirâ Allâhü Teâlâ şöyle buyurur: "O tövbe edenler, ibâdet edenler, hamdedenler, oruç tutanlar, rükûa varanlar, secde edenler; işte onlar iyiliği emredip kötülükten alıkoyanlar ve Allah'ın sınırını koruyanlardır. O müminleri müjdele!"⁴¹⁹; "Ancak tövbe ve îman edip iyi davranışta bulunanlar başkadır; Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah çok bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir."⁴²⁰; "O, kullarının tövbesini kabul eden, kötülükleri bağışlayan ve yaptıklarınızı bilendir."⁴²¹ Dilini tövbeye alıştıran da günahları işlemeye devam eden kişi, kıyamet gününde cehennem derinliklerinde haşredilecektir. Tövbe ehlinin; tövbe ettiğinde dünyayı üç talakla boşaması, günahların tamamından sıyrılması gerekir. Tefekkür ehli de ilmiyle âmil, Allah'tan korkup gözyaşı döken ve hüznü olmalıdır.⁴²²

Ebû Medyen tövbe konusundaki görüşlerini Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in şu hadisi ile delillendirir: "Günahlarından tövbe eden hiç günah işlememiş kimse gibidir."⁴²³ "Kapı kapanmadan tövbede acele ediniz."⁴²⁴ Allâhü Teâlâ da tövbe etmek için işaret gelmesini beklemenin anlamsızlığı babında şöyle buyurmuştur: "Onlar ancak kendilerine meleklerin gelmesini veya Rabbinin gelmesini veyahut Rabbinin bazı alâmetlerinin gelmesini bekliyorlar. Rabbinin bazı alâmetleri geldiği gün, önceden inanmamış ya da îmanında bir hayır kazanmamış olan kimseye artık îmanı bir fayda sağlamaz. De ki: Bekleyin, şüphesiz biz

⁴¹⁷ Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, şerh ve takdim: Nevâf el-Cerrâh, Beyrut-2001, s. 49-50 [trc.: *Tasavvuf İlmîne Dair Kuşeyrî Risalesi*, haz.: Süleyman Uludağ, İstanbul-1999 (üçüncü baskı), s. 187-188].

⁴¹⁸ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 57b.

⁴¹⁹ Tevbe, 9/112.

⁴²⁰ Furkân, 25/70.

⁴²¹ Şûrâ, 42/25.

⁴²² Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-Mürîd*, s. 109 (trc.: s. 194).

⁴²³ İbn Mâce, *Sünen, Kitâbü'z-Zühd*, 30.

⁴²⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Kâhire-ts., I/242, 345; Tirmizî, *Sünen, Kitâbü'd-Da'avât*, 99.

de beklemekteyiz.”⁴²⁵ Bu âyet ve hadislere göre insanın tövbede aceleci olması, bir an önce günah yükünden kurtulması gerekir ki îmanı kendisine bir fayda sağlasın.

İnsanın çirkin işleri bilerek yapması sonucunda ettiği tövbenin kabul olup olmayacağı konusunda Bilâl Habeşî, Peygamber Efendimiz’e şöyle bir soru sorar: “Ey Allah’ın Resûlü, Allah’a karşı çirkin işler işliyor ve tövbe etmek istiyorum. Benim tövbem kabul olur mu?” deyince Peygamber Efendimiz, evet cevabını verdi. Sonra tekrar, “Ey Allah’ın Resûlü, Allah beni görüyor ve ben onu işlemeye kalkışsam da mı?” deyince, Efendimiz, yine “evet” cevabını verdi. Habeşî öyle bir sayhâ attı ki, o esnada ruhunu kaybetti ve Peygamber Efendimiz şöyle dedi: “İşte bu, cennet ehliendir; işte bu, hakîki bir tövbedir.”⁴²⁶

Tövbe konusunda sahâbe görüşüne de yer veren Şeyh Ebû Medyen şu rivâyeti aktarır: “Bir gün Ümeyye oğullarından bir adam Ömer İbnü’l-Hattâb (r.a.)’a şu sözlerle ıstırabını arz etti: ‘Bir günah işlesem, sonra ondan dönüp pişmanlık duysam; bu, benim için tövbe anlamına gelir mi?’ Hz. Ömer kendisine şu şekilde cevap verdi: ‘Evet. Zira Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: ‘Cennetin sekiz kapısı vardır. Tövbe kapısı hariç diğerleri kapalıdır. Tövbekâr ol ve Allah’a tevekkül et. Zira günahları bağışlayan ancak Allah’tır.’ ” Yine Ömer b. Hattab’a göre; tövbe edenlerle birlikte olunması gerekir. Çünkü onlar siper-i kazâdır, belâları önleyenlerdir.

Tövbenin şartları, sünnetleri, âdâbı ve fazîletleri konusunda Ebû Medyen, Mâlik b. Dînâr’a ait olan şu görüşe yer verir:

Tövbenin şartları:

- 1- Haksızlık yapılan kişilere hakkını geri ödemek,
- 2- Vaktinde edâ edilmeyen namaz, oruç ve zekâtları yerine getirmektir.

Sünnetleri:

- 1- Birlikte günah işlenen arkadaşları terk etmek,
- 2- Daha önceden yapılan hatalardan vazgeçmek,
- 3- Önceden işlenen hatalardan ötürü gözyaşı dökmektir.

Nâfileleri:

- 1- Evrâda devam etmek,
- 2- Kalp huzurunu sağlamaktır.

Âdâbı:

- 1- Allah’a itaatkâr olmaktan ferahlık duymak,
- 2- İtaat üzere yetişmek,

⁴²⁵ En’am, 6/158.

⁴²⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/14.

- 3- İtaatkâr olmaya devam etmek,
- 4- Meşâyihî ziyaret etmek,
- 5- Fukarâ ve miskinleri sevmek,
- 6- Farzları vaktin başında yerine getirmeye gayret etmektir.”⁴²⁷

Ebû Medyen’in belirttiğine göre Cüneyd-i Bağdâdî, tövbe ehlinin tövbesinin; namazların farzlarına, sünnetlerine, fazîletlerine, secdelerine ve tâdil-i erkânına riâyet etmedikçe sahîh olmayacağını belirtmiştir. Çünkü namaz farzdır ve temizlik de farzdır. Her farz için dikkat ve gereğinin yerine getirilmesi esastır. Kendisine farz kılınan esaslara riâyet etmeyen kişinin tövbesinden bahsedilemez. Zira farz ibâdetler; tövbenin aslı ve esasıdır. Tövbe edip tövbenin esaslarından birini ve farzlardan herhangi birini zâyî eden kişinin tövbesi sözkonusu değildir. Tövbenin hakîkati; elden kaçırılan fırsatlara pişmanlık duymak, ihlâs, açlık ve zühddür. Gerek zâhir gerekse bâtin ulemâsı bu gerçek üzerinde hemfikirdir. Bu, tarîkat ehlinin düsturudur.⁴²⁸

Tövbenin alâmetleri hususunda ise Ebû Medyen, Râbiatü’l-Adeviyye’nin (v. 135/752) şu görüşünü aktarır: “Tövbenin alâmetleri; pişmanlık duymak, ihlâslı, korkan ve huşû sahibi bir kalbe sahip olmak, bâtınını tâate alıştırmaktır.”

Ebû Medyen’e göre tövbe ehlinin; Allah için yapması gerekenler hususunda ihmalkâr davranmasından dolayı üzülmesi ve ağlaması, fakirlere muhabbet beslemesi, miskinlere acıması ve onlara destekçi olması, şeyhleri ziyarete devam etmesi gerekir.⁴²⁹

Ebû Medyen insanın günahları sebebiyle ümitsizliğe düşmemesi, Allah’ın bağışlayıcılığı konusunda *Sebîlü’l-Hayrât* isimli eserden naklen Allâhü Teâlâ’nın şu âyetlerine yer verir: “...Ey müminler! Hep birden Allah’a tövbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz.”⁴³⁰ “Kim bu haksız davranışından sonra tövbe eder ve durumunu düzeltirse şüphesiz Allah, onun tövbesini kabul eder. Allah, çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.”⁴³¹

Şeyh, konuyu Peygamber Efendimiz’in şu hadis-i şerifleriyle devam ettirir: “Allah (c.c.), elini -güneşin batıdan doğacağı kıyamet gününe kadar- gündüzden geceye, gecedен gündüze dek günahkâr kişilere tövbe ile yayacaktır.”⁴³² “Gökyüzüne ulaşacak kadar hata işlemiş dahi olsanız, pişman olduysanız, Allah tövbenizi kabul edecektir.” “Kul işlediği günahlara rağmen cennete girecektir. Ashâb-ı Kirâm, ‘Nasıl yani ey Allah’ı Resûlü?’ deyince,

⁴²⁷ Ebû Medyen, *Bidâyetü’l-Mürîd*, vr.: 71b-72a; s. 105-109 (trc.: s. 191-193).

⁴²⁸ Ebû Medyen, *Bidâyetü’l-Mürîd*, vr.: 72a; s. 110-111 (trc.: s. 193-195).

⁴²⁹ Ebû Medyen, *Bidâyetü’l-Mürîd*, s. 111 (trc.: s. 195).

⁴³⁰ Nûr, 24/31.

⁴³¹ Mâide, 5/39.

⁴³² Müslim, *Kitâbü’t-Tevbe*, 31; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/395-404.

Peygamber Efendimiz: ‘Cennete girene kadar Allah, ona tövbe etme ve günahından dönme fırsatı verecektir.’ dedi.”⁴³³ Bir başka hadîsinde ise “Günahın keffâreti, pişmanlıktır.”⁴³⁴ buyurdu.

Ebû Medyen’in anlattığına göre Tâbiûn imamlarından Saîd b. Müseyyeb (v. 90/708), günah işleyip tövbe eden, sonra tekrar günah işleyip bir daha tövbe eden kişi hakkında “Rabbimiz sizin kalplerinizdekini çok iyi bilir. Eğer siz sâlih kimselerden olursanız, şunu bilin ki Allah, tövbeye yönelenleri son derece bağışlayıcıdır.”⁴³⁵ âyetinin nâzil olduğunu söylemektedir.

Allah (c.c.), İblis’e lânet ettiğinde, şeytan Allah’tan mühlet istemiş, Allah da ona kıyamete kadar mühlet verdiğini söylemiştir. Benî İsrâîl nebîlerinden birinin bir zelleye düşürüldüğü ve Allah’ın da kendisine şu şekilde vahiyde bulunduğu rivâyet edilmektedir: “Eğer ondan tövbe edip dönmezsen, celâlim ve izzetim gereği sana azap ederim.” Bunun üzerine o peygamber: “Allah’ım! Sen sensin, ben benim. İzzetinle beni korumazsan, ben nasıl dönebilir, tövbe edebilirim.” dedi ve Allah da kendisini korudu. Lokman Hekim de oğluna, tövbeyi geciktirmemesi gerektiğini, ölümün ansızın gelip çatabileceğini söylerdi.

Abdullâh b. Mes’ûd’dan (v. 32/652) adamın biri bir şeyler istedi. Abdullâh b. Mes’ûd, dönüp kendisine baktığında adamın ağladığını gördü ve dedi ki: “Cennetin sekiz kapısı vardır. Tövbe dışında kalan tüm kapıları kapalıdır. Sana emânet edilen bir melek vardır. Güneş batıdan doğana kadar, o kapıyı kapatmayacaktır. Çalış, çabala ama ümitsiz olma.” Abdullâh b. Ömer (v. 74/693) bu konuda: “Kim hatasını hatırlar ve ondan elem duyarsa, onun Ümmü’l-Kitapta silindiğini görür.” demektedir.

Tövbelerin kabulü hususunda Fudayl b. İyâz’ın (107-187/725-802) da görüşlerine yer veren Ebû Medyen, onun şu görüşünü nakleder: “Allâhü Teâlâ’nın günahkârlara adâletiyle muâmele ederse, azâba uğrayacaklarken, tövbe ettikleri takdirde tövbelerini kabul edeceğini, onlara sâlihlerin nasîbinin aynısından vereceğini müjdelediğini söylemektedir.”

Tövbe konusunu Ebû Medyen’in görüşlerini özetlediğini düşündüğümüz şu sözle sonlandırabiliriz: “Müslümanın, Allah katında en güzel hal üzere olmasını diliyorum. Bana, Müslümanın ettiği tövbenin İslam’dan sonraki İslam gibi olduğu bilgisi ulaştı.”⁴³⁶ Yani bir insan Müslüman olunca nasıl önceki günahlarından kurtulursa, tövbe edince de günahlarından

⁴³³ Suyûtî, Celâleddîn, *Câmiu’l-Ehâdîs*, haz.: Abbâs Ahmed Sakr-Ahmed Abdülcevâd, Damascus-ts. II/269.

⁴³⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/289.

⁴³⁵ İsrâ, 17/25.

⁴³⁶ Ebû Medyen, *Bidâyetü’l-Mürîd*, s. 111-115 (trc.: s. 195-198).

kurtularak hayatına temizlenmiş olarak devam eder. Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in buyurduğu gibi, “Günahlarından tövbe eden kimse, hiç günah işlememiş gibidir.”⁴³⁷

C- ZÜHD

Zühd; dünyadan uzaklaşmak, alçaklığı nedeniyle ondan yüz çevirmek, küçüklüğünden dolayı onu terk etmek, onun değersizliğini görmektir.⁴³⁸ Dünya arzularıyla meşgul olan kimse, zillete mübtelâ olur. Geçici şeylerle süslenen kimse, aldanmıştır.⁴³⁹

☪ Zühd konusunda Ebû Medyen, Resûlüllâh (s.a.v.)'in şu hadisini hatırlatır: “Dünya sevgisi, her türlü hata ve derdin başıdır. Kim dünyaya muhabbet beslerse âhîret yolundan gaflet etmiştir.”⁴⁴⁰ Peygamber Efendimiz (s.a.v.) bir başka hadis-i şerîfinde ise şöyle buyurmaktadır: “Dünya ve ahîret birbirinin zıddıdır. Bunlardan birincisini seven âhîretini terk etmiş olur.” Çünkü Allâhü Teâlâ şöyle buyurur: “Allah bir adamın göğsünde iki kalp yaratmamıştır.”⁴⁴¹

Ebû Medyen'in naklettiğine göre Behlûlü'l-Mecnûn'a (v. 190/805), “Şeyhin alâmeti nedir?” diye sorulduğunda şu cevabı vermiştir: “Zühd, sıdk ve dünyayı tamamen terk etmektir.” “Dünya, kimin için tamamen kabul edilebilir durumdadır?” diye sorulduğunda, “zındık için” demiştir. “Dünyadan, kim mahrum bırakılmıştır?” sorusuna; Peygamber Efendimizin “Sâdik mümin mahrum; fâcir, merzuk kılınmıştır.”⁴⁴² hadisi gereğince “sâlih velî” cevabını vermiştir.

Râbiatü'l-Adeviyye de bu konuda, başkalarının elindekine göz diken ve dünyalık biriktiren kimseye zındıklığın yakın, hakîkatin uzak olduğunu söylemiştir. Çünkü Ebû Medyen'e göre: “Sıdkın (doğruluğun) alâmeti; dünyada, zühd sahibi olmaktır. Zındıklığın alâmeti ise dünyaya rağbet etmektir.”⁴⁴³

Ebû Medyen, insanların taleplerindeki sadâkâti göstermeleri açısından bir tercih yapmalarının gereği üzerinde durarak şöyle der: “Dünyayı; isteyene bırak, sen mevlâna gel. Kim dünyayla meşgul olmayı bırakırsa Allah; dünyayı, onun hizmetine verir.”⁴⁴⁴ Dünya, çekirge gibidir. Çekirgenin başı, onun tohumudur. Başını kesersen hepsini halletmiş

⁴³⁷ İbn Mâce, *Sünen, Kitâbü'z-Zühd*, 30.

⁴³⁸ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 57a.

⁴³⁹ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 54b.

⁴⁴⁰ Suyûtî, *Câmiu'l-Ehâdis*, III/747.

⁴⁴¹ Ahzâb, 33/4.

⁴⁴² Müslim, *Kitâbü'l-Münâfikîn*, 58; Nesâî, *Sünen, Kitâbü't-Talak*, 42.

⁴⁴³ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-Mürîd*, vr.: 68a; s. 65 (trc.: s. 171).

⁴⁴⁴ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 55b.

olursun.”⁴⁴⁵ Yani dünyayı en başında gönlünden çıkarırsan bu yolda en büyük engeli aşmış, hedefine kısa yoldan ulaşmış olursun.

Bu bağlamda Ebû Medyen’e göre zühd, verâdan daha umumîdir. Çünkü verâ; bakâ sahibi olmayı ve kararlı kalmayı ifade ederken zühd, her şeyden ilgiyi kesmeyi ifade etmektedir. Zühd; farz, fazîlet ve kurbiyet (yakınlık) olmak üzere üç kısımdır: Haramda farz (haramı terk etmek farzdır), müteşâbihte fazîlet (fazîlete erişmek için şüphelileri terk etmek),⁴⁴⁶ helâlde kurbiyettir (Allah’ı arzuladığı için onun dışındaki helâlleri bile terk ediyor, onun zikriyle meşgul oluyor ve ona yakınlık kazanıyor). Bu sebeple de Ebû Medyen zâhidin rahat olduğunu ifade eder.⁴⁴⁷ Ancak zâhidin aynı zamanda verâ sahibi olması gerektiği fikrini Hüseyin b. Mansûr el-Hallâc’ın (v. 305/917) şu sözüyle açıklar: “Vuslata ermek isteyenler; dünyada aç kalmalı, zâhid olmalı ve verâ sahibi olmalı. Zâhid, verâ sahibi olmalı; zerre miktarınca da olsa hiçbir dünyevî beklentisi olmayan, Allah’a rağbet eden ve Allah için yaşayan bir şeyhe intisap etmelidir. İşte bu şeyh, Allah yolunda istifâde edilebilecek bir şahsiyettir.”⁴⁴⁸

Ebû Medyen’e göre “Dünya malı toplayan, dünya mallarına karşı hırslı olan ve edindiği dünya mallarından infakta bulunmayan kişiye Allah, cennet kokusunu haram kılmıştır. Dünya malına karşı harîs olan kişinin kalbi, Allah’tan çokça gâfil olduğu için, ölüdür. Ömrünü boş, faydasız, gereksiz işler uğruna şaşkınlık ve hezeyân içinde çürütür. Allah, bizleri bu duruma düşmekten muhafaza buyursun.”⁴⁴⁹

D- KUR’AN VE SÜNNETE İTTİBÂ

İslâmî disiplinlerin bir konuda öncelikle başvuracakları temel kaynaklarından ilki, Kur’an’dır. Kur’an; bu konumunu, Allah kelamı ve ilâhi emirlerin yazılı bir metni oluşundan almaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.) ise Kur’an’ı uygulayan, tebliğ ve tebyîn eden Allah’ın elçisidir. Bu yüzden dînî ilimlerle ilgilenen herkes gibi sûfiler de Hz. Peygamber’e ve onun sünnetine gerek teorik gerek pratik açıdan büyük önem vermişlerdir. Öncelikle âdâb konuları

⁴⁴⁵ Münâvî, *el-Kevâkibü’l-Dürriyye*, I/668.

⁴⁴⁶ Burada şu hadise işaret edilmektedir: “Helal bellidir, haram da bellidir. Bu ikisinin arasında birçok kişinin bilmediği şüpheli şeyler vardır. Kişi bunlardan sakınırsa dinini, onur ve haysiyetini korumuş olur. Şüpheli şeylerden kaçınmayanlar, koruluğun kenarında hayvanlarını otlatan kimse gibidir. Kolladığı hayvanların her an koruluğa dalması mümkündür. Dikkat edin her hükümdarın bir koruluğu vardır, Allah’ın koruluğu da haram kıldığı şeylerdir.” (Bkz.: Buhârî, İman 39).

⁴⁴⁷ Ebû Medyen, *Ünsü’l-Vâhid*, vr.: 56b.

⁴⁴⁸ Ebû Medyen, *Bidâyetü’l-Mürîd*, vr.: 68a; s. 67 (trc.: s.172).

⁴⁴⁹ Ebû Medyen, *Bidâyetü’l-Mürîd*, vr.: 71b; s. 103 (trc.: s. 191).

olmak üzere sünnete olan bağlılıkları dikkat çekicidir. Özellikle ilk tasavvuf klasiği kabul edilen Ebû Nasr es-Serrâc'ın (v. 378/988), *el-Lüma'* adlı eseri; sûflerin Kur'an'a uyma, peygamber ve sünnet telakkisiyle ilgili önemli bilgiler içerir. Serrâc bu eserinde Kur'an'ı esas alarak Hz. Peygamber'le ilgili; "Allah'ın kendisine itaatı emrettiği,⁴⁵⁰ getirdiğine uyulan, yasakladığından kaçınılan kimse,⁴⁵¹ Allah'ın sevgisine mazhar olmak, Hz. Peygamber'e tâbî olmaktan geçmektedir."⁴⁵² ifadelerine yer vermektedir. Ayrıca Serrâc, güvenilir râviler aracılığıyla Hz. Peygamber'den gelen haberlere yapışmanın, bunlara sarılıp onlarla amel etmenin, bütün müslümanlara vâcib olduğunu belirtmektedir.⁴⁵³

Ebû Tâlib el-Mekkî de (v. 386/996) *Kütü'l-Kulûb* adlı eserinde, Resûlüllâh (s.a.v.)'den sahîh olarak gelen hadislerin hepsinin kabul edilmesinin, îmanın gereği olduğunu ve Hz. Peygamber'e itaatin farz olduğunu belirtmiştir.⁴⁵⁴ Cüneyd-i Bağdâdî de (v. 298/910) bu hususta; "Bizim ilmimiz kitap ve sünnetle kayıtlanmıştır. (Sülûkünden önce) Kur'an okumayan, hadis yazmayan ve fıkıh öğrenmeyen (veya bunları anlamayan) kimseye uyulmaz." ve "Bizim ilmimiz Resûlüllâh (s.a.v.)'in ilmiyle kenetlenmiştir."⁴⁵⁵ demiştir.⁴⁵⁶

Ebû Medyen el-Mağribî'nin yaptığı sohbetlerde, en çok üzerinde durduğu konuların başında hiç şüphesiz Kur'an ve sünnete uymak yer alır. O; sâlikin ayaklarının sebâtının, Hz. Peygamber'e saygıyla bağlı olmakla mümkün olacağını vurgulayarak⁴⁵⁷ şu tavsiyede bulunmuştur: "Sünneti, gözünüzün önünden ayırmayın. O zaman işlediğiniz ameller güzel kokulu hale gelir, makbul olur. Yaptığınız işlerden tat ve haz alırsınız, sâlih zâtların ulaştıkları makâma ulaşırsınız. Kardeşim, Resûlüllâh (s.a.v.)'e uy ki, kıyâmet gününde onunla birlikte haşredilesin. Kardeşim, bil ki sünnete uymak ibâdetin aslı, esasıdır."⁴⁵⁸ Bunun delîli Allâhü Teâlâ'nın şu âyetidir: "Peygamber size ne verdiyse onu alın, size ne yasakladıysa da ondan sakının. Allah'tan korkun. Çünkü Allah'ın azabı çetindir."⁴⁵⁹ Bu ayete göre; "Kim sünnet yoluna aykırı hareket eder ve sünnetin dışında bir yola tevessül ederse Peygamber Efendimizin de buyurduğu gibi dalâlet ve yanlış düşer."⁴⁶⁰

⁴⁵⁰ "Allah'a ve Resûlü'ne itaat edin." (Nûr 24/54); "Resûle itaat eden Allah'a itaat etmiş olur." (Nisâ 4/80).

⁴⁵¹ "Peygamber size neyi verirse onu alın, size neyi yasakladıysa ondan sakının." (Haşr 59/7).

⁴⁵² "De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız, bana uyun ki, Allah da sizi sevsin." (Al-i İmrân 3/31).

⁴⁵³ Tûsî, Ebû Nasr Serrâc, *el-Lüma' İslam Tasavvufu Tasavvufla İlgili Sorular-Cevaplar*, haz.: H. Kâmil Yılmaz, İstanbul-1996, s. 94.

⁴⁵⁴ Mekkî, Ebû Tâlib, *Kütü'l-Kulûb Kalblerin Azağı*, trc.: Yakup Çiçek-Dilaver Selvi, İstanbul-2004, III/275.

⁴⁵⁵ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 288 (trc.: s. 117).

⁴⁵⁶ Yıldırım, Ahmet, "İlk Dönem Sûflerinin Peygamber ve Sünnet Anlayışları", *UÜİFD*, Bursa-2000, sayı: 9, IX/1-5.

⁴⁵⁷ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 57a.

⁴⁵⁸ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-Mürîd*, s. 111 (trc.: s. 195).

⁴⁵⁹ Haşr, 59/7.

⁴⁶⁰ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-Mürîd*, s. 95 (trc.: s. 187).

Bu bağlamda mürîd, sürekli davranışlarını kontrol etmeli, Kur'an ve sünnet çerçevesinde bir hayat sürmelidir. Çünkü Kur'an, nurdur. Okuyan onunla nurlanır, aydınlığa erer. Sünnet ise burhandır. Yegâne kılavuz ve örnek yaşam tarzıdır. Peygamber Efendimiz önderimizdir. Kur'an'ı en iyi şekilde açıklayan ve takdim edendir. Bahsettiğimiz bu çizgiye kim aykırı hareket ederse kendisini cehâletin girdabında bulur. Dikkat edin! Allah'ın lâneti, Allah yolu ve sünnet esasını dışına meyledenlerin üzerindedir.⁴⁶¹

Muhyiddîn İbn Arabî de bu konudaki fikrini, şeyhi Ebû Medyen'den aktardığı şu rivâyetle destekler: “Hızır, Mûsâ'nın resuller arasındaki yerini ve üstün konumunu anlayınca, Allah'a ve peygamberine itaat etmek üzere onun koyduğu yasağa uydu. Çünkü Allah şöyle der: ‘Size peygamber neyi verirse onu alın, neyi yasaklarsa ondan sakının.’⁴⁶² Hz. Mûsâ ikinci kez ‘bir daha bir şey sorarsam benimle arkadaşlık etme’⁴⁶³ demişti. Hızır da ‘Baş üstüne’ demişti. Mûsâ üçüncü kez sözünü unutunca ‘Ben bana indirdiğin hayır için fakirim,⁴⁶⁴ ihtiyacım olmasına rağmen ona su verdiğim için ücret talebim yoktur.’ dedi. Bundan sonra Hızır, yaptıklarının hikmetini açıkladıktan sonra Mûsâ'dan ayrıldı. Sonra ‘Ben bunu kendiliğimden yapmadım.’⁴⁶⁵ demişti. Çünkü Hızır bu esnada Rabbinden bir şeriat ve yöneme göre hareket ediyordu. Hz. Peygamber'den sonraki durum ise farklıdır. Çünkü peygamberler arasında Hz. Peygamber emsalsizdir ve kimse ona denk değildir...⁴⁶⁶ İbn Arabî'nin velînin resûlün emrine uyması gerektiği ve resûl ile velî arasındaki farkları anlattığı görüşlerinde⁴⁶⁷ Ebû Medyen'in isabetli bulduğu bu düşüncesinden hareket ettiği ve geliştirdiği görülmektedir.

E- TEVEKKÛL

Tevekkül; her işte kişinin elinden gelen çaba ve çalışmayı yaptıktan sonra, işin sonucunun Allâhü Teâlâ'ya bırakılması, ona güvenilmesi ve dayanılmasıdır. Zünnûn-i Mısrî bu hususta şöyle der: “Tevekkül, kulun tedbiri bırakıp kendini Allah'ın kudretine terketmesidir. Tıpkı meyyitin (ölünün) kendini gassala terketmesi gibi.”⁴⁶⁸ “Kim Allah'a

⁴⁶¹ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-Mürîd*, s. 93 (trc.: s. 186).

⁴⁶² Haşr, 59/7.

⁴⁶³ Kehf, 18/76.

⁴⁶⁴ Kasas, 28/24.

⁴⁶⁵ Kehf, 18/82.

⁴⁶⁶ İbn Arabî, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, III/393 (trc.: VII/441-442).

⁴⁶⁷ İbn Arabî'nin Hz. Musâ kıssası ve Rasûl ile velî arasındaki farklar konusunda ayrıntılı bilgi için bkz.: Gütrer, Dilâver, *Fusûsu'l-Hikem ve Mesnevi'de Peygamberlerin Öyküleri*, İstanbul-2002, s. 62-66, 202-203.

⁴⁶⁸ Ankarâvî, İsmâil, *Minhâcu'l-Fukara*, haz.: Saadettin Ekici, İstanbul-2005 (ikinci baskı), s. 350-351.

tevekkül ederse, Allah ona yeter.”⁴⁶⁹; “Mü’minler, Allah’a tevekkül etsinler.”⁴⁷⁰; “Eğer mü’min iseniz Allah’a tevekkül ediniz.”⁴⁷¹ âyetleri; tevekkülü, îmânın gereklerinden biri haline getirir.

Ebû Medyen’e göre tevekkül; kişinin, Hakk’ın garanti ettiğine güvenmesi; kalbinin, Mevlâsının vaadiyle sükûna ermesidir.⁴⁷² O, sâlikin zikrine Hak hâkim olana kadar Allah’a tevekkül etmesi, halkın kendisine hiçbir fayda sağlayamayacağını bilincinde olması gerektiğini söyler.⁴⁷³ Burada bahsedilen sükûn, fizikî hareketsizlik mânâsında değildir. Tam aksine mürîdin tüm faydasız işlerine son vermek yolunda bilinçli çabasını, fenâyı müteakip bakâyâ ermek için boş bir zihne ve pür dikkat bir yapıya sahip olmayı içermektedir.⁴⁷⁴

Ebû Medyen, Mağrib’de tevekkül makâmının pîri olarak tanınmakta ve büyük bir saygı görmektedir. Bugüne ulaşan sözlerinin pek çoğunda tevekkül teması hâkimdir. Kendi nefisine hitâben söylediği bir öğüt şöyledir: “Nefis! Eğer dinlersen bu sana bir nasihattir: Sırrında Allah’tan başkasına güvenen kimselerin kalplerini Allah, rahmetinden mahrum eder; yerine hırs ve tamah elbiselerini giydirebilir.”⁴⁷⁵ Demek ki insanların elindeki nimetlere tamah eden ve dünyaya karşı çok hırslı olan insanlarda saptanması gereken temel problem, Hakk’ın rızık garantisine olan güvensizliktir. Çünkü kalp için tek bir tercih vardır. Bir şeye dikkat kesildiğinde, diğer şeylerden perdelenmiş olur.⁴⁷⁶ Eğer kalp, Allah’tan başkasına meylederse, Allah ondan münâcâtının lezzetini çeker alır.⁴⁷⁷

Ebû Medyen’e göre sükûn hali ile tevekkül birbiriyle yakından ilgilidir. Kişinin kalbi; en güçlü ve en merhametli olana bağlanıp güvenmekle sükûna, huzura ermiş, her türlü kaygı ve sıkıntılardan uzaklaşmıştır. Kişinin gönlünde ayrı ayrı, birden fazla ilgi odağı olamaz. Kişi belli bir duyguya kapıldığında diğer ilgi odaklarından soyutlanır. Bu sebeple insan Allah’tan başka hiçbir şeyin kendisini cezbetmesine fırsat vermemeli; hiçbir şeyin onunla barışık yaşamasına mâni olmamalıdır.⁴⁷⁸

Muhyiddîn b. Arabî, şeyhi Ebû Medyen’in tevekkül anlayışını şu rivâyetle aktarmaktadır: “Tüccarlardan biri şeyhimiz Ebû Medyen’e şöyle dedi: ‘Bir şeye ihtiyacı olan bir fakiri gördüğün zaman, bana haber vermeni isterim ki ihtiyacını karşılayayım.’ Bir gün

⁴⁶⁹ Talak, 65/3.

⁴⁷⁰ İbrâhim, 14/11.

⁴⁷¹ Mâide, 5/23.

⁴⁷² Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 55a.

⁴⁷³ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 55a; Na’sân, *Mevsûatü A'lâmi'l-Ulemâ*, IV/581.

⁴⁷⁴ Cornell, *The Way of Abû Madyan*, s. 31 (terc: s. 47); Terry, “Abu Madyan”, s. 21.

⁴⁷⁵ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 57a.

⁴⁷⁶ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 54a.

⁴⁷⁷ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 54b.

⁴⁷⁸ Cornell, *Realm of the Saint*, s. 137.

giyecek ihtiyacı olan bir fakir geldi. Bu hususta şeyhin makâmı ve hali, gerek kendisinin gerekse başkalarının işlerinde Allah'tan başkasına güvenmemek idi. Zira şeyhler ittifak eder ki, kendi işlerinde Allah'a tevekkül eden, başkasına ait işlerde de tevekkül eder. Buna rağmen Ebû Medyen tâcirin isteğini hatırladı ve fakirle birlikte bir elbise almak üzere onun dükkânına gitti. Adamın yanında şeyhin hoşlanmadığı bir insan da kendisine eşlik ediyormuş. Şeyh, yoksula dinini sordu. Bir de baktı ki müşrikmiş. Şeyh, yoksul adamın hangi dinden olduğu yönündeki merakından dolayı Allah'a tövbe etti. Arkasına döndü ve gördü ki fakir adam, oradan ayrılmış. Fakat şeyh onun nereye gittiğini bilemedi.”⁴⁷⁹

İbn Arabî bu rivâyete: “Ebû Medyen'in bu hikâyesi bana anlatıldığı zaman -bazı şehirlerimizin din yönünden İslam şehirleri arasında olmadığını bilerek- anladım ki Allah, bu hususu hatırlatmak üzere bu şahsı, şeyhe göndermiştir.” şeklinde bir yorum ekler. Bu rivâyetteki dikkatimizi çeken bir husus; Ebû Medyen'in kendi ihtiyacı için çalmayacağı bir kapıyı başkası için çalması, yani kendi için Allah'a tevekkül etmesi, başkası sözkonusu olunca fütüvvet düşüncesinin bir gereği olarak onun ihtiyacını karşılamaya çalışmasıdır. Bir diğer husus ise günümüzde herkesin normal karşıladığı, yaptığı ve yapmaya devam edeceği “kişilerin hangi dine mensup olduğunun bilinmek istenmesi ve bundan dolayı hakkında kötü düşünülmesi” davranışının Ebû Medyen tarafından tövbe etmeyi gerektirecek bir hata olarak görülmesidir.

F- FÜTÜVVET

Fütüvvet, Arapça bir kelime olan “fetâ” kelimesinden türemiştir. Fetâ; tekil bir kelime olup “delikanlı, yiğit, eli açık, iyi huylu” anlamındadır. Fütüvvet ise bu konuda ilk müstakil risâle yazan⁴⁸⁰ Sülemî'nin deyimiyle: “Allah'ın emirlerine uymak, kötülüklerden uzaklaşmak, zâhiren ve bâtinen ahlâkın en güzeline sarılmaktır.”⁴⁸¹ Bu tanımda fütüvvet, öncelikle güzel ahlâk olarak değerlendirilirken, daha sonraları sosyal yardımlaşma teşkilatı olarak ortaya çıkmıştır.⁴⁸²

Fütüvvet geleneğinin önemli bir temsilcisi olarak kabul edilen⁴⁸³ Ebû Medyen'e göre fütüvvet; “Halk sebebiyle Hak'tan uzak kalmamak, kulun iyiliklerini görmek, kötülük ve

⁴⁷⁹ İbn Arabî, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, I/538; (trc.: III/137-138).

⁴⁸⁰ Ateş, Süleyman, *Tasavvufta Fütüvvet* (önsöz), Ankara-1977, s. 3.

⁴⁸¹ Sülemî, Ebû Abdurrahmân, *Kitâbü'l-Fütüvvet*, thk.: Süleyman Ateş, Ankara-1977, s. 11.

⁴⁸² Türer, *Tasavvuf Tarihi*, s. 157; Yılmaz, Hasan Kâmil, *Tasavvufî Bakış*, İstanbul-2003, s. 184.

⁴⁸³ Cornell, *The Way of Abû Madyan*, s. 60, 66 (terc: s. 42, 49); Terry, “Abu Madyan”, s. 18-25; Özköse, Kadir, “Ebû Medyen Şuayb el-Ensârî'nin Tasavvufî Düşüncesi”, *CÜİFD*, Sivas-2007, sayı: 2, XI/175.

kusurlarını görmezden gelmektir.”⁴⁸⁴ Ebû Medyen’in, Horasan tasavvuf geleneği ile birebir örtüşen ahlâkî esaslara ve kardeşliğe dayalı fütüvvet anlayışı,⁴⁸⁵ müritleri terbiyede temel unsur olduğu gibi şiirlerine de yansımıştır. Meselâ *el-Kasîdetü’r-Râiyye*’de bu düşüncesini şöyle ifade eder:

“Kendinden başka kimsede ayıp görme,
Ki ortaya çıkacak bir aybın gizlene
Başını önüne eğ, garazsız af ve mağfiret dile.
İnsafla kıyâma dur ve insaf dile
Bir kusurun olursa itiraf et
Yaptıklarından ettiklerinden ötürü özrünü beyân et
İhvâna hizmet konusunda elinden geleni esirgeme
Yanlış yapacak olurlarsa müsâmaha göster kendilerine.”⁴⁸⁶

Şiirden hareketle Ebû Medyen’in fütüvvet öğretisi; insanların eksiklerini aramama, ayıplarını görmeme, toplumsal ilişkilerde insaf ve müsâmahalı olma, başkalarını kendine tercih etme, kardeşlere hizmeti şîâr edinme, yaptığı yanlışları kabullenme ve özür dilemekten geri durmama gibi iyi davranışları içinde barındıran bir yaşam tarzı olarak özetlenebilir.

Ebû Medyen’in, “fakr” bölümünde tam metnini sunacağımız *Bidâyetü’l-Mürîd* isimli eserindeki “Allah’tan başkasına bel bağlamayan, kınayanın kınamasından korkmayan, kalbini Allah’a hasretmiş, kendisine haset edenlere bile iyilik düşünen temiz bir gönle sahip” fakîr tanımı, özellikle Horasan kaynaklı fütüvvet ve îsâra dayalı şark tasavvufunun Mağrib’te nasıl etkili bir şekilde yayıldığını açıkça göstermektedir. Ancak bu, Mağrib’e özgü uygulama ve düşünce yapısından yoksun bir eser olduğu anlamına gelmez. Tarîkatine mensup kişilerce giyilen giysiler ve şeyhin müritlerinden îfa etmelerini istediği oruçlar, aynı dönemde şarkta kaleme alınan eserlerden Ebû Medyen’in eserini ayıran belli başlı özelliklerden sadece bir ikisidir.⁴⁸⁷ Yani Ebû Medyen *Bidâyetü’l-Mürîd* isimli eserinde fütüvvet ve îsâra dayalı şark tasavvufu ile kendine özgü uygulamaları mezcetmiştir.

G- TAKVÂ-VERÂ

⁴⁸⁴ Ebû Medyen, *Ünsü’l-Vâhid*, vr.: 55a.

⁴⁸⁵ Terry, “Abu Madyan”, s. 18-25; Özköse, “Ebû Medyen’in Tasavvufî Düşüncesi”, XI/174.

⁴⁸⁶ Ebû Medyen, Şuayb b. Hüseyin, *el-Kasîdetü’r-Râiyye (The Way of Abû Madyan içinde)* s. 163 (trc.: s. 220). Kasîdenin orijinal metni ekler bölümü s. 208-209’da verilmiştir.

⁴⁸⁷ Cornell, *The Way of Abû Madyan*, s. 27-28 (trc.: 42-43); Terry, “Abu Madyan”, s. 22.

Arapça korumak, korunmak gibi anlamlara gelen “takvâ”; dîni, ruhsat boyutunda değil, azîmet boyutunda yaşamaktır. Takvânın aslı, önce şirkten, sonra kötülük ve günahlardan, daha sonra şüpheli işlerden sakınmak ve lüzumsuz olan her şeyi terk etmektir.⁴⁸⁸ Yüce Allah; “Allah katında en değerli olanınız, en çok takvâ üzere bulunanınızdır.”⁴⁸⁹ buyurmuştur.

Zühdün başlangıcı ve takvânın ileri mertebesi olarak görülen verâyı;⁴⁹⁰ İbrâhim b. Edhem, “Şüpheli olan her şeyi terk etmek ve mâlâyânîden uzaklaşmak” şeklinde tanımlarken, Ebû Bekir Şiblî (v. 334/945) “Allah Teâlâ hariç her şeyden sakınmak” diye tanımlamıştır. Sûfîlerin, verâyı bu şekilde anlamalarının kaynağı, Peygamber Efendimiz’in şu hadisleridir:

“Helâl bellidir. Haram da bellidir. Bu ikisinin arasında helâle de harama da benzer durumu olan ve insanların çoğunun hükmünü bilmediği işler vardır. Kim bu şüpheli olanlardan sakınırsa, dinini, onur ve haysiyetini muhâfaza etmiş olur. Kim de şüpheli olanlara dalarsa netîcede harama dalar. Sürüsünü koruluğun etrafında otlatan çoban gibi ki sürü her an koruluğa dalabilir. Dikkat edin, her sultanın bir koruluğu vardır. Allah’ın koruluğu ise haram kıldıklarıdır.”⁴⁹¹; “Kişinin kendini ilgilendirmeyen şeyleri terketmesi, dini iyi anlayıp yaşadığının delilidir.”⁴⁹²; “Verâ sahibi ol ki, insanların en âbidi sen olasın.”⁴⁹³

Ebû Medyen; dış görünüşlerine ehemmiyet veren bir zümreden bahseder. Bu zümrenin irâde iddiasında bulunduğunu ancak bunların, dinin emir ve yasaklarına uymadıklarını belirtir. Onların vasıflarını şu sözleriyle anlatır: “Haram helâl demeden yiyip içiyorlar, kalabalıkları çevrelerinde toplayıp ilmi olmayan kişilerin peşine düşüyorlar. Onların dinine tâbî oluyorlar, meliklerin kapılarında ve dünyaya gönül bağlamış kişilerin meclislerinde sabahlayıp akşamlıyorlar. Sîmâları sâlihlerin sîmâsına benziyor ama işleri münâfikların işlerine benziyor. Görünüş bakımından ahyârın şeklini andırıyorlar ama iç dünyaları bakımından fâcirlerin içlerini yansıtıyorlar. Her türlü mahzurlu işi işliyor, her türlü gurura kapılıyorlar. Onlardan bir kısmı şöyle diyor: ‘Kadınlar, kız kardeşimiz veya kardeşlerimizdir.’ Bu düşüncelerine de ‘Müslüman erkekler ve müslüman kadınlar; mümin

⁴⁸⁸ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 59-60.

⁴⁸⁹ Hucurât, 49/13.

⁴⁹⁰ Ebû Süleyman Dârânî, verâyı zühdün başlangıcı olarak görür. (Bkz.: Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 63; Sühreverdî, Ebû Hafs Şihâbeddîn Ömer, *Avârifü'l-Maârif*, Beyrut-1966, s. 489; Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 157).

⁴⁹¹ Buhârî, *İmân*, 39; İbn Mâce, *Fiten*, 14.

⁴⁹² Tirmîzî, *Zühd*, 11; İbn Mâce, *Fiten*, 12.

⁴⁹³ İbn Mâce, *Zühd*, 24.

erkekler ve mümin kadınlar...⁴⁹⁴ ifadesiyle başlayan âyet-i kerîmeyi delil gösteriyorlar.”⁴⁹⁵
İşte Ebû Medyen onların bu görüşlerini şöyle reddeder:

“Sözlerini Kur’an’dan ayetlerle temellendirmeye çalışan bu zümrelerin dedikleri gibi Kur’an-ı Kerim’de kadın erkek birlikteliğini helâl sayan herhangi bir delil yoktur. Hatta verânın tamam olmasının şartlarından biri; gözleri, harama bakmaktan korumaktır. Kur’an-ı Kerim’de; ‘(Resûlüm!) Mü’min erkeklere söyle, gözlerini sakınsınlar ve ırzlarını korusunlar. Bu, onlar için daha temizdir. Muhakkak ki Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır. Mümin kadınlara da söyle, gözlerini sakınsınlar ve ırzlarını korusunlar. Görünen kısımları müstesna olmak üzere, zînetlerini teşhir etmesinler. Başörtülerini, yakalarının üzerine (kadar) örtünler. Kocaları, babaları, kocalarının babaları, kendi oğulları, kocalarının oğulları, erkek kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları, kendi kadınları, ellerinin altında bulunan (köleleri), erkeklerden; kadına ihtiyacı kalmamış (cinsî güçten düşmüş) hizmetçiler yahut henüz kadınların kadınlık hususiyetlerinin farkında olmayan çocuklardan başkasına zînetlerini göstermesinler. Gizlemekte oldukları zînetleri anlaşılın diye ayaklarını yere vurmasınlar. Ey müminler! Hep birden Allah’a tövbe ediniz ki, kurtuluşa eresiniz.”⁴⁹⁶
buyrulmaktadır. Bu âyet-i kerîme kadın erkek, her iki gruba da şâmindir.”⁴⁹⁷

Kadınlarla birlikte olmayı reddeden Ebû Medyen görüşlerine aşağıdaki hadislerden de deliller getirmektedir. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Kadınlara yakın duran kişi nefsi için zînâyâ râzı olmuş olur.”⁴⁹⁸ Konu ile ilgili bir başka delil, Meymûne hadisi olarak bilinen şu rivâyettir: “Erkeklerin nefisleri ile kadınların nefislerinin arasını ayırın. Zira şeytanla nefis, onların arasında gayr-i meşrû ilişkiye zemin hazırlamaktadır.” Bezzâz’ın Ebû Hüreyre’den rivâyetle tahriç ettiği sahîh bir hadis-i şerifte Peygamber Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Kadınlara meclisinde oturup kalkmayı, emîrlerin sohbetlerine katılmayı alışkanlık haline getiren kimse; bilsin ki o, Rahmân’ın düşmanı ve şeytanın sevgilisidir. Dikkat edin, Allah’ın lâneti buna tevessül edenin üzerindedir.”⁴⁹⁹

Görüldüğü üzere Ebû Medyen, dinin emir ve yasaklarına karşı titiz davranılmasını şiddetle savunmakta, hatta helâllerde bile dikkatli olunmasını, verânın ayrıntılarında ve gizli zînâ hususunda şeytanın tuzağına düşmemek gerektiğini önemle ifade etmektedir.

⁴⁹⁴ Ahzâb, 33/35.

⁴⁹⁵ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-Mürîd*, vr.: 70b; s. 91 (trc.: s. 184).

⁴⁹⁶ Nûr, 24/30-31.

⁴⁹⁷ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-Mürîd*, vr.: 70b; s. 93 (trc.: s. 185).

⁴⁹⁸ Tirmîzî, *Kitâbü'r-Rıdâ*, 16.

⁴⁹⁹ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-Mürîd*, vr.: 70b; s. 93 (trc.: s. 185-186).

Ebû Medyen verâ makamında Allah'tan başkasını görmedikleri takdirde insanın nâil olacağı mevhibeleri şöyle anlatır: “Verâda ondan başkasını görmezler, O da onlara yaklaşır ve dualarına icâbet eder. Onun yüceliğinde fikirleri aydınlanır. Onun yüceliğini müşâhede ettiklerinde başkasına iltifat etmezler. Nûruyla tecelli ettiğinde onlara ‘Ben sizin sevgilinizim, Rabbinizim.’ der.”⁵⁰⁰

H- İLİM, AMEL, İHLÂS

Diğer İslâmî ilimlerde olduğu gibi tasavvufta da ilim öğrenmek, mürîdin ilk olarak yapması gereken şeydir. İlimden kasıt ise Ebû Medyen'e göre ilimlerin en yararlısı olan ve kullara emirleri öğreten ilmi, yani fıkıh ilmini öğrenmektir.⁵⁰¹ Çünkü fıkıh ilmi olmaksızın kendini Allah yoluna adamakla yetinen kimse bid'ate düşmüş olur ve dinden çıkar. Verâ olmadan fıkıhla yetinen kimse gurura kapılır ve o, aldanmıştır. Kendisine gerekli olan yükümlülükleri yerine getiren kimse kurtuluşa erer ve yükselir. Hakîkatiyle vasıflanmadan ilimde kelâmla yetinen kimse zındık olur, dinle bağlantısı kalmaz.⁵⁰² İnsanlara öğretmek için ilim öğrenen kimseye ise Allah, insanları onunla eğiteceği bir anlayış ihsan eder. Hakk'ı tanımak için ilim öğrenen kişiye ise Allah, kendini tanıyacak bir anlayış bahşeder. İlimde nihâî mertebe, ilimlerin en yücresi olan tevhiid ilmini öğrenmektir.⁵⁰³

Bu bağlamda Ebû Medyen, insanın sürekli rivâyete dayalı konuşmasındansa Hakk'ın kendisine bahşettiği bilgileri anlatmasını tavsiye ederdi. Bu hususta İbn Arabî, şeyhiyle aynı fikri paylaştığını eseri *Fütühât*'ta şu rivâyetle belirtir: “Ebû Medyen'e, ‘Falan, falan şöyle dedi.’ denildiği zaman: ‘Biz, kurutulmuş et yemek istemiyoruz, bize kızarmış et getirin. Allah size ledünnî ilim ihsan etti. Falanı terk edin, Rabbinizden anlatın. Size ilim bahşeden ölmez, o size şah damarınızdan daha yakındır.’ derdi.”⁵⁰⁴

İlim öğrenmenin önemini ısrarla vurgulamasına rağmen Ebû Medyen, ne kadar ilim öğrenirse öğrensin aslında insanların câhil olduğu kanaatindedir. Onun bu kanaatini İbn Arabî'nin aktardığı şu rivâyetten öğrenmekteyiz: “Biz, Allâhü Teâlâ hazretlerinin bize ilham ettiği ilim için ona hamd ederiz. Muhakkak bizim ilmimiz, bizim bilmediğimiz şey idi ki Hak Teâlâ onu bize ilham ettiği için bilir olduk. Nitekim Hak Teâlâ şöyle buyurur: ‘Bir de sana ruhtan soruyorlar, de ki; ruh Rabbinin emrindedir ve size ilimden ancak az bir şey

⁵⁰⁰ Ebû Medyen, *Dîvan*, s. 80.

⁵⁰¹ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 54b.

⁵⁰² Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 58a-b.

⁵⁰³ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 54b.

⁵⁰⁴ İbn Arabî, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, I/423 (trc.: IX/266).

verilmiştir.⁵⁰⁵ Şeyhimiz Ebû Medyen, bu âyeti: ‘Bu az olan ilmi dahî bize Hak Teâlâ vermiştir; o da bizim değildir, belki bizde âriyettir. O ilmin çoğuna hiç vâsıl olmadık. Binâenaleyh biz ale’-d-devâm câhilleriz.’ şeklinde açıklamıştır.”⁵⁰⁶

Tasavvufta kendisine en çok vurgu yapılan konulardan biri hiç şüphesiz öğrenilen ilimle amel etmektir. Mürîdin öğrendiği ilmi sadece dinlemekle ve zihinde tutmakla yetinmesi doğru olmaz. Zira tasavvufta ilim öğrenmekten maksat, Hakk’a kulluğu en güzel şekilde gerçekleştirmektir. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de Yüce Allah şöyle buyurur: “Hâlbuki onlar hak perest muvahhid (hanîfler) olarak dîni yalnızca Allah’a tahsis edip Allah’a ibadet etsinler, namazı dosdoğru kılsınlar ve zekâtı versinler diye emrolunmuşlardı. İşte odur dosdoğru din!”⁵⁰⁷ Bu âyette belirtildiği üzere âlemlerin Rabb’i olan Allah; dosdoğru dini insanların yalnız kendisine inanıp kulluk etmeleri olarak tanımlamıştır. Ebû Medyen’e göre de ibâdet etmek, kişiyi ilmiyle üstün olma düşüncesinden kurtarır.⁵⁰⁸ Allah’ın kendisine farz kıldığı amelleri, sorumluluklarını ihmal eden kendini mahfetmiş, ömrünü boşa harcamıştır⁵⁰⁹ ve hak yaygısına layık değildir.⁵¹⁰

Ebû Medyen, öğrendiği ilmi uygulama yolunda insanı bekleyen en büyük tehlikenin kibir ve riyâ olduğuna dikkat çeker. Çünkü kibirle yapılan amel, insana hiçbir fayda sağlamaz.⁵¹¹ Zira insanlara üstün olma sevgisi, makâmdan düşme sebebidir.⁵¹² İnsanlara insafı olur, senden daha aşağıda olan birinin nasihatini hoş karşılırsan makamların en şereflişine ulaşırsın.⁵¹³

İşte, insanın bu tür tehlikelerden korunmasının tek yolu; özünden kulluk etmesi, yani ihlâstır.⁵¹⁴ Ebû Medyen’e göre ihlâsın alâmeti, Hakk’ı müşâhede ederken halkı unutmaktır.⁵¹⁵ Zâten kişinin gönlünde Hak varsa ondan başkasına kul olamaz.⁵¹⁶ Kul; amellerini gerçekleştirirken, amele iltifat etmemeli; ameli, amel edileni düşünmekten korumalıdır. Amel edilen düşünülürse bu sebeple de ameli idrak etmekten uzak kalınmış olur. İnsan, Allah’a karşı ihlâslı ve samimi olursa yalan yanlış iddialardan da kurtulmuş olur.⁵¹⁷ Kul, sadece ihlâs

⁵⁰⁵ İsrâ, 17/85.

⁵⁰⁶ İbn Arabî, *et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye*, s. 33; (a. mlf.) *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, I/383 (trc.: II/275).

⁵⁰⁷ Beyyine, 98/5.

⁵⁰⁸ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 56b.

⁵⁰⁹ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 55b.

⁵¹⁰ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 57a.

⁵¹¹ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 54b.

⁵¹² Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 56a.

⁵¹³ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 55a.

⁵¹⁴ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, Hacı Mahmud Efendi, d. no: 2310, vr.: 54a.

⁵¹⁵ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 57a.

⁵¹⁶ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, Esad Efendi, d. no: 1689, vr.: 94a. (Bu hikmet sadece Esad Efendi nüshasında var).

⁵¹⁷ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 55a.

ve murâkabe ile insan-ı kâmil⁵¹⁸ olabilir.⁵¹⁹ İhlâs odur ki; nefis onu göremez (anlayamaz), melek onu yazamaz, şeytan onu saptıramaz, hevâ onu kaydıramaz.⁵²⁰

I- FAKR

Günlük dilde kullanıldığı şekliyle zenginlik, varlıklı olma; fakirlik ise yoksulluktur. İbnü'l-Cellâ fakrı şöyle tanımlamıştır: “Sana ait hiçbir şeyin bulunmamasıdır. Sana ait olan şeyi de başkalarını kendine tercih ederek onlara dağıtmandır.”⁵²¹ Ebû Medyen ise zenginlik ve yoksulluğu şöyle ifade eder: “Zenginlerin zengini o kimsedir ki Hak, ona hakikatini göstermiştir. Fakirlerin fakîri o kimsedir ki Hak, ondan hakikatini gizlemiştir.”⁵²²

Tasavvufta ise fakr, her şeyin gerçek sahibinin Allah olduğunun bilincinde olunmasıdır. Ebû Medyen de fakrı, “Ondan başkasını görmemek”⁵²³ olarak tanımlar ve almayı vermektan daha çok seven kimsenin, fakîr olamayacağını belirtir.⁵²⁴

Bu minvalde fakr tevhdin emâresi, tefrîdin delilidir.⁵²⁵ “Fakirlik bir şeref, ilim ganimet, susmak kurtuluş, halktan bir şey ummamak rahatlık, zühd âfiyet, bir an Hakk’ı unutmak ise ihânettir.”⁵²⁶ “Bir an dahî Hakk’ı unutan kul, ihânet etmiştir ve cezâyâ müstehaktır.”⁵²⁷ Çünkü “Aczin zilleti giydirilen kimse, fakrın izzeti giydirilmiş kimse gibi değildir. Fakr, onu gizlediğin müddetçe nurdur. Açığa çıkardığında ise nûru gider.”⁵²⁸

Fakrın bir genel bir de özel yönü vardır. Genel anlamı ile fakr, mümin ve kâfir tüm yaratılmışların vâfidir. Zira Allâhü Teâlâ şöyle buyurur: “Ey insanlar! Allah’a muhtaç olan sizsiniz. Zengin ve övülmeye lâayık olan ancak odur.”⁵²⁹ Özel anlamda ise fakr, Allah dostlarının ve Allah’ın sevdiği kulların makamıdır. Dünyadan el ve eteğin çekilmesi, kalbin

⁵¹⁸ İnsan-ı kâmile değişik isimler verildiğini söyleyen İbn Arabî, Ebû Medyen’in ona “muffiz” tabirini kullandığını, ama bu tabiri pek çok muhakkıktan işittiğini söylemiştir. İbn Arabî “Muffiz” tabirini şöyle açıklar: “Ecsâmı karanlık hâneler mesâbesinde ve zulmeti çok siyah gördüler. O, ruhun nûruyla aydınlandı. Güneşin nuru yeryüzünü nasıl aydınlatırsa kararmış bedenleri de rûhun nuru aydınlatır...” (Bkz.: İbn Arabî, *et-Tedbirâtü'l-İlâhiyye*, s. 90-92).

⁵¹⁹ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 57a.

⁵²⁰ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 57b.

⁵²¹ Sühreverdî, *Avârifü'l-Maârif*, s. 614.

⁵²² Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 55b.

⁵²³ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 56b.

⁵²⁴ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 57a.

⁵²⁵ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 56b.

⁵²⁶ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 57b.

⁵²⁷ Makdîş, *Nüzhetü'l-Anzâr*; II/286.

⁵²⁸ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 55a.

⁵²⁹ Fâtır, 35/15.

dünyaya bağlılıktan soyutlanması, Allah ile meşgul olmak, Allah'a şevk duymak, Allah ile baş başa kalmaya özen göstermek ve Allah ile baş başa kalmaktır.⁵³⁰

Ebû Medyen fakr konusundaki düşüncelerini şu hadisle delillendirir: “Enes b. Mâlik (r.a.)’dan rivâyetle Resûlüllâh (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: ‘Allahım! Beni miskin olarak yaşat; beni miskin olarak öldür ve beni miskinler zümresinde haşret.’ Enes b. Mâlik, ‘Ey Allah’ın Resûlü, neden bu şekilde çok yalvardınız?’ deyince Peygamber Efendimiz: ‘Göz açıp kapayıncaya kadar bile olsa miskinlerden ayrı kalma. Artık dünyevî şeylerden hiçbirini, varlık sahibi olsan da, sana zarar vermeyecektir.’ şeklinde cevap vermiştir.”⁵³¹

Ebû Medyen bu konuda Ebû Süleyman ed-Dârânî’nin (v. 215/830); “Fakîrin, şehvete kapılmadan fakr haline bürünmesi; zengin, bin yıllık ibâdetine denk olduğu bize ulaşmıştır.” sözünü nakleder. Selef-i sâlihînden bazıları da bu konuda: “Dünyevî bir beklenti ile ibâdet etmek, berbat bir çöplüğe dönüşen bahçeye benzer. Fakîrin ibâdeti ise olanca kıymeti ile değerli mücevher taşından yapılmış kolyeye benzer.” demişlerdir.⁵³²

Allâhü Teâlâ’nın fakr ehline olan sevgisini Ebû Medyen’in aktardığı şu uzun rivâyetten anlamaktayız. Allâhü Teâlâ Dâvud (a.s.)’a şöyle vahyetmiştir: “Ey Dâvud, insanogluna; benim beni sevenleri sevdiğimi, beni tercih edenleri tercih ettiğimi ve bana itaat edenlere kulak verdiğimi tebliğ et. Kulumun beni kalben sevdiğini bildiğimde onu kendime ait kabul ederim. Beni gerçekten talep eden, benim dışımdaki diğer taleplerini de edinmiş olur. Ey insanlar, dünyanın refahına aldanmayın. Benim lütfuma, keremime, benimle birlikteliğe, benimle sohbeta ve benimle hoşnutluğa önem verin. Benimle ünsiyet peyda edin. Ünsiyetiniz aşkınıza yol açar.”

Yukarıdaki rivâyetle aynı minvalde Allah, evliyâullahtan birine şu şekilde ilhamda bulunmuştur: “Kullarımdan kimileri vardır ki onlar beni sever, ben de onları severim; onlar bana iştîyak duyar, ben onlara iştîyak duyarım; onlar bana nazar eder, ben onlara nazar ederim.” O da Allahım, “Nedir onların alâmeti?” diye sorar. Allâhü Teâlâ şöyle cevap verir: “Şefkatli bir çobanın sürüsüne düşkünlüğü gibi onlar da gündüz boyunca geceyi arzularlar. Güneş batımı yuvaya dönmeyi arzulayan kuşlar gibi onlar da güneş batımını beklerler. Gece olup karanlık çöktüğünde yataklar serilip aile fertleri istirahate çekildiğinde, her sevdalı sevgilisi ile baş başa kaldığında, onlar bana yönelirler; yüzlerini bana çevirirler, içten ifadelerle bana yakarıшта bulunurlar, inâyet-i ilâhîyeden dolayı bana minnet duyarlar. Onlar akli başından gitmiş bir halde gözyaşı döker, feryâd ü figân ederler, inler ve hatalarından

⁵³⁰ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-Mürîd*, s. 73 (trc.: s. 175).

⁵³¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/168.

⁵³² Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-Mürîd*, s. 73 (trc.: s. 175).

rahatsızlık duyarlar; bazen oturarak, bazen ayakta huzura yönelirler, rükû ve secde ederler, benim inâyetimi talep ederler. Benim kadrimi bilememekten korkuya kapılırlar ve bana olan aşklarının ağırlığını yüreklerinde hissederler. Onlara verdiklerimin ilki, kalplerinde ilâhî nûrumu tutuşturmak; ikincisi kıyâmet gününde sahip oldukları kıymetin yeryüzü, gökyüzü ve arasındaki tüm varlıklardan ağır gelmesi; üçüncüsü vechimi onlara yöneltmem, hatalarını affetmemdir.”

Bu söz üzerine Dâvud (a.s.) “Allahım, bana sevdiğini göster.” diye niyâz eder. Allâhü Teâlâ da ona şu şekilde vahyeder: “Ey Dâvud, Lübnan dağındaki on dört kişi arasında genç olanlar, düşkün olanlar ve yaşlı olanlar var. Onlara vardığında selâmımı söyle. Onlara; ‘Rabbiniz size selam ediyor ve benden istedikleri bir ihtiyaçları var mı? diye soruyor, sizlerin onun seçkinleri, velîleri ve sevdiği kulları olduğunuzu söylüyor.’ de.” Dâvud (a.s.) onların yanına vardı. Onları, bir su gözesinin başında huşû içinde Allâhü Teâlâ’yı ta’zîm ederken buldu. Başlarını kaldırıp Dâvud (a.s.)’ı gördüklerinde, ondan uzaklaşmaya kalkıştılar. Onlara; “Ben Allah tarafından sizlere gönderilen bir elçiyim. Onun sizlere selâmı var. Sizlerin bir ihtiyacı olup olmadığını soruyor ve bana yakarmazlar mı, seslerini işiteyim, diyor. Sizleri kendisinin seçkinleri, velîleri ve dostları olarak kabul ediyor.” dedi.⁵³³

Dâvud (a.s.)’ın sözleri üzerine âbidlerin yanaklarından yaşlar süzülür ve onların pîri şu duâyı yapar: “Allahım! Seni her türlü noksanlıktan tenzih ederiz. Bizler senin kulunuz. Senin kullarının çocuklarıyız. Kalbimizi seni yâddan alıkoyan şeylerden dolayı bizlere mağfîret eyle. Allahım! Bizlere sana varacak yolların en yücesini lütfet. Sadece senin rızâna râm olmuş kişileriz. Bizlerden lütfunla hoşnut ol. Bizleri şer’-i şerîfindeki kusurlarımızdan dolayı affeyle. Sen de biliyorsun ki bizim senin veçhine bakmaktan başka bir ihtiyacımız yoktur. Bizlere nûrunu ihsân et, onunla sana varalım. Senin bizleri kabul etmeni ve bizleri, bu hal üzerine müdâvim kılmanı diliyoruz. Senden, bizlere lütfettiğin nimetlerin tamamını diliyor; gözümüzü, dünyaya ve dünya ehline nazar kılmaktan korumanı, kalbimizi; senden başkası ile meşgul olmaktan alıkoymanı istiyoruz. Bizler, senin dostlarını sevdiğini biliyoruz; kalplerimizi, senden başkası ile meşgul etmekten sen koru. Dillerimizi, seni senâ etmeye, senin velî kullarına yakın olmaya, sevdiğine minnetinin artması için ta’zîmde bulunmaya duâcı kıl.”

Ebû Medyen bu duâ üzerine Allâhü Teâlâ’nın, Dâvud (a.s.)’a şu şekilde vahyettiğini söyler: “Ben sizlerin konuşmasını işittim. Her birisi arkadaşına eşlik ediyor, arkadaşını seviyor, emirlerimi içtenlikle bizzat kendi nefsinde uyguluyor. Sizinle benim aramdaki gizli

⁵³³ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-Mürîd*, s. 75-77 (trc.: s. 175-176).

açık her şeyi biliyorum.” Dâvud (a.s.) da: “Allahım, bunlar sana neyle ulaştılar?” deyince, Allâhü Teâlâ: “Hüsn-i zanla ve ellerini dünyadan çekmekle.” cevabını vermiştir.

Dünya sevgisini kalbinden çıkararak kulların ulaştığı nimeti Ebû Medyen, Allâhü Teâlâ'nın Dâvud (a.s.)'a vahyettiği şu sözlerle anlatır: “Benim aşkıma tutulan kullarıma söyle. Kullardan sizleri gizlediğim zaman, zarara uğramayacaksınız. Nûrumu görene kadar benimle sizin aranızdaki perdeler kalkacaktır. Önünüze serdiğim zaman dünya nimetlerinin varlığı; rızâmı elde ettiğiniz zaman halkın düşmanlığı sizlere zarar vermez. Ey Dâvud, sen beni sevdiğini mi iddia ediyorsun? Eğer gerçekten beni seviyorsan, kalbinden dünya sevgisini çıkar. Sevgimin iki yönü vardır. Bunların kalpte bir araya gelmesi düşünülemez. Ey Dâvud, benim dostlarımla dostluk kurmak başkadır, dünya ehliyle dostluk kurmak daha başkadır. Ey Dâvud, nefsinin isteklerine karşı koyduğun ve onu şehvetlerden menettiğin zaman bana sevgini göstereceksin. Sonra kendine bak, göreceksin ki seninle benim aramdaki perdeler kalkmıştır.”⁵³⁴

Yukarıdaki rivâyetlere binâen Ebû Medyen, Hak sevgisi ile dünya sevgisinin aynı kalpte barınamayacağını, kişinin Hak'a kavuşmasının, kalbinden dünya sevgisini çıkarmakla mümkün olacağını ifade etmiştir. Ebû Medyen bu fikrini Ebû Abdullâh es-Subhî'nin şu sözüyle destekler: “Fakîr için mülkün tamamından vazgeçmedikçe fakrı, sahîh olmaz. Sahip olduğu malları elinden çıkardığı zaman kendisinde bir arzu kalmayınca kadar çabalaması gerekir. Şan ve itibarından vazgeçince sadece nefsinin gücü kalır. Onu da ihvânına hizmetle elden çıkarır. Hizmetin gereğini yerine getirmek için sebeplere yapışır. Fakr, ancak bu şekilde gerçekleştirilmiş olur.”⁵³⁵

Ebû Medyen; fakîrin/dervişin, Kur'an ve sünnetle amel etmek ve onların rehberliğinde bir hayat sürmek sûretiyle maksadına ulaşabileceğini ifade eder, burada dervişliği bir sistem olarak değerlendirir ve sürekli olarak gerçek “fakir kişiliği” üzerinde durur. Ona göre fakîr, alıp verdiği her nefeste eksilerini ve artılarını bilmeli, kendini kontrol etmelidir. Fukarâ; zarûret miktarınca yemeli, uyku basmadıkça uyumamalı, zarûret miktarınca konuşmalıdır. Fakîr, aşağıdaki dört şeyi gerçekleştirmeli ve dört şeyi terk etmelidir:

- 1- Zillet kapısını açıp izzet kapısını kapatmak,
- 2- Mücâhede kapısını açıp rahatlık kapısını kapatmak,
- 3- Fakîrlük kapısını açıp zenginlik kapısını kapatmak,
- 4- Seher kapısını açıp uyku kapısını kapatmak.⁵³⁶

⁵³⁴ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-Mürîd*, s. 77-79 (trc.: s. 176-178).

⁵³⁵ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-Mürîd*, s. 65 (trc.: s. 172).

⁵³⁶ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-Mürîd*, vr.: 68b; s. 87 (trc.: s. 182).

Şunlar ise gerçek fakîrin özellikleridir:

- 1- Ulemâyâ muhabbet besler,
- 2- Fukahâyâ hizmet eder,
- 3- Fukarâ ile sohbet eder,
- 4- Namaz kılar ve oruçlu olur,
- 5- Giydiği eski püskü, yediği sâde ve sıradandır.
- 6- Konuşması zikir, susması tefekkürdür.
- 7- Mecalsiz kimseler gibi yürür, suda boğulan kişiler gibi uyur.
- 8- Vecdinde ise yavrusunu kaybetmiş yaslı anaya benzer.
- 9- Ne kimseyi kınar ne de kimse kendisini kınar. Söz ve davranışları ile herkesin beğendiği biridir.
- 10- Sağında Kur'an solunda sünnet bulunur. Va'd ve vaîd onun temel derdidir.
- 11- Allah'tan başkasına bel bağlamaz.
- 12- Kınayanın kınamasından korkmaz.
- 13- Kalbini Allah'a hasretmiştir.
- 14- Her türlü çirkin ve pis nesnelere atıldığı toprağa benzer. Kendisine haset edenlere bile iyilik düşünen temiz bir kalbe sahiptir.

İşte bunlar, Allah'ın kerâmetler bahşettiği ve velîlerinden kıldığı gerçek bir fakîrin vasıflarıdır.⁵³⁷ Allâhü Teâlâ "İşte bunlar, Allah'ın hizbidir. Felâha erecek olanlar onlardır"⁵³⁸ buyurmaktadır. Ayrıca Ebû Medyen hayattaki en büyük zevkin fakîrlerle sohbet olduğunu, onların gerçek sultanlar olduğunu ve bu sebeple meclislerinde edeple oturmak gerektiğini ifade etmiştir.⁵³⁹

Fakr konusunu Şeyh Ebû Medyen'in şu duâsıyla sonlandırabiliriz: "Allahım! Sana münâcatta bulunmanın tadını tattır bize. Bizlere senin rızânı kazanmayı sağlayacak imkânlar bahşeyle. Bizleri huzurundan alıkoyacak her türlü etkenlerden uzak kıl. Sevdiğin kullarına kolaylaştırdığın imkânları bizlere de kolaylaştır. Bizleri, anne babamızı ve tüm müslümanları bağışla."⁵⁴⁰

İ- HAVF VE RECÂ

⁵³⁷ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-Mürîd*, vr.: 68b-70b; s. 87-89 (trc.: s. 183-184).

⁵³⁸ Mücâdele, 58/22.

⁵³⁹ Ebû Medyen, *el-Kasîdetü'r-Râiyye*, s. 163 (trc.: s. 219).

⁵⁴⁰ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-Mürîd*, s. 79 (trc.: s. 178).

“Korkmak” mânâsına gelen havf, kavram olarak “Allah’ın rızâsından, rahmetinden mahrum olma korkusunu” ifade eder. İnsanın, Allah’a olan marifeti arttıkça hem sevgisi hem de korkusu artar. Allah’ın azametini, celâlini gördükçe korkacak; sevdiğini incitmekten, onun hoşnut olmayacağı bir şeyi yapmaktan çekinecektir. Ebû Medyen’e göre havf (korku); ibâdete teşvik edip günahı engelleyen bir kırbaçtır⁵⁴¹ ve kalbe yerleştiğinde murâkabeyi yani kendini sürekli kontrol altında tutmayı miras bırakır.⁵⁴²

Sûfilerin, “Allah korkusu” üzerinde çokça durmalarının sebebi şu ayetlerdir: “İşte bu şeytan, ancak kendi dostlarını korkutur. Onlardan korkmayın. Eğer îman sahibi iseniz benden korkun.”⁵⁴³; “Kulları içinde, ancak âlimler Allah’tan korkar.”⁵⁴⁴; “Hem nasıl olur da ben Allah’a koştuğunuz ortaklardan korkarım; baksanıza siz, Allah’ın hakkında hiçbir delil indirmediği şeyleri ona ortak koştuktan korkmazken! Şu halde korkudan emin olmaya iki taraftan hangisi layık? Eğer biliyorsanız söyleyin. İman edip de imanlarını bir haksızlıkla karıştırmayan kimseler, işte (korkudan) emin olmak onların hakkıdır ve hidayete erenler de onlardır.”⁵⁴⁵ Bu âyetlerden hareketle diyebiliriz ki Allah korkusu, îmanın gereğidir; Allah’ı bilme arttıkça Allah korkusu da artar. Bu da insan için bir kurtuluş ve korkudan emin olma vesilesidir. Bu nedenle Ebû Medyen, akıllı kişinin hastalığında da sağlığında da Allah’tan korkması gerektiğini vurgular.⁵⁴⁶

Havfin zıddı recâ ise ümit etmektir. İnsanın Allah’ın bitmez tükenmez rahmet hazinelerine, lütuflarına sırtını dayaması, onun kullarına olan şefkât ve merhametini gördükçe umudunun artmasıdır. Allâhü Teâlâ sevdiği kullarından şöyle bahseder: “Onların yanları yataklarından uzaklaşır. Rablerine korku ve umut içinde duâ ederler ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden infak ederler.”⁵⁴⁷; “Onun rahmetini umar, azabından korkarlar.”⁵⁴⁸; De ki: “Ey kendi aleyhlerinde olmak üzere ölçüyü taşıran kullarım, Allah’ın rahmetinden umut kesmeyin. Şüphesiz Allah, bütün günahları bağışlar. Çünkü o, bağışlayandır, esirgeyendir.”⁵⁴⁹ Allah’ın kendisine olan hitabını doğru anlayan insan; ümitsizliğe, karamsarlığa düşürmeyen bir Allah korkusu, korkmaktan alıkoymayan ve yaptığı ibâdetlere karşı güven oluşturmeyen bir recâ duygusu içerisinde olmalıdır. Ebû Medyen, Allah’ın sonsuz rahmetine olan umudunu şöyle dile getirir:

⁵⁴¹ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 54b.

⁵⁴² Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 57a; Yâfî, *Mir'âtü'l-Cinân*, III/470.

⁵⁴³ Ali İmran, 3/175.

⁵⁴⁴ Fâtır, 35/28.

⁵⁴⁵ En'am, 6/81-82.

⁵⁴⁶ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-Mürîd*, vr.: 68a; s. 67 (trc.: s. 172).

⁵⁴⁷ Secde, 32/16.

⁵⁴⁸ İsrâ, 17/57.

⁵⁴⁹ Zümer, 39/53.

*“Her sıkıntıda elimi sana uzattım.
Her derdimde dermanımı senden buldum.
Benim başvuru kaynağım, yalnızlığında teselli odağımsın.
Üzerimize farz olan umudu şîâr edinmek hayal mi olsun?
Allahım, sana beslediğim umudu gerçek kıl.
Düşmanın kötü niyetinden ve dostun kötü tutumundan beni koru.
Boğazımla bağırsaklarım arasında beni tutsak eden,
Nice felâketlerin sıkıntısından beni daima sen kurtardın.
Ne gücüm ne stratejim kaldı benim.
Mevhibelerinin güzelliğine muhtaç olan fakrımı muhâfaza et benim.
Istırap ehlinin duâlarında kendisine ilticâ ettiği Allahım,
Bütün çıkış yollarım tıkanı, sun bana yardım.
Senden dileğim, vekîlim ve umudum olmandır.
Mahlûkâta karşı zühdüm, en temiz kazancımdır.”⁵⁵⁰*

J- GÜZEL AHLÂK

Allâhü Teâlâ şöyle buyurur: “Şüphesiz ki sen, yüce bir ahlâk üzeresin.”⁵⁵¹ Peygamber (s.a.v.); kendisinin, ahlakı tamamlamak üzere gönderildiğini söyler. İlk dönem sûflerinden Ebû Bekir Kettânî (v. 322/933) ise “Ahlâken senden fazla olan, tasavvuf yönünden de senden fazladır.”⁵⁵² diyerek tasavvufun güzel ahlaktan ibaret olduğunu, ahlâkını güzelleştiren kişinin tasavvuf bakımından da geliyeceğini vurgulamıştır.

Ebû Medyen ise güzel ahlâkı şöyle tanımlar: “İnsanın tanıdığı tanımadığı herkesle yakınlık kurması; âlimlerle onları güzelce dinleyerek ve onlara ihtiyaç duyarak; mârifet ehliyle sessizce ve umutla bekleyerek, makâm ehliyle tevhd ve inkisar ile ünsiyet kurmalıdır.”⁵⁵³ Halkı davet ettiği hakîkati; özünde bulmadan ortaya çıkan kimse, fitneye düşmüştür.⁵⁵⁴ Kişi, kendi uygulamadığı bir hususu başkasından istememelidir. Bu anlamda özü sözü bir olmak, tasavvuf yolunun temel ilkelerinden biridir. Ebû Medyen; Allâhü Teâlâ

⁵⁵⁰ Ebû Medyen, *Dîvan*, s. 67; (a. mlf.) *el-Kasidetü'l-Bâiyye, The Way of Abû Madyan (içinde)*, s. 167 [trc.: *Kaside-i Bâiyye, Tasavvufî Hikmet ve Risâleler (içinde)*, s. 222-223]. Kasidenin orijinal metni ekler bölümü s. 213'te verilmiştir.

⁵⁵¹ Kalem, 68/4.

⁵⁵² Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 156 (trc.: s. 331.)

⁵⁵³ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 58b; İbn Mansûr, *A'lâmü'l-Mağribi'l-Arabî*, II/18.

⁵⁵⁴ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 54b; Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, s. 220 (trc.: s. 692); Münâvî, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, I/668; Makdîş, *Nüzhetü'l-Anzâr*; II/286.

ile bir hal iddia eden, fakat zâhirî hali, dürüstlüğüne şehâdet etmeyen kimseden sakınılmasını öğütler.⁵⁵⁵

“Hayâ perdesi yırtılmış kimseye perdeler açılmaz.”⁵⁵⁶ diyen Ebû Medyen, edebin önemine değinmekte ve edebin kurallarını yerine getirmeyen kimsenin, Hakk’ın müşâhedesine ulaşamayacağını belirtmektedir.

Tasavvuf yoluna baş koymuş derviş, hükümlerini uygulamadan makâmdan makâma geçmekten sakınmalı, yani her makâmın edebini yerine getirmelidir. Çünkü bu, hakîkatin kemâline ulaşmayı engeller.⁵⁵⁷ Önce Allah’ın isimlerinin mânâsının şuurunda olmalı, sonra tahalluk yani ismin mânâsını gerçekleştirmeli; en son tahakkuk, ismin mânâsında yok olmalıdır.⁵⁵⁸

Ebû Medyen’in en çok üzerinde durduğu bir diğer konu güzel ahlâkın önemli bir esası olan doğruluktur ve kişi dürüstlüğü oranında kurtuluşa erecektir. O bir sözünde: “Saîdler Allah’ın ihsanıyla cennete, cehennemlikler ise Allah’ın adaletiyle cehenneme girerler. Cehennemlikler girdikleri yere amellerine göre yerleşir, niyetlerine göre orada kalıcı olurlar.”⁵⁵⁹ İbn Arabî’ye göre bu sahîh bir keşiftir ve haşmetli hür bir adamın sözüdür.⁵⁶⁰

II- SEYR U SÜLÛK İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

A- SEYR U SÜLÛK

Tasavvufta seyr u sülûk kelimelerinin lügat mânâsı gitmek, yürümek, girmek demektir. Tasavvufî bir ıstılah olarak, mürîdin dervişliğe başlayışından vuslatını, tasavvufî yolculuğunu tamamladığı noktaya kadar yaptığı mânevî ve kalbî seferin adıdır.⁵⁶¹ Ebû Medyen, seyr u sülûkü bir binaya benzeterek şöyle der: “Bu bina azim, çaba, sevilen ve alışkanlık haline gelen şeyleri terk etme temelleri üzerine kurulmuştur.”⁵⁶² Sâlikin ilerleme kaydedebilmesi için çok çabalaması, hedefine yoğunlaşması ve nefsine hoş gelen

⁵⁵⁵ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 54b; Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, s. 220 (trc.: s. 692); Münâvî, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, I/668; Makdîş, *Nüzhetü'l-Anzâr*; II/286; İbn Mansûr, *A'lâmü'l-Mağribi'l-Arabî*, II/18.

⁵⁵⁶ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 55b; Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, s. 220 (trc.: s. 694); Münâvî, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, I/669; Makdîş, *Nüzhetü'l-Anzâr*; II/286.

⁵⁵⁷ Makdîş, *Nüzhetü'l-Anzâr*; II/286.

⁵⁵⁸ Na'sân, *Mevsûatü A'lâmi'l-Ulemâ*, IV/581.

⁵⁵⁹ İbn Arabî, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, VI/209 (trc.: X/216).

⁵⁶⁰ İbn Arabî, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, VI/209 (trc.: X/216).

⁵⁶¹ Türer, *Tasavvuf Tarihi*, s. 133.

⁵⁶² Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 56b.

alışkanlıklarını bırakması gerekir. Her tarîkatin seyr u sülûk metodu birbirinden farklıdır. Aynı zamanda her tarîkat kendi metodunun Hakk'a daha kısa yoldan ulaştığı düşüncesindedir. Ebû Medyen'e göre ise Resûlüllâh (s.a.v.)'in hükümlerine uymaktan daha çabuk Hakk'a ulaştıran bir tarîkat yoktur.⁵⁶³ Bu sebeple tutumları bid'ate yakın kişilerin meclisine devam etmekten sakınılması gerekir.⁵⁶⁴

Şeyh Ebû Medyen, Hak ve hakikat noktasında âlim, takvâ sahibi, bid'atlardan uzak bir şeyhin sohbetiyle bu yolda ilerlemek isteyen mürîdin dikkat etmesi gereken hususları kendisinden örnekleyerek şöyle anlatır: “Şeyhimin huzuruna gideceğimde, önce gusleder, elbiselerimi temizler, kalbimdeki isyankârlıkları, tüm ilimleri ve zannî maârifleri atardım. Bunun üzerine şeyh, beni kabul ederse bu, benim için en büyük saadet olurdu; reddederse kusuru kendimde arardım.”⁵⁶⁵

Tasavvuf yolunda her makâmında yerine getirilmesi gereken edepler vardır. Bidâyet ehlinin edepleriyle edeplenmeyen kimse, nihâyet ehlinin makâmına asla ulaşamaz. Ayrıca Ebû Medyen'e göre Hak yolunda; sâlikin kalbinin hüznü, gözlerinin yaşlı olması gerekir. Sülûk makâmında üzüntü ve ağlamanın kaybolması gazab alâmetlerinden bir alâmettir.⁵⁶⁶

Mübtedî mürîd, kalbe gelen hak vâridi olarak tanımlayabileceğimiz haller konusunda dikkatli olmalıdır. Çünkü haller; seyr-i sülûkta, başlangıçta olanlara mâliktir ve onlar üzerinde serbestçe tasarrufta bulunurlar. Nihayet ehli ise hallere mâliktir, onları istedikleri gibi kullanırlar.⁵⁶⁷ “Nihâyete ulaştığında başlangıç halini özleyen kimseler ise Allah adamlarındandır.”⁵⁶⁸

B- MÜRÎD

Lügâtte “dileyen, talep eden” anlamlarına gelen mürîd, tasavvufî bir kavram olarak kısaca “Allah dışındaki her şeyden uzaklaşarak, Hakk'ı isteyen, onun rızâsını dileyen” mânâsına gelir. Ebû Medyen'e göre mürîdliğin hakîkati; gözleri korumak, iffeti muhafaza etmek, haramı terk etmek, riyâ, süm'a ve şehvetlerden kaçınmak, cemaatle namaz kılmaya devam etmek, mâlâyânîyi terk etmek, insanlardan halvet etmenin gereğini yerine getirmek ve

⁵⁶³ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 58a.

⁵⁶⁴ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 94a. (Bu hikmet sadece Esad Efendi nüshasında var. Diğer nüshalarda yok).

⁵⁶⁵ Şa'rânî, Abdülvehhâb b. Ahmed, *el-Envârü'l-Kudsiyye fî Ma'rifeti Kavâidi's-Sûfiyye*, thk.: Tâhâ Abdülbâkî Sürûr, Beyrut-1988, II/90.

⁵⁶⁶ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 55a-b.

⁵⁶⁷ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 57a.

⁵⁶⁸ İbn Arabî, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, VI/270 (trc.: IX/392).

dünyadan uzaklaşmakla saâhî olur.⁵⁶⁹ Bir mürîdin kendi irâdesindeki doğruluk alâmetlerinden biri, halktan kaçması; halktan kaçmasındaki doğruluk alâmetlerinden biri, Hak için yaşamasıdır. Hak için var olmasının alâmetlerinden biri, halka rucû etmesidir.⁵⁷⁰

Kadîbü'l-Bân'a,⁵⁷¹ "Mürîd istediğine ne ile ulaşır?" diye sorulduğunda şu cevabı vermiştir: "Karnı aç, kalbi ihlâslı ve niyeti sağlam olduğunda, Hakk'ın rızâsına muvâfık davrandığında ve Hakk'a teslim olduğunda istediğine ulaşır."⁵⁷²

Ebû Medyen'e göre mürîdin zâhid, hoşnut, güleryüzlü, itaatkâr, ağlayan, Rabbine itaatla geçiremediği zamanlara üzgün, halîm, güzel sıfatlarla bakî ve kötü sıfatlardan uzak biri olması gerekir. O, geceleri kâim gündüzleri sâimdir. Nazar ettiğinde ibret alır, sustuğunda tefekkür eder ve nefsini muhâsebe eder, yemek yediğinde az yer ve Rabbine hamd eder. Mezmûm havâtıra tövbe ve istiğfâr eder. Yoğun bir gayrete bürünür, kendisi aç kalır ama fakîri doyurur. Yetim ve miskine merhamet eder, komşusu ile iyi geçinir. Kabristanları ve akrabalarını ziyaret eder, emrî oi'l-ma'rûf ve nehyi ani'l-münker yapar (iyiliği emredip, kötülükten sakındırır), mescitlere devam eder, vakitlerini muhafaza eder, yiyip içtiklerini, giyip kuşanmasını, evini barkını, araç gereçlerini haramdan uzak tutmaya çalışır ve onları temiz kılar, sahte îmandan kaçınır, zulümden ve kötü huydan uzaklaşır, nefsini insanların ayıplarından temizler, şeytanın vesvesesinden Allah'a sığınır, sâdik bir tövbe ile tövbe eder, hac farîzasını yerine getirir ve cihadı sever. İşte bunlar, gerçek mürîdin sıfatlarıdır."⁵⁷³ Ebû Medyen, "Nefsine uyan, virdini terk eden, evlilik dışı ilişkilere tevessül eden ve ihtiyacı olmayan şeyleri isteyen bir derviş veya mürîdi gördüğünüzde ceza olarak kendisine kamçı ile vurun." demektedir.⁵⁷⁴

Yukarıda sayılan hususlara ilave olarak pîre göre tasavvuf yoluna baş koymuş bir mürîtte şu hasletler bulunmalıdır: Kaygılardan arınmak, fikren dolu olmak, yerinde soru sormak, nazarında altın ile kâğıdın bir olması, sırları muhafaza etmek, fukaraya muhabbet beslemek, sefîh ve şirret ehli kişilerden kaçınmak, Allah'ın emirlerine itaat etmek, peygamberin sünnetine uymak, dünyevî bağlardan sıyrılmak, yaratılmışlardan uzaklaşmak, hakîkatleri devşirmek, rikkâtli söz söylemek, şehvetleri dizginlemek, duâlarda Allah'ı tesbîh etmek, kaybettiklerine ağlamak, gafletten sakınmak, ahiret gününe hazırlıklı olmak."⁵⁷⁵

⁵⁶⁹ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-Mürîd*, vr.: 67b-68a; s. 63 (trc.: s. 170).

⁵⁷⁰ İbn Arabî, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, I/379, III/35 (trc.: VI/157).

⁵⁷¹ Şeyh Kadîbü'l-Bân el-Mevsîlî; övülen haller ve apaçık kerametler sahibi ve gayb ehlinin reisidir. Gavs-ı A'zam Abdülkâdir-i Geylânî efendimizin halîfesi ve muhibbânındandır. (Bkz.: Arûsî, *İki Gavs-ı Enâm*, s. 46).

⁵⁷² Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-Mürîd*, vr.: 68a; s. 67 (trc.: s. 172).

⁵⁷³ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-Mürîd*, vr.: 68b; s. 71-73 (trc.: s. 174).

⁵⁷⁴ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-Mürîd*, vr.: 71a; s. 95 (trc.: s. 186).

⁵⁷⁵ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-Mürîd*, vr.: 71a; s. 95-97 (trc.: s. 187-188).

Ebû Medyen'e göre müridin; bahsedilen bu özelliklere sahip olabilmesi için, âlim, sâdık, verâ sâhibi, dinini tanıyan, Allah'tan korkan, zâhirî ve bâtınî ilimleri bilen, tövbe halini muhafaza eden ve dünyaya karşı zâhid olan bir şeyhe intisap etmesi gerekir. Şeyh, tarîkatine aykırı hareket ettiğinde müritle aralarındaki bey'atı düşürebilir.⁵⁷⁶

Mürîdin sahip olması gerekenler hususunda Ebû Medyen'in üzerinde durduğu bir diğer nokta şudur: "Mürîd, Kur'an'da irâde ettiğini bulan kimsedir."⁵⁷⁷ Muhyiddin ibn Arabî şeyhin bu sözünü şöyle açıklar:

"Kur'an, onu okuyanlar için her an yenidir. Ama her okuyucu onun nüzûlünü idrak etmez, çünkü zihni kendi tabiatıyla meşguldür. Bu durumda, okuyucunun üzerine inen Kur'an onun tabiatının hicabı altında kalmakta ve okuyucuda bir zevk hâsıl etmemektedir. Hz. Peygamber de Kur'an okuyan, ama okuduğu Kur'an boğazından aşağıya inmeyen kimselerden bahsederken buna işaret etmiştir. Bu, dillere inen Kur'an'dır, kalplere inen değil. Bu (nüzûlü) zevk eden hakkındaysa Allah şöyle buyurmaktadır: 'Rûhu'l-Emîn onu (Kur'an'ı) senin kalbine indirdi.'⁵⁷⁸ Nüzûl bu kimsede öyle büyük bir zevk hâsıl etmektedir ki başka hiçbir şeyle kıyas kabul etmez. Okuyucu bunu hissettiği zaman, üzerine inen Kur'an'ın her dem yeni olduğunu görmektedir. Bu iki nüzûl şekli arasındaki fark hakkında şu da söylenmelidir: Kalbe inen Kur'an, beraberinde anlayışı da getirir; bu kalbin sahibi olan kişi, vahyin dilini hiç bilmiyor olsa dahî, okuduğu ibarenin mânâsını dolaysız olarak anlar. Arapça bilmediği için ibareyi oluşturan kelimelerin Kur'an dışında taşıdığı mânâları bilmeseyse bile okuduğu Kur'an'ı daha okumasıyla birlikte anlamakta, kelimelerin kendi okunuşu içinde sahip olduğu mânâyı derhal idrak etmektedir. Kur'an hazreti ve menzili böyle olduğuna göre herkesin, onda kendi talep ettiğini bulacağı anlaşılıyor olmalıdır. İşte bu sebeptir ki Şeyh Ebû Medyen, müridin aradığı her şeyi ancak Kur'an'da bulacağı zaman hakîkten mürit olmuş olacağını söylemiştir. Bu hususiyeti taşımayan hiçbir kelam, Kur'an olmaz. Kur'an, Allah'ın bir sıfatıdır ve sıfat mevsuftan ayrı kabul edilemez; öyleyse Kur'an'ın nâzil oluşuyla birlikte kelamı Kur'an olan da nüzûl etmektedir. Allah, mümin kulunun kalbinin kendisini sığdırdığını söylemiştir. İşte bu, Kur'an'ın müminin kalbine nüzûlüyle gerçekleşmektedir."⁵⁷⁹

C- ŞEYH

⁵⁷⁶ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-Mürîd*, s. 71 (trc.: s. 174).

⁵⁷⁷ İbn Arabî, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, IV/417.

⁵⁷⁸ Şuarâ, 26/193-194.

⁵⁷⁹ İbn Arabî, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, V/136-137; Chodkiewicz, Michel, *Sahilsiz Bir Umman Muhyiddin İbn Arabî*, trc.: Atıla Ataman, İstanbul-2003, s. 48.

Ebû Medyen el-Mağribî'nin seyr u sülûk metodunda şeyh tanımı çok önemlidir. Kişinin tarîkate ilerleyebilmesi için, kendisine bağlanılan şeyhin bazı vasıfları taşıması zaruridir. Ebû Medyen'e göre şeyh; kendinden önde olduğunu onayladığın, sırrının özünün hürmet ve saygı gösterdiği,⁵⁸⁰ ahlâkıyla seni arındıran, sınırlarıyla terbiye eden, ışığıyla bâtınını (özünü) aydınlatan kimsedir. Şeyh; varlığında seni toplayan, cem eden, yokluğunda nûrunun tesiriyle seni koruyandır.⁵⁸¹

Şeyh Ebû Medyen'e göre tasavvuf yolunda ilerleme kaydetmek isteyen mürîde gerekli olan ilk husus; Hak ve hakîkati bilen, zâhir ve bâtin ilminde âlim, takvâ sahibi, sünnete bağlı, bid'atlardan uzak, nefsinin hevâsına aykırı hareket eden, ilmi ile âmil, âlim bir şeyhin sohbetine katılmaktır.⁵⁸² Sünnet-i seniyyeye ittibâ eden ve bid'atlardan kaçınan bir şeyh de mürîdini terbiye yolunda sabırlı olmalı, hatalarını görmezlikten gelmeli, mürîdinin evrâdına devam ettiğini bilmeden ona yüklediği virdini değiştirmemelidir. Mürîdin kalbinde tarîkatine karşı bir iştîyak olmalı, şeyhinin sözlerinden lezzet almalıdır. Şeyh, mürîdinin kalbini tâate yönlendirmeli ve peygamberimizin şu sözünün gereğine sevk etmelidir: "Amellerin Allah'a en sevimli olanı az da olsa devamlı olanıdır."⁵⁸³ Şeyhin, mürîdine, namazın farz ve sünnetlerini, Kur'ân okumayı öğretmesi gerekir. Helâl ve haramı, şüphelilerden kaçınmayı kavratması gerekir. Riyâdan sakınmayı, yanlış tevessül etmekten kaçınmayı, halveti, nefsin temizlenmesini, gözleri haramlardan korumayı, iffeti muhâfazayı, zikre devamı, alâkalardan sıyrılmayı ve dünyalığı terki ona emretmelidir. Recep ve Şâban ayında, Aşûre gününde, her aydan üç gün oruç tutmak, şeyhin mürîde öğretmesi gereken nâfile amel ve itaatlardandır. Hatta müritlerine, Hz. Dâvûd (a.s.) gibi oruç tutmayı emreder. Zira Dâvud (a.s.), bir gün oruç tutar bir gün yerdî.⁵⁸⁴ Devam etmesini bilenler için bu, en fazîletli olanıdır. Bundan sonra visâl orucunu⁵⁸⁵ emreder. Zira bu da ibâdetin semeresidir.⁵⁸⁶

Buradan hareketle diyebiliriz ki tasavvuf yolunda kendisine rehberlik edecek, nefsin ve şeytanın vesveselerinden onu koruyacak, tecrübe sahibi bir şeyhe intisap etmek ve onun öğrettiği edeplerle edeplenmek gereklidir. Çünkü terbiye edenlerden edep öğrenmeden

⁵⁸⁰ İbn Mansûr, *A'lâmü'l-Mağribî'l-Arabî*, II/18.

⁵⁸¹ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 58b; İbn Acîbe, Ahmed b. Muhammed b. Hasenî, *el-Fütühâtü'l-İlâhiyye fi Şerhi'l-Mebâhisi'l-Asliyye*, thk.: Abdurrahmân Hasan Mahmûd, Kâhire-?, yay.: Alemü'l-Fikr, s. 98.

⁵⁸² Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 58b.

⁵⁸³ Buhârî, *Kitâbü'r-Rikâk*, 18.

⁵⁸⁴ Buhârî, *Kitâbü's-Savm*, 56.

⁵⁸⁵ Visâl orucu: İki veya daha fazla günü arada iftar etmeksizin birbirine ekleyerek oruç tutmaktır. Hz. Âişe'nin belirttiğine göre peygamberimiz Müslümanlara acıdığı için visâl orucu tutmalarını yasaklamış; kendisinin bu şekilde oruç tuttuğu hatırlatılınca da "Siz benim gibi değilsiniz; beni Rabbim yedirir, içirir." diye cevap vermiştir. (Bkz.: Müslim, *Kitâbü's-Siyâm*, 55-58).

⁵⁸⁶ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-Mürîd*, vr.: 67a; s. 55-57 (trc.: s. 167).

yetiştigini zannederek şeyhlik iddia eden kimse, kendisine tâbî olanları da bozar.⁵⁸⁷ Yalnız mürîd; sûflerle edep ve bağlılık, şeyhlerle hizmet ve rızâ, âriflerle tevâzû üzere olmalıdır.⁵⁸⁸ Mürîd, gittiği yerlerde bulunan şeyhleri ziyaret etmeli, kendine uygun bulduğu şeyhin hizmetine koyulmalıdır. Ebû Medyen'e göre şeyhleri ziyaret etmenin şöyle güzel hasletleri vardır:

- 1- İman, yakîn, ilim, bâtın ve tarîkate seviye kat etmek.
- 2- Güzel sıfatlar ve beğenilen huylar kazanmak.
- 3- Kerem ve Celâl sahibi Allah'a vuslat.
- 4- Tarîkat ve hakîkati tanımak.
- 5- Ecir ve sevap.

Ebû Medyen'e göre seksen şeyh, meşâyihî ziyaret etmek ve onların güzel hâlleri ile hâllenmek hususunda ittifak etmişlerdir. Meşâyih, mürîdi ziyaretten alıkoyanın ancak zındık olduğuna; zındığın dünya hayatında rızâda yol açtığı hususunda; ama mürîdin, hem bozgunculuk hem de ıslah yoluna koyulamayacağı noktasında ittifak etmişlerdir.

Hz. Ebû Bekir, Ömer (r.a.)'ı; Hz. Ali, Âişe (r.a.)'ı; İmam Şâfi' (v. 238/852) ve İmam-ı A'zam (80-150/699-767), İmam Mâlik'i; Ahmed b. Hânel (164-241/780-855), Zünnûn-ı Mısrî (155-245/771-859) ve Cüneyd'i; Fudayl b. İyâz, Bâyezîd-i Bistâmî'yi ziyaret etmiştir. Ziyarete engel olan, sahâbenin tutumuna aykırı hareket etmiştir. Velî bir ismi ziyaret eden, onun celâlından faydalanır, bereketinden mahrum kalmaz. Meşâyihî ziyareti; ancak mürâf, yalancı ve zındık kişiler nehyederler.⁵⁸⁹

Ebû Medyen'e göre velâyeti zâhir olana hizmet etmek bir vecîbedir. Sâlih ve velî olan bir şeyhin velâyeti, duâsının kabulüne, servetinin azlığına, dünyaya karşı zâhid oluşuna, Allah'a tevekkül edişine işarettir. Bu özelliklere sahip bir şeyh hizmete lâyık bir isimdir.

Âlim, ilmiyle âmil ve tevekkül ehli bir şeyhe hizmet eden kişi kıyâmet gününde ebrârla birlikte haşredilecektir. Zâhid olmayan, ilmi bulunmayan, verâsından bahsedilemeyen, dünya mallarını toplamaya çalışan, dünyaya karşı hırslı bulunan bir şeyhin hizmetine koyulan kişi ise kıyâmet gününde cehennem derinliklerinde bulunan Firavun, Hâmân ve Kârûn'la haşredilecektir.⁵⁹⁰

Ârif ve zâhid bir şeyhe hizmet eden kişiyi Allah, cennetteki makâmını görene kadar dünyadan çekip almaz. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) buyurmuştur ki: "Âlim ve ilmiyle âmil

⁵⁸⁷ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 58b.

⁵⁸⁸ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 58b.

⁵⁸⁹ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-Mürîd*, vr.: 68a-b; s. 69 (trc.: s. 173).

⁵⁹⁰ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-Mürîd*, vr.: 71b; s. 103 (trc.: s. 190).

bir zâta hizmet eden, bir nebîye hizmet etmiş gibidir.” “Ümmetimin âlimleri, Benî İsrâîl’in nebîleri gibidir.”⁵⁹¹ Yani bu âlimlerden maksat istikâmet üzere olan ve ilmiyle amel eden âlimlerdir. Rivâyet sahîhse aslında bu hadis, güzelliğin bir ifadesidir. Sahîh bir hadiste Peygamber Efendimiz (s.a.v.) buyurmuştur ki: “Nebîler ve resuller dışında ashâbım, üzerlerine ayın doğduğu kişilerin en hayırlısıdır.”⁵⁹²

D- MÜCÂHEDE VE RİYÂZAT

Tasavvufta, tâliplerin hallerinin ve sâliklerin makamlarının farklı olması nedeniyle izlenen yollar da farklı farklıdır. Bazıları riyâzât ve mücâdele yoluna tâbî olur; ilâhî hükümlere muhâlif isteklerinde nefsini ezer, yok eder. Bu yol, en fazîletli yoldur.⁵⁹³

Kendisinden asırlar önce vefat eden Muhâsibî ile Ebû Ya’zâ gibi Ebû Medyen’e göre de felâha erebilmek için kişinin üstün meziyetlerle donanmasından önce nefsini yenmesi, ona hâkim olması gerekmektedir. İnsanlık tarihinde gerçekleşen savaşlarda orduların karşılaştıkları düşman güçler gibi nefis denilen düşmanın tabiatı da kalelerin muhkem surları arkasında kendini gizlediği için, bu azman düşman tamamen ortadan kaldırılma girişiminden önce gücünün azaltılmasına girişilmelidir. Yenilmez denilen bu azgın nefsin mağlubiyeti temelde şeyh vasıtasıyla gerçekleştirilebilir. Ego denilen nefsin ontolojik yapısının tezahürü, bencillik ve ben-merkezciliktir ki tabiatı gereği insanı hakîkatten uzaklaştırır ve fitratına aykırı bir çizgiye sürükler. Onun inatçı saldırılarından korunmak için kişi, onun kabullenemediği ve en çok korktuğu hususlara sarılmalıdır. Böylece burnu sürtülmeli, kibri kırılmalı ve uysal bir yapıya büründürülmelidir.⁵⁹⁴ Ebû Medyen, bu yöntemin başlıca anahtarının açlık, sonra yine açlık olduğuna şu sözleri ile dikkat çekmektedir: “Ey ehl-i irâde! Açlığa, visâl orucuna, halvete, zikre riâyet ediniz. Onunla isteğinize ulaşacak, kalplerinizden ve dillerinizden hikmet çeşmelerinin fışkırdığını göreceksiniz, onunla rabbinize ulaşmış olacaksınız.”

Râbiatü’l-Adeviyye’ye “Allah’a ulaşanlar bunu nasıl gerçekleştirmişlerdir?” diye sorulduğunda şu cevabı vermiştir: “Açlıkla. Açlık, nefsin lezzetlerden soyutlanmasıdır. Kim nefsin dünyada lezzetlerden soyutlarsa ahirette maksadına ulaşmış olur.”⁵⁹⁵

⁵⁹¹ Bkz.: Aclûnî, İsmâil b. Muhammed, *Keşfü’l-Hafâ ve Müzîlü’l-İlbâs*, haz.: Ahmed el-Kalâs, Beyrut-1399/1979, II/83.

⁵⁹² Ebû Medyen, *Bidâyetü’l-Mürîd*, vr.: 71b; s. 103 (trc.: s. 191).

⁵⁹³ Sühreverdî, Abdülkâhir, *Âdâbü’l-Mürîdîn*, trc.: Hamide Ulupınar, İstanbul-2010, s. 48.

⁵⁹⁴ Cornell, *The Way of Abû Madyan*, s. 29 (trc.: s. 44).

⁵⁹⁵ Ebû Medyen, *Bidâyetü’l-Mürîd*, vr.: 67a-b; s. 57 (trc.: s. 167).

Bu bağlamda Ebû Medyen; aç kalanların amacına ulaşacağını, tokların nasipsiz kalacağını, Allah'ı zikredenin yâd edileceğini, Allah'tan gâfil olanların ise unutulmalardan olacağını söylemektedir. Çünkü ona göre açlığın kazandırdığı güzel hasletler vardır ki onlar: Nefsin şehvet ve şüphelerden temizlenmesi, zikir, tefekkür, kötü sıfatlardan soyutlanıp güzel hasletlere bürünmek, ashâb-ı kirâm, tâbiîn, selef-i sâlihîn ve önceki meşâyihın yoluna uymak, nefisle mücâhede üzerine yoğunlaşmak, şehvetlerden uzaklaşmaktır.⁵⁹⁶

Ebû Medyen de müritlerini eğitirken sıkı riyâzâtlara, nefsânî arzuları yenmek için mücâhadelere son derece önem vermekte ve aç kalmanın önemine sıklıkla değinmektedir. Çünkü ona göre açlık; âbidlerin bineği, sâlihlerin yolu, mürşidlerin anahtarı ve ıllıyyîn mertebesine yükselen vâsılının nihâyetidir. Sâlikin, nefsinin açlığa alıştırmasının yolu ise Allâhü Teâlâ'nın emrettiği üzere oruç tutmaktır. Hiç şüphesiz oruç ibâdetinin, nefsi terbiyeden başka kişiye sağladığı sayısız yararlar vardır. Allâhü Teâlâ Mûsâ b. İmrân'a şöyle ilhamda bulunmuştur: "Oruç benim içindir. Onun ecrini ben vereceğim." Peygamber Efendimiz de demiştir ki: "Oruçlunun duâsı geri çevrilmez."⁵⁹⁷ Bunlar, açlığın fazîletine delildir. Kişinin, nefsinin oruca alıştırması gerekir. Çünkü o, ibâdetin aslı, esası, usûlü ve nûrudur. Vuslata erenler açlıkla ulaşmış, rahmete nâil olanlar açlıkla nâil olmuş, nimeti elde edenler açlıkla elde etmişlerdir.⁵⁹⁸

Hakikat ehlinin usulünü açlıkla niteleyen Ebû Medyen sonuç olarak şöyle bir değerlendirmede bulunur: "Peygamberlerin, sâlihlerin, sahâbenin, tabiînin, daha önceki ulemânın kitaplarına baktım. Açlığın dışında kendisi ile Allah'a ulaşılan başka bir yol görmedim. Açlık duygusunu hisseden mütevâzı olur. Mütevâzı olan tazarrûda (yakarıştâ) bulunur. Tazarrûda bulunan ise vâsılînden olur. Kardeşim senin de aç kalman, açlığa devam etmen gerekir. Onunla istediğine ulaşırsın, hedeflerini gerçekleştirirsin."⁵⁹⁹ Kim tok olarak gecelerse yüksekten atıp tutar, hezeyânda bulunur ve bu yolda zındıklığa düşer olur. Bu durum muhakkiklerin değil, mahlûkâtın tavrıdır."⁶⁰⁰

E- NEFİS

Tasavvuf yoluna giren mürîdin ilk yapması gereken hususlardan birisi kendini, nefsinin tanımasıdır. Sûfler bu konunun önemini "Nefsinin bilen Rabbini bilir" hadisi ile

⁵⁹⁶ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-Mürîd*, vr.: 67b; s. 59 (trc.: s. 168).

⁵⁹⁷ Buhârî, *Kitâbü's-Savm*, 2.

⁵⁹⁸ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-Mürîd*, vr.: 67b; s. 59-61 (trc.: s. 168-169).

⁵⁹⁹ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-Mürîd*, vr.: 67b; s. 59 (trc.: s. 169).

⁶⁰⁰ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-Mürîd*, vr.: 68a; s. 63 (trc.: s. 170).

delillendirmişlerdir. Mürîd; nefsinin gözetleyip, onun huylarını tanımaya çalıştıkça, nefsin sürekli kötülüğü emrettiği, onu kontrol altında tutmak gerektiği bilincine varır. Ebû Medyen, nefsinin bilen kimsenin insanların onu övmesiyle gururlanmayacağını ifade eder.⁶⁰¹ Çünkü bütün ayıplar insanın nefsindedir. Bu sebeple kişi başkalarının ayıplarına bakmamalı kendine bakmalı ve tövbe etmelidir.⁶⁰² Ayrıca o, nefsin verâ zinciriyle bağlanmasının önemini belirtir⁶⁰³ ve aksi takdirde insanın asla hürriyet makâmına vâsıl olamayacağını söyler.⁶⁰⁴

Ebû Medyen bir sohbetinde, esirleri üçe ayırır; nefesine esir olanlar, şehvetine esir olanlar ve hevâsına esir olanlar.⁶⁰⁵ Nefesine esir olan kişiler, dünyalık arzularla meşgul oldukları için zillete mübtelâ olur. Nefesine engel olamayan kimseler harap olur.⁶⁰⁶ Şehvet ve arzu gözüyle yaratılmışlara bakan kimseler ise onlardan ibret almaktan ve yararlanmaktan mahrum bırakılır.⁶⁰⁷

Kul; ancak gerçek anlamıyla arzularını bıraktığında, nefsanî hazlarından kurtulduğunda Mevlâsına vâsıl olabilir. Ebû Medyen bu düşüncesini şu veciz ifadesiyle dile getirir: “Ölmeyen, Hakk’ı göremez.”⁶⁰⁸ Yalnız burada kinâyeli bir ifade kullanılmış ve iki mânâ kastedilmiştir. Biri; insan öldükten sonra eğer hak etmişse, cennette gözleriyle Allah’ı görebilir. Diğeri ise “nefsin öldürülmesi” olarak ifade edilen nefsin ıslâh edilmesi, kötülüklerden temizlenmesi sûretiyle Hakk’ın tecellîsine mazhar olunmasıdır. Ebû Medyen nefsin ölümünden sonra ancak gerçek anlamda diri, canlı olunacağını ifade etmiştir.⁶⁰⁹

Nefis insanın makâmına-mertebesine göre farklı farklı isteklerde bulunur. Ebû Medyen: “Cennetin hûrflerine kavuşmak isteyenler nerede, yalnız Allah ile kulun arasındaki perdelerin kaldırılmasıyla huzurun devam etmesi dileklerinde bulunanlar nerede?” demiştir.⁶¹⁰ İbn Atâillâh el-İskenderî bunu şöyle yorumlamaktadır: “Halk; nefislerinin hoşlanacağı şeyi ister, ama âriflerin istekleri bunların çok ötesinde; ubûdiyette doğruluk, rubûbiyetin haklarını yerine getirmektir.”⁶¹¹

⁶⁰¹ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 55b.

⁶⁰² Ebû Medyen, *Dîvan*, s. 93.

⁶⁰³ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 57a.

⁶⁰⁴ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 54b; Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, s. 220 (trc.: s. 692); Münâvî, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, I/669; Yâfiî, *Mir'âtü'l-Cinân*, III/470; Makdîş, *Nüzhetü'l-Anzâr*; II/286; Câmî, *Nefahâtü'l-Üns*, s. 607.

⁶⁰⁵ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 55b.

⁶⁰⁶ İbn Mansûr, *A'lâmü'l-Mağribi'l-Arabî*, II/18.

⁶⁰⁷ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 57b; Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, s. 220 (trc.: s. 693).

⁶⁰⁸ İskenderî, Ebu'l-Fazl Tâceddin Ahmed b. Atâillah, *el-Hikemü'l-Atâiyye*, çev.: Saffet Yetkin, Ankara-1950, s. 58.

⁶⁰⁹ Ebû Medyen, *Dîvan*, s. 91.

⁶¹⁰ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 55b; İbn Abbâd, Ebû Abdullah Muhammed b. İbrâhim er-Rundî, *Gaysü'l-Mevâhibi'l-Alâiyye fi Şerhi'l-Hikemi'l-Atâiyye*, Kâhire-1303, s. 70-71.

⁶¹¹ İskenderî, *el-Hikemü'l-Atâiyye*, s. 171.

Bugüne kadar silsile yoluyla gelen sûfî uygulamalarının temel prensiplerinden biri “murâkabetü'n-nefs” yani nefisini, kendini kontrol altında tutma, hesaba çekmedir. Bu sayede sûfî nefsi konusunda uyanıktır. Ebû Medyen'in bu öğretisini, Nîmetullâhî halkasının çağdaş temsilcilerinden biri olan Dr. Nurbahş şöyle açıklamıştır: “Murâkabe, iç ve dış âlemi Allah'tan başka her şeyden korumak, tamamen ona odaklanmış olmaktır.”⁶¹²

İnsan, nefsi terbiye etme konusunda Ebû Medyen'in müritlerine verdiği şu öğüde kulak vermelidir: “Nefsinin noksanlarına gözlerini kapama, sonra nefis azar. Bedenin perhizi, organlara muhâlefeti terk etmek (organların amacına uygun bir şekilde kullanılması); kalbin perhizi başkalarına güvenmeyi terk etmek; nefislerin perhizi iddia sahibi olmayı terk etmektir. Kim nefsi için hal ya da makâm talep ederse o, amel ve mârifet yollarından uzaktır. Kendin kalkarsan ayakta kalırsın, nefsine dayanırsan düşersin. İddia sahibi, nefsine işaret eder. Ancak delile uymayı terk ederek bir yere varmak ve hevânın ardından gitmek haram kılınmıştır. Kul murâkabe derecesine nefis muhâsebesi ile ulaşır. Kim nefsine karşı Allah'tan yardım dilemezse, nefsi onu yerden yere vurur.”⁶¹³ Bu sebeple Ebû Medyen nefsin ıslâhı konusunda sürekli Allah'tan yardım istemiş ve nefsinin günahlara, münker olan şeylere bağlılığından kurtulmak için Allah'a dua etmiştir.⁶¹⁴

F- HIRKA GİYME

Hırka, sûfî hayat tarzını yansıtan önemli bir semboldür. Sûfîlerin Hz. Peygamber (s.a.v.) ve hatta Hz. Mûsâ (a.s.) ile başlattıkları bu gelenek bin dört yüz yıldır devam etmektedir. İlk dönemlerde kılık-kıyâfetteki zühd ile özdeş sayılabilecek olan hırka giymek, daha sonraları bir şeyhe teslim olmayı ve tasavvufî terbiyenin nihâyetinde şeyh tarafından verilen icâzeti ifade etmektedir.⁶¹⁵

Ebû Medyen'e göre tasavvufta, hırka giymekten maksat, nefsin arzularını kırmak ve ona hâkim olmaktır. Derviş, hırka giymek sûretiyle ödüllendirilmiş olmaktadır. Çünkü hırka ile nefsin izâle edilmesi, ruhun ikâme edilmesinde ne şüphe ne de kuşku vardır. Gerçek derviş ilmine mağrur, bencil ve hasûd değildir. Malında cimrilik yapmaz. Bilakis o; merhametli bir kalbe sâhib, güler yüzlü ve nezaketli, Allah'ın kullarına karşı oldukça kibardır. Övülmek ve

⁶¹² Terry, “Abu Madyan”, s. 21.

⁶¹³ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 54b-55a.

⁶¹⁴ Ebû Medyen, Şuayb b. Hüseyin, *Hırzû'l-Aksâm li Cemû'l-İlel ve'l-Eskâm*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi 415, vr.: 152b.

⁶¹⁵ Uluç, Tahir, *Tasavvuf Geleneğinde Hırka Giymek ve Giydirmek*, Konya-2001 (basılmamış yüksek lisans tezi), s. 87.

yerilmek, almak ve vermek, kabul edilmek ve reddedilmek, fakîr ve zengin olmak onun indinde birdir; eline geçenle şımarmaz, elinden çıkanla üzülmez.

Müslümanlar arasında gösteriş yapmak ve riyâ amacıyla hırka giyen dervişe gelince onun Yahûdi, Hristiyan veya Mecûsî olarak ölmesinden korkulur. Zira o, giydiği hırka ile mürâf olmuş, Allah'ı çok az zikretmiştir. Ancak tövbe ederse bu yanlıştan dönmüş olur. Zira günahına tövbe eden, o günahı hiç işlememiş kişi gibidir.

Ebû Medyen, hırka giyen ilk şahsiyetin Resûlüllâh (s.a.v.), sonra Hz. Ebû Bekir, Ömer, Osman, Âişe (r.a.) olduğunu söylemiş ve kişinin giydiği hırkanın gereğini yerine getirmesini şöyle açıklamıştır: “Kıyamet gününde onlar hazır bulunacaklar, kendileri gibi ve onların ruhuna uygun tarzda hareket edenler onlarla birlikte haşredileceklerdir. Hırka giydikleri halde onların yolunu benimsemeyen ve onların tutumuna aykırı hareket edenlerin hasmı yine onlar olacaktır. Hırka giymeye ve ney üflemeyle kalkışan kişi, hangi kapıdan girip hangi kapıdan çıkacağına dikkat et! Tövbe etmedikçe ve yanlış fiillerinden uzaklaşmadıkça, Muhammed (s.a.v.) ve ashâbından kimse seni kurtaramayacaktır. Ey günahkârlar topluluğu, günahlardan artık kendinizi koruyunuz, nefsinizin arzularına karşı mücâdele ediniz ve güzel huylarla bezenmeye gayret ediniz.”⁶¹⁶ Allâhü Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “İşte Âhîret yurdu! Biz onu, yeryüzünde böbürlenmeyi ve bozgunculuğu arzulamayan kimselere veririz. (En güzel) âkıbet, takvâ sahiplerininindir.”⁶¹⁷

Ebû Medyen, hırka giydiği halde davranışlarını düzeltmeyen kişilerin içinde buldukları yanlış Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in şu hadisleriyle anlatır: “Kalbinizi arındırmadan sûf giymeyin. Kim cimrilik ve sahtekârlık özelliklerine sahip olduğu halde sûf giymeye kalkışırsa Allah'ın lâneti ve gazabı onun üzerine olur.”; “Ahir zamanda bir topluluk gelecektir. Kıyafetleri ile tanınacaklar, dindarlık taslayacaklar. Fakat Allah katında onlar münâfıklık derekesinde olacaklardır. Onların kalpleri harap bir ev gibi berbattır. Şeytan, onların kendisine bu denli itaatını görünce şaşkına dönmektedir.”; “Ey sûf giyinen kişiler, kıyamet günü beklentide bulunmaya kalkışmayınız.” Sahâbe “niçin” diye sorduğunda, “Onlar işi sözde tutarlar, çokça konuşurlar ama amelde bulunmazlar.” demiştir.

Ebû Medyen, konuyu; özde olmayan hakîkatin sözde ve dış görünüşte olmasından kaynaklanan âfeti, Yûsuf b. Hüseyin'in (v. 304/916) şu sözüyle devam ettirir: “Halkın âfetini gördüğünde, bunun nereden kaynaklandığını öğrenmek istersen, kendilerinde olmayan, kendi

⁶¹⁶ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-Mürîd*, vr.: 71a-b; s. 97-99 (trc.: s. 188-189).

⁶¹⁷ Kasas, 28/83.

dünyalarına aykırı hareket eden, kadınlarla düşüp kalkan sûflerin âfetine baktığında anlarsın.”⁶¹⁸

Tasavvuf tarihi boyunca sûflerin tartıştıkları ve özeleştiri yaptıkları konuların başında hırka giyerek sûfi olduklarını zanneden, ancak tasavvufî âdâbı özünde taşımayan yani sûfi olmadıkları halde sûfi geçinenlerin yanlışları yer alır. Ebû Medyen de bu konudaki fikrini, yukarıda verdiğimiz üzere, gerek Hz. Peygamber’den gerekse ilk sûflerden örneklerle anlatmaya çalışmış ve bu konuya son noktayı Sehl b. Abdullâh et-Tüsterî’nin şu sözüyle koymuştur: “Bizim ilmimiz, başkalarının eline verilemez. İlmimizi idrak edemeyen, sözleri ile sûfi geçinen, giysileri ile derviş takınan, lafta zâhid olan ve karınlarına tapınan avâmdan; ilmimiz, gizlenmiştir.”⁶¹⁹

G- ZİKİR ve SEMÂ

Bütün tarikatlerin temel unsuru olan zikir; kelime olarak anmak, hatırlamak demektir. İstilah olarak Allah’ın isimlerini, belli duâları sesli veya sessiz söylemek, tekrar etmektir. Zikirde esas unsur, diğer varlıkları unutarak, hatta yok sayarak Allah’ı anmaktır.⁶²⁰

Ebû Medyen’e göre zikir, zikredilene müşâhede etmek ve devamlı Allah’ın huzurunda bulunmaktır. Onun varlığında senin kaybolman ve müşâhedesinde seni, senden almasıdır. Zikir; hakîkatin müşâhedesini, yaratılmışların kaybolmasıdır. Allah; kulu için iyilik isterse onu zikrine yaklaştırır, şüküründe başarılı kılar.⁶²¹ İnsan Rabbini zikrettikçe ona kavuşma isteği daha da alevlenir, hayatı güzelleşir ve kalbi aydınlanır.⁶²²

Ebû Medyen’in bu konuda verdiği öğütlerden biri şöyledir: “Seni zikretmekten gâfil olmayı sen de zikretmekten gâfil olma.”⁶²³ Yani kullarını hiç unutmayan Allâhü Teâlâ’nın hatırdan tutulması, bir an dahi unutulmaması, onu anmaktan gaflet edilmemesi gerekir. Ebû Medyen’e göre yaptığımız iyilik ve tâatlere karşılık bizleri sürekli rızıklandıran, ihsanlarını esirgemeyen Allah’a her dâim şükretmek lazımdır. Bireysel olarak Allah’ı anmaya devam etmesi gerektiği gibi insan, zikir meclislerine de katılmayı ihmal etmemelidir. Çünkü Allah’ı zikredenlerle oturan kimse gafletten uyanır, sâlihlerle hizmet eden onlara hizmet ettiği için

⁶¹⁸ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-Mürîd*, s. 101 (trc.: s. 189-190).

⁶¹⁹ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-Mürîd*, s. 101 (trc.: s. 190).

⁶²⁰ Kara, *Tasavvuf ve Tarikatler Tarihi*, s. 200.

⁶²¹ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 58a.

⁶²² Ebû Medyen, *Dîvan*, s. 80.

⁶²³ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 56a.

derecesi yükselir.⁶²⁴ Bu konuda insanları sürekli zikre teşvik etmeli ve onların ümidini kırmamalıdır, çünkü onların zikirleri Allah'ın nimetleridir.⁶²⁵

Ebû Medyen, insanları toplu olarak zikre davet ettiği gibi, mûsikî ve semâya da cevaz veren âlimlerdendir.⁶²⁶ Ona göre, semâ sahîh bir uygulamadır. Onun hakkında şüpheye kapılanlar ancak câhillerdir. Zira Peygamber Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurur: “Kişi bilmediğinin düşmanıdır.”⁶²⁷ Bir başka hadislerinde ise “Şevki tatmayan bilmez. Coşkulu bir aşkı, aşka bürünmeyen anlamaz.”⁶²⁸ buyurmuştur.⁶²⁹

Hatta Ebû Medyen'e göre semâ, velî ve sâlih zâtların usûlüdür. Sahîh bir hadis-i şerifte, Hassân b. Sâbit (r.a.) bir şiirinde şunları söyler:

“Kalbinde iştiyak ateşi alevlendi.

Onun ne doktoru var ne de dermanı.

Tek çare aşkına divâne olduğum zâttır.

Dermanım ve çarem ancak onunla baş başa kalmaktır.”

Bu şiiri dinleyen Resûlüllâh (s.a.v.), omuzlarından hırkası düşene kadar vecde geldi.⁶³⁰ İşte bu hadis, semânın mübahlığına delildir. Yalnız semânın bir ehli, ricâli, cemaati ve cemiyeti vardır. Semâ ehli; inleyen, tövbekâr olan, kendi nefislerini kınayan, gündüzleri oruç tutan, geceleri kıyâma duran, ağlamaya ve gözyaşı dökmeye çalışan, yakarıшта bulunan ve hüngür hüngür ağlayan kişilerdir. Bunlar; dünya mallarına karşı zâhittirler. Kalplerini yegâne sevgili kabul ettikleri Allah'a bağlamışlar ve dünyayı üç talakla boşamışlardır. Hakk'ı idrak ettikleri zaman onunla baş başa kalmaya özen gösterirler. Tefekküre dalar, zikirle meşgul olurlar. Konuştukları zaman dillerinden hikmet sâdır olur. Halleri övülen ve beğenilen çizgidedir. Tarîkatleri sahihtir; metotları sünnete sarılmaktır. İlim öğrendiklerinde kalplerini aşk ateşi kaplar, bedenlerini vecd halleri bürür. Vecde koyulduklarında kendilerinden geçerler, tevâcüdde bulunur, kendilerini kaybederler, akılları başlarından gider. Onların bu vecdinde herhangi bir kabahat söz konusu değildir. Vecdlerinden ötürü kınanmazlar. Böylesi kişilerin semâ etmeleri mübâhtır. Vecdleri haktır, gerçektir ve sahihtir.⁶³¹

Semâ erbâbı, hal, sıfat ve hareketleri bakımından birbirinden farklıdır. Kimileri hareket etmeden ve oturmuş bir halde bulunur. Onların bu durumuna Allâhü Teâlâ'nın şu

⁶²⁴ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 56a.

⁶²⁵ Tâdilî, *et-Teşevvüf*, s. 428.

⁶²⁶ Sa'dullâh, *Târîhu'l-Cezâir*, II/438.

⁶²⁷ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II/320.

⁶²⁸ Mevsilî, Ebu'l-Feth Ziyâüddîn Nasrullâh b. Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerîm, *el-Mislû's-Sâir fi Edebi'l-Kâtib ve's-Sâir*, thk.: Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, Beyrut-1995, I/157.

⁶²⁹ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-Mürîd*, vr.: 69a; s. 81-83 (trc.: s. 179-180).

⁶³⁰ Makdisî, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Tâhir, *Tezkiretü'l-Mevzuât*, I/1596.

⁶³¹ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-Mürîd*, vr.: 69a; s. 81 (trc.: s. 179).

âyeti örnektir: “Sen dağları görürsün de onları yerinde durur sanırsın. Oysa onlar bulutların yürümesi gibi yürümektedirler. (Bu) her şeyi sapasağlam yapan Allah’ın sanatıdır. Şüphesiz ki o, yaptıklarınızdan tamamıyla haberdârdır.”⁶³² Kimisi de sevinç ve gözyaşını, ürperme ve nedâmeti, ağlama ve hıçkırıklara boğulmayı itiyat edinmiştir.⁶³³ Ancak semâ ehlini sevgilinin zikrinden başka hiçbir şey çoşturamaz.⁶³⁴ Ruhlar, mânâ denizine yaklaştıkça çoşkunlukları artar.⁶³⁵

Semâ halleri; yapanların makâm, rütbe, derece ve durumlarına göre farklılık arz etmektedir. Semâ şimşek gibidir. Bir anda parlar ve anında sönebilir. Semânın hak ve halk olanı vardır. Kalben semâ eden tahakkuk erbâbı olur. Semâyı nefsanî arzuları için yapan zındık olur. Bununla birlikte nefsi diri, kalbi ölü, gaflet içinde olanların semâ meclisine katılması uygun değildir. Çünkü semâ ancak ehline özgü bir uygulamadır. Semâ yapmak için toplandığı zaman semâ yapılacak yerin kapıları kilitlenir. Semâ tamamlanıp sofralar kurulduktan sonra kapılar açılır.⁶³⁶ Bu durumu Ebû Medyen şöyle anlatır: “Sûfî dostlarımızın önde gelenleri ile beraber olurduk. Semâ yapmayı arzuladığımız zaman kapılar kapanırdı. Aramızdan hiç kimse on gün boyunca şehvî arzularını yenmeden, nefsinin öldürmeden semâya katılmazdı. Hiç kimse ikiyüzlü bir kisveyle aramıza katılmazdı.”⁶³⁷

Semâya engel en çirkin huy; sûfinin bencil olmasıdır. Semâ, ehli olmayanlar için haramdır. Ehil olmayanların semâ meclisine alınması ve semâya iştiraki söz konusu değildir. Bu durumu meşâyih defalarca dile getirmiştir. Oruç, visâl ve kıyam gibi esasları gerçekleştirene kadar müptedî bir mürîdin semâya katılması yasaktır. Güçlü bir mücâhededen sonra semâya katılmasına izin verilir. Bu husus meşâyihın, iktidâ ve ihtidâ ehlinin ittifak ettiği bir husustur. Bu hususta ulemâyaya uyar ve âriflerin yolunu takip ederler. Kim onlara muhâlefet ederse helâk olur, sapıtır ve muhakkiklerin yolundan ayrılır.

Hakîkate aykırı bir şekilde semâya katılan kişi, Ebû Medyen’e göre İslam gerdanlığını boynundan çıkarmış olur. Allah’ın şu ayeti gereğince kendisinden korkulur: “O, seni namaza kalktığın zaman da; secde edenler ile (secdeye) yatıp kalktığın zaman da görür. Çünkü o, işitendir, bilendir.”⁶³⁸

Hemen her dönemde tasavvufu, hırka giyip semâ yapmaktan ibaret görüp sûfilere benzemeye çalışanlar olmuştur. Tasavvuf tarihi boyunca sûfiler bu durumdan sürekli

⁶³² Neml, 27/88.

⁶³³ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-Mürîd*, vr.: 69a; s. 83 (trc.: s. 179-180).

⁶³⁴ Ebû Medyen, *Dîvan*, s. 67.

⁶³⁵ Ebû Medyen, *Dîvan*, s. 70.

⁶³⁶ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-Mürîd*, vr.: 69a-b; s. 83 (trc.: s. 180).

⁶³⁷ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-Mürîd*, vr.: 70a; s. 89 (trc.: s. 183).

⁶³⁸ Suarâ, 26/218-219.

yakınmış ve gerçek ile sahtesinin ayırd edilmesi babında gerek sohbetlerinde gerekse kitaplarında bu hususa işaret etmişlerdir. Ebû Medyen de bu konuyu bir sohbetlerinde şöyle açıklamıştır: Zamanımızda bize kendilerine sūfiyye denen bir grup geldi. Zâhirlerini tezyîn ediyorlar, bâtınlarını eğlence ve oyunla kirletiyorlardı. Sünnete aykırı bir yola saparak semânın âdetleri olduğunu söylediler. İnandıklarını söyledikleri halde sünneti fantazi olarak görüyorlardı. Kendilerini içtihat ehli zannediyor, evrâda riâyetten kaçınıyorlardı. Haram yerler, sabaha kadar uyurlardı. Mücâhede nedir bilmezler, aralarında birbirlerinden naklettikleri ilimle amel etmezlerdi. Hayâdan yoksunlardı. Şevk giysilerini yırtıp parçalamışlar, bir yandan vuslat iddiasında bulunurken diğer yandan da mükâşefe ve firâsetten dem vuruyorlardı. “Allah’tan bize güzellikler tecellî etti ve bizim irâdemiz de vardır” derlerdi. Aralarında bâtın ilmini bildiklerini iddia edenler de vardı ve onlar: “Günahlardan sıyrılınca, gayb âleminin pencereleri açılınca, ağıâr kaybolunca, sırlar ve nurlar belirmeye başlayınca, zulmet ve hisler kalkınca o zaman apaçık alâmetler belirmeye başlar. Bizler artık keşf gözü ile görüyoruz. Herkesin sevdiği gıdalardan yiyor, müşâhede şerbetinden içiyoruz. Gayb âleminin işleri herkese gizlenmişken bizler gayba muttalî oluyoruz.” derlerdi.⁶³⁹

Zikir ve semâ konusunda sūflilerin üzerinde durdukları temel nokta, ister yalnız ister halk içinde, Hakk’ın; sürekli dillerde ve gönüllerde olması, bir an dahi unutulmamasıdır. Ebû Medyen; gafletten kurtuluşun, uyanıklığın bu kadim kuralını şöyle ifade eder: “Allah’ım! Sen bedenlerin ve gönüllerin en derin köşelerinde hep yâdedileceksin.”⁶⁴⁰

H- VAKİT

Tasavvufta vakit kavramı çok önemlidir ve genel olarak “zamanı, meşgul olunması gereken en güzel şeyle geçirmek, boş alâka ve meşgaleden sıyrılmak” şeklinde tanımlanır. Sūfliler, “kendisi zamana uyan değil, zamanı kendisi kullanan, zamanı idare eden” mânâsında “ebu’l-vakt”; “ânının ve hâlinin yani vaktin hâkimi” mânâsında “ibnü’l-vakt”; zamanın hâkimi değil, mahkûmu olanlara da vaktin, hâlin ve zamanın esiri mânâsında, “ebnây-ı vakt” terimini kullanırlar.⁶⁴¹

Sâlik (hak yolcusu), daima içinde yaşadığı ânın hükmü altındadır, vakit onu ne yana sürüklerse o yana gider. Sâlik, ibnü’l vakt yani ânı yaşayan kişidir. Sâlikin hâli, vakte göre

⁶³⁹ Ebû Medyen, *Bidâyetü’l-Mürîd*, vr.: 69b; s. 83-85 (trc.: s. 180-181).

⁶⁴⁰ Ebû Medyen, *Dîvan*, s. 66; (a. mlf.) *el-Kasîdetü’r-Râiyye*, s. 175 (trc.: s. 226).

⁶⁴¹ “Tasavvuf Ehline Göre Zaman”, <http://www.gizliilimler.tr/>, tarih: 02/02/2010.

değişir; bazen kabz, bazen bast hâlinde bulunur. Ayrıca "ibnü'l vakt" olmak, geçmiş ve geleceğin üzüntülerini ya da umutlarını bir yana bırakarak ânı değerlendirmeyi gerektirir. Sûfiler, ilâhî tecellîlerin gönülde doğuşuna ya da bu doğuşun gerçekleştiği zamana da vakit derler.⁶⁴²

Ebû Medyen'e göre mürîd, vakitlerini iyilik yapmakla geçirip geçirmediğini kontrol etmelidir. Vakit bir kere geçip gitti mi, bir daha geri gelmez. İkinci vakit ilkinden farklıdır.⁶⁴³ Ona göre en fazîletli ibâdet, vakti murâkabe ile değerlendirmektir.⁶⁴⁴ Ölüm; Allah'ın insana lütfu, vaktin boşa geçmesi ise hasret ve pişmanlıktır. İnsan öldüğünde halktan ayrılmış olur, ama vaktin boşa geçmesi Hak'tan ayrılmaktır.⁶⁴⁵ Kim Allah ile arasındaki vaktin hikmetini zâyi ederse câhildir. Vaktinin icabı olan hikmetle amelde kusur ederse âcizdir.⁶⁴⁶ İnsanın ömrü bir nefesten ibarettir. Bu nedenle onun sana sahip olmasına değil, senin ona sahip olmana dikkat et.⁶⁴⁷

III- MÂRİFET VE VARLIK İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

A- FENÂ-BAKÂ

Tasavvufta fenâ: Hakk'ın varlığının, kulun varlığını kuşatmasıdır. Fenâ zâhirî ve bâtınî olmak üzere ikiye ayrılır. Zâhirî fenâ: Hakk'ın kuluna kendi fiilleriyle tecelli etmesi ve kulu şahsî irâde ve ihtiyarından arındırmasıdır. Bu mertebede kul, nefsinin ve başkasının fiilini ve ihtiyarını görmez. Bâtınî fenâ ise Rabbânî sıfatların ve müşâhade-yi envarın kulu kaplamasıdır. Bu sayede kul beşeriyetinden sıyrılır, benliğinden kurtulur, Hakk'a erer ve Hakk'ın sıfatlarıyla muttasıf olur.⁶⁴⁸

Ebû Medyen, insanın ölümsüzleşmesinin fenâyâ ermekle;⁶⁴⁹ fenanın da Allah aşkıyla mümkün olduğunu söyler. Kişi varlıklardan uzaklaşarak aşkıta yok olduğunda, öldüğünde yükselir. Ancak kişi, bu yolda hakîkatin nuruyla yürümeli, aşkın sarhoşluğunda

⁶⁴² Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 22 (trc.: s. 148-149).

⁶⁴³ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, Esad Efendi, d. no: 1689, vr.: 91b.

⁶⁴⁴ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 55a.

⁶⁴⁵ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 54b.

⁶⁴⁶ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 54b (terc.: Bursevî, İsmâil Hakkı, *Hikemiyât-ı Ebû Medyen*, İstanbul-1328, s. 5)

⁶⁴⁷ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 54a.

⁶⁴⁸ Sühreverdî, *Avârifü'l-Maârif*, s. 648; Ankarâvî, *Minhâcu'l-Fukara*, s. 350-351.

⁶⁴⁹ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 57a.

kaybolmalı ve Hakk'a tâbî olmalıdır ki kemâl üzere matlûba kavuşabilsin.⁶⁵⁰ O, fenâ ile ilgili görüşlerini kasîdelerinde şöyle ifade etmiştir:

*“Kemâle ulaşmak istiyorsan eğer,
Allah de, dünya hayatını ve dünyevîliği bir tarafa koyuver.
Hakîkatin sırrına vâkıf olursan eğer,
Cins ve fert, Allah'ın dışındaki her şey ademdir.
Bil ki onun adına hareket etmiyorsa eğer,
Senin de tüm âlemlerin de sonu yokluk ve yıkımdır.
Bir nesne ki varlığı kendi zâtından olmaz.
Allah'a dayanmadıkça varlığından bahsetmek olmaz.
Arifler fenâ olmuş kendinden geçmişlerdir.
El-Mütekebbirü'l-Müteâl'in dışında hiçbir şey görmemişlerdir.
Onun dışındaki her şey mah.ûmdur helâk olmaya,
Mâzide, istikbalde ve halde de olsa,
Hem baş gözün hem de gönül gözünle bak.
Onun irâdesi dışında bir fil görmen mümkün mü bir bak.
Varlığın en üst ve en aşağı düzeylerine bak.
Bakışını güçlü delillerle desteklemeye çalış.
Hem lisân-ı hâlleri hem de konuşma dilleri ile
Varlıkları, Celâl tecellîsinin bir işareti olarak bulacaksın.
Ulvîsinden süflîsine varana kadar her şeyi kuşatandır o.
Benzersiz ve örneksiz bir şekilde, her şeyi yaratandır o.”⁶⁵¹
“Basiret gözüyle bakacak olursan,
Onun zâtından başka hiçbir şeyden bahsedemezsin.
Onun dışındakilerin hakîkatini araştırmaya kalkışırsan,
Cehâletinin kurbanı olur, acziyete düşersin.
Rabbim Allah'tır, ondan başkasını istemem.
Varlık arenasında var mıdır, ondan öte yaşam?
İlahi zâtın hakîkati bedenlerimizin müsebbibi,
O dilemeseydi gayrinin varlığından bahsedilebilir miydi?”⁶⁵²*

⁶⁵⁰ Ebû Medyen, *Dîvan*, s. 78-79.

⁶⁵¹ Ebû Medyen, *Dîvan*, s. 57; (a. mlf.) *el-Kasîdetü'l-Lâmiyye, The Way of Abû Madyan (içinde)*, s. 169 [trc.: *Kasîde-i Lâmiyye, Tasavvufî Hikmet ve Risâleler (içinde)*, s. 223-224]. Kasîdenin orijinal metni ekler bölümü s. 212'de verilmiştir.

Tasavvuf düşüncesinde tevhîdle başlayan bu anlayış, Ebû Medyen'in şiirlerinde de ifade edildiği üzere fenâ nazariyesi ile gelişmekte ve "Ene'l-Hak" noktasına ulaşmaktadır. Bir başka deyişle tevhîd ve fenâ ile gelişen bu his ve sezgi, vahdet-i vücûda kadar uzanmaktadır.

B- MUHABBETULLÂH

Tasavvufta muhabbet Allâhü Teâlâ'nın kuluna özel bir yakınlık ve yüce haller bahşetmeyi irade etmesidir. Bu anlamda muhabbet Hakk'ın bir sıfatıdır. Cüneyd-i Bağdâdî muhabbeti âşıkın kendi sıfatlarını terk etmesi ve sevgilisinin sıfatlarıyla sıfatlanması olarak tanımlamıştır. Hallâc-ı Mansûr da hakîkî muhabbet; kendi vasıflarını söküp atmak suretiyle sevgili ile beraber olmaktır, demiştir.⁶⁵³

Aşkını ilan etmeyi büyük bir şeref addeden ve Hakk'a muhabbetten başka hiçbir umudu olmadığını söyleyen⁶⁵⁴ Ebû Medyen'in öğretilerinde, muhabbetin çok büyük bir yeri ve önemi vardır. Verdiği sohbetlerde sık sık muhabbet konusuna değinir. Bir gün meclisinde "Muhabbet nedir?" diye sorulduğunda, "Muhabbet, Allah'a yakınlık ve iştihak duymaktır."⁶⁵⁵ Muhabbetin başı sevginin devamlı olması, ortası zikredilenle ünsiyet, en yüksek mertebesi ondan başkasını görmemektir."⁶⁵⁶ şeklinde cevap vermiştir. Bu dünyada herkesin bir nasibi olduğunu kendisinin nasibinin ise muhabbet olduğunu bir şiirinde şöyle ifade eder:

”كل واحد له نصيب يأتي وهو لك لي نصيب
يا حياتي وأنت في ذاتي حاضر لا تغيب
أنت أسكرتني علي سكري من قديم الشراب
ثم خاطبتني كما تدري ففهمت الخطاب
دت وجهك البدي عند رفع الحجاب ثم شاه“

⁶⁵² Ebû Medyen, *Dîvan*, s. 57; (a. mlf.), *Ba'zul-Ebyât, The Way of Abû Madyan (içinde)*, s. 175 (trc.: s. 226). Beyitlerin orijinal metni şöyledir:

”فإذا نظرت بعين عقلك لم تجد
شيئا سواه علي الذوات مصورا
ت حقيقة من غير هو إذا طلب
فبذيل جهلك لا تزال معثرا
الله ربي لا أريد سواه
هل في الوجود الحي إلا الله
ذات الأله بها قوام ذواتنا
هل كان يوجد غيره لو لاه“

⁶⁵³ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 211, 213, 214 (trc.: s. 405, 407).

⁶⁵⁴ Bkz.: Ebû Medyen, Şuayb b. Hüseyin *el-Kasîdetü'l-Mîmiyye, The Way of Abû Madyan (içinde)*, s. 161 [trc.: *Kasîde-i Mîmiyye, Tasavvufî Hikmet ve Risâleler (içinde)*, s. 219].

Ebû Medyen,

⁶⁵⁵ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 55b; Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, s. 220 (trc.: s. 692).

⁶⁵⁶ Hafnâvî, *Ta'rîfû'l-Halef*, II/183.

*“Herkesin bir nasibi vardır ona gelen,
Benim nasibim senin muhabbetindir.
Benim hayatımda, ruhumda her zaman var olacaksın.
Kadîm şaraplarıyla beni sarhoş et,
Sonra benimle konuştu, sözünü anladım.
Hicapları kaldırdığında ay yüzünü müşâhede ettim.”⁶⁵⁷*

Şeyh Ebû Medyen muhabbetinin sırrını ise şöyle açıklamaktadır: “Muhabbet bineğim, mârifet mezhebim, tevhîd vuslatımdır. Muhabbet açıklanamayan bir sırdır, idrakler (zihin) onu anlatamaz, onun sırrı tavsif edilemez, kaynağı sadakâttir ve onun aslı cömertliktir. O, havâs için uygulana gelmiş bir sünnettir. Allâhü Teâlâ’nın ‘O onları sever, onlar da onu sever’⁶⁵⁸ âyeti buna delildir.”⁶⁵⁹ Kasîdelerinde Allah’a olan aşkını nakış nakış işleyen Ebû Medyen, *el-Kasîdetü’n-Nûniyye*’de sevgiliye olan özlemine şöyle dile getirir:

*“Gönüllerimiz sizin güzelliklerinizi görmeseydi,
Siz yanımızda değilken biz uyuyup uyanırken,
Aşkınız ve hasretinizden ölürdük.
Fakat mânâ âleminde sizin güzelliklerinizle beraber olduk.
Konuşmasak da canlandırır bizi, sizi hatırlamak,
Gönlümüzde aşkınız olmasaydı asla hareket edemezdik.
Ehline vecdi yasaklayana de ki,
Bizimle aşkın şarabını tatmadıysan kendi halimize bırak bizi.
Ey mânâdan yoksun olan câhil, bil ki ruhlar kavuşma şevki ile titrediği zaman,
Evet, bedenler semâya kalkışır hemen.
Ey delikanlı, kafese tıkmış kuşun,
Yurdunu yuvasını özlediğinde, özlem türküleri söylediğini sen görmez misin?
Öterek içindeki sıkıntıları atmaya çalışır.
Bu ruh ve mânâyla bütün vücûdu çırpınıp durur.
Kavuşma özlemiyle kafeslerde rakseder durur.
Bunu anlayanlar o öttüğünde titreyiverir.
Ey delikanlı, işte böyledir âşıkların gönülleri.
Titretir onları yüce âleme olan özlemleri.”⁶⁶⁰*

⁶⁵⁷ Ebû Medyen, *Dîvan*, s. 71.

⁶⁵⁸ Mâide, 5/54.

⁶⁵⁹ İbn Arabî, Muhyiddîn, *Kitâbü Muhâdarati’l-Ebrâr bi Müsâmereti’l-Ahyâr*, Beyrut-1968, I/326.

⁶⁶⁰ Ebû Medyen, *Dîvan*, s. 59; (a. mlf.) *el-Kasîdetü’n-Nûniyye*, *The Way of Abû Madyan (içinde)*, s. 157-159 (trc.: s. 217). Kasîdenin orijinal metni ekler bölümü s. 203-204’te verilmiştir.

“Nura gark olup nefislerimizi arındırdığımız an,
Aşk şarabından sarhoş olur, kendimizden geçeriz o zaman.”⁶⁶¹

“Âşıkların kalpleri sadece sevgilileriyle meşgul olmuştur ve onlar ona olan aşkları uğruna canlarını fedâ etmişlerdir. Kendilerine varlık bahşeden her şeyi yıkmışlar, Allah’a lâayık olan her şeyi mâmur kılmışlardır. Ne dünyanın süsü ne de zevki meşgul etmiştir onları, ne saltanat ne sefâ ne de giysiler aldatmıştır onları. Vecd ve istiğrak içinde varlık talebinden vazgeçmişler, şevk ateşiyle gecenin ilk yarısında sevgilinin çadırında sükûna ermişlerdir. Şeref hırkalarını giymiş, kokusunun mest ettiği meltem sevinciyle mesrûr olmuşlardır. Onlar Allah’ın kendisine yakın ettiği âşıklardır. Çünkü onlar, Eşsiz Sevgili olan Allah’a kulluk ve hizmeti asla unutmamışlardır. O münezzehe olan Allah da muhabbetiyle onları yakınına almış ve böylelikle âşıklar da maksûda kavuşmuştur.”⁶⁶²

C- KALP

Gönül kelimesi ile de ifâde edilen kalbin dinde önemi büyüktür, çünkü îmanın ilk rûknü, kalp ile tasdiktir. Dil ile ikrar, bundan sonra gelmektedir. Hemen belirtmekte fayda görüyoruz ki tasavvufta kalpten murat, vücûdumuzda yer alan ve kan pompalanmasını temin eden et parçası değil, rûhun latîfelerinden olan ve ruhla müterâdif olarak kullanılan yürekdir, gönüldür; her şeyin ortası, en ehemmiyetli ve can alıcı yerdir. Kur’an’da ve tasavvufta zihni fonksiyonların yerinin kalp kabul edildiği anlaşılmaktadır. Tasavvufta kalb, ilâhî hitâbın mahalli, tecellî aynası, ilâhî isim ve sıfatların en mükemmel şekilde tecellî ettiği yer olarak algılanmış⁶⁶³ ve cisimdeki yeri itibârıyla her insanın sol memesinin iki parmak altında bulunan çam kozalağı şeklinde, cismânî kalbe verilen Rabbânî latîfenin adı olmuştur. Bu latîfe gerçekte insanın hakîkatidir.⁶⁶⁴

İnsanın hakîkati olarak telakkî edilen kalp gerek Kur’an-ı Kerîm’de gerekse hadîslerde önemle üzerinde durulan konulardandır. Nitekim “Gerçek mü’minler ancak o mü’minlerdir ki, Allah anıldığı zaman kalpleri ürperir; karşılarında ayetleri okunduğu zaman, imanlarını artırır ve Rablerine tevekkül ederler.”⁶⁶⁵ âyetinde ancak gerçek mü’minlerin kalplerinin

⁶⁶¹ Ebû Medyen, *Dîvan*, s. 60; (a. mlf.) *el-Kasîdetü'n-Nûniyye, The Way of Abû Madyan (içinde)*, s. 159 (trc.: s. 218).

⁶⁶² Ebû Medyen, *Dîvan*, s. 68; (a. mlf.) *el-Kasîdetü'l-Lâmiyye, The Way of Abû Madyan (içinde)*, s. 171 (trc.: s. 225).

⁶⁶³ Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul-1991, s. 274.

⁶⁶⁴ Kara, Kerim, “Mevlânâ’nın Mesnevî’sinde Kalp-Gönül”, *Tasavvuf İlmî Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara-2005, sayı: 14, s. 484.

⁶⁶⁵ Enfâl, 8/2.

ürpereceği ifade edilir. Peygamber (s.a.v.)'in: “Şüphesiz ki beden de bir parça vardır; o düzgün olursa bedeninin tamamı düzgün olur, bozuk olursa bedeninin tamamı bozuk olur. Dikkat ediniz ki o kalptir.”⁶⁶⁶ hadisinde kulun istikâmeti kalbin doğruluğuna bağlanmıştır.

Hız. Lokman; iyiye kullanıldığında insanı ıliyyîne yükseltecek, kötüye kullanıldığında esfel-i sâfilîne düşürecek vücuttaki en zararlı ve en faydalı şeyin kalp ve dil olduğunu söylemiştir. Sûfilere de Allah'ın tecelligâhı olan kalbe, çok büyük önem vermişler ve onun korunması yönünde sürekli telkinlerde bulunmuşlardır.

Ebû Medyen, kalbini kontrol edemeyen kimsenin harap; kalbinden şehvetleri silen kimsenin ise affa mazhar olduğunu söylemiştir.⁶⁶⁷ Bir kimse; dinini korumak için bid'at ehliyle, kalbini korumak için ise kadınlarla sohbet etmekten sakınmalıdır.⁶⁶⁸ Çünkü Allâhü Teâlâ; dünya ehlinin kalplerini gaflet ve vesvese, âriflerin kalplerini ise zikir ve ünsiyet mahalli kılmıştır.⁶⁶⁹

Tasavvufta en önemli kurallardan birisi az yemek, az uyumak ve az konuşmaktır. Çünkü çok yemek, çok konuşmak, çok uyumak, kalbi katılaştırır. Bid'at ehliyle dostluk kurmak ise kalbi öldürür.⁶⁷⁰ Kalbin yöneleceği tek bir yön vardır, hangisine yönelirse diğerlerine perdeli olur.⁶⁷¹ Peygamber (s.a.v.)'in hadisinde de belirtildiği gibi: “Şüphesiz ki Âdemoğullarının kalplerinin tamamı Rahmân olan Allah'ın kudret parmakları arasında tek bir kalp gibidir, kul nereye çevrilmeyi istiyorsa Allah da onu oraya çevirir.”⁶⁷²

İbn Arabî'nin rivâyetine göre Şeyh Ebû Medyen, müritleri tarafından görülen bir rüyada Ebû Hâmid el-Gazâlî'ye şunları söylemektedir: “Yâ Ebâ Hâmid, Allah ile olan sır gözcüdür. Ruh ondan emirleri alır. Kalp, sekînet (huzur) ve sâkin (oturan) içindir. Akıl, hâkimin hükmüdür. Nefes, Kâhır'ın kahrının hükmü altındadır. Hak, varlığı onunla ortaya çıkardı. O, ibâdet edilen tek varlıktır. Yâ Ebâ Hâmid, mânâlar yok olduğunda Fâtihâ'yı oku ki onun varlığının ezeli olduğunu, kendi varlığının olmadığını göresin. Ona bakarsan ikisini birlikte bulursun; ayrılmazlar ve birleşmezler. Sır nedir? Sır ile ruh, nazarın hazînesi; kalp, fikrin hazînesi; akıl, adâletin hazînesi; ilim ve nefis, arzın hazînesidir.”⁶⁷³

⁶⁶⁶ Buhârî, İman 39.

⁶⁶⁷ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 55a.

⁶⁶⁸ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 56a.

⁶⁶⁹ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 54b.

⁶⁷⁰ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 58a.

⁶⁷¹ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 54a.

⁶⁷² Lâlikâî, Hibetullâh b. Hasan b. Mansûr, *Şerhu Usûli Ehli's-Sünnet ve'l-Cemeat*, thk.: Ahmed Sa'd Hamdân, Riyad-1402, III/421.

⁶⁷³ İbn Arabî, *Muhâdaratü'l-Ebrâr*, I/300-301.

D- TEVHİD

Türkçe’de “birlemek” anlamına gelen “tevhîd” kelimesi, Arapça “vahade” kökünden gelen “tef’îl” vezninde bir mastardır.⁶⁷⁴ Tevhîdin ıstılah anlamı ise Allâhü Teâlâ’nın her şeyde tek olduğunu bilmek, her şeyden önce onun var olduğunu, bütün var olanların da onun irâdesi ile sonradan vücut bulduğunu müşâhede etmektir.⁶⁷⁵

Sûfilere göre tevhîdde ilk aşama, dil ile Allah’ın tek olduğunu kabul etmektir ki bu, avamın/halkın tevhîdidir. Bu tevhîd, ceza korkusuyla ve cennet ümidiyle olur.⁶⁷⁶ Hakikat ehli sûfiler; ikinci aşamada tevhîdi, zâhirî olarak “Kadîm’i hâdisten ayırmak” diye tarif etmekle tenzihe dayalı bir tevhîd anlayışı ortaya koymuşlardır ki bu da tevhîdin ikinci aşaması olarak kabul edilmiştir.⁶⁷⁷ Tevhîdin son aşaması ise rûhî tecrübeyle gerçekleşen, havâssın tevhîdidir. Zevk olarak yaşanan bu tevhîd, “mârifet tevhîdi” ya da “şuhûdî tevhîd” olarak da ifade edilir.⁶⁷⁸

Ebû Medyen yaptığı sohbetlerde öncelikle ve önemle müritlerine İslam’ın inanç esaslarını ve tevhidi anlatırdı. Bu maksatla kaleme aldığı kısa risalesi *el-Akîdetü’l-Mübâreke*’de Allah’ın sıfatları ve bilhassa tevhid hakkında şunları söylemektedir:

“Hamd, sınır, yön, keyfiyet, zaman ve mekândan münezze olan Allah içindir. Hak ezeli bir kelâmıla mütekellimdir. Bu, onun sıfatlarından bir sıfat ve zâtıyla kâimdir. Onun zâtından ayrı da değildir, onun zâtına âid de değildir. Bu sıfat, hâdis varlıklar içerisinde yer almayan, mahlûkata benzemeyen, harfler ve seslerle tavsif edilemeyen bir sıfattır. Rabbimizin sıfatları yer ve gökteki her şeyden münezzehtir.

Allahım, seni tevhid ediyor, seni sınırlandırmaya kalkışmıyoruz. Sana inanıyor, sana hiçbir keyfiyet yüklemiyoruz. Sana kulluk ediyor ama seni asla hiçbir şeye teşbih etmiyoruz. Seni, yarattığın varlıklara benzetenin Hâlık’ı mahlûktan ayırdedecek bir irfâna sahip olmadığına inanıyoruz.

‘De ki: O, Allah tektir. Allah Sameddir (her şey ona muhtaçtır, o hiçbir şeye muhtaç değildir). O doğurmamış ve doğurulmamıştır. Onun hiçbir dengi yoktur.’⁶⁷⁹

⁶⁷⁴ Firûzâbâdî, Muhammed b. Ya’kûb, *el-Okÿânûsu’l-Basit fî Tercemeti’l-Kâmûsi’l-Muhît (Kâmus Tercemesi)*, terc.: Âsım Efendi, İstanbul-1305, II/48; Yazıcı, Tahsin, “Tevhîd”, *M.İ.A.*, İstanbul-1974, XII/214.

⁶⁷⁵ Mekki, *Kütü’l-Kulûb*, I/480.

⁶⁷⁶ Tûsî, *el-Lüma’*, s. 341.

⁶⁷⁷ Hucvirî, Ali b. Osman Cüllâbî, *Keşfü’l-Mahcûb*, tah.: İsmâil Abdülhâdî Kandîl, Beyrut 1980, s. 521-522 (*Keşfü’l-Mahcûb Hakikat Bilgisi*, haz.: Süleyman Uludağ, İstanbul 1996, s. 414-415).

⁶⁷⁸ Tûsî, *el-Lüma’*, s. 29-30; Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 199 (trc.: s. 389).

⁶⁷⁹ İhlâs, 112/1-4.

Zâtı, hâdis varlıkların vasıflarından mukaddes, sıfatları bedensel niteliklere benzemekten münezze ve âyetleri vahdâniyetine şahâdet eden Allah doğru söylemiştir. Evveliyetine bidâyet olmayan el-Evvel'dir ve ebediyetine nihâyet olmayan el-Âhir'dir. Ez-Zâhirdir; onun hakkında asla şek ve şüphe söz konusu değildir. El-Bâtın'dır ve asla kendisinin bir benzeri yoktur. El-Hay'dır; ölmesi ve yok olması söz konusu değildir. El-Kâdir'dir; âciz ve yorulmayan, hiçbir iş kendisine zor gelmeyendir. El-Mürîd'dir; dilediğini hidâyete erdirir, dilediğini dalâlete sevk eder, dilediğini fakîr ve dilediğini zengin eder. Es-Semi'dir; gizli ve açık her şeyi işitendir. El-Basîr'dir; en derin çukurlardaki karıncanın sürünüşünü idrâk eder. El-Âlim'dir; asla yanılması ve unutulması düşünülemez.

O el-Mütekellim'dir ama onun kelâmı Mûsâ (a.s.)'ın kelâmına benzemez. Mûsâ (a.s.)'a kadîm kelâmı ile hitap etmiştir. Te'hîr ve takdîmden münezzehtir. Duyurmak için sese, işitmek için nidâyâ ve konuşmak için harflere ihtiyaç duymaz. Tüm harfler, sesler ve nidâlar başlangıcı ve sonu olması hasebiyle hâdistir.⁶⁸⁰

Tebâreke ve Teâlâ olan Rabbimiz yüceler yücesidir. Azamet ve yücelik; kudret ve senâ kendisine mahsustur. En güzel isimler ve en yüce sıfatlar onundur.

Hayatının bidâyeti yoktur. Zira bidâyetin bir önceki hali ademdir. Kudretinin nihâyeti yoktur. Çünkü nihâyet ilintilidir. İrâdesi hâdis değildir. Çünkü hâdis varlıklar zıtlarla birlikte bulunur. İşitmesi işitme organıyla değildir. Organlar sınırlı ve kusurludur. Görmesi gözbebeği ile değildir. Gözbebeği meşakkat ve sıkıntıya mâruzdur. İlmi kesbî değildir. Kesbî ilim, tefekkür ve istidlâl ile elde edilir. İlmi zarûrî de değildir. Zarûrilik irâde ve tahrîfe bağlıdır. Kelâmı seslerle ve harflerle değildir. Çünkü seslerin varlığı ve yokluğu; harflerin de takdîmi ve te'hiri vardır.

Rabbimiz yarattığı varlıklara benzemez. Yaratılmışların tamamı onun varlığı ile kâimdir. O; kadîmdir, ezelîdir, dâimdir ve ebedîdir. Zâtı için şekle, eli için bir kola ihtiyacı yoktur. Veçhinde kusur ve noksanlık yoktur. Onun ne öncesi ne de sonrası vardır.

Varlığı cevher değildir. Cevher yer kaplamakla bilinir. Araz da değildir. Çünkü araz bakânın imkânsızlığı ile nitelenmiştir. Cisim de değildir. Zira cisim, cihetle çevrilmiş ve sınırlandırılmıştır. O cisimlerin ve nefislerin yaratıcısı, zengin ve yoksul herkesin rızkını veren, saadet ve musibetleri takdîr eden, felekleri ve güneşleri yönetendir.

O, kendisinden başka ilâh olmayandır. Herhangi bir temekkün ve oturma sözkonusu olmadan arşa istivâ eden el-Melikü'l-Kuddûs'tür. Arşın ondan önce karar kılması sözkonusu olmadığı gibi herhangi bir cihetten yerleşmesinden ve kurulmasından da bahsedilemez. Arşın

⁶⁸⁰ Ebû Medyen, Şuayb b. Hüseyin, *el-Akîdetü'l-Mübâreke*, İstanbul Millet Ktp., Ali Emiri Farsî 833, vr.: 40-41; *The Way of Abû Madyan* (içinde), haz. ve trc.: Vincent J. Cornell, Cambridge-1996, s. 49-53 (trc.: s. 163-165).

da bir sınır ve mikdarı vardır. Kendisini gözlerin idrâk edemediği bir Rab'tir. Arşın keyfiyeti aklın havatırı ile beyan edilir; genişliği ve uzunluğu ile tavsif edilir. Rab, bunların tamamının ötesindedir. Onun değişmesi ve yok olması düşünülemez. Arş için bir mekân sözkonusudur; onun yönleri ve dayanakları vardır. Onun mekânından bahsetmek mümkün değildir. O şu anda geçmişte ne haldeyse öyledir. Onu taşıyacak bir alt; onu gölgeleyecek bir üst yoktur. Kendisini sınırlayan tarafları yoktur. Ne kendisine destek olacak bir arka ne de kendisini sınırlayacak bir ön vardır. Tecrîd, takrîr, tekyîf, tasvîr, teşbîh ve nazîrden uzaktır. 'Onun benzeri gibi bir şey yoktur. O işiten ve görendir.'⁶⁸¹ „⁶⁸²

Ebû Medyen'in burada anlattığı, ikinci aşama olarak kabul edilen "kadîmi hâdisten ayırmak" yani tenzihe dayalı tevhid anlayışıdır. Ebû Medyen, üçüncü aşama olan ve "mârifet tevhîdi" olarak da adlandırılan tevhîd anlayışını ve bu makamda ulaştığı mertebeyi ise şöyle anlatır: "Sırrım, ihtiyacını ilâhî denizlerden karşılayan sırlarla mesrurdur, sevinç içindedir. O sırları, ehli olmayana açmak doğru olmaz. İşâret, onu vasfetmekten âcizdir. İlâhî gayret onun gizli tutulmasını ister. Onlar; varlığı kuşatan sırlardır, idrak edilemez. Ancak vatanını kaybedenler anlayabilir. Sırrı ile hakikat âleminde mevcuttur, ebedî bir hayat içinde döner durur. Bu sırta mazhar olan zât melekût fezâsında uçar, ceberût otağlarında dolaşır, isim ve sıfatlarla ahlaklanmıştı. Sonra bir bakarsın ki onlardan da fâni olmuş ve zât-ı ilâhî'yi müşâhedeye dalmıştır. Benim karargâhım, vatanım, gözümün nûru, meskenim orası. Hak Teâlâ her şeyden münezzehtir. O, kudretinin güzellikleriyle bende zuhûr etti, beni korudu, bana başarı ihsan etti ve tahkîkin gizliliklerini açtı. Hayatım vahdâniyetle ayaktadır, işaretlerim ferdâniyetini anlatmak içindir, rûhum gayb ilminde yerleşmiştir ve sahibim bana: 'Şuayb, kullara her gün yenilik vardır. Katımızdaki ise daha da fazladır.' diye hitap etmektedir."⁶⁸³

Süreklî Mülk sûresini okuyan Ebû Medyen, onun kendi makamını ifade eden sûre olduğunu ve orada durduğunu belirterek şöyle devam eder: "Bana parmak ucu kadar tecellî etseydi yanardım. Tüm sûreler sidre-i muntehâdır. Bu sidreden elde ettiklerimi akıllarda bir noksanlık olmasaydı size haber verirdim." Sonra vahdet hakkında konuşmaya başladı: "Kendime baktım, Allah'tan başka bir şey görmedim. Allah'a baktım, kendimden başka bir şey görmedim."⁶⁸⁴ Burada bahsedilen birliğin, dilin anlatmaktan imtinâ ettiği bizzat tecrübe edilen şuhûdî tevhîd olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü "ben ve o" ikiliği sona ermiş, ilâhî irâde

⁶⁸¹ Şûrâ, 42/11.

⁶⁸² Ebû Medyen, *el-Akîdetü'l-Mübâreke*, Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi 3273, vr.: 18a.

⁶⁸³ Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, s. 221 (trc.: s. 696-97).

⁶⁸⁴ İbnü't-Tevvâh, *Sebkü'l-Makâl*, s. 64.

kulun irâdesini tamamen kaplamış, kul her şeyde Hakk'ı görmüş, varlığın Hak'tan ibaret olduğunu anlamış yani hakîkî tevhide, Hakk'ın birliğine ulaşmıştır ki bu ilk sûflerden başlayarak tarih boyunca tasavvufun nihâî hedefidir.⁶⁸⁵

Bicâye'deki bir sohbetinde Şeyh Ebû Medyen, kendisinden hayatının sırrını anlatması istendiğinde tevhid eksenli şu cevabı vermektedir: "Allah'ın hayatının sırrı ile benim hayatım zuhûr etti, sıfatlarının nûru ile sıfatlarım aydınlandı, tevhîdinde himmetim yok oldu. Onun sürekliliğiyle muhabbetim devam etti. Tevhîdin sırrı, 'Allah'tan başka ilah yoktur!' sözünde saklıdır. Ben ve varlık onun eseridir, harfler mânâ için geldi ve mânâlar ile harfler zuhûr etti. onun sıfatıyla tüm sıfatlar vasıflandı, onun ülfetiyle her şey sevildi. Yaptıkları ona mahkûm, yarattıkları ona teslim olmuştur. Çünkü o, onları yaratan ve ortaya çıkarandır. Onları zerre olarak ızhar ettiği gibi başlangıcı ondan, dönüşü onadır. 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?' dedi. 'Evet, Rabbimizsin.' dediler.⁶⁸⁶ Senin vücudunu hareket ettiren, konuşuran, susturan odur. Hakîkate bakarsan halk yoktur, varlık onunla ayaktadır, onun emri mülkünde dâim, yarattıkları üzerindeki hükmü umûmîdir. Cisimlerdeki ruhlara hükmedendir. Yarattığı şeylerdeki farklılık, onları açıklamak için kullandığımız lisan onunla açığa kavuşur. Bununla beraber hiçbir iş onu meşgul etmez.

Ey arkadaşlarım! Beni sırrıyla desteklediği içindir ki gönlüm onun denizlerinden bir avuç su aldı. Varlığım nurla doldu, meyvesi gaybet ve huzurdu, bana tertemiz bir içecek içirdi, benden dalâleti ve hataları giderdi, nurları ahlâkımı kapladı, Bâkî'ye Bâkî ile baktım. Sonra, o Kıdem'dir. Yokluktan varlık çıkarandır. Celâlinin nûru karanlıkları aydınlatır. O kerem sahibi ki 'Kalemle (yazmayı) öğreten, insana bilmediklerini belletendir.'⁶⁸⁷ Salât ve selâm karanlığı aydınlatan efendimiz Muhammed'in üzerine olsun."⁶⁸⁸

İbn Arabî *Muhâdaratü'l-Ebrâr ve Müsâmeratü'l-Ahyâr* isimli eserinde hakîkatin ve tevhidin ne olduğu yönündeki soruları ve Şeyh Ebû Medyen'in bu sorulara verdiği cevabı aktarır: "Ebû Medyen'in bir mürîdi ona şu soruyu sordu: 'Sırrın sırrının ve hakîkatin hakîkatinin mânâsı nedir?' Şeyh; 'O, sırrların mahallidir. Onun hakîkatinin yanında vehimler ve fikirler âciz kalır. Akıllar şaşar, gözler kurur. Akıllar onun sınırlarına ulaşamaz, onu ta'rif edemez. Akıl, bu konuda bilgilendirilmediği için câhil kaldı. Çünkü ilmi onun ilmindedir. Hak, ancak Hak ile idrak edilir. Hak, ancak Hak ile bilinir. Bu; benim huyum, tabiatimdir.

⁶⁸⁵ Ulupınar, Hamide, "İlk Dönem Sûflerinde Tevhîd Anlayışı" *Tasavvuf İlmî Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara-2008, sayı: 22, s. 254.

⁶⁸⁶ A'raf, 7/172.

⁶⁸⁷ Alak, 96/4-5.

⁶⁸⁸ İbn Arabî, *Muhâdaratü'l-Ebrâr*, II/296-297.

Bunun üzerine hakikatim kayboldu. Hakk'a duyulan iştihak onun idrak edilememesindedir. Her şeyi terkedip, kendini ona adamak vâciptir.' şeklinde cevap verdi."

Bunun üzerine ona tevhîdin mahiyeti soruldu. Şeyh şöyle cevap verdi: "Tevhîd; himmetim, şeriatim, sünnetim, nihâî amacım, sığınağım, barınağımdır. O, varlığı ayakta tutan esastır. Tevhîdde insanlar mertebe mertebedir. Kimileri karîb (yakın), kimileri sâhiptir. En yüksek rütbe isimlerin, sıfatların tevhîdinden Zât'ın tevhîdine yükselmektir. İşte orada ömrüm yok oldu, hâtırım, fikrim yorgun düştü. Ta ki mânâya eriştim, ışıl ışıl parlayan cemâli gördüm. Bu, Allah'ın ihsanını başlatması ve sonlandırmasıyla olur. Allah'ın insanlara açtığı, bahsettiği rahmeti engelleyecek yoktur. Sırrım seninle bir ömür geçirdi, beni yeniden yaşattın. Senden gayri her şeyi benden uzaklaştırdın. İki cihanda beni övdün, bana fazîlet ilham ettin. Ben fakirim, sen zenginsin. Yarattıkları onun yüceliğinin izzetiyle zelîl olmuşlar. Arştan yere kadar her şey illetlidir. Ancak o, her türlü eksiklikten münezzehtir. O Yüce Zât onları kahr ile itaat ettirdi. Onların gâlibiyetleri, Allah'ın emriyledir. Fayda ve zarar verdiği şeylerdeki tasarrufları onun kudretiyledir. Onun yerdeki kudreti, arştaki kudreti gibidir. 'Nerede olursanız olun; o, sizinle beraberdir.'⁶⁸⁹ 'İlmi, her şeyi kuşatmıştır.'⁶⁹⁰ Her şeyi tek tek hesapladı. 'O; evveldir, âhirdir, zâhirdir, bâtıdır. O, her şeyi bilir. Arşa istivâ etti.'⁶⁹¹ Arşın, yerin ve arasındaki her şeyin yaratıcısıdır. Her şey onunla ayaktadır. Kavranan şeyler onun kudreti ve lütfuyudur. Zerre, hatta daha da küçük hiçbir şey yoktur ki Allah'la birlikte olmasın. Ancak bu birliktelik hulûl, intikâl, tağayyür ve zevâl değildir. Mahlûkât tamamıyla gölgedir. O Yüce Zât, her şeyin hakikatidir.'⁶⁹²

Bu uzun bahiste İbn Arabî, şeyhi Ebû Medyen'in vahdet-i vücûdu anlattığını söylemektedir. Allah'tan başka hiçbir varlığın olmadığını, bu mertebeye erişen sûffinin, Allah'ın isim ve sıfatlarından soyutlanıp Zât'ın müşahedesinde tamamıyla kaybolduğunu anlatmaktadır. Şeyhinden yaptığı bu rivâyetlerde esasen o, Ebû Medyen'in makamının tevhîd olduğunu belirtmek istemekte ve her sûffinin; Hakk'ın cemâline yolcu olduğunu, tevhid dışında hiçbir yerde konaklamayacağını ifade etmektedir.⁶⁹³

Şeyh Ebû Medyen, müritlerinin rüyasında Ebû Hâmid el-Gazâlî'nin sorduğu soruya verdiği cevapta tevhidi şöyle anlatmaktadır: "Tevhîd, asıl; onun dışındakiler ise fer'dir. O, makamların gâyesi ve hallerin sonudur. Hak'tan uzaklaşmak nedir? Ancak sapkınlıktır. Hakk'ı kendini nasıl tenzih ediyorsa öyle tenzîh ettim. Ona kudsiyetine yaraşır bir biçimde

⁶⁸⁹ Hadîd, 57/4.

⁶⁹⁰ Talak, 65/12.

⁶⁹¹ Hadîd, 57/3-4.

⁶⁹² İbn Arabî, *Muhâdaratü'l-Ebrâr*, II/257-258.

⁶⁹³ Bedevî, "Ebû Medyen ve İbn Arabî", s. 124, 126.

hamdettim. Onun mânâsını ve hissini övdüğü gibi övdüm. O; varlığa hareket veren, bilinmesi gerekenleri bildiren, gönüllerdeki gizli düşünceleri gizleyendir. Benim sırrım onun sırrını gördü, onun hediyeleri sabah akşam bana aktı. Ona baktığımda yanımda buldum. Emirlerini yerine getirdiğimde o, gözüm ve kulağım olmuştu. O; varlığımın kaynağı, sebebi ve kalbimi evirip çevirendir. Hayatım onun hayatıyla zuhûr etti, sıfatlarım onun sıfatlarıyla temizlendi, ahlâkım onun ahlâkıyla ahlâklandı. Beni tevhîdiyle destekledi; zâhirim ve bâtınım onun celâli ve yüceliğiyle doldu. Yâ Vâhid! Yâ Ehad! Yâ Ferd! Yâ Samed! Yâ Doğurmayan! Yâ Doğrulmamış! Gözüm sana bakmakla güzelleşti.”⁶⁹⁴

Abdurrahmân Bedevî’ye göre Ebû Medyen bu cevabında tevhidi İbn Arabî’de olduğu gibi vahdet-i vücûd mânâsında kullanmış ve bir anlamda daha önceki görüşlerini te’kid etmiştir. Çünkü Ebû Medyen’e göre tevhid; insanın ömrü boyunca yapıp ettiklerinin sonunda alacağı en büyük meyve, makamların sonu, hallerin nihâyetidir.⁶⁹⁵

E- MÂRİFET-ÂRİF

Mârifet; Hakk’ı tanımak, hakîkati bilmektir. Hakk’ı tanımak, onun vahdâniyetini, kendisini tanıttığı isim ve sıfatları bilmekle olur. Hakîkati bilmek ise Allah’ın Samedâniyet ve Rubûbiyet sıfatlarını gereği gibi kavramanın ve gerçek mârifete ermenin imkânsızlığını anlamaktır.⁶⁹⁶ Çünkü Allâhü Teâlâ: “Onun diledikleri hâric, insanlar onun ilminden hiçbir şeyi ihâtâ edemezler.”⁶⁹⁷ buyurur. Bir başka âyette ise “Allah’ı hakkıyla takdir edemediler.”⁶⁹⁸ buyurmuştur. Bu sebeple Ebû Medyen sürekli, “Allah’ım, bize kendini anlat. Seni ancak seninle tanıyabiliriz.”⁶⁹⁹ şeklinde duâ etmiş ve mârifeti “iftihârım, sırrımın ve işimin vazgeçilmez kâidesi olarak tanımlamış ve mârifetin meyvesinin tevhid olduğunu söylemiştir.⁷⁰⁰

Ebû Medyen’e göre insanın nefsiyle mücâhedesinin meyvesi mârifete ulaşmak, sonra velâyet, sonra rabbâniyettir.⁷⁰¹ Mârifet mertebesi rabbânî, ilim mertebesi ise ilâhîdir.⁷⁰² Mârifet, ruhun ruhu; lezzet, mârifetin ruhudur. Lezzetin ruhu ise ona bakmaktır. Eğer bir

⁶⁹⁴ İbn Arabî, *Muhâdaratü'l-Ebrâr*, I/326-327.

⁶⁹⁵ Bedevî, “Ebû Medyen ve İbn Arabî”, s. 124.

⁶⁹⁶ Tûsî, *el-Lüma*, s. 33-34.

⁶⁹⁷ Bakara, 2/255.

⁶⁹⁸ En'am, 6/91.

⁶⁹⁹ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 55a.

⁷⁰⁰ İbn Arabî, *Muhâdaratü'l-Ebrâr*, I/326.

⁷⁰¹ Mehdî, *Bihâru'l-Velâye*, s. 430.

⁷⁰² İbn Arabî, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, III/478 (trc.: VIII/159-160).

kimse Allah'tan başkasına meylederse, münâcâtın lezzetinden mahrum kalır.⁷⁰³ Kim Allah'ı bilirse hem uykuda, hem de uyanıkken ondan yararlanır.⁷⁰⁴ Eğer mârifeti sağlam olmazsa, o amellerini görmekle meşgul olur ve asla hakîkate erişemez.⁷⁰⁵

Ebû Medyen; ârif olmanın şartının, yer ile arş arasındaki her şeye hükmetmek olduğunu söyler.⁷⁰⁶ Âriflerin himmetleri, mevlâlârına işarettir. Onunla her şeyi bileceğin bir şey olmaya gayret et. Bir'le olmayan bir olamaz. Kim Hakk'ı fazîlet cihetinden talep ederse ona kavuşur.⁷⁰⁷ Ayrıca Ebû Medyen bir hikmetinde şöyle söyler: "Câhil, ateşi ile seni yakmasa bile kıvılcımı ile sana eziyet eder. Ârif sana ıtır vermese bile kokusundan mütemetti' olursun."⁷⁰⁸ Yani câhille arkadaşlık eden eninde sonunda zarar görürken, ârif ile arkadaşlık eden bir şekilde ondan yararlanır.

Ârifin zîneti haşyet ve heybet yani korku ve saygı duymaktır. Kişi Allah'ın azametini tanıdıkça ona olan saygısı da korkusu da artar. Peygamber (s.a.v.) bunu açıklama babında şöyle buyurmuştur: "Ben, içinizde Allah'ı en iyi bilen ve ondan en çok korkanınızım."⁷⁰⁹ Ârifin azığı mârifeti, irfânı; zengin azığı ise gönlünün sevdiği ve yakınlık duyduğudur.⁷¹⁰

Ebû Medyen; sâliki ona giden, ârifi onda giden⁷¹¹ olarak tanımlar ve bedel ile ârifi şöyle kıyaslar: "Bedel, ârifin hükmü altındadır. Çünkü bedelin mülkü yerle semâ arası, ârifin mülkü ise arştan yer altına kadardır.⁷¹² Âriflerin menkıbeleri içinde bedellerin menkıbeleri bir anlık şimşek çakması gibidir. Bedelin mârifetteki derecesi rubûbiyet tecellîlerine yaklaşmayı istemek, kutsiyet meclislerine yakın olmaya çalışmak gibidir."⁷¹³

İbn Arabî, şeyhi Ebû Medyen'in makamıyla ilgili şöyle bir rivâyet aktarır: "Bir bedel Şeyh Abdürrezzâk'a şöyle dedi: 'Şeyh Ebû Medyen'e selâm söyle ve ona: 'Umûr-ı âlemde tasarruf etmek bize güç gelmiyor, fakat sana güç geliyor. Hâlbuki bizim senin makâmına rağbetimiz var, sen ise bizim makâm ve mertebemize hiç iltifat etmezsin. Bunun sebebi nedir?' diye sor.' Bununla beraber Ebû Medyen bu soruyu soran bedelin ve diğer evliyâların makamını biliyordu. Biz, zaaf ve acziyet makamında Ebû Medyen'den daha tammız." Avni Konuk, burada mârifet yükseldikçe zaaf ve acziyetin artacağını ifade etmiştir. Ona göre Ebû Medyen'in abdalın makamına rağbet etmemesi ve acz ile zuhûru bu kabildendir. Zira

⁷⁰³ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 54b.

⁷⁰⁴ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 54b.

⁷⁰⁵ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 58a.

⁷⁰⁶ Münâvî, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, I/669; Makdîş, *Nüzhetü'l-Anzâr*; II/287.

⁷⁰⁷ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 57a.

⁷⁰⁸ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 55b (terc.: s. 11)

⁷⁰⁹ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, I/231.

⁷¹⁰ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 56a.

⁷¹¹ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 54b.

⁷¹² Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, s. 221 (trc.: s. 696); Şattanûfî, *Behçetü'l-Esrâr*, s. 354.

⁷¹³ Şattanûfî, *Behçetü'l-Esrâr*, s. 354.

mârifette, onlardan âlîdir. Şeyh-i Ekber de mârifet-i ilâhiyenin beyanında, mürşidi Ebû Medyen hazretlerinden daha tamdır.⁷¹⁴ Kâşânî (v. 730/1329) de *Füsûs* şerhinde aczi, mârifetin artmasına bağlamıştır.⁷¹⁵ İbn Arabî bu rivâyette, Ebû Medyen'in mârifette bedelden daha üst makamda olduğunu, insanın Hakk'ı tanıdıkça acziyetinin artacağını ve mârifetin beyânında şeyhini geçtiğini anlatmaktadır.

F- CEM-FARK

Sûfilerin çokça kullandıkları ıstıhlardan biri de cem ve farktır. Cem, toplamak; fark, ayırmak anlamına gelir. Tasavvufî bir terim olarak ise cem, kadîm ile hâdis arasındaki ayrılığın ortadan kalkmasıdır. Zira cem halindeyken, ruh basireti, Allah'ın cemâlini müşâhedeye doğru çekilir. Eşyaları ayırdedici akıl, kadîm olan zât nurunun kendisine galip gelmesiyle örtülü kalır. Hak geldiğinde bâtil kaybolduğu için, hudûs ile kıdem arasını ayırdetmekten uzaklaşır. Bu hale cem adı verilir. Sonra, izzet perdesi zâtın vechi üzerine örtülünce, ruh madde âlemine dönüş yapar. Bu hale de, tefrika hali denir.⁷¹⁶

Ebû Medyen'e göre cem, tefrikanı ortadan kaldırman ve benliğine işaret eden her şeyi yok etmendir. Kulun sıfatlarının Hakk'ın sıfatlarında kaybolmasıdır.⁷¹⁷ Hak, zuhûr ettiğinde Hak'la birlikte hiçbir şey kalmaz.⁷¹⁸ Bir'le olmayan bir olamaz.⁷¹⁹ Burada Ebû Medyen, cem halinin kulun beşerî sıfatlarından soyutlanarak Hakk'ın sıfatlarında kaybolmasına işaret ettiğini, Hakk'ın varlığının yanında başka bir varlıktan bahsetmenin imkânsızlığını aslında bir anlamda bu durumun tevhîd olduğunu söylemektedir.

Ona göre Hakk'a varmak cennet, ondan ayrılmak cehennem, ona yakınlık lezzet, ondan uzaklaşmak hasret ve ölüm, onunla ünsiyet hayattır.⁷²⁰ Hakk'a yakın olan bu yakınlık nedeniyle sevinçlidir. Onu seven de bu sevgi ile bir tatlı zevk içindedir.⁷²¹ Kim ki Hakk'a vâsıl olan kimseden ayrılırsa yalnızlığa mahkûmdur. Kim de Rabbi ile meşgul olan birini oyalarsa insanların kendisinden nefret ettiği biri olur.⁷²²

⁷¹⁴ İbn Arabî, *Füsûsu'l-Hikem*, III/64-65.

⁷¹⁵ Kâşânî, Abdürrezzâk, *Şerhu Füsûsı'l-Hikem*, Mısır-1321, I/158.

⁷¹⁶ Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara-1997, s. 175.

⁷¹⁷ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 55a.

⁷¹⁸ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 54a.

⁷¹⁹ Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 57a.

⁷²⁰ Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, s. 221 (trc.: s. 695); Münâvî, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, I/669; Makdîş, *Nüzhâtü'l-Anzâr*, II/286.

⁷²¹ Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, s. 220 (trc.: s. 693).

⁷²² Ebû Medyen, *Ünsü'l-Vâhid*, vr.: 57a.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
MEDYENİYYE TARİKATI

I- TARİKATİN İNTİŞÂRI

Ebû Medyen'in Bicâye'deki faaliyetleri ile ilgili bilgiler, ilk dönem kaynaklarında oldukça nadir olarak verilmektedir. Yerli halk tarafından kendisine "şeyhü'ş-şüyûh" ünvanı verilmiş ve binden fazla kerâmet sahibi şeyhi yetiştirdiği söylenmiştir. Şeyhin şöhreti, o kadar yayılmıştı ki ölümünden önce bile o, İfrikiyye'den batıda memleketi Sevilla'ya ve Fas'ın Atlas sahillerine kadar tüm Mağrib bölgelerinde meşhur şahsiyet haline gelmişti.

Ebû Medyen ve müritlerine ithaf edilen VIII/XIV. yüzyıl seyahatnâmesi *Ünsü'l-Fakîr*'de biyografi yazarı İbn Kunfüz, şeyhin müritlerinin, Mağrib İslam dünyasının her bölgesinden gelen kişiler olduklarından bahsetmektedir. Bu kişilerin çoğu, Ebû Medyen'in Râbitatü'z-Zeyyât adıyla bilinen zâviyesinde gerçekleşen vaaz meclislerine düzenli olarak katıldıktan sonra onun tarîkatinde hırka giyinmiş şahsiyetlerdir.⁷²³

Şuaybiyye olarak da anılan Medyeniyye, Kuzey Afrika'da ortaya çıkan ilk tarîkat olup başta Şâziliyye olmak üzere bu coğrafyada görülen diğer tarîkatler üzerinde etkili olmuştur.⁷²⁴ Ebû Medyen'in halîfeleri Abdürrezzâk el-Cezûlî, Abdürrahîm el-Kınâî, Abdüsselâm b. Meşîş ve Ebu'l-Haccâc Yûsuf b. Abdirrahîm el-Uksurî vasıtasıyla Kuzey Afrika'nın her tarafına yayılmıştır.⁷²⁵

Kuzey Afrika'dan sonra İç ve Orta Afrika ile Ortadoğu'ya kadar yayılan Medyeniyye, zamanla başta Şâziliyye ile Senûsiyye olmak üzere diğer tarîkatler içerisinde erimiş ve XIX. yüzyıla gelindiğinde mensupları yok denecek kadar azalmıştır.⁷²⁶ Bu durumun sebebini Hüseyin Vassaf (1288-1347/1871-1929) şöyle açıklamaktadır: "Medyeniyye tarîkatine intisap eden sûfilerin başka tarîkatlerden da icâzetleri olması nedeniyle, bu kişiler meşhur oldukları diğer tarîkatlerle anılmışlar ve böylece Medyeniyye başka tarîkatler içinde kaybolmuştur."⁷²⁷

Morsy Magali, Medyeniyye'nin başka tarîkatler içinde kaybolmasını; Kuzey Afrika'da yaygın olan tarîkatlerin çoğunun, başta Abdülkâdir Geylânî, Ebû Medyen el-Mağribî ve onun öğretilerini geliştiren Ebu'l-Hasan eş-Şâzilî gibi erken dönemlerin meşhur

⁷²³ İbn Kunfüz, *Ünsü'l-Fakîr*, s. 37; İbn Meryem, *el-Büstân*, s. 108.

⁷²⁴ Gürer, "Medyeniyye", XXVIII/348; Rinn, *Marabouts et Khouan*, s. 211, 216.

⁷²⁵ Gürer, "Medyeniyye", XXVIII/348; Geoffroy, Eric, *Introduction to Sufism: The Inner Path of Islam*, trc.: Roger Gaetani, World Wisdom-2010, s. 112.

⁷²⁶ Trimmingham, *The Sufi Orders*, s. 47, 89-90.

⁷²⁷ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, I/233 (nşr.: s. 240).

sûfilerini pîr olarak kabul etmelerine rağmen, müritlerin kendilerini Kâdiriyye, Şâziliyye diye tanımlamayı tercih etmelerine bağlar.⁷²⁸

Ebû Medyen el-Mağribî, batı İslam dünyasında VI/XII. yüzyılın en etkili sûfisi olmasına rağmen bugün çok az Medyenî gruplar vardır. Medyeniyye tarîkati, Mısır ve çevresinde yayılmış olmasına rağmen, Anadolu ve İstanbul'da yayıldığı yönünde bir bilgi bulunmamaktadır.⁷²⁹ Sadece kaynaklarda hangi tarîkate bağlı olduğuyula ilgili net bir bilgi olmasa da Şeyh Bedreddîn Simâvî'nin (770-822/1368-1419), Hüseyin Ahlâtî (v. 808/1405) ve Ebu'l-Feth es-Saîdî vasıtasıyla Ebû Medyen'den tarîkat aldığı nakledilmektedir.⁷³⁰

Ebû Medyen'in tarîkati Mısır'da halîfesinin halîfesi Ebu'l-Hasan eş-Şâzilî tarafından yayılmıştır. Ebu'l-Hasan eş-Şâzilî, bu topraklarda büyük vârisler bırakmıştır. İskenderiye'nin hâmîsi kabul edilen Ebu'l-Abbâs el-Mürsî,⁷³¹ Mısır'da tevhîd ve mârifetullâh hakkında en önemli eserlerden birisi olan *el-Hikemü'l-Atâiyye*'nin müellifi İbn Atâillâh el-İskenderî ve fütüvvet ehlinin babası Seyyidî Ahmed el-Bedevî bunlardandır.⁷³²

Şeyh Ebû Medyen'in tarîkatini devam ettirenler arasında şu isimleri de zikredebiliriz: Cezâyir'in hâmîsi, ünlü sûfî, velî ve *el-Cevâhiru'l-Hassân fî Tefsîri'l-Kur'ân* isimli tefsirin sahibi Seyyidî Abdurrahmân es-Saâlibî (v. 873, 875/1468, 1470)⁷³³ ve Mağrib'in önemli şehirlerinden biri olan Melyâna'nın hâmîsi Seyyidî Ahmed b. Yûsuf el-Melyânî. Böylece

⁷²⁸ Morsy, Magali, "Kuzey Afrika'da Tasavvufun Rolü", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, çev. Kadir Özköse, Ankara-1999, sayı: 2, s. 151-152.

⁷²⁹ Mutlu, *Tarîkatler-1*, s. 269.

⁷³⁰ Şeyh Bedreddîn'in kaynaklarda zikredilen tarîkat silsilesi şöyledir: Cüneyd el-Bağdâdî, Ebû Ali er-Ruzbârî, Ebû Ali el-Kâtib, Ebu'l-Kâsım Gürgânî, Ebû Bekir en-Nessâc, Ahmed el-Gazâlî, Ebu'l-Fazl Muhammed el-Bağdâdî, Ebû Saîd el-Endülüsî, Ebû Medyen el-Mağribî, Ebu'l-Feth es-Saîdî, Seyyid Hüseyin Ahlâtî (bkz.: Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul-1975, I/39; Halil b. İsmâil, *Simavna Kadıoğlu Şeyh Bedreddîn Menâkıbı*, haz.: Abdülbâki Gölpınarlı-İsmet Sungurbey, İstanbul 1967, s. 139-141; Gölpınarlı, Abdülbâki, *Simavna Kadıoğlu Şeyh Bedreddîn*, İstanbul-1966, s. 116-117). Şeyh Bedreddîn'in hangi tarîkate mensup olduğu hakkında kaynaklarda farklı bilgiler bulunmaktadır. Halil b. İsmâil'in *Menâkıb-ı Şeyh Bedreddîn* isimli eserinde Ebû Medyen'e ulaşan tarîkat silsilesini vermesine rağmen Hüseyin Ahlâtî'nin Mevlevî olduğunu söylemesi bu konuda bir kesinliğin olmadığını gösterdiği gibi bir çelişkinin varlığını da ortaya koyar. Ayrıca zikredilen silsilede, Hüseyin Ahlâtî ile Ebû Medyen arasında sadece Ebu'l-Feth es-Saîdî'nin zikredilmesi, arada bir boşluğun bulunduğunu göstermektedir. Nitekim, "Ebû Medyen için "586'da vefat etmiş olan bu zât ile sekizinci asr-ı hicrî evâhirinde ber-hayat olan Bedreddîn'in şeyhi Hüseyin Ahlâtî arasında, iki asırdan ziyade bir zaman boşluğu vardır ki, bunu doldurmak için, arada diğer bir ve hatta iki zâtın eksikliğine hükmetmek icap eder" diyen Yaltkaya, söz konusu durumu açıklamaktadır (bkz.: Yaltkaya, M. Şerafeddin, *Simavne Kadıoğlu Şeyh Bedreddîn*, haz.: Hamit Er, İstanbul-1994, s. 72). Şeyh Bedreddîn tarîkat silsilesi hakkındaki diğer tartışmalar için bak.: [Ocak, Ahmet Yaşar, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15.-17. yüzyıllar)*, İstanbul-1999 (ikinci baskı), s. 159-160; Hıra, Ayhan, *Şeyh Bedreddîn'in Fıkıhçılığı*, İstanbul-2006 (basılmamış doktora tezi), s. 41-44].

⁷³¹ Rinn, *Marabouts et Khouan*, s. 226.

⁷³² Hinşlâvî, "Cezâyir Tarihinde Tasavvuf" s. 232.

⁷³³ Abdurrahmân es-Saâlibî, 783/1381 ya da 784/1382 yılında İsser vâdisinde doğmuştur. İlim tahsili için Bicâye'ye, Tunus'a, Mısır'a, çeşitli İslam ülkelerine gitmiş ve sonra haccetmiştir. Başkent Cezâyir'de 873, 875/1468, 1470 tarihinde vefat etmiştir. (Bkz.: Ammâr et-Tâlibî, *el-Cevâhiru'l-Hassân fî Tefsîri'l-Kur'ân (giriş)*, Cezâyir-2007, c. I).

Medyeniyye'nin bu topraklardaki nüfûzu onaltıncı asra kadar etkili bir şekilde devam etmiştir.⁷³⁴

Tarîkatin Mısır ve çevresinde yayılması Ebû Medyen'in çok geniş bir aileye sahip olmaması sebebiyle genellikle halîfeleri vasıtasıyla olmuştur. Kaynaklarda Ebû Medyen'in oğlu Medyen'in ve torununun Mısır'a gidip orada bir aile kurdukları ifade edilse de⁷³⁵ gerek oğlu ve torunu hakkında gerekse bu torunun Medyeniyye tarîkatini yaydığına dair bir bilgi yoktur. Taftazânî, Mısır'daki tarîkatleri sayarken Medyeniyye'den hiç bahsetmemiş, Ebû Medyen'i sadece Şâziliyye tarîkatinin silsilesini verirken zikretmiştir.⁷³⁶

Massignon İslam dünyasındaki tarîkatleri ve mensuplarını sayarken Medyeniyye (Şuaybiyye) tarîkatinin Mısır'da mensupları olduğundan bahsetmiştir.⁷³⁷ Louis Rinn ise Cezâyir, Oran ve Kasantina'da 1600 Medyenî olduğunu söyler.⁷³⁸ Sonuç olarak diyebiliriz ki Medyeniyye, Kuzey Afrika'da ortaya çıkan ilk tarîkat olmasına ve gerek bu coğrafyada gerekse de İslam ülkelerinde görülen diğer tarîkatler üzerinde etkili olmasına rağmen zamanla başta Şâziliyye ve Senûsiyye olmak üzere diğer tarîkatler içerisinde erimiş ve XIX. yüzyıla gelindiğinde kendilerini Medyenî olarak ifade eden mensupları giderek azalmıştır.

Medyeniyye, tarihe karışmış bir tarîkat olmakla birlikte pîrin etkisi hâlâ devam etmektedir. Pîr bugün dahi Tilimsen ve çevresinin mânevî sahibi ve koruyucusu olarak kabul edilmekte, bütün Kuzey Afrika'da büyük saygı görmektedir.⁷³⁹

Cornell'e göre tasavvuf yolunda ilerlemek isteyenler için Mağrib'in batısında ehl-i sünnete bağlı başka sûfî topluluklar bulunmasına rağmen şiirleri, hikmetleri ve risâleleri kadar şeyhin gerçekleştirdiği sohbetlerinin tesiri ve halîfelerinin yoğun gayretleri ile de Medyeniyye, asırlardır Mağrib İslam toplumunda ortaya çıkan ıslahat hareketlerine model olmuştur. Mağrib tarihi boyunca Ebû Medyen'in öğretilerinin yeniden gün yüzüne çıktığı, sık sık yenilendiği görülmektedir. İslam toplumunda ne zaman bir çürüme ve bozulma görülse Ebû Medyen'in düşüncesinin çözüm yolu olarak görüldüğü bilinmektedir.⁷⁴⁰

II- MEDYENİYYE'NİN SİLSİLESİ VE KOLLARI

⁷³⁴ Hinşlâvî, "Cezâyir Tarihinde Tasavvuf", s. 232-233.

⁷³⁵ Trimmingham, *The Sufi Orders*, s. 47.

⁷³⁶ Taftazânî, *Ebu'l-Vefâ, et-Turuku's-Sûfiyye fi Misr*, Kâhire-1963, s. 55-85.

⁷³⁷ Massignon, Louis, *Annuaire Du Monde Musulman*, Paris-1923, s. 123.

⁷³⁸ Rinn, *Marabouts et Khouan*, s. 549.

⁷³⁹ Güterer, "Medyeniyye", XXVIII/348.

⁷⁴⁰ Cornell, *The Way of Abû Madyan*, s. 35 (trc.: s. 52-53).

A- SİLSİLE

Kaynaklarda Medyeniyye tarikatının silsilesi konusunda birkaç farklı bilgi bulunmaktadır. Bandırmalızâde Medyeniyye silsilesini şöyle vermektedir: Hz. İmam Ali (v. 40/660), Hasan el-Basrî (21-110/641-728), Habîb el-A'cemî (v. 120/738), Dâvud et-Tâî (v. 184/800), Ebû Mahfûz Mârûf Ali el-Kerhî (v. 200/815), Ebu'l-Hasan Serî es-Sakatî (v. 253/867), Cüneyd el-Bağdâdî (v. 297/909), Ebû Ali er-Ruzbârî (v. 322/933), Ebû Osman el-Mağribî (v. 373/983), Ebu'l-Kâsım Gürgânî (v. 450/1058), Ebû Bekir en-Nessâc (v. 474/1081), Ahmed Ârif b. Muhammed el-Gazâlî (v. 520/1126), Ebu'l-Fazl Muhammed el-Bağdâdî, Ebu'l-Berekât Ali el-Bağdâdî (v. 583/1187), Ebû Saîd el-Endülüsî (v. 589/1193), Ebû Medyen el-Mağribî (594/1197).⁷⁴¹

Hüseyin Vassâf bu silsilede, fazla ve eksik bazı isimlere rastladığını belirtmektedir: “Mesela Ebû Ali er-Ruzbârî'den sonra bazı silsilenâmelerde Ebû Ali Kâtib-i Hüseyin hazretleri gösterilmiş, Ebu'l-Kâsım Gürgânî bazı silsilenâmelerde hiç zikredilmemiştir. Ebu'l-Fazl Muhammed el-Bağdâdî ise Şeyh Ebu'l-Fazl İbrâhim el-Bağdâdî şeklinde gösterilmiştir. Başka silsilenâmelerde Şeyh Ebu'l-Berekât'tan sonra Ebû Ya'zâ el-Mağribî ismini göremedim.”⁷⁴² der.

Zebîdî ise Medyeniyye silsilesini; Ebû Medyen, Ebû Ya'zâ, Abdülkâdir Geylânî, Ebû Abdullâh ed-Dekkâk, Ebû Ali es-Savâf, Ebû Bekir et-Tartûşî, Ebû Bekir eş-Şâşî, Şiblî (v. 334/945), Cüneyd olarak verir.⁷⁴³

Mağrib tarikatleri, silsilelerini genelde ikinci bir ser-halka kabul edilen Ebû Medyen'e dayandırmaktadırlar. İlk kaynaklardan hareketle Ebû Medyen'in silsilelerini şu şekilde sıralayabiliriz:

Birinci silsile:

Cüneyd-i Bağdâdî, Ebû Tâlib el-Mekkî, İmâmü'l-Harameyn Abdülmelîk b. Abdullâh el-Cüveynî (v. 478/1085), İmam-ı Gazâlî, Ebû Bekir b. Arabî, Sâlih b. Hirzihim, Ali b. İsmâil b. Hirzihim, Ebû Medyen.⁷⁴⁴

İkinci silsile:

Cüneyd-i Bağdâdî, Ebu'l-Ferec Muhammed et-Temîmî, Ebu'l-Kâsım el-Kuraşî, Ebû Saîd Mübârek el-Mahzûmî, Abdülkâdir Geylânî, Sâlih b. Hirzihim, Ali b. İsmâil b.

⁷⁴¹ Bandırmalızâde, Ahmed Münib, *Mir'âtü't-Turuk*, ?-1306, s. 10.

⁷⁴² Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, I/231.

⁷⁴³ Zebîdî, Ebu'l-Feyz Murtazâ Muhammed, *İkdü'l-Cevheri's-Semîn*, haz.: Âbid Yaşar Koçak, İstanbul-1986 (basılmamış doktora tezi) s. 131-132.

⁷⁴⁴ İbn Kunfûz, *Ünsü'l-Fakîr*, s. 93.

Hirzihim, Ebû Medyen.

Üçüncü silsile:

Cüneyd-i Bağdâdî, Ebu'l-Hüseyin b. Muhammed en-Nûrî, Ebû Bekr ed-Dîneverî, Ebu'l-Fazl Abdullah el-Cevherî, Ebû Yennûr Abdullah ed-Dükkâlî el-Ağmâtî, Ebû Şuayb Eyyüb b. Saîd es-Sanhâcî, Ebû Ya'zâ Yelnûr, Ebû Medyen.⁷⁴⁵

Ebû Medyen'in bir şeyhinin de Abdülkâdir Geylânî olduğu,⁷⁴⁶ çünkü Ebû Medyen'in, hacda Abdülkâdir Geylânî'den hırka giydiği söylene de, Sâdık Vicdânî'ye (m. 1869-1939) göre bu, tarîkat hırkası olmayıp, hırka-i teberriktür.⁷⁴⁷ Bu nedenle Medyeniyye Kâdiriyye'nin bir şubesi değildir. Ebû Medyen, Abdülkâdir Geylânî'den fazlasıyla istifade etmiştir, ancak Ebû Medyen'in silsilesinde Abdülkâdir Geylânî yer almaz.

Ebû Medyen hac dönüşü esnasında Tunus'a da uğramış ve Kâdirîliği Mısır'da yayan Abdülazîz el-Mehdevî, Ebû Saîd el-Bâcî, Muhammed ed-Debbâğ, Ebû Ali en-Nefdî, Ebû Yûsuf ed-Demhânî ve et-Tâhir el-Mezûğî es-Sâfi ile görüşmüş ve bu şahıslar Ebû Medyen'den tarîkat almışlardır.⁷⁴⁸ Bu sebeple Kâdiriyye'nin Mağrib'teki temsilcileri, Ebû Medyen'i ölümünden sonra, tarîkatlerinin belli başlı şeyhlerinden biri kabul etmişlerdir.⁷⁴⁹

B- MEDYENİYYE'NİN KOLLARI

Medyeniyye tarîkatinin şubeleri konusunda kaynaklarda birkaç farklı bilgi bulunmaktadır. Harîrîzâde Medyeniyye'nin kollarını Şâziliyye, Aleviyye, Şeybâniyye, Ekberiyeye, Amûdiyye, Zerrûkiyye, Tâziyye, Abbâsiyye, Haccâciyye, Mehdâviyye, Meymûniyye, Yâfiyye, Cebertiyye olarak verir.⁷⁵⁰ Bazı kaynaklarda Medyeniyye'nin kolları Cebertiyye, Meymûniyye, Dücâniyye, Ulvâniyye, Ulvâniyye-i Hamaviyye,⁷⁵¹ günümüz çalışmalarında ise Şâziliyye, Yâfiyye ve Ekberiyeye olarak belirtilmiştir.⁷⁵² Biz kaynaklardan hareketle kronolojik sırayı göz önünde tutarak Medyeniyye'nin kolları olan tarîkatler hakkında kısaca bilgi vereceğiz:

⁷⁴⁵ Rinn, *Marabouts et Khouan*, s. 217; Özköse, *Mağrib Tasavvufu*, s. 46-47.

⁷⁴⁶ Bandırmalizâde, *Mir'âtü't-Turuk*, s. 10.

⁷⁴⁷ Sâdık Vicdânî, Ebû Rıdvân M., *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye (Kâdiriyye)*, İstanbul-1340, s. 40.

⁷⁴⁸ Gürer, *Abdülkâdir Geylânî*, s. 338.

⁷⁴⁹ Cornell, *The Way of Abû Madyan*, s. 10 (terc: s. 20).

⁷⁵⁰ Harîrîzâde, *Tibyân*, III/120a.

⁷⁵¹ Bandırmalizâde, *Mir'âtü't-Turuk*, s. 10; Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, I/233 (neşr.: s. 240).

⁷⁵² Türer, *Tasavvuf Tarihi*, s. 201.

1- SEBTİYYE

Ahmed b. Ca'fer es-Sebtî'ye (524-601/1129-1204) nisbet edilir. Silsilesi şöyledir: Ebû Ya'kûb Yûsuf b. ez-Zeyyât (v. 627/1229), Muhyiddîn b. Arabî, Ahmed b. Ca'fer es-Sebtî, Ebû Muhammed es-Sâlih, Ebû Medyen el-Gavs.⁷⁵³ Sebtiyye'nin Şâziliyye'nin kollarından olduğu söylene de Şâziliyye'nin kurucusu Ebu'l-Hasan eş-Şâzilî'nin (593-656/1196-1258) yaşadığı yıllar göz önüne alındığında, bunun kronolojik olarak mümkün olmadığı görülmektedir.

Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ca'fer el-Hazrecî es-Sebtî 524/1129 yılında Sebte'de doğmuştur. İlk dîni bilgileri Ebû Abdullah Muhammed el-Fehhâr'ın yanında almış sonra ilim tahsili gayesi ile on altı yaşındayken Merâkeş'e gitmiştir. Kırk yıl kadar Merakeş yakınlarındaki Igilliz dağında kalmıştır. Sultan Mansur'un daveti ile halvetini tamamlamış ve 580/1184 yılında Merâkeş'e gelmiştir. Vefatına (601/1204) kadar müderris olarak hizmet etmiştir. Cömertlik ve yardımlaşma esasına dayanan tasavvufî düşünceye sahip olduğu için İbn Arabî, onu "sahibü's-sadaka" olarak tanımlamıştır. Bu özelliğinden dolayı tarikâtine "el-Mezhebü'l-Cûdî" adı verilmiştir. Gazâlî, Abdülkâdir Geylânî, Ebû Ya'zâ ve İbn Hürzihim'in tasavvufî çizgisini sürdürmüştür. Sosyal sorunlara karşı duyarlı olmuş ve toplumsal huzurun sağlanması için çalışmıştır. Geniş kitleleri etkilediği fikirleriyle resmi otoritenin takdirini kazanmıştır. Merakeş'in manevi hâmisi kabul edilir.⁷⁵⁴

Ebu'l-Abbâs es-Sebtî'nin güzel bir görünüşe, basit bir dille konuşmasına rağmen akıcı bir üsluba ve güçlü bir münazara yeteneğine sahip olduğu rivâyet edilir. Elinde avucunda neyi varsa tasadduk ederek sebeplere bağlanmayı terk etmiş, tevekkül ehli bir zâttir. Kendisine eziyet edenlere sabır ve nezaketle davranmış, iyilikle karşılık vermiştir. Fakirlere ve yetimlere şefkat ve merhametle muâmele etmiştir. Melâmet neşvesinin gereği olarak sokakta dilencilik yapmış, topladığı sadakaları yoksullara dağıtmıştır. Merâkeşlilerden bir kısmı, onu "kutbu'l-aktâb" olarak görürken, bazıları da şeriatın usulüne bağlı kalmadığı gerekçesiyle bid'atçı olarak küfür ve sihirbazlıkla itham etmiştir. Kendisiyle ilgili birçok menkıbe nakledilmektedir.⁷⁵⁵

⁷⁵³ Zebîdî, *İkd*, s. 82.

⁷⁵⁴ Özköse, Kadir, "Mağribli Müslümanlar Arasında Cömertliğin Pîri Olarak Tanınan Ebu'l-Abbâs es-Sebtî ve Tasavvuf Düşüncesi", *EKEV Akademi Dergisi*, Erzurum-2007, sayı: 30, s. 141.

⁷⁵⁵ Tâdilî, *et-Teşevvûf*, s. 451-477; Bardakçı, M. Necmettin, "İbnü'l-Arabî Öncesi Endülüs'te Tasavvuf", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara-2009, sayı: 23, s. 353-354.

2- MEHDÂVİYYE

Abdülazîz b. Ebû Bekir el-Mehdâvî'ye (v. 621/1224) nisbet edilir.⁷⁵⁶ Endülüs'te ilim tahsil ettiği ve İbn Arabî'yle mektuplaştığı nakledilmektedir.⁷⁵⁷ Hayatı hakkında bilgi bulunmamaktadır.

3- MEŞİŞİYYE

Abdüsselâm b. Meşîş el-Hasenî el-İdrisî'ye (v. 625/1227) nisbet edilir.⁷⁵⁸ Tasavvuf hırcasını Ebû Medyen'den giymiştir. İbn Meşîş'in evrâdı, “*es-Salavâtü'l-Meşîşîyye*” adıyla günümüze kadar gelmiştir.⁷⁵⁹ İbn Meşîş el-Hasenî'nin (v. 624/1226) önce Şâziliyye'ye intisap eden, sonra da ondan ayrılan müritlerinin X/XVI. asırda kurmuş oldukları bir tarîkattir.⁷⁶⁰

4- ABBÂSİYYE

Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Endülüsî'ye (v. 633/1235) nisbet edilir.⁷⁶¹ Ebu'l-Abbâs 633/1236 yılının Şevval ayında vefat etmiştir ve Ebu's-Suûd b. Aşâir'in zâviyesinin yakınında olan Karafe'deki zâviyesinde medfundur. Tarîkat silsilesi şöyledir:, Celâleddîn el-Kürkî, el-Muammer Ebî Abdullâh Muhammed b. Ali el-Bekrî el-Maksimî (v. 900/1495), Ebu'l-Feth Muhammed b. Halil el-Mâlikî (v. 821/1418), el-Muammer Şemseddîn Muhammed b. İbrâhim b. Muhammed b. Abdullâh b. Muhammed b. el-Velî el-Abbâsî, Burhaneddîn İbrâhim b. Mûsâ b. Eyyûb el-Enbâsî (v. 799/1397), Sirâceddîn Ebû Hafs Ömer el-Fercûtî, Ebu'l-Hasan Ali, Ebu'l-Hasan el-Megâvirî, Ebu'l-Abbâs, Ebû Ca'fer b. Seyyid el-Hızâî, Ebû Medyen el-Gavs.⁷⁶²

5- EKBERİYYE

Muhyiddîn İbn Arabî'ye nisbet edilir. İbn Arabî, 17 Ramazan 560/28 Temmuz 1164'te Endülüs'ün güneydoğusunda bulunan Mürsiye şehrinde doğmuştur. İlk eğitimini ve

⁷⁵⁶ Harîrîzâde, *Tibyân*, III/120a; Gürer, “Medyeniyye”, XXVIII/348.

⁷⁵⁷ Seyyid Muhammed, *Tasavvuf Tarikatlar ve Silsileleri*, İstanbul-2005, III/313.

⁷⁵⁸ Zebîdî, *İkd*, s. 102.

⁷⁵⁹ Uludağ, “Abdüsselâm b. Meşîş el-Hasenî”, I/302.

⁷⁶⁰ Massignon, Louis, “Tarîkat”, *M.İ.A.*, İstanbul-1974, XII/12.

⁷⁶¹ Gürer, “Medyeniyye”, XXVIII/348; Massignon, “Tarîkat”, XII/4.

⁷⁶² Zebîdî, *İkd*, s. 88.

dînî bilgilerini, dînî ve tasavvufî bilgilerle mücehhez olduğu bilinen ailesinden almıştır. Sekiz yaşında ailesiyle birlikte İşbiliye'ye göç etmiş, bölgenin ileri gelen âlimlerinden zâhirî ilimleri tahsil etmiştir. Daha küçük yaşta, ünlü filozof İbn Rüşd'ün dikkatini çekmiş ve takdirini kazanmıştır. Zâhirî ilimleri, kendilerinden okuduğu şeyhlerin çoğunun tasavvufî yönleri de olduğu için, genç yaşlarda mânevî ilimlerde derinleşmiştir. Tasavvufî hayatı boyunca üçyüzü aşkın şeyhten istifade etmiş olan İbn Arabî'nin şeyhi, eserlerinde sürekli kendisinden bahsettiği, kendisiyle görüşmediği halde “Şeyhim” dediği Ebû Medyen el-Mağribî'dir. Bu nedenle Ekberîyye Medyenîyye'nin bir şubesi sayılmıştır.⁷⁶³

İbn Arabî, hayatı boyunca İslam ülkelerine seyahatler yapmış, Anadolu'ya gelmiş, Konya'da kalmış ve sonra Şam'a dönmüştür. Son ve meşhur eseri *Füsûsu'l-Hikem*'i burada telif etmiş ve 22 Rebiülâhir 638/10 Kasım 1240 tarihinde Şam'da vefat etmiştir. Cenazesi, Kâsiyûn dağı eteğindeki Sâlihiyye semtinde bulunan Kadı Muhyiddîn İbnü'z-Zekî ailesinin kabristanına defnedilmiştir. Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim, kabrin üzerine bir türbe, yanına da bir câmi ve tekke yaptırmıştır.

Eserlerinin sayısı tahminen 550 civarında olan ve bunlardan 245'i günümüze kadar ulaşan İbn Arabî'nin fikirleri, daima tesirli ve canlı kalmıştır. Meşhur eserlerinden bazıları şunlardır:

- *El-Fütühâtü'l-Mekkiyye fî Ma'rifeti'l-Esrârî'l-Mâlikiyye ve'l-Mülkiyye* (Beyrut-1994).
- *Füsûsu'l-Hikem ve Husûsü'l-Kilem* (Beyrut-1946).
- *Et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye fî Islâhı Memleketi'l-İnşâniyye* (trc. ve şrh.: Ahmed Avni Konuk, haz.: Mustafa Tahralı, İstanbul-1992).
- *Tercümânü'l-Eşvâk* (trc.: Mahmud Kanık, İstanbul-1990)⁷⁶⁴

Eserlerinde savunduğu vahdet-i vücûd anlayışını benimseyenler, kendisine “Şeyh-i Ekber” (en büyük şeyh) lakabını takmışlardır. Ekberîyye tarîkati, adını bu lakaptan almıştır. Fakat tasavvuf tarihinde, Ekberîyye adıyla yaygın bir tarîkat yoktur. İbn Arabî'nin yolu tarîkatler üstü bir irfan yoludur. İbn Arabî'nin sistematik olarak ortaya koyduğu vahdet-i vücûd anlayışı, bütün tarîkatlere tesir etmiştir.⁷⁶⁵

⁷⁶³ Harîrîzâde, *Tibyân*, III/120a.

⁷⁶⁴ Keklik, *Muhyiddîn İbnü'l-Arabî*, s. 63-163; Kılıç, “İbnü'l-Arabî, Muhyiddin”, XX/493-516.

⁷⁶⁵ Kılıç, M. Erol, “Ekberîyye”, *D.İ.A.*, İstanbul-1994, X/544-545; Kara, *Tasavvuf ve Tarikatler Tarihi*, s. 287-288.

6- HACCÂCIYYE

Ebu'l-Haccâc Yûsuf el-Uksurî'ye (v. 642/1244) nisbet edilir. Ebu'l-Haccâc, Ebû Medyen'in halîfesi Abdürrahîm el-Kınâî'nin mürididir. Önce Bağdat'ta daha sonra Mısır'ın Uksur bölgesinde yaşamıştır. Uksur'da yaptırdığı mescitte, müritlerini eğitmiştir. Haccâciyye tarîkatinin esasları şunlardır: Kur'an ve sünnete bağlılık, Allah'ın zâtından başka hiçbir şeye kendini kaptırmamak, hulûl ve ittihaddan sakınmak, tarîkatten dönmek, şeyhiyle sohbette nefis, mal-mülk düşüncesini terk etmek, ihvâna haset etmemek. Ayrıca Haccâciyye'de tarîkate girmek isteyen kişinin, şeyhin huzurunda şehâdet etmesi zorunlu tutulmamıştır. Ebu'l-Haccâc el-Uksurî'ye göre sâlik, şeyhe gönülden bağlıysa onun sûretine ihtiyacı yoktur. Aralarında birlik hâsıl olduysa hakîkî kemâl budur.⁷⁶⁶

7- ŞÂZİLİYYE

Ebu'l-Hasan eş-Şâzîlî'ye (593-656/1196-1258) nisbet edilir. Mağrib-i Aksâ'da bugün İspanya sınırları içinde kalan Sebte yakınlarındaki Gammara'da doğan Ebu'l-Hasan eş-Şâzîlî, Tunus, Fas, Mısır, Irak gibi pek çok ülkeye seyahat etmiş ve birçok şeyhden yararlanmıştı.

Ebu'l-Hasan eş-Şâzîlî'nin yaşadığı yıllarda, Ebû Medyen vefat etmiş olmasına rağmen, tesiri gerek halk gerekse ilim çevrelerinde hâlâ devam ediyordu. Onun talebeleri, Mağrib'in her tarafına yayılmıştı. Şâzîlî'nin çocukluk ve tahsil dönemlerinde Ebû Medyen'in talebelerinden Ebû Abdullâh b. Harâzîm, Ebû Muhammed Abdülazîz el-Mehdî, Ebû Saîd el-Bâcî, Abdüsselâm b. Meşîş ile görüşmüş, sohbetlerine katılarak ders almıştır. Daha çocuk yaşta, İbn Harâzîm'e intisap edip tasavvuf hırkasını ondan giymiştir.⁷⁶⁷ Yani Şâzîlî'ye tarîkatinin silsilesi, Ebû Medyen'e dayanır. Ebu'l-Hasan eş-Şâzîlî'nin tasavvuf hırkasını Ebû Medyen'in halîfelerinden giymesi nedeniyle Şâzîliyye, Medyeniyye'nin bir şubesi sayılmıştır.⁷⁶⁸ Zebîdî ve Massignon da Şâzîliyye'yi Ebû Medyen ve Tunuslu Ali eş-Şâzîlî'nin kurduğunu söylemiştir.⁷⁶⁹ Kuzey Afrika tasavvuf araştırmacılarından Eric Geoffroy ise, Şâzîliyye'nin kaynağının Medyeniyye olduğunu belirtmiş ve bu sebeple Ebû Medyen'in Şâzîliyye'nin kurucusu olarak kabul edilebileceğini ifade etmiştir.⁷⁷⁰

⁷⁶⁶ Hufenî, *el-Mevsûatü's-Sûfiyye*, I/52.

⁷⁶⁷ Güven, *Ebu'l-Hasan eş-Şâzîlî ve Şâzîliyye*, s. 52-65.

⁷⁶⁸ Harîrîzâde, *Tibyân*, III/120a.

⁷⁶⁹ Koçak, Âbid Yaşar, *al-Murtazâ al-Zabîdî ve 'İkd al-Cavhar al-Samîn'i*, İstanbul-1986 (basılmamış doktora tezi), s. 77; Massignon, "Tarîkat", XII/15.

⁷⁷⁰ Geoffroy, *Introduction to Sufism*, s. 112.

Şâziliyye tarîkatinde, temel esaslar kısaca şöyledir: Şâziliyye usûlünde sekreden çok sahv ve temkine itibar edilir. Bu yüzden nefis eğitiminde, insanı vecde getiren unsurlara (semâya) pek rastlanmaz. Şâziliyye tarîkatinde terbiye için riyâzât ve mücâhede yaparak nefse eziyet etme üzerinde durulmaz. Nefsi itaat altına almada Allah sevgisinin eziyetten daha önemli olduğu belirtilir. Sâlih amel üzere olduğu müddetçe helâl dairedaki zevklerden mahrum kalmaya gerek yoktur. Şâzilî; “Haddini ve nimetin kaynağını bildikten sonra tevâzû ile rahat yaşamasından dolayı Allah hiçbir kuluna azap etmez. Ancak büyüklenip kibirlenmesinden dolayı azap eder.”⁷⁷¹ sözü ile bu durumu açıklar. Nefsi terbiye etmenin en kısa yolu, başkasına hizmet etmekten geçer.

Şâzilî, sağlığında müritlerine dervişliği simgeleyen hırka giydirmemiştir. Bu nedenle, başta şekil ve merasimden uzak bir tarîkatken zamanla şeyhlerin hırka giydirmesi bu tarîkate de yaygın hale gelmiştir.⁷⁷²

Tarîkat mensuplarına kendi hayatları içinde eğitim verilmesi esastır. Şâzilî'nin bu yaklaşımı; “Bu yol zanaati terk ederek arpa ve hurma yeme ya da ruhbanlıkla geçinme yolu değildir. Bu yol sabır ve hidâyette yakîne erme yoludur.”⁷⁷³ sözü ile dile getirilmiştir. Şâziliyye tarîkatinde seyr u sülûkün dört temel mertebesi şöyle sıralanır: Tövbe (kişinin günahattan temizlenmesi), istikâmet (mürîdin emrolunduğu gibi dosdoğru olması), tehzib (ahlakın süslenmesi, kalbin saflaştırılması), takrib (sülûkün nihâî gayesi, Allah'a yaklaşmak).⁷⁷⁴

8- SÂ'DİYYE

Sa'deddîn el-Cibâvî eş-Şeybânî'ye (593-700/1196-1300) nisbet edilir. Havran ile Şam arasındaki Cebâ köyüne yerleşen Sa'deddîn'in, bölgede haydutluk gibi olaylara karışan kişilere katıldığı, hatta bazen eşkiyâ başı olduğu zikredilir. Bu durumu işiten babası Şeyh Yûnus eş-Şeybânî'nin, rahatsızlık duyduğu, ıslahı için Allah'a duâ ettiği ve duâsının bereketiyle Sa'deddîn'in bu yoldan döndüğü nakledilmektedir. Daha sonra Şeyh Sa'deddîn, Mekke'ye giderek Medyeniyye'nin Şeybâniyye kolunun kurucusu olan babası Mezîd b.

⁷⁷¹ İbn Sabbâğ, Muhammed b. Kâsım Himyerî, *Dürretü'l-Esrâr ve Tuḥfetü'l-Ebrâr*, nşr.: İbrâhim er-Rifâî, İskenderiye-1915, s. 146.

⁷⁷² Zebîdî, *İkd*, s. 91-92.

⁷⁷³ İbn Sabbâğ, *Dürretü'l-Esrâr*, s. 135.

⁷⁷⁴ Ebu'l-Hasan eş-Şâzilî ve Şâziliyye ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Güven, *Ebu'l-Hasan eş-Şâzilî ve Şâziliyye*; Margulioth, D. S., “Şâziliyye”, *M.İ.A.*, İstanbul-1970, XI/366-368.

Yûnus eş-Şeybânî'nin yanında seyr ü sülûka başlamış ve tasavvufî terbiyesini tamamlamıştır.⁷⁷⁵

Harîrîzâde, Sa'diyye'nin Medyeniyye'nin bir kolu olduğunu zikreder. Ona göre, Şeyh Sa'deddîn Cibâvî'nin dedesi Yûnus eş-Şeybânî, Ebû Medyen'den tarîkat dersi almıştır.⁷⁷⁶ Tabibzâde Mehmet Şükrü *Silsilenâme*'sinde Yûnus eş-Şeybânî'nin şeyhi olarak Ebû Medyen'i gösterir.⁷⁷⁷ Hüseyin Vassâf da Şeyh Yûnus eş-Şeybânî'nin, Ebû Medyen el-Mağribî'den hilâfet aldığını kaydeder.⁷⁷⁸ Ayrıca Şehbenderzâde, Ebû Medyen'in Sa'deddîn Cibâvî'nin büyük dedesi olduğunu söylemektedir.⁷⁷⁹ Sa'diyye tarîkati araştırmacılarından Hür Mahmut Yücer, bu bilgilerin İstanbul kaynaklarında geçtiğini, aynı bilgileri Sa'diyye kaynaklarından doğrulamanın mümkün olmadığını ifade etse de Ebû Medyen'in çağdaşı Sa'deddîn Cibâvî ile bir şekilde görüşebilme ihtimalini de göz ardı etmez.⁷⁸⁰ Sonuç olarak Şeyh Sa'deddîn el-Cibâvî'nin silsilesi, babası ve büyük kardeşi aracılığıyla Ebû Medyen Mağribî'ye ulaşması hasebiyle Sa'diyye'nin Medyeniyye'den beslendiğini,⁷⁸¹ Sa'diyye'nin Medyeniyye'nin bir kolu olabileceğini söyleyebiliriz.

Sa'diyye tarîkatinin Şeyh Ebû Medyen el-Mağribî'ye dayanan silsilesi şöyledir: Hz. İmam Ali (v. 40/660), Hasan el-Basrî (21-110/641-728), Habîb el-A'cemî (v. 120/738), Dâvud et-Tâî (v. 184/800), Ebû Mahfûz Mârûf Ali el-Kerhî (v. 200/815), Ebu'l-Hasan Serî es-Sakatî (v. 253/867), Cüneyd el-Bağdâdî (v. 297/909), Ebû Ali er-Ruzbârî (v. 322/933), Şeyh Ebû Ali Kâtib Hüseyin (v. 352/963), Ebû Osman el-Mağribî (v. 373/983), Ebu'l-Kâsım Gürgânî (v. 450/1058), Ebû Bekir en-Nessâc (v. 474/1081), Şeyh Ebu'l-Vefâ İbrâhîm (v. 531/1136), Ebu'l-Fazl Muhammed el-Bağdâdî (v. 550/1155), Ebu'l-Berekât Ali el-Bağdâdî (v. 583/1187), Ebû Saîd el-Endülûsî (v. 589/1193), Ebû Medyen el-Mağribî (v. 594/1197), Yûnus eş-Şeybânî (v. 620/1223), Mezîd b. Yûnus eş-Şeybânî (v. 640/1242), Sa'deddîn b. Yûnus el-Cibâvî eş-Şeybânî (593-700/1196-1300).⁷⁸²

9- YÂFİİYYE

⁷⁷⁵ Tek, Abdürrezzâk, "Sa'dîlik ve Sa'diyye Kültürünün Bursa'daki Temsilcileri", *UÜİFD*, Bursa-2009, sayı: 1, XVIII/226-227.

⁷⁷⁶ Harîrîzâde, *Tibyân*, II/119b.

⁷⁷⁷ Usta, Muhiddîn, *Tabibzâde Mehmet Şükrî Efendi ve Silsilenâme-i Sûfiyye İsimli Eseri*, İstanbul-2006 (basılmamış yüksek lisans tezi), s. 93 (Tabibzâde Mehmet Şükrü, *Silsilenâme-i Sûfiyye*, vr.: 9b'den naklen).

⁷⁷⁸ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, s. 344.

⁷⁷⁹ Şehbenderzâde, Filibeli Ahmed Hilmi, *İslam Tarihi*, İstanbul-1982, I/538.

⁷⁸⁰ Yücer, Hür Mahmut, *Şeyh Sa'deddîn Cebâvî ve Sa'dîlik*, İstanbul-2010, s. 256.

⁷⁸¹ Tek, "Sa'dîlik", XVIII/226-227.

⁷⁸² Yücer, *Şeyh Sa'deddîn Cebâvî ve Sa'dîlik*, s. 80-81.

Afifüddîn Ebû Muhammed Abdullâh b. Es'âd el-Yâfiî el-Yemenî'ye (698-768/1298-1366) nisbet edilir. İmam Yâfiî, Aden'de doğmuş ve ilköğrenimini orada tamamlamıştır. O, daha sonra hac için Mekke'ye gitmiş, oradan Şam'a geçmiş, halvete girme arzusuyla memleketine dönmüştür. Bu arada, Tavâşiyye'nin kurucusu Alî et-Tavâşi'ye intisap ederek,⁷⁸³ ondan seyr u sülûkunu tamamlamıştır. Sonra ilimle iştiğal etmeye tekrar karar vererek Mekke'ye gitmiş ve bir müddet burada ilimle meşgul olmuştur. Fakat on sene kadar ilmî çalışmalarına ara vermiş ve Şam, Beytü'l-Makdis, Mısır seyahatlerinde bulunmuştur. Sonra ilmî hayatına yeniden dönmüş ve Mekke ile Medîne arasında birçok âlimden yararlanma fırsatı bulmuştur. Yemen'e tekrar gidip şeyhi Alî et-Tavâşi'yi ziyaret eden İmam Yâfiî, Mekke'ye geri dönmüş ve orada vefat etmiştir.⁷⁸⁴

Kıymetli bir sûfi olmasının yanısıra, aynı zamanda velûd bir müellif olan Yâfiî geride çok kıymetli eserler bırakmıştır. Brockelmann (1285-1375/1868-1956), onun yirmi beş eserini zikrederken,⁷⁸⁵ Bağdatlı İsmâil Paşa (1255-1338/1839-1920), kırk kadar eserinin adını verir.⁷⁸⁶ Onun önemli eserlerinden bazıları şunlardır:

- *Mir'âtü'l-Cinân ve İbretü'l-Yakzân* (Kâhire-1993).
- *Neşru'l-Mehâsin* (thk.: İbrâhim Atve Ivaz, Kâhire-1961).
- *Ravzu'r-Reyâhîn fi Hikâyati's-Sâlihîn* (Beyrut-2000).⁷⁸⁷

Arabistan ve Yemen'de intişar eden Yâfiyye, Medyeniyye, Şâziliyye, Sühreverdiyye, Rifâiyye'den de icâzetli câmiu't-turuk bir tarîkattir.⁷⁸⁸

Yâfiyye, Kâdiriyye'nin önemli kollarından biri⁷⁸⁹ olmakla birlikte, Abdullâh el-Yâfiî'nin Ebû Bekir Sâlih el-Berberî, Necmeddîn Kemâl el-Kûfi, Ebu'l-Fütûh es-Saîdî silsilesiyle Ebû Medyen el-Mağribî'den tarîkat alması,⁷⁹⁰ Harîrîzâde'nin Yâfiyye'yi Medyeniyye'nin kolları arasında sayması⁷⁹¹ ve Yâfiyye'nin câmiu't-turuk bir tarîkat olması hasebiyle Medyeniyye'nin kolları arasında zikredilebilir.

⁷⁸³ Abdullah el-Yâfiî'nin şeyhi olarak bazı yerlerde Ali et-Tavâşi zikredilirken, özellikle tarîkatleri inceleyen bazı kaynaklarda onun şeyhi olarak Radyüddîn İbrâhîm el-Mekkî zikredilir ki tarîkat silsilesi şöyledir: Abdülkâdir Geylânî, Şeyh Cemâleddîn Ebû Muhammed Yûnus Kassâr-Muhyiddîn b. Arabî, İzzeddîn Ahmed b. İbrâhîm el-Fârûsî el-Vâsîti, Necmeddîn Abdullâh b. Muhammed el-İsfahânî, Radyüddîn İbrâhîm el-Mekkî, Abdullâh el-Yâfiî. (Bkz.: Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, s. 133).

⁷⁸⁴ Zebîdî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ahmed, *Tabakâtü'l-Havâs Ehli's-Sıdkı ve'l-İhlâs*, Beyrut-1986, s. 172-176; F. Krenkow, "Yâfiî", *M.İ.A.*, İstanbul-1986, XIII/333.

⁷⁸⁵ Brockelmann, Carl, *Geschichte der Arabischen Litteratur*, Leiden-1943, II/227-228.

⁷⁸⁶ Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, I/465-466.

⁷⁸⁷ Aşkar, Mustafa, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, Ankara-2001, s. 113-114.

⁷⁸⁸ Güner, *Abdülkâdir Geylânî*, s. 354-355; Güven, *Ebu'l-Hasan eş-Şâzili ve Şâziliyye*, s. 310-311.

⁷⁸⁹ Güner, *Abdülkâdir Geylânî*, s. 354.

⁷⁹⁰ Şirâzi, Muhammed Mâ'sûm (Ma'sûm Alişâh), *Tarâiku'l-Hakâik*, Tahran-1339, II/325.

⁷⁹¹ Harîrîzâde, *Tibyân*, III/120a.

10- CEBERTİYYE

Şerefeddîn Ebu'l-Ma'rûf İsmâil b. İbrâhim el-Cebertî'ye (722-806/1322-1403) nisbet edilir. İsmâil b. İbrâhim el-Cebertî, 722/1322'de Yemen'in Zebid şehrinde doğmuştur. Gençliğinde ilim tahsiliyle meşgul olmuş, bir süre hocalık yaptıktan sonra kendisini, zühd ve ibâdete vermiştir. Kısa sürede bölgenin en tanınan ve itibar gören şeyhi olmuştur. Çevresine pek çok mürit toplanmıştır. Müritlerine vird olarak her gün Yâsîn sûresini okumalarını tavsiye etmiştir. İbn Arabî'nin görüşlerine son derece bağlı olduğundan, onun *Fûsûsu'l-Hikem* isimli eserinin bir nüshasına mutlaka sahip olunması gerektiğini söylemiştir. Zebid'de vefat eden el-Cebertî, Bâbü's-Siham Mezarlığı'nda toprağa verilmiş ve burada kendisi için muhteşem bir türbe yapılmıştır. Zebid'in mânevî sahibi ve koruyucusu kabul edilmiştir.⁷⁹²

Cebertiyye *Tibyân*'da Ekberiyeye'nin,⁷⁹³ *İkdü'l-Cevher*'de ise Ehdeliyye'nin bir kolu⁷⁹⁴ olarak gösterilir. İsmâil el-Cebertî, Şâziliyye ve Kâdiriyye'den de hırka giyerek icâzet aldığı için Cebertiyye câmiu't-turuk bir tarîkattir.⁷⁹⁵ Ama bu tarikatlerin el-Cebertî'ye ulaşan silsileleri, Ebû Medyen'de birleştiği için Cebertiyye, Medyeniyeye'nin bir şubesi sayılır.⁷⁹⁶ Tarîkatin kurucusu, Zebid'de bir medreseye sahiptir. Bu medrese, yıllarca ilim âlemine hizmet vermiş, Abdülkerîm el-Cîlî (767-832/1365-1428) ve Fîrûzâbâdî (729-816/1328-1413) gibi nice değerli insanları yetiştirerek İbn Arabî çizgisindeki Cebertî tasavvuf geleneğinin devam etmesini sağlamıştır.⁷⁹⁷

11- Nİ'METULLÂHİYYE

Seyyid Şâh Nûreddîn Ni'metullâh-i Velî-yi Kirmânî'ye (731-834/1330-1430) nisbet edilir. Şâh Ni'metullâh-i Velî, yirmi dört yaşlarında iken hac ziyareti sırasında Yâfiyye tarîkatinin pîri, Ebû Medyen'in halîfelerinden Abdullâh b. Es'âd el-Yâfîî ile karşılaşmış ve kısa bir süre içinde kendisine intisap etmiştir. Dolayısıyla Ni'metullâhiyye tarîkatinin silsilesi, Abdullâh b. Es'âd el-Yâfîî vasıtasıyla Ebû Medyen el-Mağribî'ye ulaşır.⁷⁹⁸ Bu tarikat hakkında çalışmaları olan Cevâd Nûrbahş, Şâh Ni'metullâh-i Velî'nin *Tarâiku'l-Hakâik*'da

⁷⁹² Hayatı ve tarîkati için bkz.: Gündüz, İrfan, "Cebertî İsmâil b. İbrâhim", *D.İ.A.*, İstanbul-1993, VII/193.

⁷⁹³ Harîrîzâde, *Tibyân*, I/211a.

⁷⁹⁴ Zebîdî, *İkd*, s. 57.

⁷⁹⁵ Harîrîzâde, *Tibyân*, I/211a-212a.

⁷⁹⁶ Harîrîzâde, *Tibyân*, III/120a.

⁷⁹⁷ Gürer, *Abdülkâdir Geylânî*, s. 355.

⁷⁹⁸ Berthels, E., "Nîmetullah Velî", *M.İ.A.*, İstanbul-1964, IX/285-286; Kılıç, Mahmut Erol, "Ni'metullâh-i Velî", *D.İ.A.*, İstanbul-2007, XXXIII/133-134.

verilen kendi silsilesini zikrettiği bir şiirinden⁷⁹⁹ hareketle Ni'metullâhiyye'yi, Medyeniyye'nin bir şubesi olarak gösterir. Şâh Ni'metullâh-i Velî'nin silsilesi şöyledir:

Hız. İmam Ali (v. 40/660), Hasan el-Basrî (21-110/641-728), Habîb el-A'cemî (v. 120/739), Dâvud et-Tâî (v. 184/800), Ebû Mahfûz Mârûf Ali el-Kerhî (v. 200/815), Ebu'l-Hasan Serî es-Sakatî (v. 253/867), Cüneyd el-Bağdâdî (v. 297/909), Ebû Ali er-Ruzbârî (v. 322/933), Ebû Ali el-Kâtib (v. 352/960), Ebû Osman el-Mağribî (v. 373/983), Ebu'l-Kâsım Gürgânî (v. 450/1058), Ebû Bekir en-Nessâc (v. 474/1081), Ahmed Ârif b. Muhammed el-Gazâlî (v. 520/1126), Ebu'l-Fazl Muhammed el-Bağdâdî (v. 550/1155), Ebu'l-Berekât Ali el-Bağdâdî (v. 583/1187), Ebû Saîd el-Endülüsî (v. 589/1193), Ebû Medyen el-Mağribî (594/1197), Ebu'l-Fütûh el-Saîdî, Necmeddîn Kemâl el-Kûfî, Ebû Bekir Sâlih el-Berberî, Abdullâh el-Yâfî, Şâh Nîmetullâh Velî.⁸⁰⁰

Ahmet Yaşar Ocak ise, Şâh Ni'metullâh-i Velî'nin, İmam Yâfî'ye intisap ettiğini belirtmesine rağmen, onun Mısır'da bazı Kalenderî şeyhleriyle görüşmesini daha ön planda tutarak bu tarîkati, Kalenderiyye'nin kollarından birisi olarak kabul eder.⁸⁰¹

Şâh Ni'metullâh-i Velî'nin kendi silsilesini bir şiirinde de zikrettiği gibi günümüzde daha çok Şîî bir tarîkat olarak kabul edilen Ni'metullâhîliği, tarîkat tekniği açısından, Sâdık Vicdânî ve Dilâver Gürer'in de belirttiği üzere⁸⁰² yukarıdaki silsilesiyle Medyeniyye'nin bir kolu olarak kabul etmek bize göre de en doğru görüştür.

12- AYDERÛSİYYE

Medyeniyye'nin Yemen koludur. Ebû Bekir b. Abdullâh el-Ayderûs'a (851-914/1447-1508) nisbet edilir.⁸⁰³ O, Aden'in en büyük velîsi ve mânevî koruyucusu olarak kabul edilir. 851/1447'de Terim'de doğmuştur. İlk dini bilgileri burada almış ve daha sonra tasavvufa yönelmiştir. Ömrünün son yirmi beş yılını geçirdiği Aden'de 914/1508'de vefat etmiştir. Türbesi ve yanındaki câmi, Aden'in en büyük ziyaret yerlerindedir. Her yıl 11-15 Rebûlevvel'de burada, adına ihtifal tertip edilmektedir. Yapılan araştırmalarda Ebû Bekir el-Ayderûs'un, *el-Cüz'ü'l-Latîf fî İlmi't-Tahkîmi's-Şerîf* isimli bir tasavvufî eseri ile *Basît, Vasît*

⁷⁹⁹ Şîrâzi, *Tarâiku'l-Hakâik*, II/325-327.

⁸⁰⁰ Şîrâzi, *Tarâiku'l-Hakâik*, II/325-327; Nûrbahş, Cevâd, "The Nimetullâhî" *Islamic Spirituality*, Newyork-1991, II/144-145.

⁸⁰¹ Ocak, Ahmet Yaşar, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sûfîlik: Kalenderîler*, Ankara-1992, s. 46, 119.

⁸⁰² Gürer, *Abdülkâdir Geylânî*, s. 379.

⁸⁰³ Zebîdî, *İkd*, s. 116-117.

ve *Vecîz* adlı üç evrâdı olduğu nakledilmektedir. Menkıbelerini, müritlerinden Muhammed b. Ömer Bahrak, *Mevâhibü'l-Kuddûs fî Menâkibi İbni'l-Ayderûs* adındaki eserde toplamıştır.⁸⁰⁴

Zebîdî, Ayderûsiyye'yi Medyeniyye'nin Yemen kolu olarak göstermekte,⁸⁰⁵ Harîrîzâde, Ayderûsiyye'nin kurucusunun Abdullâh b. Ebû Bekir es-Sekrân (v. 865/1460) olduğunu belirtmekte ve bu tarîkati Aleviyye'nin bir kolu saymaktadır.⁸⁰⁶ Massignon ise Ayderûsiyye'yi, Kübreviyye'nin Yemen kolu olarak kabul etmektedir.⁸⁰⁷

Necmeddîn-i Kübrâ üzerine doktora yapan Süleyman Gökbulut'un Şeyh Necmeddîn Kübrâ'dan yaklaşık üç asır sonra vefât eden Abdullâh el-Ayderûs'un Kübreviyye'nin o sırada yaşayan temsilcilerinin birinden icâzet almış olmasının imkân dâhilinde olabileceğini⁸⁰⁸ ifade etse de Kübrevî literatüründe böyle bir ilişkiden bahsedilmediğini söylemesi,⁸⁰⁹ Muhammed es-Senûsî'nin verdiği silsilede Abdullah el-Ayderûs'un silsilesinin Amûdiyye'nin kurucusu İsâ el-Amûdî de olduğu gibi Ebû Medyen'in halîfelerinden Abdurrahmân el-Mağribî'ye ulaşması⁸¹⁰ ve Harîrîzâde tarafından iktibas edilen, tarîkatin usul, âdâb ve erkânına dair menâkıblardan biri olan Abdurrahmân b. Mustafa el-Ayderûs'un *en-Nefhatü'l-Medyeniyye fî'l-Ezkâri'l-Kalbiyye ve'r-Rûhiyye ve's-Sirriyye fî't-Tarîkati'l-Ayderûsiyye* adlı eserinde⁸¹¹ Medyeniyye ismini kullanması Ayderûsiyye'nin Medyeniyye'nin kolu olduğu düşüncesini güçlendirmektedir.

Bir Yemen tarîkati olan Ayderûsiyye, Ayderûs ailesine mensup mutasavvıflar tarafından Hicaz, Suriye ve Mısır'a getirilmiş ve bu bölgelerde yaygınlık kazanmıştır. Bu tarîkate; zikir meclisleri ve ibâdetlerde uykuyu kaçırmak, rehâvet ve gafleti gidermek, dikkati artırmak gibi maksatlarla kahve yaygın olarak kullanılmıştır.⁸¹²

13- MEYMÛNİYYE (HAVÂTİRİYYE)

Nüreddîn b. Alî b. Meymûn el-İdrîsî'ye (854-917/1450-1511) nisbet edilir. Meymûniyye tarîkatinin silsilesi şöyledir: Ali el-Havâtır Muhammed b. Ahmed el-Hanbelî,

⁸⁰⁴ Zirikli, Hayreddîn, *el-A'lâm: Kâmûsu Terâcim*, Beyrut-1969, II/41; Uludağ, Süleyman, "Ayderûs", *D.İ.A.*, İstanbul-1991, IV/233.

⁸⁰⁵ Zebîdî, *İkd*, s. 116.

⁸⁰⁶ Harîrîzâde, *Tibyân*, II/301a.

⁸⁰⁷ Massignon, "Tarîkat", XII/5.

⁸⁰⁸ Nitekim Trimmingham, bu tarîkatin kurucusunun Kübrevî bir silsileye sahip olduğunu ifade etmektedir. (Bkz. Trimmingham, *The Sûfi Orders*, s. 73).

⁸⁰⁹ Gökbulut, Süleyman, *Necmeddîn Kübrâ -Hayatı, Eserleri, Görüşleri-*, İstanbul-2010, s. 179.

⁸¹⁰ Senûsî, Muhammed b. Ali el-Hasenî el-İdrîsî, *es-Selsebilü'l-Muayyen fî't-Tarâiki'l-Erbâin*, Kâhire-1353, s. 146.

⁸¹¹ Bkz.: Harîrîzâde, *Tibyân*, II/302a-312a.

⁸¹² Uludağ, "Ayderûsiyye", IV/234.

Muhammed Tâhir el-Medenî, İbrâhim el-Kûrânî, Ahmed b. Ahmed ed-Dücânî, Ebu'l-Mevâhib Ahmed b. Alî b. Abdilkuddûs, Alî b. Abdilkuddûs, Abdülvehhâb eş-Şa'rânî, Ali b. Muhammed b. Irâk el-Mûsâ, Alî b. Meymûn, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Beyâsî et-Tûnûsî, Ahmed b. Mahlûf el-Kayrevânî, Ali b. el-Mahcûb el-Kayrevânî, Mûsâ es-Sedrânî, Ebû Medyen el-Gavs.⁸¹³

Ali b. Meymûn 854/1450 yılında Gammâra'da doğmuştur. Aslen Berberî olmakla birlikte kaynaklarda nesebinin Hz. Ali'ye ulaştığı söylenmektedir. O, gençliğinde ailesinin yanından ayrılarak Fas'a gitmiş, orada Ebû Zeyd Abdurrahmân el-Hâmîdî'den İslâmî ilimleri öğrenmiştir. Portekizlilerin sömürge kurma girişimlerini engellemek için bir süre memleketine dönüp cihad faaliyetlerine katılmıştır. Bu esnada sûfîleri yakından tanıma fırsatı bulan İbn Meymûn, tasavvufa yönelmiştir. Güneybatı Tunus'un Nifvâze vahası Tüzer kasabasında bulunan Şâzilî şeyhi Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed et-Tâzî ed-Debbâsî'ye (v. 930/1523) intisap ederek, dört ay gibi kısa bir sürede sülûkünü tamamlamıştır. Ali b. Meymûn, daha sonra buradan ayrılarak doğuya gitmiş ve hac dönüşü Suriye'ye yerleşmiştir. II. Beyazıt devrinde de Anadolu'ya gelerek altı yıl kadar Bursa'da kalmıştır.⁸¹⁴ Tunus ve Suriye'de Medyeniyye ve Şâziliyye tarikatlerini yaymıştır.⁸¹⁵ Şam'da ilim öğretmekle meşgul iken oradan ayrılarak Lübnan'a bağlı Mucdel Mu'veyş isminde bir dağ köyüne yerleşmiş ve 917/1511 tarihinde o köyde vefat etmiştir.⁸¹⁶

Zebîdî, Alî b. Meymûn'un tarikatine "Havâtiriyye" de dendiğini söylemiştir.⁸¹⁷ Meymûniyye zamanla kollara ayrılmıştır ki bunlar: Muhammed b. Arrâk'a (v. 933/1526)⁸¹⁸ nisbet edilen "Arrâkiyye"; Ulvân el-Hamevî'ye (873-936/1468-1529)⁸¹⁹ nisbet edilen "Ulvâniyye"⁸²⁰ ve Şihâbüddîn Ahmed ed-Dücânî'ye (v. 987/1579) nisbet edilen "Dücâniyye" dir.⁸²¹

⁸¹³ Zebîdî, *İkd*, s. 72-73.

⁸¹⁴ İbnü'l-İmâd, Ebu'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed, *Şezerâtü'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb*, Beyrut-1994, VIII/81-84; Tûmî, Muhyiddîn, *Tabakâtü's-Şâziliyyeti'l-Kübrâ*, Beyrut-1996, s. 175; Azamat, Nihat, "Ali b. Meymûn", *D.İ.A.*, İstanbul-1989, II/411-412.

⁸¹⁵ Geoffroy, Eric, "La Voie du Blâme: Une Modalité Majeure de la Sainteté en Islam, D'après l'exemple du Cheikh Alî Ibn Maymûn al-Fâsî (m. 917/1511)", *Saint et Sainteté Dans le Christianisme et en Islam-Le Regard des Sciences de l'homme*, Paris-ts., s. 139-149.

⁸¹⁶ Seyyid Muhammed, *Tasavvuf Tarikatlar ve Silsileleri*, III/382.

⁸¹⁷ Zebîdî, *İkd*, s. 72-73.

⁸¹⁸ Muhammed b. Arrâk'ın hayatı için bkz.: Tûmî, *Tabakâtü's-Şâziliyyeti'l-Kübrâ*, s. 197-198.

⁸¹⁹ Ulvân el-Hamevî'nin hayatı hakkında bilgi için bkz.: İbn İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, VIII/217; Tûmî, *Tabakâtü's-Şâziliyyeti'l-Kübrâ*, s. 169-170.

⁸²⁰ Zebîdî, Ebu'l-Feyz Murtaşâ Muhammed, *İhtilâfü'l-Asfiyâ bi Ref'i Selâsili'l-Evliyâ*, (M. Tancî Nüşhası Fotokopisi), vr.: 187; *İkd*, s. 114-115.

⁸²¹ Harîrîzâde, *Tibyân*, II/2a; III/177a.

Alî b. Meymûn, zühd ve takvâya çok önem vermiştir. O, Suriye ve Anadolu'da sünnî tasavvufun bir temsilcisi olarak faaliyet göstermiştir. Harîrîzâde'nin belirttiğine göre İbn Meymûn'un tarîkat silsilelerinden birisi, Hz. Ömer'e ulaşır. Bu nedenle Meymûniyye, Ömeriyye'den bir şube sayılmıştır.⁸²² Ali b. Meymûn, müritlerine kitap ve sünneti öğretir, onlardan gelen soruları cevaplardı. "Sohbette insibağ (temizlenme) vardır." anlayışıyla, sağlıklı bir intisabın oluşması için karşılıklı sohbete büyük önem verirdi. Bu metodun uygulanabilmesi için mürid, havâtırından şikâyet eder, şeyh de söz konusu havâtır hakkında müridi bilgilendirirdi.⁸²³ Ona göre havâtırdan kurtulmak; en büyük vusûl vesilesiydi.⁸²⁴

Ali b. Meymûn'un tasavvuf usulünde, ilmî tedris ve mütâlaa ile uğraşma yoktur. Ona göre bunlar, başka alanların metodlarıdır. Nitekim o, metod haline getirdiği bu anlayışı, öylesine benimsemiştir ki halîfesi İbn Arrâk'ın müridlerini irşad için yirmi kadar risâle kaleme aldığı duyunca, yazdıklarıyla birlikte onu derhal yanına çağırarak, bu eserleri tek tek gözden geçirmiş, tasavvufun temel kuralları ve ahlâkî nasihatlar dışında kalan her şeyi imhâ etmesini istemiştir.⁸²⁵ Ali b. Meymûn'un bu davranışı, şeyh ile mürid arasında doğrudan bilgi alış-verişinin gerçekleşmesine ve tefeyyüzün karşılıklı konuşarak sağlanmasına büyük önem vermesinden kaynaklanmaktadır.⁸²⁶

Meymûniyye tarîkati, İbn Meymûn'un halîfelerinden Muhammed b. Arrâk'ın oğlu Alî b. Arrâk (v. 963/1155) tarafından Suriye'de yayılmıştır.⁸²⁷ Tarîkat Mısır'da da varlığını sürdürmektedir.⁸²⁸

14- DÜCÂNİYYE

Medyeniyye'nin Meymûniye kolu olup, Şihâbüddîn Ahmed ed-Dücânî'ye (v. 987/1579) nisbet olunmuştur.⁸²⁹ Ahmed ed-Dücânî, Kudüs'e bağlı Beyt-i Dücân Kasabası'nda dünyaya gelmiştir. Kudüs'te ilim tahsil etmiş, daha sonra Dâvud (a.s.)'in türbesinde halkın irşâdıyla meşgul olmuş, türbedârlık yapmıştır.⁸³⁰ Tarîkat hırkasını

⁸²² Harîrîzâde, *Tibyân*, III/177a.

⁸²³ Harîrîzâde, *Tibyân*, III/175b.

⁸²⁴ Harîrîzâde, *Tibyân*, III/176a.

⁸²⁵ Azamat, "Ali b. Meymûn", II/412.

⁸²⁶ Güven, *Şâziliyye*, s. 323-324.

⁸²⁷ Harîrîzâde, *Tibyân*, III/120a-170b-178b.

⁸²⁸ Güven, *Şâziliyye*, s. 323.

⁸²⁹ Harîrîzâde, *Tibyân*, II/2a; III/177a; Massignon, "Tarîkat", XII/7.

⁸³⁰ Seyyid Muhammed, *Tasavvuf Tarikatlar ve Silsileleri*, II/251.

babasından, o da Muhammed b. Arrâk'tan giymiştir. Dücâniyye tarîkatinde diğ er evrâdlara ilave olarak Ebû Medyen'in *el-Kasîdetü'l-İstiğfâr*'ı okunmaktadır.⁸³¹

15- SENÛSİYYE (SÜNÛSİYYE)

Seyyid Muhammed b. Alî es-Senûsî el-Muhâcirî el-Hasenî el-İdrîsî'ye (1200-1274/1785-1857) nisbet edilir.⁸³² Aralarında *es-Selsebilü'l-Muayyen*'in de bulunduğu elliye yakın eseri⁸³³ olan bu büyük din ıslahatçısı, mücâhid, devlet adamı ve tarîkat şeyhinin kendisi ve tarîkati hakkında günümüze kadar pek çok araştırma ve inceleme yapılagelmiştir.⁸³⁴ Esas itibâriyle Senûsî'nin en çok etkilendiği şahsiyet, Şâziliyye'nin bir kolu olan İdrîsiyye'nin kurucusu Ahmed b. İdrîs el-Fâsî'dir (v. 1264/1847). İbn Senûsî kendisiyle tanıştığı İbn İdrîs, 65 yaşındaydı. Ahmed b. İdrîs'in vefatına kadar on üç yıl sohbetine devam etti. İbn İdrîs, vefatından önce tarîkatin şeyliğini, Muhammed es-Senûsî'ye devretmiştir.⁸³⁵ Dolayısıyla Senûsîlik, Şâziliyye'nin bir devamı niteliği taşımasına rağmen Senûsî, *es-Selsebilü'l-Muayyen*'de kırk tarîkatten icâzet aldığını belirtmiş⁸³⁶ ve bunlar arasında Medyeniyye'yi de saymıştır.⁸³⁷ Muhammed es-Senûsî, *es-Selsebilü'l-Muayyen*'de Medyeniyye'nin âdâb ve esasları hakkında bilgi verdikten sonra kendisinin Ebû Medyen'e ulaşan silsilesini şöyle verir:

Ahmed eş-Şenâvî, Ahmed b. Kâsım el-Ubbâdî, Ebu'l-Hasan el-Bekrî, Zekeriyâ el-Ensârî, Ömer b. Ali en-Nebtîfî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Muhalles et-Tayyibî, eş-Şeref el-Âdilî, Kemâleddîn Muhammed b. Hasan b. Abdülmevlâ el-Bekrî el-Füyûmî, Abdürrahîm el-Kınâî, Abdürrezzâk el-Cezûlî, İbn Meşîş, Ebû Medyen el-Gavs.⁸³⁸

⁸³¹ Harîrîzâde, *Tibyân*, II/4b-5a.

⁸³² Muhammed es-Senûsî ve tarîkati hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Özköse, Kadir, *Muhammed Senûsî Hayatı, Eserleri, Hareketi*, İstanbul-2000, s. 31-33; Akabî, *et-Turuku's-Süfiyye*, s. 182-200.

⁸³³ Muhammed es-Senûsî'nin eserleri için bkz.: Viktor, Knut S., "The Sanûsiyya Tradition", *Arabic Literature of Africa* (içinde), Leiden-1994, s. 167-173.

⁸³⁴ Gürer, *Abdülkâdir Geylânî*, s. 374.

⁸³⁵ Özköse, *Muhammed Senûsî*, s. 40.

⁸³⁶ Muhammed b. Ali es-Senûsî intisap ettiği, her birinden icâzet aldığı ve silsilelerini zikrettiği bu kırk tarîkati şu şekilde sıralamaktadır: Muhammediyye, Sıddıkiyye, Üveysiyye, Cüneydiyye, Hallâciyye, Kâdiriyye, Medyeniyye, Rifâiyye, Arabiyye, Hâtemiyye, Sühreverdiyye, Ahmeddiyye, Şâziliyye, Vefâiyye, Zerrûkiyye, Cezûliyye, Harrûbiyye, Melâmetiyye, Halvetiyye, Kübreviyye, Hamedâniyye, Rûkniyye, Nûriyye, Nakşibendiyye, Şuttâriyye, Gavsıyye, Aşkıyye, Mevleviyye, Cehriyye, Burhâniyye, Haffiyye, Havâtriyye, Ayderûsiyye, Meşâriyye, Kuşeyriyye, Harrâziyye, Çeştiyye, Medâriyye, Kalenderiyye, Sehliyye. (Bkz.: Senûsî, *es-Selsebilü'l-Muayyen*, s. 4-6). Kadir Özköse, Muhammed es-Senûsî üzerine yaptığı doktora tezinde "Medyeniyye'yi Medeniyye, Ayderûsiyye'yi İdrîsiyye, Hemedâniyye'yi Hamâdiyye" olarak verse de (bkz.: Özköse, *Muhammed Senûsî*, s. 207) bu farklılığın okuma hatasından kaynaklandığı kanaatindeyiz.

⁸³⁷ Senûsî, *es-Selsebilü'l-Muayyen*, s. 60-61; Şehbenderzâde, Filibeli Ahmed Hilmi, *Senûsîler ve Sultan Abdülhamid*, haz.: İsmâil Cömert, İstanbul-1992, s. 42.

⁸³⁸ Senûsî, *es-Selsebilü'l-Muayyen*, s. 62.

Dînî ve tasavvufî bir ıslah hareketi olarak başlayan Senûsiyye, devlet teşekkülüne kadar uzanmış bir faaliyet olarak devam etmiştir. Temelinde Vehhâbî görüşler ile tasavvuf unsurlarının bir arada kullanıldığı bu hareket, Mekke’de neşet ederek, Libya’da gelişmiş ve daha sonra da Kuzey ve Orta Afrika’nın tamamına te’sir etmiştir.⁸³⁹

16- AMÛDİYYE

Ebû Îsâ Saîd b. Îsâ el-Amûdî es-Sadîgî’ye nisbet edilir.⁸⁴⁰ Hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmayan Ebû Îsâ el-Amûdî’nin, Hadramutlu olduğu bilinmektedir. Abdullâh el-Ayderûs, *es-Silsiletü’l-Kudsiyye* adlı eserinde Ebû Îsâ el-Amûdî’nin tasavvufa intisabı hakkında şu bilgiyi verir: “Ebû Medyen el-Mağribî, halîfesi Seyyid Muhammed el-Fakîh’e, “Hadramut’a git, oradaki dostlarımıza hırka giydir, yolculuk sırasında vefat edebilirsin. Ancak sana verdiğim bu görevi yapacak birini bul ve mutlaka oraya gönder.” demiş. Hadramut’a gitmek üzere yola çıkan Muhammed Fakîh, Mekke’de hastalanmış ve yanında bulunan talebesi Şeyh Ebû Abdullâh es-Sâlih’e, Hadramut’a gitmesini söylemiştir. Ebû Îsâ el-Amûdî de Hadramut’a gelen Şeyh Ebû Abdullâh es-Sâlih’e intisap etmiştir.⁸⁴¹ *Es-Silsiletü’l-Kudsiyye*’den naklen *Tibyân*’da bu olayı anlatan Harîrîzâde, Amûdiyye’nin Medyeniyye tarîkatinin bir kolu olduğunu, ancak silsilesini bulamadığını söyler.⁸⁴² Zebîdî ise Amûdiyye’nin Medyeniyye tarîkatinin bir kolu olduğunu belirterek Ebû Îsâ el-Amûdî’nin Ebû Medyen’e ulaşan silsilesini şöyle verir:

Şeyh Abdürrezzâk el-Merzûkî (v. 1172/1758), İdrîs b. Ahmed el-Yemenî, Abdullâh b. Saîd, Muhammed b. Abdilazîz ez-Zemzemî, eş-Şehâb Ahmed b. Hacer el-Mekkî, Abdullâh b. Ayderûs, amcası Ebû Bekir b. Abdullâh, Abdullah b. Ebî Bekir el-Ayderûs, Ebû Bekir es-Sekrân, Şehâbeddîn Ahmed b. Muhammed el-Amûdî (v. 965/1557), onun babası Muhammed, babası Osman, babası Ahmed, babası Muhammed, babası Osman, babası Ömer, onun babası Muhammed, Ebû Îsâ Saîd b. Îsâ el-Amûdî es-Sadîgî, Ebû Abdullâh Sâlih el-Mağribî, Abdurrahmân el-Mağribî, Ebû Medyen el-Gavs.⁸⁴³

⁸³⁹ Özköse, *Muhammed Senûsî*, s. 40-46; Gürer, *Abdülkâdir Geylânî*, s. 374.

⁸⁴⁰ Zebîdî, *İkd*, s. 115; Massignon, “Tarîkat”, XII/5.

⁸⁴¹ Azamat, Nihat, “Amûdiyye”, *D.İ.A.*, İstanbul-1991, III/99.

⁸⁴² Harîrîzâde, *Tibyân*, II/302a-b.

⁸⁴³ Zebîdî, *İkd*, s. 115-116.

17- TÂZİYYE

Medyeniyye'nin bir kolu olup, Ebû Sâlim İbrâhim et-Tâzî'ye (v. 866/1461) nisbet edilmiştir.⁸⁴⁴ Ebû Sâlim İbrâhim et-Tâzî, Endülüs'e bağlı Taze şehrinde dünyaya gelmiştir. İlk tahsiline burada başlamış, dönemin âlimlerinden hadis, fıkıh, akâid gibi İslâmî ilimleri öğrenmiştir. Tasavvufî eğitimini Mecdüddîn Sâlih b. Muhammed ez-Zevâvî (v. 839/1436) başta olmak üzere, Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer el-Hevârî, Mekke'de Takıyyüddîn Şerîf Muhammed b. Ahmed el-Hasenî el-Fâsî, Tilimsen'de Hafid b. Merzûk, Tunus'ta Şeyh Abdullah el-Abdûsî, Medîne'de Ebu'l-Feth b. Ebû Bekir el-Kureşî'den almıştır. 866/1461 yılında Taze şehrinde vefat etmiştir. Silsilesi şöyledir: Ebû Sâlim İbrâhim et-Tâzî, Mecdüddîn Sâlih b. Muhammed ez-Zevâvî, Muammer Muhammed b. Muhlis et-Tîbî, Bahâeddîn Muhledânî b. Felîc, Abdullâh Uryân, Cemâa et-Tavîl en-Nâsırî, Ebû Muhammed el-Kâcurî, Ebû Muhammed Sâlih, Ebû Medyen el-Gavs.⁸⁴⁵

Ancak Zebîdî, Tâziyye'nin Şâziliyye'nin büyük kollarından Burhâniyye'nin kolu olduğunu söylemiştir.⁸⁴⁶

III- MEDYENİYYE TARİKATİ'NİN USUL, ÂDÂB VE ERKÂNI

Kuzey Afrika'da yayılan Medyeniyye'nin usul, âdâb ve esasları konusunda kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Ancak Ebû Medyen'in tasavvuf anlayışı hakkında kendisinden feyz alan Muhyiddîn İbn Arabî'nin eserleri ve özellikle *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye* daha önce de belirtildiği üzere bu konuda ilk ve en önemli kaynaktır.⁸⁴⁷ Bu sebeple bu konuyu *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*'de aktarılan bilgiler çerçevesinde işlemeye çalışacağız.

A- İNTİSAP

Tasavvufta intisap, bir mürid-i kâmile mürid olup ona sâdik ve bağlı kalmayı, onun rehberliğinde tasavvufî eğitime başlamayı ifade eder. İntisâba, "bîat etme", "el alma", "tövbe

⁸⁴⁴ Harîrîzâde, *Tibyân*, III/120a; Massignon, "Tarikat", XII/16.

⁸⁴⁵ Seyyid Muhammed, *Tasavvuf Tarikatlar ve Silsileleri*, IV/343.

⁸⁴⁶ Zebîdî, *İkd*, s. 65-66.

⁸⁴⁷ Gürer, "Medyeniyye" XXVIII/348.

etme” de denir.⁸⁴⁸ Tasavvuf tarihi boyunca seyr-i sülûkta müride yol gösterecek bir şeyhin gerekliliği sürekli vurgulanmıştır.

Medyeniyye’ye girmek isteyen kimsenin ilk yapması gereken şey günahlarından tövbe etmesidir. Çünkü Ebû Medyen’e göre “Günahlardan tövbe etmeden tarîkati talep eden câhildir.”⁸⁴⁹ “Tarîkate sülûk, tövbe ile başlar irâde ile devam eder.”⁸⁵⁰ Ayrıca şeyhin en çok üzerinde durduğu diğer hususlar; güzel ahlâk sahibi olmak, mücâhedeye önem vermekle birlikte kâmil bir edep, sürekli vaktin gereğini yerine getirmek, nefsi gözetlemek, şerî vazifeleri yerine getirmektir. Bu hususları önemle hatırlatmasının sebebi Ebû Medyen’e göre tarîkat âdâbını bilmeden, haller hususunda temkin sahibi olmadan tarîkati itham etmenin, onun hakkında peşin hükümlü olmanın yanlışlığıdır. Bu tutumdan sakınmak gerekir. Çünkü bunlar insanları kemâl derecelerinden düşürür.⁸⁵¹

Ebû Medyen el-Mağribî’nin tarîkate yeni giren müridler hususunda takip ettiği yol; onları tarîkate alıştırmak, yaklaştırmak, ancak melekût âleminin hârikuladeliklerine kapılarak nefislerine âşık olmalarından korktuğu için oraya yaklaştırmadan fetih mahalline iletmektir.⁸⁵²

B- MÜRİTLERİN EĞİTİMİ VE SOHBET

Diğer tarikatlerde olduğu gibi Medyeniyye tarikatinde de müritlerin eğitimi oldukça önemlidir. İbn Kunfüz’e göre şeyhi Ebû Ya’zâ’nın yolunu takip eden Ebû Medyen’in en çok üzerinde durduğu hususlar; şeyhin bütün dikkatini müritlerinin terbiyesine vermesi, her birinin kemâle ermesi, dînî eğitim almaları, takvâ yolunu şîâr edinmeleri, hem zâhirî hem de bâtinî yönde Allah’ın hukukuna riâyet etmeleridir.⁸⁵³

Ebû Medyen’in tüm çabasını müritlerin eğitimine vermesiyle ilgili İbn Arabî şunları söylemektedir: “Şeyhimiz Ebû Medyen mesleğini bıraktı ve Allah’ın ona ihsan ettikleri ile yaşamını devam ettirdi. Allah’a yakın olmaya gayret eden bir tarîkatti. Ebû Medyen bir şey istediğinde hemen ona gelirdi, tıpkı Abdülkâdir Geylanî gibi. Niçin sanatı bıraktığını soranlara;

- Size misafir gelse onu kaç gün misafir edersiniz? demiş.

⁸⁴⁸ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatler*, s. 310-312.

⁸⁴⁹ Makdîş, *Nüzhetü'l-Anzâr*; II/286.

⁸⁵⁰ Na’sân, *Mevsûatü A'lâmi'l-Ulemâ*, IV/581.

⁸⁵¹ Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, s. 220 (trc.: s. 695).

⁸⁵² Senûsî, *es-Selsebilü'l-Muayyen*, s. 61; Münâvî, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, I/666; Makdîş, *Nüzhetü'l-Anzâr*; II/287.

⁸⁵³ İbn Kunfüz, *Ünsü'l-Fakir*, s. 17.

- Üç gün, sonra işimize bakarız, demişler.

- Biz bu dünyada Allah'ın konuklarıyız. Bize sürekli ziyafet sunar. Onun katında bir gün bin yıldır. Yani biz üç bin yıl onun yanında konuk oluruz, biz bu dünyadan gideriz ama ziyafetlerimiz geride bile kalır, diye cevap verir. Herkes cevabı güzellikle kabul eder.”⁸⁵⁴

Bu rivâyetten anlamaktayız ki Şeyh Ebû Medyen, Allah'ın rızık garantisine olan güveni, kendisini onun misafiri olarak görmesi, daha fazla dünya nimeti elde etmek için çalışmanın Allah'a daha yakın olmaya engel olduğu düşüncesi sebebiyle çalışmayı bırakmış ve tüm çabasını müritlerini eğitmeye harcamıştır.

Medyeniye'nin fikri esası verâ ve tevekkülden (başlayarak) hareket etmesidir. Müritlerinden Ebu's-Sabr el-Fehrî, Ebû Medyen'in tevekkül makâmında olduğunu, bu konuda kimsenin onun eline su dökemeyeceğini, ifade etmiştir.⁸⁵⁵ Alfred Bel ve Yahya b. Haldun'a göre, Ebû Medyen tarafından talim edilen, öğretilen akîde; sürekli tekrar ettiği şu beyitte özetlenmiştir. “Eğer hakîkî hedefe ulaşmak istiyorsan Allah de ve maddeye merbût olan her şeyi terk et.”⁸⁵⁶

Tasavvufî esasların teorik yapısı kadar pratik yönüne de önem veren Ebû Medyen, müritlerine yanlışa sapmamalarını ve öğrendikleri bilgilerini uygulamalarını tavsiye etmiştir. Ebû Medyen'e göre tasavvufu yaşama arzusu, emir ve yasakların hikmetini kavrama özlemi her mürit için sözkonusu olmayabilir. Tarîkatin zararı vermeden ve tarîkatin esaslarını sarsmadan yetersiz olanları eğitmek, tasavvufî hikmetleri ve bâtınî meseleleri işin ehli, yetkin kişilere sunmak esastır.⁸⁵⁷ Bu sebeple o, kendisinden nasihat isteyen her bir şahsın ihtiyacına uygun olarak ders verir, izleyeceği yolu kişinin durumuna göre seçerdi.⁸⁵⁸

Şeyh Ebû Medyen, müritlerin eğitiminde sohbe çok önem verirdi. Bicâye'deki Râbîtatü'z-Zeyyât ismiyle bilinen zâviyesinde gerek Mağrib'in her yöresinden gelen insanlara hem de müritlerine düzenli olarak vaazlar verir, onlarla sohbet ederdi. Sohbet esnasında kendisine yöneltilen soruları da cevaplandırır.⁸⁵⁹ Ancak Ebû Medyen, tarîkatteki bazı

⁸⁵⁴ İbn Arabî, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, II/405-406, VIII/292 (trc.: V/204-205); Münâvî, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, I/666; Neccâr, *et-Turuku's-Sûfiyye*, s. 127-128; Câmî, *Nefahâtü'l-Üns*, s. 606.

⁸⁵⁵ Na'sân, *Mevsûatü A'lâmi'l-Ulemâ*, IV/581.

⁸⁵⁶ Bel, “Ebû Medyen” IV/37; Neccâr, *et-Turuku's-Sûfiyye*, s. 129. Beyitin ojjinal metni şöyledir:

”الله قل وذر الوجود وما حوي ان كنت مرتادا بلوغ كمالا“

⁸⁵⁷ Cornell, *The Way of Abû Madyan*, s. 35 (trc.: s. 52-53).

⁸⁵⁸ Cornell, *The Way of Abû Madyan*, s. 13-14 (trc: s. 25).

⁸⁵⁹ Örneğin şu rivâyet kendisine sorulan bir soruya verdiği cevabı anlatmaktadır: “Uçan Mûsâ adında bir velf vardı, havada uçar, su üstünde yürürdü. Bir gün bir akrabasıyla bana geldiler. Musa: ‘Bir sorunumuz var. Sabah namazını Bağdat'ta kıldık, ondan sonra Mekke'ye gittik. Oradakileri namazda görünce cemaate iştirak edip namazımızı iâde ettik. Öğleye kadar oturduk ve Kâbe'de öğle namazını kıldık. Ondandan sonra Kudüs'e geldik. Oradakileri namazda gördük ve arkadaşım: ‘Onlara uyalım’ dedi. Ben ise: ‘Hayır uymayacağız, biz namazımızı kıldık.’ dedim. Arkadaşım, öyle ise neden Mekke'de sabah namazını iâde ettik, diye sordu. Şeyhimin böyle yaptığımı, bizim de böyle yapmamızı istediğini söyledim. İşte bu meselede birbirimizi iknâ edemedik ve sana

yasakları söylediğinde “Ahdesle sohbet etmekten sakınınız” derdi. Ahdesin ne olduğu konusunda farklı görüşler ortaya atılmıştır. Bazılarına göre ahdes; bu yola yeni giren, müptedî mürîddir ki henüz tecrübesi yoktur. Bu yolda sabit bir kademi yoktur, isterse yetmiş yaşında olsun.⁸⁶⁰ Bazılarına göre ahdes; Allah’tan başka yaratılmış şeylerdir. İmam Şa’rânî ise Ebû Medyen’in “ahdesle sohbet etmekten sakının” derken, müritlere bir şey öğretip irşad etmeden, özel sohbetlere almamayı kastedtiğini, yoksa mübtedî mürîdi dışlamayı kastedmediğini söylemiştir.⁸⁶¹

Ebû Medyen, müritlerini terbiye, sohbet, ilmî mütâlaa, ibâdet ve insanlara saygı çerçevesinde eğitmiş, onları zâhiren ve bâtinen Allah’ın makbul kulları olarak yetiştirmelerine gayret etmiştir. Müritlerini yoğun bir sülûk eğitiminden geçirirken, bazı çevreler onunla uğraşmaya devam etmiş, zaman zaman kötü niyetli kimseler ona engel olmaya çalışmıştır.⁸⁶²

Bu bağlamda öğrencilerinden Muhammed b. İbrâhim b. Muhammed el-Ensârî şöyle bir olay anlatmıştır: “Ebû Medyen el-Mağribî’nin şölâeti her tarafa yayılmıştı. Şeyhlerin şeyhi, ulemânın imamı kabul ediliyordu. Buna inanmayan bir adam onu sınamaya geldi ve zikir meclisine katıldı. Şeyh zikir esnasında adama:

- ‘Niçin bu zikre katıldın?’ diye sordu. Adam:
- Nûrunuzdan istifâde etmek için, dedi. Şeyh ona bir Kur’an verip:
- Bunu aç ve çıkan sayfanın ilk satırını oku, dedi. Adam Kur’ân’ı açtı ve ilk satırını okudu. Bu satırda: “Şuayb’ı yalanlayanlar hüsrâna uğrayanların ta kendileri oldular.”⁸⁶³ âyeti yazılıydı. Şeyh:
- Bu sana yetmez mi? dedi. Adam:
- Yeter, dedi ve daha önceki yanlış davranışlarından tövbe edip teslim oldu.”⁸⁶⁴

Bu rivâyetten Ebû Medyen’in meclisine gelen kişilerin kötü niyetlerini firâsetiyle anladığını, onların yanlış tutumlarına Allah’ın yardımıyla Kur’an’la cevap verdiğini ve bu olumsuzluklarla mücadele ederken yılmayıp sabırla müritlerini terbiyeye devam ettiğini

---

geldik.’ dedi. Ebû Medyen ona: ‘Sen haklısın. Mekke’de namazı îade etmenizin sebebi, Bağdat’ta namaz kılmak ‘ilme’l-yakîn’ derecesinde iken, Mekke’de ‘ayne’l-yakîn’ derecesinde olmasından dolayıdır. Çünkü ayne’l-yakîn ilme’l-yakîn derecesinden daha üstündür. Birincisi su ile abdest almak, ikincisi ise teyemmüm etmek gibidir. Su bulununca teyemmüm bozulduğu gibi, ayne’l-yakîn hâsıl olunca ilme’l-yakîn’in de hükmü kalmaz. Mekke’de kıldığımız namazı Kudüs’te îade etmenizin gerekmemesi de bu sebeptendir.’ diye cevap verdi.” (Bkz.: Tâdilî, *et-Teşevvüf*, s. 327; Makkarî, *Nefhü’t-Tıyb*, VII/141; Hafnâvî, *Ta’rifü’l-Halef*, II/184-185; Nebhânî, *Câmiu Kerâmâti’l-Evliyâ*, II/120).

⁸⁶⁰ Şa’rânî, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, s. 220 (trc.: s. 694); Makdîş, *Nüzhetü’l-Anzâr*, II/286.

⁸⁶¹ Şa’rânî, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, s. 220 (trc.: s. 694).

⁸⁶² Mahmûd, *Ebû Medyen*, s. 55 (trc.: s. 150).

⁸⁶³ Âraf, 7/15.

⁸⁶⁴ Tâdilî, *et-Teşevvüf*, s. 325; Makkarî, *Nefhü’t-Tıyb*, VII/140; Mehdî, *Bihâru’l-Velâye*, s. 439; Nebhânî, *Câmiu Kerâmâti’l-Evliyâ*, II/119.

anlamaktayız. Zaten ona göre sünnet-i seniyyeye ittibâ eden ve bid'atlardan kaçınan bir şeyh de müridini terbiye yolunda sabırlı olmalı, müridinin hatalarını görmezlikten gelmeli ve evrâdına devam ettiğini bilmeden ona yüklediği virdini değiştirmemelidir. Müridin kalbinde tarîkatine karşı bir iştiyak olmalı, şeyhinin sözlerinden lezzet almalıdır.⁸⁶⁵

C- ZİKİR, VİRD, EVRÂD

Allah'ın sürekli hatırdâ tutulması, bir an dahi unutulmaması için yapılan zikir, müridin eğitiminde en önemli unsurlar arasındadır. Müridin zikir sayesinde Allah'tan başka her şeyi gönlünden çıkarması, gönülde Allah aşkının artmasıyla davranışlarının düzelmesi umulur. Tarîkatlerde zikrin adedi, yapılış şekli ve zamanı konularında birbirinden farklı uygulamalar gelişmiştir. Kimi tarîkatler hafî (sessiz) zikri kimileri ise cehrî (sesli) zikri tercih etmişlerdir. Nakşibendiyye tarîkati hafî zikri esas alırken⁸⁶⁶ Medyenîyye, Kâdiriyye de olduğu gibi cehrî zikri⁸⁶⁷ esas almıştır.⁸⁶⁸

İbn Arabî, şeyhi Ebû Medyen'in insanların önünde Allah'ı zikrettiğini söylemiş ve onun: "Allah deyin, sonra Allah'tan başka çağırıklarınızı terk edin." sözünü nakletmiştir. İbn Arabî, bu sözün Allah ehlini muhatab aldığını ifade eder. Gazâlî ve Muhâsibî gibi sûflerin çoğunluğunun riyâdan kaçınmayı ve ihlâslı olmayı vurgulamasını ise halkın geneline yapılan bir hitap olarak değerlendirir.⁸⁶⁹

Ebû Medyen, melâmet anlayışına bağlı olmakla beraber zaman zaman melâmet ehlinin tam tersine, onun müritlerine açıktan ibâdet etmelerini hatta sadakayı herkesin önünde vermelerini⁸⁷⁰ öğütlediğini görmekteyiz. İbn Arabî de Ebû Medyen'i "zâhir ehli" olarak nitelendirir. Çünkü Ebû Medyen müridlerine şöyle demiştir: "Günahkârlar nasıl hiç çekinmeden açıkça günah işliyorlarsa siz de öylece açıkça ibâdet ediniz."⁸⁷¹ "Şu insanlar günahlarını ve (dinimize olan) muhâlefetlerini nasıl ilan ediyor, yasakları açıkça yapıyorlar ve Allah'tan utanmıyorlarsa, siz de Allah'ın adını çok yüceltmek için tâatlerinizi açıkça yapınız."⁸⁷² Ebû Medyen ricâl-i zâhir'dendir ve "Rabbinin nimetini anlat da anlat."⁸⁷³ âyetini;

⁸⁶⁵ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-Mürîd*, s. 55 (trc.: s. 167).

⁸⁶⁶ Tosun, Necdet, *Bahâeddin Nakşibend Hayatı, Görüşleri, Tarîkatı*, İstanbul-2003, s. 301.

⁸⁶⁷ Gürer, *Abdülkâdir Geylânî*, s. 386.

⁸⁶⁸ Na'sân, *Mevsûatü A'lâmi'l-Ulemâ*, IV/581; Neccâr, *et-Turuku's-Sûfiyye*, s. 128.

⁸⁶⁹ İbn Arabî, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, II/312 (trc.: VI/128).

⁸⁷⁰ Senûsî, *es-Selsebilü'l-Muayyen*, s. 61.

⁸⁷¹ Münâvî, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, I/667-668; Na'sân, *Mevsûatü A'lâmi'l-Ulemâ*, IV/581.

⁸⁷² İbn Arabî, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, III/19 (trc.: IV/436, 128); Neccâr, *et-Turuku's-Sûfiyye*, s. 127; Makdîs, *Nüzhetü'l-Anzâr*, II/288-289.

⁸⁷³ Duhâ, 93/11.

“Allah’ın size ihsan ettiği her türlü nimeti üzerinizde açıkça gösteriniz.” olarak yorumlamaktadır.⁸⁷⁴

Ebû Medyen el-Mağribî’nin müritlerini halkın önünde amel etmeye teşvik etmesinin bir diğer sebebi doğrulukla ilan edilen amellerin Allah’ı halka hatırlatması, gözümüzle ve gönlümüzle her şeyde Hakk’ın müşâhede edilmesidir. Ona göre “Kim Allah’ı halka hatırlatırsa, nefsinde de hatırlatmış olur. Nefis onu hatırlarsa hiç şüphesiz önde olur. Nefsinde onu anan herkes, halkın önünde de anmış olur.”⁸⁷⁵

İbn Arabî’ye göre bazı insanlar Allah ehlini bâtınîliğe nisbet edip zâhiri reddettiklerini söyler ki Allah ehlinin böyle bir suçlamayı haketmediğini düşünür. Onlar hem zâhiri hem de bâtını kabul edenlerdir. Şeyhimiz Ebû Medyen de tek başına zâhiri ya da tek başına bâtını benimseyeni kınayarak “Zâhiri ve bâtını birleştiren sünnet ve bilgide kâmil olandır” derdi.⁸⁷⁶

Medyeniye tarikatinde müritler; yemekten sonra iki rekât nâfile namaz kılar, sonra Kureyş, İhlâs⁸⁷⁷ ve Mülk sûrelerini okurlardı. Halvete “Lâ ilâhe illallâhü vahdehü lâ şerîke leh lehü’l-mülkü velehü’l-hamdü ve hüve alâ külli şeyin kadîr” zikriyle girerler ve diğer tarikatler gibi onlar da zikir için tesbih alırlardı. Tevhid mertebesinde ise esmâ-yı hüsnâ okurlardı.⁸⁷⁸ Çünkü esmâ-yı hüsnâ Ebû Medyen’e göre insanları belâlardan koruyan bir kaledir.⁸⁷⁹

D- KUR’ÂN’A VE SÜNNETE BAĞLILIK VE AZÎMETLE AMEL

Medyeniye’nin temel esaslarından biri de Kur’an’a, sünnete bağlılık, ilim öğrenme ve öğrendiği ilimle amel etmedir. Ebû Medyen bu hususa verdiği önemi şöyle ifade etmektedir: “Fas kentine gelir, bir âyet ve bir hadis öğrenirdim. Sonra şehir dışına çıkar sahil kenarında ıssız diyarlara gider, o âyet ve hadisle amel etmeye çalışır ve onların fütühâtına mazhar olurum. Sonra tekrar Fas’a döner, bir başka ayet ve hadis öğrenir, yine bu şekilde onların füyûzâtına mazhar olmaya çalışırdım.”⁸⁸⁰ Abdülhalîm Mahmûd’a göre Ebû Medyen’in bu davranışı gerçekten sahabenin hayatına tam bir uygunluk arz eder. Sahâbe de Kur’an’dan bir şey ezberlediği zaman onun hükümlerini hayatlarına uygulamadan bir başkasına geçmezlerdi. Tasavvuf tarihinde esas itibariyle kimi tarikatler ilmin, kimisi de

⁸⁷⁴ Münâvî, *el-Kevâkibü’l-Dürriyye*, I/667-668; Makdîş, *Nüzhetü’l-Anzâr*; II/288.

⁸⁷⁵ Münâvî, *el-Kevâkibü’l-Dürriyye*, I/667-668; Makdîş, *Nüzhetü’l-Anzâr*; II/288.

⁸⁷⁶ İbn Arabî, *el-Fütühâtü’l-Mekkiyye*, II/404 (trc.: V/202).

⁸⁷⁷ İbn Arabî, *el-Fütühâtü’l-Mekkiyye*, VIII/294.

⁸⁷⁸ Senûsî, *es-Selsebilü’l-Muayyen*, s. 61-62; Neccâr, *et-Turuku’s-Sûfiyye*, s. 128.

⁸⁷⁹ Ebû Medyen, *Hırzû’l-Aksâm*, vr.: 150a.

⁸⁸⁰ Tâdilî, *et-Teşevvüf*, s. 322; Makkarî, *Nefhü’t-Tıyb*, VII/137.

amelin daha hayırlı olduğunu savunmuştur. Ebû Medyen'in yolu ise, ilim ve amelin dengeli olduğu bir anlayışa sahiptir.⁸⁸¹

Ebû Medyen el-Mağribî, cemaatle kılınan namazın tek başına kılınan namazdan daha fazîletli olduğunu şöyle açıklıyor ve müritlerini toplu ibâdete teşvik ediyordu: "Cemaatle kılınan namaz, tek başına kılınan namazdan daha üstün kılınmıştır. Her kul namaza kalktığı için sevap kazanır. Bir namazın onda biri, üçte biri ya da yarısı sevap olarak yazılır. Ancak namaz cemaatle kılındığında parçalar birbirini tamamlar, topluluğun bereketi Allah katına yükselir ve her kula cemaatin bereketi nedeniyle kâmil namazın sevabı yazılır."⁸⁸² Buradan anlamaktayız ki Medyeniye tarîkatinde müritler Resûlüllâh'ın sünnetine tâbî olarak namazlarını cemaatle kılmaya teşvik ediliyordu. Zâten Ebû Medyen, verdiği hükümlerde Resûlüllâh'a tâbî olmadan cennete ulaştıran bir tarîkat olmadığını ifade etmiştir.⁸⁸³

Ebû Medyen, müritlerine işleri bittiğinde kalblerini Rahmân'ı müşâhedeye yönlentmelerini ve sürekli Rablerini istemeleri tavsiye etmiştir."⁸⁸⁴ Çünkü Allâhü Teâlâ: 'Boş kaldığında yine kalk yorul. Ve ancak Rabbinden ümit et, hep ona doğrul.'⁸⁸⁵ buyurmuştur. Ebû Medyen müritlerin ibâdet ederken yorulduklarını farkettiğinde onlara "Demek hakîkaten her güçlkle beraber bir kolaylık var. Muhakkak güçlkle beraber bir kolaylık var."⁸⁸⁶ âyetlerini hatırlatmakta ve âyetleri şöyle yorumlamaktaydı: "Yani oruç tutmanın güçlüğü ile beraber iftar kolaylığı var. Sefer güçlüğü ile beraber iftar kolaylığı var. O halde boş kaldın mı hemen yorul. Yani seferini ve hastalığını bitirdiğin zaman oruç ibâdeti ile kendini yor ve yardım konusunda sadece Rabbine sarıl. Varlıklardan yorulduğunda, kalbini Rahmân olan Allah'ı müşâhede etmeye yönlendir ve buna devam konusunda ancak Rabbine sarıl. Bir ibâdete başladığında, ondan çıkmayı düşünmek yerine içinden 'keşke tam yapabilsen' diye geçir."⁸⁸⁷

Ebû Medyen'e göre şeyh, mürîdinin kalbini tâate yönlendirmeli ve peygamberimizin şu sözünün gereğine sevk etmelidir: "Amellerin Allah'a en sevimli olanı az da olsa devamlı olanıdır."⁸⁸⁸ Şeyhin, mürîdine, namazın farz ve sünnetlerini, Kur'ân'ın içeriğini öğretmesi gerekir. Helâl ve haramı, şüphelilerden kaçınmayı kavratması gerekir. Riyâdan sakınmayı, yanlış tevessül etmekten kaçınmayı, halveti, nefsin temizlenmesini, gözleri haramlardan

⁸⁸¹ Mahmûd, *Ebû Medyen*, s. 46-47 (trc.: s. 144-145).

⁸⁸² Mehdî, *Bihâru'l-Velâye*, s. 438.

⁸⁸³ Hüseyin, *el-Mutasavvife fi'l-Mağribi'l-Aksâ*, s. 43.

⁸⁸⁴ Neccâr, *et-Turuku's-Sûfiyye*, s. 127; Makdîs, *Nüzhetü'l-Anzâr*; II/288-289.

⁸⁸⁵ İnşirah, 94/7-8.

⁸⁸⁶ İnşirah, 94/5-6.

⁸⁸⁷ İbn Arabî, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, II/368 (trc.: V/126).

⁸⁸⁸ Buhârî, *Kitâbü'r-Rikâk*, 18.

korumayı, iffeti muhâfazayı, zikre devamı, alâkalardan sıyrılmayı ve dünyalığı terki ona emretmelidir. Recep ve Şâban ayında, Aşûre gününde, her aydan üç gün oruç tutmak, şeyhin mürîde öğretmesi gereken nâfile amel ve itaatlardandır. Hatta Ebû Medyen müritlerine, Hz. Dâvûd (a.s.) gibi oruç tutmayı emrederdi⁸⁸⁹ ve devam etmesini bilenler için bu; en fazîletli olanıdır, derdi. Bundan sonra da visâl orucunu emrederdi.⁸⁹⁰

E- RİYÂZAT

Arapça, terbiye ve ıslah etme, idman yapma, eğitme gibi anlamları olan riyâzat; nefsi eğitmek üzere onu aç, susuz ve sevdiği şeylerden mahrum bırakmaktır.⁸⁹¹ Ebû Medyen'in riyâzat konusundaki tutumu İbn Arabî'nin şu rivâyetinde anlatılmaktadır:

“Şeyhimiz Ebû Medyen kendisine hediye edilen güzel bir yiyeceği yediği gibi sevmediği bir yiyeceği de yedi. Acıkır ve bir para gelirse, Allah'ın kendisini serbest bıraktığını anlar -çünkü Allah bir yiyecek türüyle doyurmak isteseydi, o yemek kendisine gelirdi- ve şöyle derdi: ‘Bu para yiyeceğin bedelidir. Allah onu beni serbest bırakmak ve denemek için gönderdi.’ Böylelikle içinde bulunduğu halde ibâdete imkân verecek şekilde - yoksa kendi arzusuna ve nefse uygun olanı değil- mizacına en uygun yiyeceği araştırırdı. Bütün yiyecekler mizacına uygun olursa, dünya halinin gereğine bakar, dünyevî hazlara karşı gerekli zühde göre davranırdı. Böylece içinde bulunduğu yerin hükmüne göre nefsin sevmediği çetin yaşantıya yönelerek zaruret hazzıyla yetinirdi, çünkü sadece zaruret esnasında yemek yedi. Zaruret hazzının üzerinde ise bir haz yoktur, çünkü onu isteyen doğadır. Doğanın talebi gerçekleştiğinde ise haz alır.⁸⁹² Bu rivâyetten Ebû Medyen'in içinde bulunduğu duruma göre davrandığını, kendisine hediye edildiğinde sevdiği yiyeceği yediğini, genellikle zaruret miktarıyla yetindiğini, ama nefsinin arzusuna göre hareket etmediğini anlıyoruz.

Medyeniye tarikatında mürîdler, şeyhlerine tabî olarak kendileri istemeden hediye gelen şeyleri kabul ederler ve yerler, nefislerinin istediği şeyleri ise asla kabul etmezler. Sağlığa zararlı olması hariç lezzetli yiyecekleri diğerlerine tercih ederler, sert ve kaba şeyleri giyinme konusunda tereddüt etmezler. Bunlar müptedî mürîdin dışındakiler içindir. Müptedî mürîd ise nefsinin istemediğini alması gerekir.⁸⁹³ Çünkü Ebû Medyen, müritlerini eğitirken

⁸⁸⁹ Buhârî, *Kitâbü's-Savm*, 56.

⁸⁹⁰ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-Mürîd*, s. 55-57 (trc.: s. 167).

⁸⁹¹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 597.

⁸⁹² İbn Arabî, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, III/352 (trc.: VII/365).

⁸⁹³ Senûsî, *es-Selsebilü'l-Muayyen*, s. 61; Neccâr, *et-Turuku's-Sûfiyye*, s. 128.

sıkı riyâzâtlara, nefsânî arzuları yenmek için mücâhadelere son derece önem vermekte ve aç kalmanın önemine sıklıkla değinmektedir. Çünkü ona göre açlık; sâlihlerin yoludur. Mürîdin, nefsini açlığa alıştırmasının yolu ise Allâhü Teâlâ'nın emrettiği üzere oruç turmaktır. Kişinin, nefsini oruca alıştırması gerekir. Çünkü o, ibâdetin aslı, esası, usûlü ve nûrudur. Bu yolda amacına ulaşanlar ancak açlıkla ulaşmıştır.⁸⁹⁴

---

⁸⁹⁴ Ebû Medyen, *Bidâyetü'l-Mürîd*, s. 59-61 (trc.: s. 168-169).

SONUÇ

Kuzey Afrika tasavvufunun şekillenmesinde ve gelişim seyri içerisinde en etkili isim hiç şüphesiz Ebû Medyen'dir. Abdülkâdir Geylânî “doğunun şeyhi” kabul edilirken, Ebû Medyen el-Mağribî ise “batının şeyhi” kabul edilmektedir. Ebû Medyen'e çokça atfedilen ünvanlardan biri “Mağrib'in Cüneydi” ünvanıdır ki bu ünvanın verilme sebebi; Cüneyd-i Bağdâdî'nin sahv-temkin esaslı, İslâm'ın temel esaslarına bağlı sünnî tasavvuf yorumunun Ebû Medyen tarafından benimsenmesi ve Mağrib'de yayılmasıdır. Bir diğer sebebi ise tarîkatlerde “ser-halka” kabul edilen Cüneyd-i Bağdâdî'nin tasavvuf tarihindeki görevini ve eşsiz yerini Mağrib'de Ebû Medyen'in üstlenmesidir. Ancak Ebû Medyen buna ilave olarak Cüneyd-i Bağdâdî'nin sahv-temkin esaslı tasavvuf yorumuyla, semâ, sekr, vecd, aşk ve şevk gibi metafizik unsurları birleştirmiş sahv ve sekrin dengeli olduğu, kendine has yeni bir tasavvuf anlayışı ortaya koymuştur.

Ebû Medyen ilk olarak Endülüs'te ders görmüş, sonra Fas'ta tasavvuf yoluna sülûk etmiş, şeyhi Ebû Ya'zâ'dan hırka giymiş, hacda karşılaştığı Abdülkâdir Geylânî'den feyz almış, Bicaye'de ilim öğretmiş ve Tilimsen'de vefat etmiştir. VI/XII. asırda Mağrib'de tasavvufun şeyhi ve kutbu kabul edilmiştir.

Şeyhi Ali b. Hirzihim'in yanında Gazâlî, Kuşeyrî ve Muhâsibî'nin eserlerini tetkik etmek sûretiyle sünnî tasavvuf anlayışını benimsemiştir. Fütüvvet esaslı tasavvuf anlayışını, Berberî şeyhi Ebû Ya'zâ'dan öğrenmiştir. Mağrib melâmetiyye anlayışını ise İbn Hirzihim'le Ebû Abdullâh ed-Dekkâk'tan almıştır. Biyografi eserlerine göre zamanındaki hiçbir sûfi, onun kadar erken dönem Mağrib tasavvufunu temsil edememiştir. Gerek mürit kitlesi gerekse eserleri ile tasavvufî düşüncesinin nüfûzu, bugüne ulaşmıştır.

Ebû Medyen, ilim öğrenmeye ve öğretmeye, öğrendiği ilimle amel etmeye oldukça önem vermiştir. Melâmî kişiliğiyle sade bir yaşam sürmüş olan şeyh, fütüvvet geleneğine bağlı olarak topluma hizmeti şîâr edinmiştir. İçinde yaşadığı toplumun rûhânî önderi olmakla beraber halkın sorunlarına duyarsız kalmamıştır. Tevekkülü hayatının merkezine oturtmuş, İslâm'ın temel esaslarına bağlı sünnî tasavvuf anlayışını benimsemiş ve binden fazla kerâmet sahibi şeyhin yetişmesine katkıda bulunarak bu anlayışın Mağrib'de yayılmasına öncülük etmiştir.

Ebû Medyen, tarîkatinin temelini Cezâyir'in Bicâye kentindeki Râbitatü'z-Zeyyât'ta atmış, Mağrib tasavvuf akımlarını kendi şahsında bütünleştirmiştir. Ebû Medyen'in öğretileri,

hayatında ve vefatından sonra çok geniş kitlelere ulaşmıştır. Bunda kendisinin aktif çalışmaları olduğu kadar halifeleri/müritlerinin de yorulmak bilmez gayretleri vardır. Ebû Medyen'in müritleri, özellikle VI/XII. asırdan itibaren şeyhlerinin öğretilerini kendi memleketlerine taşımış, onun yolunu özenle takip etmişlerdir. Endülüs'ten Mısır ve Orta Doğu'ya kadar olan coğrafyada şeyhlerinin adıyla özdeşleşen tasavvuf anlayışını yaymaya çalışmışlardır.

Onun, kendisinden en çok etkilenen muhibbi İbn Arabî, çok sevdiği ama görüşemediği Ebû Medyen'i hemen hemen bütün şeyhlerin üstünde tutmuş, onun sözlerini toplamış ve hakkında rivâyet edilen menkıbeleri kendi kitaplarına almıştır. Bu sebeple gerek Ebû Medyen'in görüşleri gerekse Kuzey Afrika'da yayılan Medyeniyye'nin esasları hakkında Muhyiddîn İbn Arabî'nin eserleri ve özellikle *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye* önemli bir kaynaktır. *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*'de kendisinden en çok söz edilen şeyh; Ebû Medyen'dir. Üstelik İbn Arabî, "şeyhim" diye bahsettiği Ebû Medyen'le görüşlerinin aynı olduğunu sürekli dile getirmiştir. İbn Arabî, bilhassa varlık ve vahdet-i vücûd ile ilgili görüşlerini anlatırken sürekli Ebû Medyen'den referanslarda bulunmuştur. Hatta İbn Arabî'nin, vahdet-i vücûd fikrinin ilk nüvelerini Ebû Medyen'den aldığını söyleyebiliriz. Ayrıca İbn Arabî, Ebû Medyen'in mânevî üstünlüğünü ifade etmiş, onun kasîdesine tahmis yazmış, ona olan derin hürmetini ve samimi duygularını her fırsatta ifade etmiştir.

Asrının kutbu kabul edilen Ebû Medyen'in öğretileri, en çok Ebu'l-Hasan eş-Şâzilî tarafından yayılmıştır diyebiliriz. Çünkü Ebû Medyen, Ebu'l-Hasan eş-Şâzilî'nin dört şeyhinin de şeyhidir. Bu sebeple Ebû Medyen'in Şâziliyye tarîkatinde ve Kuzey Afrika'daki tasavvuf düşüncesinin şekillenmesinde büyük etkisi olmuştur.

Şeyh Ebû Medyen, fikirleri ve şahsiyetiyle gerek Mağrib ve gerekse Şark İslam dünyasında derin izler bırakmıştır. Şöyle ki: Anadolu'da Gülşeniyye, İran'da Ni'metullâhiyye, Hindistan'da Gavsıyye müritleri, onu kutup kabul etmiş, ismini daima saygıyla yâdetmişler ve tarîkat silsilelerini Ebû Medyen'e dayandırmışlardır. Bu bağlamda diyebiliriz ki Ebû Medyen el-Mağribî'nin, altıncı ve yedinci asır tasavvuf düşüncesinde çok geniş bir tesiri vardır. Medyeniyye tasavvuf okulu, pek çok tarîkatin doğuşuna zemin hazırlamış; farklı tarîkat mensupları da kendilerini Ebû Medyen'le ilintilemek zaruretini hissetmiştir.

Medyeniyye, Kuzey Afrika'da ortaya çıkan ilk tarîkat olmasına ve bu coğrafyada görülen diğer tarîkatler üzerinde etkili olmasına rağmen zamanla başta Şâziliyye ve Senûsiyye olmak üzere diğer tarîkatler içerisinde erimiş ve XIX. yüzyıla gelindiğinde

kendilerini Medyenî olarak ifade eden mensupları giderek azalmıştır. Bunun sebebi Ebû Medyen'in halifeleri/müritlerinin başka tarîkatlerden icazetli olmaları veya yeni bir tarîkatle daha çok meşhur olmalarıdır.

Şeyhin gerçekleştirdiği sohbetlerinin tesiri ve halîfelerinin/müritlerinin yoğun gayretleri ile Medyeniyye, Mağrib İslam toplumundaki tasavvuf anlayışına asırlardır model olmuştur. Mağrib tarihi boyunca Ebû Medyen mesajının yeniden gün yüzüne çıktığı, sık sık yenilendiği görülmektedir. İslam toplumunda ne zaman bir çürüme ve bozulma görülse Ebû Medyen düşüncesinin çözüm yolu olarak görüldüğü bilinmektedir. Onun kaleme aldığı mensur ve manzum eserleri, Mağrib ve Şark İslam dünyasında şöhret bulmuş, hikmetleri ile hikmet geleneğinin neşv ü nemâ bulması sağlanmıştır. Ebû Medyen'e ait kasîde ve şiirler, zikir meclislerinde terennüm edilen ilâhîler olmuştur. Onun meşhur kasideleri ve bilhassa *el-Kasîdetü'n-Nûniyye* edebî başyapıtlardan sayılmakta, bugün hâlen Mağrib'de dillerden düşmemektedir. Dolayısıyla tesir halkası hem silsile hem de eserleri yolu ile günümüze kadar devam etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

Abdülcebbar Abdurrahmân, *Zahâirü't-Türâsi'l-Arabiyyi'l-İslâmî*, ?-1981.

Abdülhalîm Mahmûd, *Şeyhu's-Şüyüh Ebû Medyen el-Gavs Hayâtühû ve Mi'râcühû İllâh*, Kâhire-1978.

Abdülvehhâb b. Mansûr, *A'lâmü'l-Mağribi'l-Arabî*, Rabat-1929.

Abu'n-Nasr, Jamil M., *Son Dönem Tasavvuf Akımlarından Ticâniyye ve Tekrûr Hareketi*, çev.: Kadir Özköse, Ankara-2000.

Aclûnî, İsmâil b. Muhammed, *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs*, haz.: Ahmed el-Kalâs, Beyrut-1399/1979.

Addas, Claude, "Abu Madyan and Ibn 'Arabi", *Muhyiddin Ibn 'Arabi: A Commemorative Volume*, ed.: Stephan Hirtenstein and Michael Tiernan, Shaftesburg-1993.

Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Kâhire-ts.

Ahmed Münîb Bandırmalızâde, *Mir'âtü't-Turuk*, ?-1306.

Akabî, Salâh Müeyyed, *et-Turuku's-Sûfiyye ve 'z-Zevâyâ bi'l-Cezâir Târihuhâ ve Neş'etuhâ*, Beyrut-2002.

Allan, Ahmed b. İbrâhim, *Şerhu İbn Allân alâ Kasîdeti'l-Ârifî Billah Ebî Medyen*, Mısır-1305/1887.

Ankarâvî, İsmâil, *Minhâcu'l-Fukara*, haz.: Saadettin Ekici, İstanbul-2005 (ikinci baskı).

Arûsî, Mîhrüddîn, *İki Gavs-ı Enâm Abdülkâdir ve Abdüsselâm*, çev.: Mim Kemal Öke, İstanbul-1999.

Aşkar, Mustafa, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, Ankara-2001.

Austin, Ralph W., *Endülüs Sufileri*, trc.: Refik Algan, İstanbul-2006.

----- "I Seek God's Pardon", *Studies in Comparative Religion*, Spring-1973, c. VII.

Aykut, Said, "Abdürrahîm el-Kınâî", *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, İstanbul-1995.

Aytekin, Arif, "İbn Tûmert", *D.İ.A.*, İstanbul-1999, c. XX.

Azamat, Nihat, "Ali b. Meymûn", *D.İ.A.*, İstanbul-1989, c. II.

----- "Amûdiyye", *D.İ.A.*, İstanbul-1991, c. III.

Berque, Augustin, “Art Antique et Art Musulman en Algérie”, *Cahiers du Centenaire de L’Algerie*, Paris-ts., c. VI.

Bâdisî, Abdülhak b. İsmail, *el-Maksadü’ş-Şerif ve ’l-Menzeu’l-Latîf fi’t-Ta’rîf bi Sülehâi’r-Rîf*, thk.: Saîd E’râb, Rabat-1993.

Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü’l-Ârifîn Esmâü’l-Müellifîn ve Âsârü’l-Musannifîn*, İstanbul-1951.

----- *Îzâhü’l-Meknûn fi’z-Zeyl alâ Keşfi’z-Zünûn an Esâmi’u’l-Kütüb ve ’l-Fünûn*, tsh.: Şerefettin Yaltkaya-Kilisli Rifat Bilge, İstanbul-1945.

Bahtî, Cemâl Allâl, *el-Hudûru’s-Sûfî fi’l-Endülüs ve ’l-Mağrib ilâ Hudûdi’l-Karni’s-Sâbii’l-Hicrî: Dirâsetün Târihiyyetün fi Mevâkıfî İbn Hâmîri’s-Sebtî mine’t-Tasavvufi ve ’l-Mutasavvife*, Kâhire-2005.

Bâişen, Şehâbeddîn Ahmed b. Abdilkâdir, *el-Beyân ve ’l-Mezîd el-Müştemil alâ Maâni’t-Tenzîh ve Hakâiki’t-Tevhîd*, Beyrut-2005.

Bardakçı, M. Necmettin, *Endülüslü Sûfî İbnü’l-Arif ve Mehâsinü’l-Mecâlis*, İstanbul-2005.

----- “İbnü’l-Arabî Öncesi Endülüs’te Tasavvuf”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara-2009, sayı: 23.

Basset, Rene, “İbn Tûmert”, *M.İ.A.*, İstanbul-1977, c. V (ikinci kısım).

Bedevî, Abdurrahmân, “Ebû Medyen ve İbn Arabî”, *Kitâbu’t-Tezkârî Muhyiddin İbn Arabî* (içinde), Kâhire-1969.

Bel, Alfred, *el-Fıraku’l-İslâmiyye fi’ş-Şimâli’l-İfrîkiyye*, trc.: Abdurrahmân Bedevî, Beyrut-1987.

----- “Ebû Medyen”, *M.İ.A.*, İstanbul-1977, c. IV.

----- “Sidi Bou Medyan et son Maître ed-Daggag a Fes”, *Melanges Rene Basset*, Editions Ernest Lereoux, Paris-1923, c. I.

Berthels, E., “Nîmetullah Velî”, *M.İ.A.*, İstanbul-1964, c. IX.

Bozkurt, Birgül, “İbn Seb’in, Hayatı, İlmî Kişiliği ve Eserleri”, *CÜİFD*, Sivas-2008, c. XII/II.

Brockelmann, Carl, *Geschichte der Arabischen Litteratur (GAL)*, Leiden-1943.

----- *Geschichte der Arabischen Litteratur Supplementband (GAS)*, Leiden-1937.

Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâil, *el-Câmiu’s-Sahîh*, İstanbul-1992.

Bukârî, Ahmed, *el-İhyâü ve’t-Tecdîdü’s-Sûfî fi’l-Mağrib (1204-1330/1790-1912)*, Rabat-2006.

- Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul-1975.
- Câdullâh, Menâl Abdülmün'im, *et-Tasavvuf fî Mısr ve 'l-Mağrib*, İskenderiye-ts.
- Câmî, Abdurrahmân, *Nefahâtü 'l-Üns min Hadarâti 'l-Kuds*, trc. ve şrh.: Lâmiî Çelebi, haz.: Süleyman Uludağ, İstanbul-1980.
- Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara-1997.
- Cendî, Müeyyedüddîn, *Nefhatü'r-Rûh ve Tuhfetü'l-Fütûh*, tsh.: Necîb Mâyil Herevî, Tahran-1982.
- Cezzâr, Fikri Zekî, *Medâhilü 'l-Müellifin ve 'l-A 'lâmi 'l-Arab*, Riyâd-1994.
- Chatelier, A. Le, *Les Confreries Musulmanes du Hedjaz*, ed.: Ernest Leroux, Paris-1887.
- Chodkiewicz, Michel, *Sahilsiz Bir Umman Muhyiddin İbn Arabi*, trc.: Atila Ataman, İstanbul-2003.
- Cornell, Vincent J., *The Way of Abû Madyan: Doctrinal and Poetic Works of Abû Madyan Shu'ayb al-Husayn al-Ansârî (c. 509-594/1115-1198)*, Cambridge-1996 ("Onüçüncü Yüzyılda Mağrib Tasavvufu ve Ebû Medyen" *Tasavvufî Hikmet ve Risâleler*, haz.: Kadir Özköse, Konya-2008).
- *Realm of the Saint Power and Authority in Moroccan Sufizm*, Austin-1998.
- Çakmaklıoğlu, M. Mustafa, *Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye Göre Dil-Hakikat İlişkisi Marifetin İfadesi Sorunu*, Ankara-2005 (doktora tezi).
- "Muhyiddîn İbnü'l-Arabî (560-638/1165-1240), et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye fî Islâhı Memleketi'l-İnsâniyye", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara-2006, sayı: 17.
- Çiçek, Yâkup, *el-Mevridü 'l-Hâs bi'l-Havâs fî Tefsîri Sûreti 'l-İhlâs (Giriş)*, İstanbul-1996.
- Demirci, Mehmet, "Desûkiyye", *D.İ.A.*, İstanbul-1994, c. IX.
- Dermenghem, Emile, *Le Culte des Saints Dans l'Islam Maghreb*, Paris-1982 (ikinci baskı).
- Ebû İzze, Ahmed b. Abdilmelik, "Ebû Medyen", *Dâiretü 'l-Maârif-i Büzürg-i İslâmî*, ed.: Kazım Mûsâvî Bocnurdî, Tahran-1994, c. VI.
- Ebu'l-Kâsım Sa'dullâh, *Târîhu 'l-Cezâiri 's-Sekafi*, Beyrut-1998.
- Ebû Medyen, Şuayb b. Hüseyin, *Dîvan*, haz.: Mustafa eş-Şevâr, Dimaşk-1938.

----- *Bidâyetü'l-Mürîd*, Beyazid Devlet Ktp., d. no: 7886, vr.: 67a-72b; *The Way of Abû Madyan* (içinde), haz. ve trc.: Vincent J. Cornell, Cambridge-1996, (*Tasavvufî Hikmet ve Risâleler* (içinde), haz.: Kadir Özköse, Konya-2008).

----- *Ünsü'l-Vahîd ve Nüzhetü'l-Mürîd fî İlmi't-Tevhîd*, Süleymaniye ktp., Hacı Mahmud Efendi 2310, vr.: 53-58, Esad Efendi 1689, vr.: 90-94 (*Hikemiyyât-ı Ebû Medyen*, trc.: İsmâil Hakkı Bursevî, İstanbul-1328).

----- *el-Akîdetü'l-Mübâreke*, İstanbul Millet Ktp., Ali Emiri Farsî 833, vr.: 41-42; Beyazid Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi 3273, vr.: 18a-b; *The Way of Abû Madyan* (içinde), s. 49-53.

----- *Hırzû'l-Aksâm li Cemû'l-İlel ve'l-Eskâm*: Süleymaniye Ktp., Esad Efendi 415, vr.: 149-158.

----- *El-Kasîdetü'l-Bâiyye*, *The Way of Abû Madyan* (içinde), [*Kasîde-i Bâiyye*, *Tasavvufî Hikmet ve Risâleler* (içinde), haz.: Kadir Özköse, Konya-2008].

----- *El-Kasîdetü'l-Lâmiyye*, *The Way of Abû Madyan* (içinde), [*Kasîde-i Lâmiyye*, *Tasavvufî Hikmet ve Risâleler* (içinde), haz.: Kadir Özköse, Konya-2008].

----- *el-Kasîdetü'l-Mîmiyye*, *The Way of Abû Madyan* (içinde), [*Kasîde-i Mîmiyye*, *Tasavvufî Hikmet ve Risâleler* (içinde), haz.: Kadir Özköse, Konya-2008].

----- *El-Kasîdetü'n-Nûniyye*, *The Way of Abû Madyan* (içinde), [*Kasîde-i Nûniyye*, *Tasavvufî Hikmet ve Risâleler* (içinde), haz.: Kadir Özköse, Konya-2008].

----- *El-Kasîdetü'r-Râiyye*, *The Way of Abû Madyan* (içinde), [*Kasîde-i Râiyye*, *Tasavvufî Hikmet ve Risâleler* (içinde), haz.: Kadir Özköse, Konya-2008].

Elmore, Gerald T., *Islamic Sainthood in the Fullness of Time: Ibn al-'Arabi's Book of the Fabulous Gryphon*, Leiden-1999.

----- "Ibn al-Arabi's 'Cinquain' (Tahmis) on a Poem by Abû Madyan", *Arabica: Journal of Arabic and İslamic Studies Revue de Etudes Arabes et İslamiques*, Leiden-1954, c. XLVI.

----- "The Flight of the Fabulous Gryphon", *The Journey of the Heart*, Oxford-1996, sayı: 19.

Endülüsî, Muhammed b. Muhammed el-Vezîru's-Serrâc, *el-Hulelü's-Sündüsiyye fî'l-Ahbâri't-Tûnusiyye*, thk.: Muhammed el-Habîb el-Heyle, Beyrut-1984.

Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarîkatlar*, İstanbul-1994.

Ertan, Veli, *Afrika'da ve Avrupa'da İslâmiyet*, İstanbul-1968.

Fâsî, Ali b. Ebî Zer', *el-Enîsü'l-Mutrib Biravdı'l-Kurtâs fî Ahbâri Mülûki'l-Magrib ve Târîh-i Medîneti Fâs*, Rabat-1972.

Fâsî, Allâl, *et-Tasavvufu'l-İslâmî fî'l-Mağrib*, haz.: Abdurrahmân b. el-Arabî el-Cerîşî, Rabat-1998.

Fâsî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdilkerîm et-Temîmî, *el-Müstefâd min Menâkibi'l-Ubbâd bi-Medîneti Fâs ve mâ Yelihâ mine'l-Bilâd*, thk.: Muhammed eş-Şerîf, Tıtvân-2002.

Fergânî, Saîdüddîn Saîd, *Meşârikü'd-Derârî: Şerhu Tâiyye İbn Fâriz*, ?-1987.

Firûzâbâdî, Muhammed b. Ya'kûb, *el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît (Kâmus Tercemesi)*, terc.: Âsım Efendi, İstanbul-1305.

F. Krenkow, "Yâfî", *M.İ.A.*, İstanbul-1986, c. XIII.

Geoffroy, Eric, *Introduction to Sufism: The Inner Path of Islam*, trc.: Roger Gaetani, World Wisdom-2010.

----- "La Voie du Blâme: Une Modalité Majeure de la Sainteté en Islam, D'après l'exemple du Cheikh 'Alî Ibn Maymûn al-Fâsî (m. 917/1511)", *Saint et Sainteté Dans le Christianisme et en Islam-Le Regard des Sciences de l'homme*, Paris-ts.

----- "Le Rayonnement Spirituel Etinitiatique de Sidi Abû Madyan au Proche-Orient (Égypte-Syrie)", *Religioperennis.org*, tarih: 29/06/2012.

Gökbulut, Süleyman, *Necmeddîn Kübrâ -Hayatı, Eserleri, Görüşleri-*, İstanbul-2010.

Gölpınarlı, Abdülbâkî, *Simavna Kadıoğlu Şeyh Bedreddin*, İstanbul-1966.

Gubrînî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ahmed b. Abdullâh b. Muhammed, *Unvânü'd-Dirâye fî-men Urife mine'l-Ulemâ fî'l-Mieti's-Sâbiati bi-Bicâye*, thk.: Âdil Nüveyhiz, Beyrut-1969.

Gündüz, İrfan, "Cebertî İsmâil b. İbrâhim", *D.İ.A.*, İstanbul-1993, c. VII.

Gürer, Dilaver, *Abdülkâdir Geylânî Hayatı Eserleri Görüşleri*, İstanbul-2003.

----- *Fusûsu'l-Hikem ve Mesnevî'de Peygamberlerin Öyküleri*, İstanbul-2002.

----- "Medyeniyye", *D.İ.A.*, Ankara-2003, c. XXVIII.

Güven, Mustafa Salim, *Ebu'l-Hasan eş-Şâzilî ve Şâziliyye*, İstanbul-1999 (basılmamış doktora tezi).

Habeşî, Abdullâh Muhammed, *Câmiü's-Şürûh ve'l-Havâşî: Mu'cemu Şâmilî'l-Esmâi'l-Kütübi'l-Mesrûha fî't-Türâsi'l-İslâmî ve Beyâni Şürûhuhâ*, Ebû Dabî-2004.

Hafnâvî, Ebu'l-Kâsım Muhammed, *Ta'rîfü'l-Halef bi-Ricâli's-Selef*, thk.: Muhammed Ebu'l-Ecfân-Osman Battîh, Beyrut-1982.

Halil b. İsmâil, *Simavna Kadısoğlu Şeyh Bedreddin Menâkıbı*, haz.: Abdülbâki Gölpinarlı-İsmet Sungurbey, İstanbul 1967.

Hamdî, Abdülmün'im Muhammed Hüseyin, *Târîhu'l-Mağrib ve'l-Endülüs fî Asrı'l-Murâbitîn*, İskenderiye-1986.

Harekât, İbrahim, "Fas", *D.İ.A.*, İstanbul-1995, c. XII.

Harîrîzâde, Muhammed Kemâleddîn Efendi, *Tibyânu Vesâili'l-Hakâik fî Beyâni Selâsili't-Tarâik*, Süleymaniye Ktp. İbrâhim Efendi, d. no: 430-432.

Hıñslâvî, Zâim, "Cezâyir Tarihinde Tasavvuf", *Tasavvuf İlmî Akademik Araştırma Dergisi*, trc.: Dilâver Gürer, İstanbul-2010, sayı: 26.

Hıra, Ayhan, *Şeyh Bedreddin'in Fıkıhçılığı*, İstanbul-2006 (basılmamış doktora tezi).

Hucvirî, Ali b. Osman Cüllâbî, *Keşfü'l-Mahcûb*, tah.: İs'âd Abdülhâdî Kandîl, Beyrut 1980 (*Keşfü'l-Mahcûb Hakikat Bilgisi*, haz.: Süleyman Uludağ, İstanbul 1996).

Hufenî, Abdülmün'im, *el-Mevsûatü's-Sûfiyye*, Kâhire-2006.

Hülya Küçük-Hamza Küçük, "Endülüs'ten Önemli bir Sima: İbn Berrecan", *SÜİFD*, Konya-2002, sayı: 14.

Hüseyin Seyyid Abdullâh Murad, *el-Mutasavvife fî'l-Mağribi'l-Aksâ fî Asrı'l-Murâbitîn ve'l-Muvahhidîn*, Kâhire-1994.

İbn Abbâd, Ebû Abdullah Muhammed b. İbrâhim er-Rundî, *Gaysü'l-Mevâhibi'l-Alâiyye fî Şerhi'l-Hikemi'l-Atâiyye*, Kâhire-1303.

İbn Acîbe, Ahmed b. Muhammed b. Hasenî, *el-Fütühâtü'l-İlâhiyye fî Şerhi'l-Mebâhisi'l-Asliyye*, thk.: Abdurrahmân Hasan Mahmûd, Kâhire-ts., yay.: Alemü'l-Fikr.

İbn Allân, Muhammed b. Ali b. Muhammed Allân Bekrî Sıddıkî, *Şerhü'l-Hikemi'l-Gavsiyye li-Şeyhi's-Şuyûh Seyyidî Ebî Medyen et-Tilimsânî el-Mağribî*, thk.: Ahmed Ferîd el-Mezîdî, Kâhire-2008.

İbn Arabî, Muhyiddîn, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, tsh.: Ahmed Şemseddîn, Beyrut-1971 (trc.: Ekrem Demirli, İstanbul-2006).

----- *Füsûsu'l-Hikem*, trc. ve şrh.: Ahmed Avni Konuk, haz.: Mustafa Tahralı-Selçuk Eraydın, İstanbul-1990.

----- *Mevâkıu'n-Nücûm ve Metâliu Ehilleti'l-Esrâri ve'l-Ulûm*, tsh.: Muhammed Bedreddîn en-Na'sânî, Mısır-1907.

----- *Kitâbü Muhâdarati'l-Ebrâr ve Mûsâmereti'l-Ahyâr*, Beyrut-1968.

----- *et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye fî Islâh-ı Memleketi'l-İnsâniyye*, trc. ve şrh.: Ahmed Avni Konuk, haz.: Mustafa Tahralı, İstanbul-1992.

----- *Ruhu'l-Kuds İbn Arabi'nin Feyz Aldığı Sûfiler*, trc.: Vahdettin İnce, İstanbul-2005.

----- *Kitâbü'l-İsfâr an Netâici'l-Esfâr*.

İbn Batûta, Ebû Abdullâh Şemseddin Muhammed b. Abdullâh, *İbn Batûta Seyahatnâmesi*, haz.: Mümin Çevik, İstanbul-1983.

İbn Haldûn, Abdurrahmân, *et-Ta'rîf bi İbni Haldûn ve Rihletuhû Garben ve Şarkan*, thk.: Muhammed b. Tâvî et-Tancî, Kâhire-1951.

İbn Kunfûz, Ebu'l-Abbâs el-Hatîb el-Kasantînî, *Ünsü'l-Fakîr ve İzzü'l-Hakîr*, nşr.: Muhammed el-Fâsî- Adolf Fur, Rabat-1965.

İbn Mâce, Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd, *es-Sünen*, Kâhire-1975.

İbn Meryem, Ebû Abdullâh Muhammed İbn Muhammed İbn Ahmed, *el-Büstân fi Zikri'l-Evliyâi ve'l-Ulemâi bi-Tilimsân*, Cezâyir-1326/1908.

İbn Sabbâğ, Muhammed b. Kâsım Himyerî, *Dürretü'l-Esrâr ve Tuhfetü'l-Ebrâr*, nşr.: İbrâhim er-Rifâî, İskenderiye-1915.

İbnü'l-Ahmer, Ebu'l-Velîd İsmâil b. Yûsuf el-Gırnâtî, *Büyûtâtü Fâsi'l-Kübrâ*, Rabat-1972.

İbnü'l-İmâd, Ebu'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed, *Şezerâtü'z-Zeheb fi Ahbâri men Zeheb*, Beyrut-1994.

İbnü'l-Kâdî, Ebu'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Miknâsî, *Cezvetü'l-İktibâs fi Zikri men Halle Mine'l-A'lâm bi'l-Medîneti Fâs*, Rabat-1974.

İbnü'l-Mülakkın, Ömer b. Ali, *Tabakâtü'l-Evliyâ*, thk.: Nüreddin Şerîbe, Beyrut-1986.

İbnü't-Tevvâh, Ebû Muhammed Abdülvâhid b. Muhammed, *Sebkü'l-Makâl li-Fekki'l-İkâl*, thk.: Muhammed Mes'ûd Cüberân, Beyrut-1995.

İbrâhim, Abdullâh Abdürrezzâk, *Afrika'da Tasavvuf ve Tarikatler*, trc.: Kadir Özköse, Konya-2008.

İnan, Muhammed Abdullah, *Devletü'l-İslâm fi'l-Endülüs*, Kâhire-1988.

İskenderî, Ebu'l-Fazl Tâceddin Ahmed b. Atâillah, *el-Hikemü'l-Atâiyye*, çev.: Saffet Yetkin, Ankara-1950.

----- *Şerhu Kasîdeti Ebî Medyen*, tsh.: Abdülaziz Sâlim es-Sâmîrâî, Dimâşk-1381/1961.

----- *Unvânü't-Tevfik fi Âdâbi't-Tarîk*, Beyrut-1408.

----- *Tasavvufun İncisi*, trc.: Hâlit Sevimli, Konya-1974.

Johnston, Neil W., "The Way of Abû Madyan: The Works of Abû Madyan Shu'ayb", *Sufi*, London-1997 (Autumn).

Kalin, Ibrahim, "The Way of Abû Madyan: Doctrinal and Poetic Works of Abû Madyan Shu'ayb Ibn al-Husayn al-Ansârî" *The Muslim World Book Review*, London-1998 (Summer), Vol: 18, no: 4.

Kallek, Cengiz, "Hisbe", *D.İ.A.*, İstanbul-1998, c. XVIII.

Kaplan, Hayri, "Fakih bir Sûfî Örneği Olarak Abdulvehhab eş-Şa'rânî", *ÇÜİFD*, Adana-2002, sayı: 2, c. II.

Kara, Kerim, "Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Kalp-Gönül", *Tasavvuf İlmî Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara-2005, sayı: 14.

Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul-1998.

----- "Gülşeniyye", *D.İ.A.*, İstanbul-1996, c. XIV.

----- "İbn Atâullah el-İskenderî", *D.İ.A.*, İstanbul-1999.

Karabulut, Ali Rızâ, *Mu'cemü'l-Mahtûtâtî'l-Mevcûde fî Mektebâti İstanbul ve Anadolu*.

"Karaviyyîn Câmîi", www.tarihbilinci.com, tarih: 10/10/2012.

Kâşânî, Abdürrezzâk, *Şerhu Fusûsi'l-Hikem*, Mısır-1321.

Kehhâle, Ömer Rızâ, *Mu'cemü'l-Müellifîn: Terâcimu Musannifi'l-Kütübi'l-Arabiyye*, Beyrut-ts.

Keklik, Nihat, *İbnü'l-Arabî'nin Eserleri ve Kaynakları İçin Misdak Olarak el-Fütuhât el-Mekkiyye*, Ankara-1990.

----- *Muhyiddîn İbnü'l-Arabî Hayatı ve Çevresi*, İstanbul-1966.

Kettânî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ca'fer b. İdris, *Selvetü'l-Enfâs ve Mühâdesetü'l-Ekyâs bi-men Akbera mine'l-Ulemâ ve's-Sulehâ bi-Fâs*, thk.: Abdullâh Kâmil Kettânî-Hamza b. Muhammed Tayyib Kettânî-Muhammed Hamza b. Ali Kettânî, ?-2004, Darü'l-Beyzâ: Darü's-Sekâfe.

Kılıç, M. Erol, "İbnü'l-Arabî, Muhyiddin" *D.İ.A.*, İstanbul-1999, c. XX.

----- "Ekberiyye", *D.İ.A.*, İstanbul-1994, c. X.

----- "Ni'metullâh-ı Velî", *D.İ.A.*, İstanbul-2007, c. XXXIII.

Koçak, Âbid Yaşar, *al-Murtazâ al-Zabîdî ve 'İkd al-Cavhar al-Samîn'i*, İstanbul-1986 (basılmamış doktora tezi).

Konur, Himmet, *İbrâhim Gülşenî: Hayatı, Eserleri, Tarikatı*, İstanbul-2000.

Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, şerh ve takdim: Nevâf el-Cerrâh, Beyrut-2001 [*Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risalesi*, haz.: Süleyman Uludağ, İstanbul-1999 (üçüncü baskı)].

Lâlikâî, Hibetullâh b. Hasan b. Mansûr, *Şerhu Usûli Ehli's-Sünnet ve'l-Cemeat*, thk.: Ahmed Sa'd Hamdân, Riyad-1402.

Le Chatelier, Alfred, "Chadeliya", *Les Confreries Musulmanes du Hedjaz*, Paris-1887.

Lings, Martin, *Yirminci Yüzyılda Bir Veli Şeyh Ahmed el-Alavî*, İstanbul-2009.

Mahlûf, Muhammed b. Muhammed b. Ömer, *Şeceretü'n-Nûri'z-Zekiyye fî Tabakâti'l-Mâlikiyye*, Beyrut-2003.

Makdisî, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Tâhir, *Tezkiretü'l-Mevzuât*.

Makdiş, Mahmûd, *Nüzhetü'l-Anzâr fî Acâibi't-Tevârih ve'l-Ahbâr*, thk.: Muhammed Mahfûz, Ali ez-Zuvârî, Beyrut-1988.

Makkarî, Ahmed b. Muhammed et-Tilimsânî, *Nefhü't-Tıyb*, thk.: İhsan Abbâs, Beyrut-1997.

Margoliouth, D. S., "Şâziliye", *M.İ.A.*, İstanbul-1970.

Masatoshi, Kısachı, "Institutionalized Sufism and Non- Institutionalized Sufism: A Reconsideration of the Groups of Sufi Saints of the Non-*Ṭarīqa* Type as Viewed through the Historical Documents of Medieval Maghreb", *Kyoto Bulletin of Islamic Area Studies (2-1)*, Tokyo-2008.

Massignon, Louis, *Annuaire Du Monde Musulman*, Paris-1923.

----- "Tarîkat", *M.İ.A.*, İstanbul-1974, c. XII.

Mcgregor, Richard J.A., "The Way of Abû Madyan: Doctrinal and Poetic Works", *Jusûr*, Los Angeles-1997, c. XIII.

Mediano, Fernando Rodriguez, "The Way of Abû Madyan: Doctrinal and Poetic Works of Abû Madyan Shu'ayb Ibn al-Husayn al-Ansârî", *Al-Qantara Revista de Estudios Arabes*, Madrid-1999, c. XX.

Medkur, İbrâhim (ve diğeri), *İbn Arabî Anısına Makaleler*, çev.: Tahir Uluç, İstanbul-2002.

Mehdî, Cevdet Muhammed Ebu'l-Yezîd, *Bihâru'l-Velâyeti'l-Muhammediyye fî Menâkıbı A'lâmi's-Sûfiyye*, Kâhire-1998.

Mekkî, Ebû Tâlib, *Kütü'l-Kulûb fî Muâmeleti'l-Mahbûb*, trc.: Yakup Çiçek-Dilaver Selvi, İstanbul-2004.

Menûfi, Seyyid Mahmûd Ebu'l-Feyz, *Cemheretü'l-Evliyâ*, Kâhire-1967.

Mevsilî, Ebu'l-Feth Ziyâüddîn Nasrullâh b. Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerîm, *el-Mislü's-Sâir fî Edebi'l-kâtib ve 'ş-Şâir*, thk.: Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, Beyrut-1995.

Morsy, Magali, "Kuzey Afrika'da Tasavvufun Rolü", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, çev. Kadir Özköse, Ankara-1999, sayı: 2.

Muhyî-i Gülşenî, Muhammed Muhyiddîn Gülşenî, *Menâkıb-ı İbrâhim Gülşenî*, haz.: Tahsin Yazıcı, Ankara-1982.

Mulîn, Muhammed er-Reşîd, *Asru'l-Mansûri'l-Muvahhidî*, Rabat-ts., Matbaatü'ş-Şimâli'l-İfrikiyye.

Mutlu, İsmail, *Tarikatler-1 Vefâiyye, Kadiriyye, Yeseviyye, Rifâiyye, Medyeniyye*, İstanbul-2000.

Münâvî, Abdürraûf, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye fî Terâcimi's-Sâdâti's-Sûfiyye*, thk.: Abdulhamîd Sâlih Hamdan, Kâhire-ts., yay.: el-Mektebetü'l-Ezheriyye.

Müstakimzâde, Süleyman Sa'deddîn, *Mecelletü'n-Nisâb fi'n-Neseb ve'l-Künâ ve'l-Elkâb*, Ankara-2000.

N. Hanif, *Biographical Encyclopaedia of Sufis: Africa and Europe*, New Delhi-2002.

Naci, Hikmet, *Tarih Boyunca Kuzey Afrika ve "Berberî"ler*, İstanbul-1955.

Na'sân, Muhammed Hişâm, *Mevsûatü A'lâmi'l-Ulemâi ve'l-Üdebâi'l-Arabi'l-Müslimîn*, Beyrut-2005.

Nebhânî, Yûsuf b. İsmâil, *Câmiu Kerâmâti'l-Evliyâ*, thk.: İbrâhim Atvah Ivaz, Mısır-1965.

Neccâr, Âmir, *et-Turuku's-Sûfiyye fî Mısr*, Kâhire-1983.

Necîb Zebîb, *el-Mevsûatü'l-Âme li Târîhi'l-Mağrib ve'l-Endülüs*, Beyrut-1995.

Nûrbahş, Cevâd, "The Nimetullâhî" *Islamic Spirituality*, Newyork-1991, c. II.

Ocak, Ahmet Yaşar, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15.-17. yüzyıllar)*, İstanbul-1999 (ikinci baskı).

Oktave Depont-Xavier Coppolani, *Les Confreries Religieuses Musulmanes*, Alger-1897.

Özdemir, Mehmet, *Endülüs Müslümanları: Siyasi Tarih*, Ankara-1994.

----- *Endülüs Müslümanları III (İlim ve Kültür Tarihi)*, Ankara-1997.

----- Ebû Yûsuf el-Mansûr", *D.İ.A.*, İstanbul-1994, c. X.

----- "Muvahhidler", *D.İ.A.*, İstanbul-2006, c. XXXI.

Özköse, Kadir, *Muhammed Senâsî Hayatı, Eserleri, Hareketi*, İstanbul-2000.

- *Mağrib Tasavvufu Hanedanlıklar-Tarikatlar Tekkeler-Sufiler*, Konya-2010.
- “İbnü’l-Arabî’nin Şeyhi Ebû Medyen Şuayb el-Ensârî’nin Hayatı, Eserleri ve Tesir Halkası”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara-2008, sayı: 2.
- “Ebû Medyen Şuayb el-Ensârî’nin Tasavvufî Düşüncesi”, *CÜİFD*, Sivas-2007, sayı: 2, c. XI.
- “Başlangıçtan Günümüze Kadar Afrika’da İslam ve Tasavvuf”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara-2001, sayı: 7.
- “Fas’ta Tîunfîr Ribâtı ve Emgâriyye Tarîkatı ‘et-Tâifetü’s-Sanhâciyye’ ”, *Tasavvuf İlmî Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara-2007, sayı: 19.
- “Mağribli Müslümanlar Arasında Cömertliğin Pîrî Olarak Tanınan Ebu’l-Abbâs es-Sebtî ve Tasavvuf Düşüncesi”, *EKEV Akademi Dergisi*, Erzurum-2007, sayı: 30.
- Rinn, Louis, *Marabouts et Khouan Etude sur L’Islam en Algerie*, Paris-1884.
- R. P. Scheindlin, “Abû Madyan al-Tilimsânî”, *Encyclopedia of Arabic Literature*, London-1998.
- Saâlibî, Abdurrahmân, *el-Cevâhiru’l-Hassân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, thk.: Ammâr et-Tâlibî, Cezâyir-2007.
- Sâdık Vicdânî, Ebû Rıdvân M., *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye (Kâdiriyye)*, İstanbul-1340.
- Safedî, Selahaddin Halil b. Aybek, *el-Vâfi bi’l-Vefeyât*, nşr.: Vedad Kâdî, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag-1991 (ikinci baskı).
- Saîdûnî, Nâsiruddîn, *Dirâsâtü Endülüsiyye*, Beyrut-2003.
- Sâlihiyye, Muhammed İsâ, *el-Mu’cemü’s-Şâmil li’t-Türâsi’l-Arabî el-Matbu’*, Kâhire-1995.
- Saraç, Yusuf Ramazan, *İbnü’l-Arabî’nin Kitâbü’l-Bâ Adlı Eseri* (yüksek lisans semineri), Konya-2009.
- Schimmel, Annemarie, *İslam’ın Mistik Boyutları*, çev.: Ergun Kocabıyık, İstanbul-1999.
- *Halifenin Rüyalari İslamda Rüya ve Rüya Tabiri*, çev.: Tûba Erkmen, İstanbul-1999.
- Selâvî, Ahmed. B. Hâlid en-Nâsîrî, *Kitâbü’l-İstiksâ li Ahbâri Düveli’l-Mağribi’l-Aksâ*, thk.: Ahmed en-Nâsîrî, ?-2001, yay.: Vezâratü’s-Sekâfe ve’l-İttisâl.
- Senûsî, Muhammed b. Ali el-Hasenî el-İdrîsî, *es-Selsebilü’l-Muayyen fi’t-Tarâiki’l-Erbâin*, Kâhire-1353.
- Seyyid Muhammed, *Tasavvuf Tarikatlar ve Silsileleri*, İstanbul-2005.

Suyûtî, Celâleddîn, *Câmiu'l-Ehâdis*, haz.: Abbâs Ahmed Sakr-Ahmed Abdülcevâd, Damascus-ts.

Sühreverdi, Ebû Hafs Şihâbüddîn Ömer, *Avârifü'l-Maârif*, Beyrut-1966 (*Tasavvufun Esasları Avârifü'l-Maârif Tercemesi*, haz.: H. Kâmil Yılmaz-İrfan Gündüz, İstanbul-1989).

Sülemî, Ebû Abdurrahmân, *Kitâbü'l-Fütüvvet*, thk.: Süleyman Ateş, Ankara-1977.

Şa'rânî, Abdülvehhâb b. Ahmed, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Beyrut-1997 (trc.: Abdulkadir Akçiçek, İstanbul-1969/1986).

----- *el-Envârü'l-Kudsiyye fî Ma'rifeti Kavâidi's-Sûfiyye*, thk.: Tâhâ Abdülbâkî Sürûr, Beyrut-1988.

Şattanûfî, Nüreddîn Ali b. Yûsuf, *Behçetü'l-Esrâr ve Ma'denü'l-Envâr fî Menâkıbı's-Sâdeti'l-Ahyâr mine'l-Meşâyihü'l-Ebrâr*, Beyrut-2002.

Şâzilî, Hasan b. Muhammed el-Kûhin, *Kitâbü Tabakati's-Şâziliyyeti'l-Kübrâ*, nşr.: Muhammed Edîb el-Câdir, Dimaşk-2000.

Şehbenderzâde, Filibeli Ahmed Hilmi, *Senûsiler ve Sultan Abdülhamid*, haz.: İsmâil Cömert, İstanbul-1992.

----- *İslam Tarihi Hz. Peygamber'den Zamanımıza Kadar*, İstanbul-1982.

Şirâzi, Muhammed Mâ'sûm (Ma'sûm Alişâh), *Tarâiku'l-Hakâik*, Tahran-1339.

Tâdifî, Muhammed b. Yahyâ, *Kalâidü'l-Cevâhir fî Menâkıbı's-Şeyh Abdülkâdir*, Kâhire-1303 [*Cevherden Gerdanlıklar*, trc.: Naim Erdoğan, İstanbul-1993 (ikinci baskı)].

Tâdilî, Ebu'l-Haccâc Yûsuf b. Yahyâ b. Îsâ İbnü'z-Zeyyât, *et-Teşevvüf ilâ Ricâli't-Tasavvuf*, thk.: Ahmed Tefvik, Rabat-1997.

Taftazânî, Ebu'l-Vefâ, *et-Turuku's-Sûfiyye fî Mısr*, Kâhire-1963.

----- "et-Tasavvuf fî Mısr fi'l-Asrı'l-Hâzır" *Uluslararası Birinci İslam Araştırmaları Sempozyumu*, İzmir-1985 ("Asrımızda Mısır'da Tasavvuf", trc.: Selâhattin Parlador).

----- "Mısır'da Sufi Tarikatlerin Tarihi Gelişimi ve Günümüzdeki Durumları", *AÜİFD*, trc.: Mustafa Aşkar, c. XXXV.

"Tasavvuf Ehline Göre Zaman", <http://www.gizliilimler.tr/>, tarih: 02/02/2010.

Tek, Abdürrezzâk, "Sa'dîlik ve Sa'diyye Kültürünün Bursa'daki Temsilcileri", *UÜİFD*, Bursa-2009, sayı: 1, c. XVIII.

Terry, Graham, "Abu Madyan: Exponent of Khurasanian Gnosis in the Maghrib", *Sufi*, London-1999 (Ağustos).

Tirmîzî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ, *es-Sünen*, Kâhire-1964.

- Trimingham, J. Spencer, *The Sufi Orders in İslam*, Oxford-1971.
- Tosun, Necdet, *Bahâeddîn Nakşibend Hayatı, Görüşleri, Tarikatı*, İstanbul-2003.
- Tûmî, Muhyiddîn, *Tabakâtü's-Şâziliyyeti'l-Kübrâ*, Beyrut-1996.
- Tûsî, Ebû Nasr Serrâc, *el-Lüma' İslam Tasavvufu Tasavvufla İlgili Sorular-Cevaplar*, haz.: H. Kâmil Yılmaz, İstanbul-1996.
- Türer, Osman, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, İstanbul-1998.
- Uluç, Tahir, *Tasavvuf Geleneğinde Hırka Giymek ve Giydirmek*, Konya-2001 (basılmamış yüksek lisans tezi).
- Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul-1991.
- "Abdüsselâm b. Meşîş el-Hasenî", *D.İ.A.*, İstanbul-1988, c. I.
- "Ayderûsiyye", *D.İ.A.*, İstanbul-1991, c. IV.
- Ulupınar, Hamide, "İlk Dönem Sûfilerinde Tevhîd Anlayışı" *Tasavvuf İlmî Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara-2008, sayı: 22.
- Uslu, Recep, "Ebû Abdullah Dekkâk", *D.İ.A.*, İstanbul-1994, c. IX.
- Usta, Muhiddin, *Tabibzâde Mehmet Şükrî Efendi ve Silsilenâme-i Sûfiyye İsimli Eseri*, İstanbul-2006 (basılmamış yüksek lisans tezi).
- Üsâme Nâsır Nakşibendî-Zamyâ Muhammed Abbâs, *Mahtûtâtü'l-Edeb fi'l-Methafi'l-İrâkî*, Kuveyt-1985.
- Vassâf, Hüseyin, *Sefîne-i Evliyâ*, Süleymâniye Ktp., Yazma Bağışlar, d. no: 2306, İstanbul-1904, c. I (nşr.: Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, İstanbul-1990).
- Vikor, Knut S., "The Sanûsiyya Tradition", *Arabic Litarature of Africa* (içinde), Leiden-1994.
- Yâfiî, Abdullâh b. Es'âd, *Mir'âtü'l-Cinân ve İbretü'l-Yakzân*, Kâhire-1993.
- *Neşru'l-Mehâsin*, thk.: İbrâhim Atve Ivaz, Kâhire-1961.
- *Ravzu'r-Reyâhîn fi Hikâyâti's-Sâlihîn*, Beyrut-2000.
- Yâkut, Ebû Abdullâh Şihâbüddîn Yâkut b. Abdullâh el-Hamevî, *Kitâbü Mu'cemi'l-Büldân*, Beyrut-1986.
- Yaltkaya, M. Şerafeddin, *Simavne Kadıoğlu Şeyh Bedreddin*, haz.: Hamit Er, İstanbul-1994.
- Yazıcı, Tahsin, "Ebû Medyen", *D.İ.A.*, İstanbul-1994, c. X.
- "Tevhîd", *M.İ.A.*, İstanbul-1974, c. XII.
- Yıldırım, Ahmet, "İlk Dönem Sûfilerinin Peygamber ve Sünnet Anlayışları", *UÜİFD*, Bursa-2000, sayı: 9, c. IX.

Yılmaz, Hasan Kâmil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatler*, İstanbul-2002.

----- *Tasavvufî Bakış*, İstanbul-2003.

Yücer, Hür Mahmut, *Şeyh Sa'deddîn Cebâvî ve Sa'dilik*, İstanbul-2010.

Zebîdî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ahmed, *Tabakâtü'l-Havâs Ehlü's-Sıdkı ve'l-İhlâs*, Beyrut-1986.

Zebîdî, Ebu'l-Feyz Murtazâ Muhammed, *İkdü'l-Cevheri's-Semîn*, haz.: Âbid Yaşar Koçak, İstanbul-1986 (basılmamış doktora tezi).

----- İhtilâfü'l-Asfiyâ bi Ref'i Selâsili'l-Evliyâ, (M. Tancî nüshası fotokopisi, 52 varak) d. no: 4618.

Zehebî, Şemseddîn Muhammed b. Ahmed, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk.: Beşşâr Avvâd Ma'rûf-Muhyî Hilâl es-Serhân, Beyrut-1984.

Zirikli, Hayreddîn, *el-A'lâm: Kâmûsu Terâcim*, Beyrut-1969.

I- ÜNSÜ'L-VAHÎD VE NÜZHETÜ'L-MÜRÎD METNİ⁸⁹⁵

⁸⁹⁵ Bu nüsha; Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi 6465, vr.: 8-10'da kayıtlıdır.

II- ÜNSÜ'L-VAHÎD VE NÜZHETÜ'L-MÜRÎD'İN TERCÜMESİ⁸⁹⁶

Ebû Meyden Şuayb (rh.a.) şöyle der:

Hak Teâlâ varlığın tek hâkimidir. Varlık onunla kâimdir. Madde varlığın kaynağıdır. Madde (kaynak) yok olursa varlık da yok olur.

Bu ilmi (tasavvufu) sadece dinlemek doğru olmaz. Bir kimse şu dört hususa sahip olması gerekir ki bu ilim ona nasip olsun; zühd, ilim, tevekkül ve yakîndir.

Hak Teâlâ her kimse ve her haldeki açık, gizli her şeyi bilir.

Her şeyin tek müessirinin Allah olduğunu bilen kalbi, o, musibetlerden ve yoldan çıkararak fitnelerden korur.

Hak Teâlâ ülemânın lisanı üzeredir. Halkına layık olduğu sürece bu mazhariyete erer.

Hak zuhûr ettiğinde onunla birlikte hiçbir şey kalmaz.

Bir kimse özünde kulluk ederse; amellerine riya gözü ile hallerine iddia gözü ile sözlerine iftira gözü ile bakar.

Ömrün tek bir nefestir. Bu nedenle kendin için olmasına başkası için olmamasına gayret et.

Kalbin yöneleceği tek bir yön vardır, hangisine yönelirse diğerlerine perdeli olur.

Eğer Allah'tan başkasına meyledersen seni, münâcâtın lezzetinden alıkoyar.

Basiret faydalı olana yönelmeyi gerektirir.

En zararlı şey gâfil âlim, câhil sûfi ve yağcı vâizle sohbet etmektir.

Allâhü Teâlâ ile bir hal iddia eden, fakat zâhiri hali dürüstlüğüne şehâdet etmeyen kimseden sakının.

Halkı davet ettiği hakîkatı özünde bulmadan ortaya çıkan kimse fitneye düşmüştür.

Bir kimsede nefsânî hazlardan bir kalıntı varsa asla hürriyete vasıl olamaz.

Kim Allah'ı bilirse hem uykuda hem de uyanıkken ondan istifade eder.

Kim münâcâtın tatlılığıyla rızıklandırılırsa o kimse uyuyamaz.

Kim Allah ile arasındaki vaktin hükmünü zâyi ederse câhildir. Onu elde edemezse âcizdir.

Sabır azığın, rızâ lezzetin, Hak ise maksadın, gayen olsun.

Allah'ın vaadine bağlı kalan, ondan bir an dahi ayrılamaz. Sâlik O'nu elde etmek için

⁸⁹⁶ Bu tercüme, tarafımızdan eserin nüshaları karşılaştırılarak yapılmış, ancak Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi 2310, vr.: 53-58 no'lu nüsha esas alınmıştır.

çabalar, ârif o yolda gider.

Ölüm halktan ayrılmak, vaktin boşa geçmesi Hak'tan ayrılmaktır.

Teslimiyet, kişinin nefsini ilâhî hükümlerin gerçekleştirilmesine çalışması, felaket ve elemelerde ona şefkat göstermemesidir.

Müslüman ve mü'min olarak sabahlamaya, akşamlamaya gayret et. Belki Allah yüzüne bakar ve sana merhamet eder.

Dünyalık arzularla meşgul olan kimse zillete mübtelâ olur.

Nefsinin noksanlarına gözlerini kapama, sonra azar.

Geçici şeylerle süslenen kimse kandırılmıştır.

Bedenin perhizi organlara muhalefeti terk etmek, kalbin perhizi başkalarına güvenmeyi terk etmek, nefislerin perhizi iddia sahibi olmayı terk etmektir.

En faydalı ilim; kulun hükümleri öğrenmesidir. En yüce ilim ise tevhid hakkında marifet sahibi olmaktır.

Allah dünya ehlinin kalplerini gaflet ve vesvese, âriflerin kalplerini ise zikir ve ünsiyet mahalli kılmıştır.

Havf (korku) ibadete teşvik edip günahı engelleyen bir kırbaçtır.

Kibirle yapılan amel fayda vermez, tevazu sahibinin tembelliği ona zarar vermez.

Allah'ın yükselttiği kişiyi kimse düşüremez, nefesine dayanan kimseyi kimse kaldıramaz, düşer.

Allah'ım! Bize kendini anlat. Seni ancak seninle anlayabiliriz.

Aczin zilleti giydirilen kimse fakrın izzeti giydirilmiş kimse gibi değildir.

Kim nefesine hal ya da makam nisbet ederse, o mârifet yollarından uzaktır.

Sâid kul sadece Rabb'inin yanında ferah, huzur içindedir.

Kaybolan vakit geri gelmez, çünkü ikinci vakit ilkinden farklıdır.

En faziletli ibadet, vakti murâkabe ile değerlendirmektir.

Fütüvvet Hakk'ı bırakıp halkla meşgul olmamaktır. Fütüvvet, kulun iyiliklerini görmek, kötülüklerini görmemektir.

Kim amellerinde Allah'a karşı ihlaslı, samimi olursa yalan yanlış iddialardan kurtulur.

Sâlihler içinde sâdıklar azdır.

Fakr gizlendiğin müddetçe nurdur. Açığa çıkardığında nuru gider.

Cem, (Hakk'tan) ayrılmanı engelleyen ve benliğine işaret eden her şeyi yok eden şeydir.

Cem, sıfatlarının kaybolması; vasıflarının yok olmasıdır.

İddia sahibi nefisine işaret eder.

Ârifler ilâhî kanunlara uymayı terk ederler ve hevâlarına uyarlarda Hakk'a vuslattan mahrum kalırlar.

Tevekkül Hakk'ın garanti ettiğine güvenmen, kalbinin, Mevlâ'nın vaadiyle sükûna ermesidir.

İnsanlara insafılı olur, senden daha aşağıda olan birinin nasihatini hoş karşılasan makamların en şereflişine ulaşırsın.

Kalbinde engelleme bulunmayan kimse (kontrol edememe) harap olmuştur.

Sâlik, zikrine Hak hâkim olana kadar Allah'a tevekkül etmeli, halkın kendisine hiçbir fayda sağlayamayacağını bilincinde olmalıdır.

Kul murakabe derecesine nefis muhasebesi ile ulaşır.

Sülûk makamında üzüntü ve ağlamanın kaybolması gazab alametlerinden bir alamettir.

Kalbinden şehvetlerini silen kimse affedilir.

Kim nefisine karşı Allah'tan yardım dilemezse, nefsi onu yerden yere vurur.

Bidâyet ehli (seyr-i sülûkta başlangıçta olanlar) nin edepleriyle edeplenmeyen kimse nihayet ehli (seyr-i sülûkun sonuna ulaşanlar) nin makamına nasıl ulaşır.

Dünyayı, isteyene bırak, sen Mevlâna gel. Kim dünyayla meşgul olmayı bırakırsa Allah dünyayı onun hizmetine görevlendirir.

Tüm dikkatini cennete ve hurilere veren kimse ile perdelerin kaldırılması ve ilahi huzurda bulunmaya çalışan kimse arasında ne kadar büyük fark var.

Kul, arzularından vazgeçmiş ve mevlâsına yönelmiş kimsedir.

Korunmuş insanlar çeşitli kısımlara ayrılır: Küfür ve şirkten hidayetle korunanlar, büyük ve küçük günahlardan inayetle korunanlar, kötü düşünce ve gafletlerden riâyetle korunanlar.

Edep gereği itiraz etmekten sakınan kimse hakîm bir şahsiyettir.

Muhabbet Allah'a yakınlık ve iştiyak duymaktır.

Onun müşahadesini kendine şahit yap, ama kendi müşahadeni ona şahit yapma. Hayâ perdesi yırtılmış kimseye perdeler açılmaz.

Esirler; nefisine esir olanlar, şehvetine esir olanlar ve hevâsına esir olanlar şeklinde bölümlere ayrılır.

Zenginleri zengini o kimsedir ki Hak ona hakkından bir hakikat nasip etmiştir. Fakirlerin fakiri o kimsedir ki Hak, ondan hakîkatini gizlemiştir.

Şevksiz olan ertelenir, ümitsiz olan muhabbeti kaybeder.

Ruhlar hakîkati isterse kıymetlenir, bedenler riyazet, perhiz yaptıkça korunur.

Câhil, ateşi ile seni yakmasa bile kıvılcımı ile sana eziyet eder. Ârif sana ıtır vermese bile kokusundan mütemetti' olursun.

Farzları ihmal eden kendini (nefsini) zayi etmiştir.

Mevlâsının sohbetine sabredemeyen kimse kulların sohbetine mübtela olur.

Nefsini bilen kimse insanların onu övmesiyle gururlanmaz. Nefsin zırvalarıyla iddia sahibi olan kimse rubûbiyyete engel olur.

Farkındalık, uyanıklıktan kaynaklı endişeli bir kalbe sahip olmak insanların ve cinlerin amellerinden daha üstündür.

Dünya çocuklarına köleler ve cariyeler, ahiret çocuklarına hürler ve asiller hizmet eder.

Muamelelerdeki riyazat; amele iltifat etmemek, ameli amel edilene düşünmekten korumaktır. Amel edilen düşünülürse bu sebeple ameli idrak etmekten uzak kalınmış olur.

Güzel söz; yerinde konuşulan sözdür, maksada ulaştırır. Boş konuşmak ise seni yerinde konuşmaktan alıkoyar.

Haset (kıskançlık) ne tanıman ne de Allah tarafından tanınmandır.

Bir kimse ölmedikçe Hakk'ı göremez.

İsyankârın yaptıklarından vazgeçmesi, itaatkârın hamlesinden daha hayırlıdır. İnsanlara üstün olma sevgisi yoldan çıkma sebebidir.

Ârifin zineti haşyet ve heybettir (korku ve saygı duymaktır).

Halkı (yaratılmışı) arzulamak; Hâlık (yaratıcı) hakkında şüphe duymaktır.

Halkın bozulması, zâlim yöneticilerin zuhûr etmesine; havâssın bozulması, dinden saptıran deccâllerin ortaya çıkmasına yol açar.

Dinini korumak için bidat ehliyle sohbet etmekten, kalbini korumak için kadınlarla sohbetten sakının.

Şeyhinde bir eksiklik gören kimse, ondan yararlanamaz.

Zikir zikredilene müşahade etmek ve devamlı huzurunda bulunmaktır.

Seni zikretmekten gafil olmayanı sen de zikretmekten gafil olma. Sana teşekkür edene sen de teşekkür et.

Zikredenlerle oturan kimse gafletten uyanır, salihlere hizmet eden onlara hizmet ettiği için derecesi yükselir.

Verâ lisanı, felaketleri terk etmeye; ibadet lisanı, içtihadın devamına; muhabbet lisanı,

aşka; mârifet lisanı, fenâ, mahv, sebat ve sahva davet eder.

Mürüvvet; bilgisi olmayan hususlarda kardeşlere muvafakât etmektir.

Ârifin azığı mârifeti, irfânı; zengin azığı ise gönlünün sevdiği ve yakınlık duyduğudur.

Ebû Medyen'e ahdeslerle sohbetin yasaklanması sorulduğunda şöyle dedi: "Bu yola yeni giren, müptedî mürîddir ki henüz tecrübesi yoktur. Bu yolda sabit bir kademi yoktur, isterse yetmiş yaşında olsun." Sehl (rh.a.) şöyle demiştir: "Ahdes, temkin makamına varmadan varlıkların sırlarına muttali olamaz. Hastalıklı, kirlenmiş kişilere emir ve yasakları hatırlatmak gerekir." Ayrıca ahdes, Allah dışındaki sonradan olan şeylerdir, denildi.

Allah'ın yarattığı varlıkların hakikatini idrak etmeye kalkışmadan önce, gördüklerinden etkilenir ve işittiklerinden şevklenir hale gelmek gerekmektedir. Havâtırın tutkularından kurtulmak, bela ve musibetlere iltifat etmemek gerekmektedir. Ebû Medyen yaşadığı bir hayret anında şunları söyler: "Yaşadıklarımın mahiyeti nasıl idrak edilebilir ki?"

Halkın afeti kötü düşünceler beslemek, sûfilerin afeti hevaya uymaktır.

Âriflerin himmetleri mârifetlerinin dışına meyletmemeleridir.

Allah, evliyâyâ hürmeti haram sayan kimseyi halk arasında menfur göstermek suretiyle onu imtihan eder.

Kim safâyı istiyorsa vefadan ayrılmamalıdır.

Mukarreb (yakın dost) yakınlığıyla mutludur. Muhib (sevilen) sevgisiyle tatlı bir azap içindedir.

Bu bina azim, çaba, sevilen ve alışkanlıkları terketme temelleri üzerine kurulmuştur.

Beladan zevk almak; rıza makamının gereğini yapmakla mümkündür.

Fakr, tevhidin alameti, tefrîdin delilidir ve ondan başkasını görmemektir.

İbadet, ilmin azmanlığından kurtarır.

Zâhid rahattır. Zühd verâdan daha umumîdir. Çünkü verâ; bakâ sahibi olmayı ve kararlı kalmayı ifade ederken zühd, her şeyden ilgiyi kesmeyi ifade etmektedir. Zühd; farz, fazîlet ve kurbiyet (yakınlık) olmak üzere üç kısımdır: Haramda farz (haramı terk etmek farzdır), müteşâbihte fazîlet (fazîlete erişmek için şüphelileri terk etmek), helâlde kurbiyettir (Allah'ı arzuladığı için onun dışındaki helâlleri bile terk ediyor, onun zikriyle meşgul oluyor ve ona yakınlık kazanıyor).

İnsanlara öğretmek için ilim öğrenen kimseye ise Allah, insanları onunla eğiteceği bir anlayış ihsan eder. Hakk'ı tanımak için ilim öğrenen kişiye ise Allah, kendini tanıyacak bir anlayış bahşeder.

Kim Hakk'a vâsıl olan kimseden ayrılırsa yalnızlığa mahkumdur. Kim de Rabbi ile meşgul olan birini oyalarsa o anda menfur olarak algılanır.

Nefis! Eğer dinlersen bu sana bir nasihattir.

Kim yüreğiyle Allah'tan başkasına dayanırsa, güvenirse Allah rahmetini onların kalplerinden mahrum eder, yerine tamah elbisesi giydirir.

İhlasın alameti; Hakk'ın müşahade ederken halkın yok olmasıdır.

Bekânın devamlı olması, senin senden yok olmana, nefsinden fâni olmana bağlıdır.

Tasavvufun meyvesi, her şeyinle ona teslim olmandır.

Almayı vermekten daha çok seven kimse fakir olamaz.

Havf kalbe yerleşirse murâkabeyi miras bırakır.

Halleri ve amelleri ihmal eden kimse hak yaygısına layık değildir.

Haller bidayet ehline mâliktir ve onlar üzerinde serbestçe tasarrufta bulunurlar.

Nihayet ehli hallere maliktir, istedikleri gibi kullanırlar.

Kulluk izlerini alametlerini yok eden hiçbir hakîkât, hakîkât değildir.

Ayakların sebatı seçilmiş Rasûl'e uymak, yoluna sulûk etmekle mümkündür.

Kul sadece ihlas ve murâkabe ile kâmil olabilir.

Kim Hakk'ı fazilet cihetinden talep ederse ona kavuşur.

Ta'zim (yüceltme) kalbin Rabb'in Celaliyle dolmasıdır.

Âriflerin himmetleri mevlâlârına işarettir.

Onunla her şeyi bileceğin bir şey olmaya gayret et.

Bir'le olmayan bir olamaz.

Senin deliliğinin delili; delilerle sohbet etmen, tembel olmanın delili; tembellerle yakınlık kurman, yalnızlığının delili; kimsesizlerle ünsiyet kurmandır.

Zühd dünyadan uzaklaşmak, alçaklığı nedeniyle ondan yüz çevirmek, küçüklüğünden, dolayı onu terk etmek, değersizliğini görmektir.

İhvanının haklarını umursamayan, Allah'ın haklarını hiçe saymıştır.

Nefsini verâ zinciriyle bağla, senden başkasına ilimle muamele et.

Senin mürüvvetin, başkalarının kusurlarına göz yummandadır.

Allah için hareket etmeyen Hakk'ı tanıyamaz, ona şükretmeyen Hakk'a itaat etmiş olmaz.

Tedbiri ve ihtiyarı terk eden kimsenin hayatı güzel olur.

İhlas odur ki; nefis onu göremez, melek onu yazamaz, şeytan onu saptıramaz, hevâ onu kaydıramaz.

Allah'ın konuşmalarına vakıf olmak, kulun nefsinin kurbanı olmamasıyla mümkündür.

Kulun ilahi huzuru müşahade etmesi, zikrolunanın görülmesinin galebesiyle kalbin zikirde kaybolmasıdır.

Evliyanın dünyada yaşaması, cennet ehlinin yaşaması gibidir. Onların bedenleri O'nun emrinin zevkine varır, ruhları O'nu görmek ve O'na bakmakla huzur bulur.

Fakirlik şeref, ilim ganimet, susmak kurtuluş, halktan bir şey ummamak rahatlık, zühd afiyet, bir an Hakk'ı unutmak ihanettir.

Tevbeyi tashihten önce irade talep etmek (bir şey arzulamak) gaflettir.

Humul (hareketten kesilip sükuna ermek) şükürünü bilirse kulun üzerinde nimettir.

Merasimden kaçınmak ve kuru bilgiden kurtulmak, bilinmesi gereken şeyi elde etmenin yoludur.

Allâhü Teâlâ'nın sünneti; kendilerine rızık bahşederek kullarını itaate çağırması, onlara şifa vererek kendine yönelmelerini sağlamasıdır. Eğer yönelmezlerse bela ve sıkıntılarla onları imtihan eder, umulur ki kendisine yönelirler. Allâhü Teâlâ'nın bundan muradı, kulun isteyerek veya istemeyerek de kendisine dönmesini sağlamaktır.

Şehvet ve arzu gözüyle yaratılmışlara bakan kimse onlardan ibret almaktan ve yararlanmaktan mahrum bırakılır.

Rasûlullah (s.a.v.)'e "Andolsun ki ölseniz de öldürülseniz de kesinlikle Allah'ın huzurunda toplanacaksınız."⁸⁹⁷ âyeti soruldu. Şöyle cevap verdi: "Bu sizin amelleriniz ve hallerinizdir. Şehîd halini müşahade eder ve onun amellerine bakarak hayatını idame ettirir. Ölmüş kimse müşahade eder, ancak ameli, kendisini endişelendirir, üzer. Bu kimse amellerinin kabul veya reddedileceği korkusuyla yaşar. Şehit ise Allah'ın rahmet ve bağışlamasının mutluluğunu yaşar.

Allâhü Teâlâ "Allah seni dosdoğru bir yola iletin"⁸⁹⁸ buyurmuştur. Bu, ona kulak vermeyi, ondan alınan hakikatleri tebliğ etmeyi gerektirir. Ona giden yola koyulmak, ona karşı güç ve kuvvet sahibi olmaktan beri olmaktır.

En faydalı söz; ilahi huzurda müşahade ve ilahi huzurdan haber vermektir.

Zikir, onun varlığında senin kaybolman ve müşahadesinde seni senden almasıdır.

Zikir hakîkâtin müşahadesi, yaratılmışların kaybolmasıdır.

Çok yemek, çok konuşmak, çok uyumak, kalbi katılaştırır.

Manevi nazarı gerçekleştirmekten yüz çeviren kişiye, kötülüğü değiştirmek vacip

⁸⁹⁷ Âl-i İmran, 3/158.

⁸⁹⁸ Fetih, 48/1-2.

değildir. Çünkü o takvâ sahibi değildir. Eğer mârifetini düzeltmezse Allah, onları amellerini görmekle meşgul eder.

Yapılanları mülâhaza etselerdi ondan başkasını görmeyi bilmezlerdi.⁸⁹⁹

Sende Hak varsa başkasına kul olmazsın.⁹⁰⁰

Hiçbir şey Allah'ın parçası değildir. Hiçbir şey onunla birleşemez. Zatı bakımından hiçbir şey onun bir parçası değildir.

Bedenler; kalemler, ruhlar; levhalar ve nefisler kaplardır.

Tarîkâtın hükümlerini kabul etmeden önce kendinizi muhakeme ediniz, başkalarının haklarını ödeyiniz, hallerinizi kontrol ediniz ki onlar sizin hakkınızda karar vermesinler.

Dünyayı terk etmek kıyametle son bulmasından daha kolaydır.

Ebû Medyen Mağribî'ye Peygamber (s.a.v.)'in "Bilal bizi rahatlat" sözünün manası soruldu. Şöyle cevap verdi: "Bizi gaybet (gizlilik) ağırlığından (kurtar)"

Rasûlullâh (s.a.v.)'in hükümlerine uymaktan daha çabuk Hakk'a ulaştıran bir tarîkât yoktur.

Allah kulu için iyilik isterse onu, zikrine yaklaştırır, şüküründe başarılı kılar.

Kim halka yaklaşırsa Hak'tan uzaklaşır.

Gafletle şehvetin esiri olursun.

Bidat ehliyle dostluk kurmak, kalbi öldürür.

Bir kimse içinde bulunduğu şeyde bidate daha yakınsa uğursuzluğu size dönmesin diye ara sıra da olsa meclisinden sakınınız.⁹⁰¹

Kerâmetler gösteren, hârikulâde bir adam gördüğünüzde ona îtimat etmeyiniz. Ancak emir ve nehiylere boyun eğme hususundaki tavrının nasıl olduğuna bakınız.

Hakikatiyle vasıflanmadan ilimde kelamla yetinen kimse zındık olur. fıkıh ilmi olmaksızın kendini Allah yoluna adamakla yetinen kimse bid'ate düşmüş olur ve dinden çıkar. Verâ olmadan fıkıhla yetinen kimse gurura kapılır ve o, aldanmıştır. Kendisine gerekli olan yükümlülükleri yerine getiren kimse kurtuluşa erer ve yükselir.

Terbiye edenlerden edep öğrenmeyen kimse kendisine tabi olanları da bozar.

Şeyh, kendinden önde olduğunu onayladığın, sırrının özünün hürmet ve saygı gösterdiği, ahlakıyla seni arındıran, sınırlarıyla terbiye eden, ışıyla bâtınını (özünü) aydınlatan kimsedir.

Şeyh, huzurunda seni toplayan cem eden, yokluğunda nurunun tesiriyle seni

⁸⁹⁹ Bu hikmet, sadece Esad efendi nüshasında var.

⁹⁰⁰ Bu hikmet, sadece Esad efendi nüshasında var.

⁹⁰¹ Bu hikmet, sadece Esad efendi nüshasında var.

koruyandır.

Fakirlerle ünsiyet ve inbisat, sûflerle edep ve bağlılık, şeyhlerle hizmet ve rıza, âriflerle tevâzu ve alçalma üzere olunuz.

Güzel ahlak; İnsanın tanıdığı tanımadığı herkesle yakınlık kurması; alimlerle onları güzelce dinleyerek ve onlara ihtiyaç duyarak, mârifet ehliyle sessizce ve umutla bekleyerek, makam ehliyle tevhid ve inkisar ile olmalıdır.

Hikem h. 1149 senesinde Safer ayının 7. günü pazartesi öğle namazından sonra bitti. Müstensih: Hacı Ömer b. Abdullah ve (merhum) Hacı Süleyman es-Sâmirî. Basra şehri.⁹⁰²

---

⁹⁰² Hacı Mahmud Efendi 2310.

القَصِيدَةُ النُّونِيَّةُ

تَضِيقُ بِنَا الدُّنْيَا إِذَا غَبْتُمْ عَنَّا
بُعْدُكُمْ مَوْتٌ وَقُرْبُكُمْ حَيَا
مَوْتُ بُعْدِكُمْ وَنَحْيٌ بِقُرْبِكُمْ
وَنَحْيٌ بِذِكْرِكُمْ إِذَا لَمْ نَرَكُمْ
فَلَوْ لَا مَعَانِيكُمْ تَرَاهَا قُلُوبُنَا
لَمِتْنَا أَسَى مِنْ بُعْدِكُمْ وَصَبَابَةٌ
يُحْرِكُنَا ذِكْرُ بِلَا حَدِيثِ عَنكُمْ
فَقُلْ لِلَّذِي يَنْهَى عَنِ الْوَجْدِ أَهْلُهُ
إِذَا اهْتَزَّتِ الْأَرْوَاحُ شَوْقًا إِلَى اللَّقَا
أَمَّا تَنْظُرُ الطَّيْرَ الْمُقْفَصَ يَا قَتَا

وَتَذْهَبُ بِالْأَشْوَاقِ أَرْوَاحُنَا مِنَّا
فَإِنْ غَبْتُمْ عَنَّا وَلَوْ نَفْسًا مِنَّا
وَإِنْ جَاءَنَا عَنكُمْ بِشَرِّ اللَّقَا عِشْنَا
أَلَا إِنَّ تَذْكَارَ الْأَحْيَاءِ يُنْعِشُنَا
إِذَا نَحْنُ أُيْقَاطًا وَفِي النَّوْمِ إِنْ غَبْنَا
وَلَكِنَّ فِي الْمَعْنَى مَعَانِيكُمْ مَعْنَا
وَلَوْ لَا هَوَاكُمْ فِي الْحَشَى مَا تَحْرَكْنَا
إِذَا لَمْ تَذُقْ مَعْنَا شَرَابَ الْهَوَى دَعْنَا
نَعْمُ تَرْقُصُ الْأَشْبَاحُ يَا جَاهِلَ الْمَعْنَا
إِذَا ذَكَرَ الْأَوْطَانَ حَنَّ إِلَى الْمَعْنَا

فَفَرَّحَ بِالتَّغْرِيدِ مَا بَفَوَّادِهِ
وَيَرْقُصُ فِي الْأَقْصَاصِ شَوْقًا إِلَى اللِّقَاءِ
كَذَلِكَ أَرْوَاحُ الْمُحِبِّينِ يَافَتَا
أَنْلَزْمُهَا بِالصَّبْرِ وَهِيَ مُشَوِّقَةٌ
إِذَا لَمْ تَذُقْ مَا ذَاقَتِ النَّاسُ فِي الْهَوَى
وَسَلَّمَ لَنَا فِيمَا ادَّعَيْنَا لِأَنَّ
وَتَهْتَزُّ عِنْدَ الْإِسْتِمَاعِ قُلُوبُنَا
وَفِي السِّرِّ أَسْرَارٌ دِقَاقٌ لَطِيفَةٌ
فِيَا حَادِي الْعُشَّاقِ قَدْ وَجِدَ قَائِمًا
وَصُنْ سِرَّنَا فِي شُكْرِنَا عَنِ حُسُودِنَا
فَإِنَّا إِذَا طَبْنَا وَطَابَتْ نُفُوسُنَا
فَلَا تَلُمِ السَّكْرَانَ فِي حَالِ سُكْرِهِ

فَتَضْطَرِبُ الْأَعْضَاءُ فِي الْحِسِّ وَالْمَعْنَا
فَتَهْتَزُّ أَرْبَابُ الْعُقُولِ إِذَا غَنَّا
تَهَزُّهَا الْأَشْوَاقُ لِلْعَالَمِ الْأَسْنَا
وَهَلْ يَسْتَطِيعُ الصَّبْرُ مَنْ شَاهَدَ الْمَعْنَا
فَبِاللَّهِ يَا خَالِي الْحَشَى لَا تُعْنَفْنَا
إِذَا غَلَبَتْ أَشْوَاقُنَا رَبَّمَا صَحْنَا
إِذَا لَمْ نَجِدْكُمْ الْمَوَاجِدِ بَرَحْنَا
تَرَاوَدُ عَنَّا جَهْرَةً لَوْ بِهَا بُجْنَا
وَزَمَزَمْنَا بِاسْمِ الْحَبِيبِ وَرَوَّحْنَا
وَإِنْ أَنْكَرَتْ عَيْنَاكَ شَيْئًا فَسَاخْنَا
وَخَامَرْنَا خُمْرَ الْغَرَامِ تَهْتَكُنَا
فَقَدْ رَفَعَ التَّكْلِيفُ فِي سُكْرِنَا عَنَّا

IV- EL-KASİDETÜ'N-NÛNİYYE'NİN TERCÜMESİ⁹⁰³

Sizden ayrı kaldığımız zaman dünya bize dar gelir.
Şevkimiz ve Neşemiz kaybolur gider.

Uzaklığınız ölüm, yakınlığınız hayattır bize
Bir ân bîle olsa bizden ayrı kalmanız ölümdür bize.

Gurbetinizde ölür, kurbetinizle yaşarız.
Size kavuşma müjdesi gelse bize hemen o an dirilir.

Sizi görmediğimiz zaman diriliriz sizi yâd etmekle.
Bilin ki dostları hatırlatmak hayat bahşeder bize.

Gönüllerimiz sizin güzelliklerinizi görmeseydi,
Siz yanımızda değilken ve biz uyuyup uyanırken,

Aşkınız ve hasretinizden ölürdük.
Fakat mânâ âleminde sizin güzelliklerinizle beraber olduk.

Konuşmasak da canlandırır bizi, sizi hatırlamak,
Gönlümüzde aşkınız olmasaydı asla hareket edemezdik.

Ehline vecdi yasaklayana de ki,
Bizimle aşkın şarabını tatmadıysan kendi halimize bırak bizi.

Ey mânâdan yoksun olan câhil, bil ki ruhlar kavuşma şevki ile titrediği zaman,
Evet, bedenler semâya kalkışır hemen.

---

⁹⁰³ Ebû Medyen, Şuayb b. Hüseyin, *el-Kasîdetü'n-Nûniyye, Tasavvufî Hikmet ve Risâleler* (içinde), trc.: Kadir Özköse, Konya-2008, s. 216-218.

Ey delikanlı, kafese tıklımış kuşun,
Yurdunu yuvasını özlediğinde, özlem türküleri söylediğini sen görmez misin?

Öterek içindeki sıkıntıları atmaya çalışır.
Bu ruh ve mânâyla bütün vücûdu çırpınıp durur.

Kavuşma özlemiyle kafeslerde rakseder durur.
Bunu anlayanlar o öttüğünde titreyiverir.

Ey delikanlı, işte böyledir âşıkların gönülleri.
Titretir onları yüce âleme olan özlemleri.

Vecd haline geldiklerinde ruhlar, sabra nasıl zorlanır?
Mânâ ve sırlara şâhit olanlar sabra nasıl dayanır?

Ey içi boş, mânâdan yoksun ehl-i zahir,
Mânâ ehlinin tattıklarını tatmıyorsan, Allah aşkına, kınama bizi artık yeter.

İddialarımızda bize inan.
Belki de vecdimiz artınca biz kendimize geliyoruz.

Semâ ânında kalblerimiz rikkate gelir.
Vecdimizi gizleyecek bir yol bulunmaz olur.

İlâhî esrar içinde ince ve lâtif sırlar vardır.
Onlara giriftâr olduğumuzda, keşke atabilsek nâralar.

Ey âşıkların başı! Kalk ve raks eyle!
Rahatlat şöyle bizi, Sevgilinin adını terennüm eyle!

Gizlice şükrettiğimizi bize kastedenlerden sakın söyleme!
Gözlerin gerçeği göremiyorsa, insaf kıl hâlimize.

Nura gark olup nefislerimizi arındırdığımız ân,
Aşk şarabından sarhoş olur, kendimizden geçeriz o zaman.

Sekr hâli yaşayan maneviyat sarhoşlarını kınama.
Zira sekr hâlimizde teklif bizden kalkmıştır anlasana.

قصيدة رأيته

هُمُ السَّلَاطِينُ وَالسَّادَاتُ وَالْأُمَرَاءُ	مَا لَذَّةُ الْعَيْشِ إِلَّا صُحْبَةُ الْفُقَرَاءِ
وَحَلَّ حَظُّكَ مَهْمَا قَدْ نَسُوكَ وَرَأَى	فَاصْحَبْهُمْ وَتَادَّبْ فِي مَجَالِسِهِمْ
وَاعْلَمْ بِأَنَّ الرَّضَى يَخْتَصُّ مَنْ حَضَرَ	وَاسْتَفْنِمِ الْوَقْتَ وَأَحْضِرْ دَائِمًا مَعَهُمْ
لَا عِلْمَ عِنْدِي وَكُنْ بِالْجَهْلِ مُسْتَرًا	وَلَا زِمِ الصَّمْتَ إِلَّا إِنْ سُلِّتَ فَقُلْ
عِيًّا بَدَأَ بَيْنًا لَكِنَّهُ اسْتَرَا	وَلَا تَرِ الْعَيْبَ إِلَّا فِيكَ مُعْتَدَا
وَقُمْ عَلَى قَدَمِ الْإِنْصَافِ مُعْتَذِرًا	وَحُطَّ رَأْسُكَ وَاسْتَغْفِرْ بِلَا سَبَبِ
وَجَهَّ اعْتِذَارَكَ عَمَّا فِيكَ مِنْكَ جَرَى	وَإِنْ بَدَأَ مِنْكَ عَيْبٌ فَاعْتَرَفْ وَأَقِمْ
فَسَاحِجُوا وَخَذُوا بِالرَّفْقِ يَا فُقَرَاءُ	وَقُلْ عَيْبُكُمْ أَوْلَى بِصَفْحِكُمْ
فَلَا تَخَفْ دَرَكًا مِنْهُمْ وَلَا ضَرَمًا	هُمْ بِالْتَفْضُلِ أَوْلَى وَهُوَ شِيْمَتُهُمْ

والتفتي على الإخوان جُداً أبداً
ومراقب الشيخ في أحواله فعسى
وقدم الجِدَّ وأنهُضُ عند خدمته
ففي رضاه رضى الباري وطاعته
[واعلم] بأن طريق القوم دارسة
متى أراهم وأنى لي برؤيتهم
منى لي وأنى لمثلي أن يزاحمهم
أحبهم وأدامهم وأوثرهم
قوم كرام السجايا حينما جلسوا
يهدى التصوف من أخلاقهم طرفاً
هم أهل ودي وأحبابي الذين هم
لا زال شملِي بهم في الله مجتمعاً
ثم الصلاة على المختار سيدنا

حسناً ومعنى وغض الطرف إن عثراً
يرى عليك من استحسانه أثراً
عساه يرضى وحاذر أن ترى ضجراً
يرضى عليك منكها حذراً
وحال من يدعيها اليوم كيف ترى
أو تسمع الأذن مني عنهم خبراً
على موارد لم ألف بها كدراً
بمهجتي وخصوصاً منهم نفراً
يبقى المكان على آثارهم عطراً
حسن التألف منهم راقني نظراً
ممن يجرد يول العز مفتخرًا
وذنبنا فيه مغفواً ومغفراً
محمد خير من أوفى ومن نذراً

VI-EL-KASİDETÜ'R-RÂİYYE'NİN TERCÜMESİ⁹⁰⁴

Hayatın fukarâ ile sohbetten başka tadı yoktur.
Onların her biri hem hem sultan hem de emirdirler.

Onlara dost ol, onların meclisinde edepli ol.
Onlara sana itibar etmeseler dahi, sen üzerine düşeni yapıyor ol.

Vaktini değerlendir, onlarla beraber ol daima.
Bil ki ilâhî rıza, onlarla bulunanlara mahsustur daima.

Devamlı sükût et. Sana bir şey sorarsalar eğer,
“Bu konuda bilgim yok” de, câhil görüntüsü ver.

Kendinden başka kimsede ayıp görme,
Ki ortaya çıkacak bir aybın gizlene.

Başını önüne eğ, garazsız af ve mağfiret dile.
İnsafla ayağa kalk ve insaf dile.

Bir kusurun olursa itiraf et,
Yaptıklarından, ettiklerinden ötürü özrünü beyan et.

De ki: “Ey fukarâ! Köleniz bağışlamanıza meftun.”
Onun için onu bağışlayın ve ona yumuşak davranın

Onlar Hüda'nın lütuflarına layıktırlar.
Korkma! Onlardan sana ne zarar ne de sıkıntı dokunur.

İhvana hizmet konusunda elinden geleni esirgeme.

⁹⁰⁴ Ebû Medyen, Şuayb b. Hüseyin, *el-Kasîdetü'r-Râiyye, Tasavvufî Hikmet ve Risâleler* (içinde), trc.: Kadir Özköse, Konya-2008, s. 219-222.

Yanlış yapacak olurlarsa mûsamaha göster kendilerine.

Ona hizmet ederken ciddi ve gayretli ol ki senden hoşnut olsun.

Sakin içinin daraldığını görmesin. Beklentilerinin emarelerini sende görsün.

Onu razı edersen Allah'ı razı edersin ve O'na itaat etmiş olursun.

Hak Teâlâ bu konuda dikkatli olmanı istemektedir senin.

Bil ki, günümüzde artık tarikatlar bozulmaya yüz tutmuş.

Sen de bugün görmektesin sûfî geçinenlerin o durumlarını.

Gerçek Allah dostlarını ne zaman ve ne nasıl görebilirim?

Kulaklarımla onlara dair mânevî halleri ne zaman işitirim?

Ne ben ne benim gibi biri onlarla boy ölçüşebilir?

Bulanma bilmeyen arı duru manevi kaynaklara varmaktan nasıl bahsedilir?

Onları severim, onlara yaranmaya çalışırım.

Onları ve özellikle de birini kendime tercih ederim.

Onlar asilzâde bir zümredir, her nereye varsalar,

Orada bir iz, hoş bir koku bırakırlar.

Tasavvuf yolu onların güzel davranışlarından bir kısmını bize göstermektedir.

Güzel seçimli, uyumlu olmak onların en beğendiğim özelliklerindedir.

Onlar benim ahabım ve sevgililerimdir.

Onlar onurlu ve şerefli kimselerdir.

قصيدة لامية

اللَّهُ قُلُّ وَذَرِ الْوُجُودَ وَمَا حَوَى
 فَالْكُلُّ دُونَ اللَّهِ إِنْ حَقَّقْتَهُ
 وَاعْلَمْ بِأَنَّكَ وَالْعَوَالِمُ كُلُّهَا
 مِنْ لَا وُجُودَ لِذَاتِهِ مِنْ ذَاتِهِ
 فَالْعَارِفُونَ فَنَوْا وَلَا يَشْهَدُوا
 وَرَأَوْا سِوَاهُ عَلَى الْحَقِيقَةِ هَالِكًا
 فَالْمُحْ بَعْقَلِكَ أَوْ بَطْرَفِكَ هَلْ تَرَى
 وَانظُرْ إِلَى عُلُوِّ الْوُجُودِ وَسُفْلِهِ
 تَجِدُ الْجَمِيعَ يُشِيرُ نَحْوَ جَلَالِهِ
 هُوَ مُمَسِّكُ الْأَشْيَاءِ مِنْ عُلُوِّ إِلَى

إِنْ كُنْتَ مُرْتَادًا بُلُوغَ كَمَالِ
 عَدَمٍ عَلَى التَّفْصِيلِ وَالْإِجْمَالِ
 لَوْلَاهُ فِي مَحْوٍ وَفِي اضْمِحْلَالِ
 فَوْجُودِهِ لَوْلَاهُ عَيْنٌ مُحَالِ
 شَيْئًا سِوَى الْمُتَكَبِّرِ الْمُتَعَالِ
 فِي الْحَالِ وَالْمَاضِي وَالْإِسْتِقْبَالِ
 شَيْئًا سِوَى فِعْلٍ مِنَ الْأَفْعَالِ
 نَظْرًا يُؤَيِّدُهُ بِالِاسْتِدْلَالِ
 بِلِسَانِ حَالٍ أَوْ لِسَانِ مَقَالِ
 سُفْلٍ وَمُبْدِعِهَا بِغَيْرِ مِثَالِ

⁹⁰⁵ Bu kasîdenin tam tercümesini Tasavvufî Görüşleri bölümünde verdiğimiz için burada tekrar vermedik.

قصيدة بائنة

إِلَيْكَ مَدَدْتُ الْكَفَّ فِي كُلِّ شِدَّةٍ
وَأَنْتَ مَلَادِي وَالْأَنَامُ بِمَعْرَلٍ
فَحَقَّقْ رَجَائِي فِيكَ يَا رَبِّ وَأَكْفِنِي
فَكَمْ كُرْبَةً تُنَجِّنِي مِنْ غَمَامِهَا
فَلَا قُوَّةَ عِنْدِي وَلَا لِي حِيلَةٌ
فِيَا مُدْجًا لِمُضْطَرِّ عِنْدَ دُعَائِهِ
رَجَاؤُكَ رَأْسُ الْمَالِ عِنْدِي وَرُبُّجُهُ
وَيَا مُحْسِنًا فِي مَا مَضَى أَنْتَ قَادِرٌ
وَإِنِّي لِأَرْجُو مِنْكَ مَا أَنْتَ أَهْلُهُ
وَصَلِّ عَلَى الْمُخْتَارِ مِنْ آلِ هَاشِمٍ
وَمِنْكَ وَجَدْتُ اللَّطْفَ فِي كُلِّ نَائِبٍ
وَهَلْ مُسْتَحِيلٌ فِي الرَّجَاءِ كَوَاجِبِ
شِمَاتِ عَدُوٍّ أَوْ إِسَاءَةِ صَاحِبِ
وَكَانَتْ شَجَى بَيْنَ الْحَشَا وَالْتِرَائِبِ
سِوَى أَنْ فَقْرِي لِجَمِيلِ الْمَوَاهِبِ
أَغْنِي فَقَدْ سُدَّتْ عَلَيَّ مَذَاهِبِي
وَزُهْدِي فِي الْمَخْلُوقِ أَزْكَى
عَلَى اللَّطْفِ بِي فِي حَالِهِ وَالْعَوَاقِبِ
وَإِنْ كُنْتُ خَطَاءً كَثِيرَ الْمَعَابِبِ
شَفِيعِ الْوَرَى عِنْدَ اشْتِدَادِ النَّوَابِ

IX- KASİDE-İ BÂİYYE TERCÜMESİ⁹⁰⁶

Her sıkıntıda elimi sana uzattım.

Her derdimde dermanımı senden buldum.

Benim başvuru kaynağım, yalnızlığında teselli odağımsın.

Üzerimize farz olan umudu şiar edinmek hayâl mi olsun?

Allahım! Sana beslediğim umudu gerçek kıl.

Düşmanın kötü niyetinden ve dostun kötü tutumundan beni muhafaza kıl.

Boğazımla bağırsaklarım arasında beni tutsak eden,

Nice felaketlerin sıkıntısından beni daima sen kurtardın.

Ne gücüm ne stratejim kaldı benim.

Mevhibelerin güzelliğine muhtaç olan fakrımı muhafaza et benim.

Istırap ehlinin dualarında kendisine iltica ettiği Allahım!

Bütün çıkış yollarım tıkanı, sun bana yardım.

Senden dileğim vekilim ve umudum olmandır.

Mahlukata karşı zühdüm en temiz kazancımdır.

İnsaf sahibi olan Allahım! Tüm yapıp ettiklerime rağmen,

Hâlime ancak sen acır, işlediğim günahları bağışlamaya ancak sen güç yetirirsin.

---

⁹⁰⁶ Ebû Medyen, Şuayb b. Hüseyin, *el-Kasîdetü'l-Bâiyye, Tasavvufî Hikmet ve Risâleler* (içinde), trc.: Kadir Özköse, Konya-2008, s. 222-223.

İlâhî! Senden ancak şudur dileğim: Olanca günahım ve hatama rağmen,
Kuluna ihsanda bulunman, kulunu affına mazhar kılman.

En sıkıntılı ânında beşeriyetin şefaatçisi olan,
Hâşimoğlundan Muhammed Muhtar'a selâm olsun.

